

NIIN & NÄIN

filosofinen aikakauslehti nro 65 kesä 2/2010

sananvapaus ja sensuuri

NIIN & NÄIN

filosofinen aikakauslehti nro 65 kesä 2/2010

Pääkirjoitus

3 Ville Lähde, **Pääkirjoitus**

n & n -haastattelut

- 6 Tarja Laukkanen,
Haastattelussa Pekka Himanen
- 8 Antti Salminen, **Himasan ja
Pylkön välimaastossa**
- 10 Raija Julkunen, **Kukoistuksen reittikartalla**
- 12 Jolen Galaugher, Ilmari Kortelainen &
Leena Pullinen, **Nicholas Griffin Russellista**

Kolumni

18 Elisa Aaltola, **Eläintiedon epäilystä**

Ulkomaailman kirjeenvaihtaja

20 Chuck Dyke, **Kehitys ja villi länsi**

Filosofiaa kouluihin

- 29 Hannu Juuso & Tuukka Tomperi,
Miksi filosofiaa lapsille?
- 30 Jarkko S. Tuusvuori, **Keskustelua
filosofiasta ja sen tarpeesta**
- 32 Mikko Kuha, **Lukioiden filosofian
opetuksen tila**

Kolumni

35 Heikki Mäki-Kulmala,
Sivilisaatioiden törmäilyistä

Sananvapaus & sensuuri

- 39 Jarkko Tontti, **Johdatus
sananvapauden uhkakuviin**
- 49 Susanne Dahlgren, **Burkan varjolla**
- 52 Cory Doctorow, **Kirjan puolustuspuhe**

- 59 Kai Ekholm, **Getto, kirja ja sensuuri**
- 63 Anette Alén, **Sensuurin juridinen läpileikkaus**
- 72 Jukka Mallinen, **Venäjän valta eetterissä**
- 74 Jukka Koskelainen, **Venezuelan ristiriidat**
- 78 Tapani Kilpeläinen, **Ikuisen elämän politiikkaa**
- 80 Vesa Puuronen, **Katsaus
maahanmuuttokeskusteluun**
- 85 Pauli Rautiainen, **Taiteen vapaus
nyky-Euroopassa**
- 93 Klassikkokäännös: *Encyclopédie*
kensoreista ja sensoreista
- 97 Jorma Mäntylä, **Galilein kuvajaiset**
- 103 Tommi Paalanen, **Esineen kaltaiset ihmiset**
- 112 Harri Kivistö, **Rakenteellinen sensuuri**

Artikkeli

117 Kai Eriksson, **John Dewey
demokratian teknologiasta**

Otteita ajasta

- 123 Kilpeläinen & Avelin, **Lehtileikkeitä**
- 125 Belt, Tuusvuori & Vadén, **Otteita ajasta**
- 130 Markku Roinila, **Leibniz-konferenssissa**
- 131 Jenni Tyynelä, **Arkikielen filosofiaa**
- 132 Antti Salminen, **Sarastuksia Zodiakissa**

Kirjat

- 133 Heidi Grönstrand, **Menneet
kohtuuden ihanteet**
- 135 Tapani Kilpeläinen, **Elämänilon karttamisesta**
- 137 Kalle Puolakka, **Taiteenfilosofian
noutopöydässä**
- 139 Heikki Kujansivu, **Nykykapitalismin jäljillä**
- 141 Mikko Lahtinen, **Juteinin opintiellä**

144 *niin & näin*
-kirjoittajaohjeet

NIIN & NÄIN

OSOITE *niin & näin* – filosofinen aikakauslehti
PL 730, 33101 Tampere

PÄÄTOIMITTAJAT

Ville Lähde, paatoimittaja@netn.fi
Antti Salminen, anttiee@gmail.fi

TOIMITUSSIHTEERI

Tuukka Tomperi, toimitus@netn.fi

ARTIKKELITOIMITTAJA

Ville Lähde, artikkelit@netn.fi

KIRJA-ARVOSTELUT

Jukka Mikkonen, arviot@netn.fi

TOIMITTAJAT

Mervi Ahonen, mervi@mao.fi
Jaakko Belt, jaakko.belt@uta.fi
Hanna Hyvönen, hanna.hyvonen@iki.fi
Tapani Kilpeläinen, tapani.kilpelainen@kolumbus.fi
Tarja Laukkanen, tarja.laukkanen@gmail.com
Mikko Pelttari, mikko.pelttari@uta.fi
Sami Syrjämäki, sami.syrjamaki@uta.fi
Jarkko S. Tuusvuori, jarkkostuusvuori@gmail.com
Tere Vadén, tereensio@gmail.com

KUVATOIMITUS

Hanna Hyvönen

ULKOASU

Mirka Hietanen, mirka.hietanen@voima.fi

TOIMITUSNEUVOSTO Antti Arnkil, Saara Hacklin, Heini Hakosalo, Kaisa Heinlahti, Ilona Hongisto, Julia Honkasalo, Hannele Huhtala, Antti Immonen, Olli-Jukka Jokisaari, Kimmo Jylhämä, Petri Koikkalainen, Riitta Koikkalainen, Katve-Kaisa Kontturi, Inkeri Koskinen, Kaisa Luoma, Yrsa Neuman, Tuukka Perhoniemi, Sami Pihlström, Olli Pyyhtinen, Juuso Rahkola, Markku Roinila, Petri Räsänen, Milla Tiainen ja Milla Törmä

TILAUKSET Kestotilaus 12 kk 39 euroa, ulkomaille 43 euroa. Välittäjän kautta lisämaksu. Kestotilaus jatkuu uudistamatta, kunnes tilaaja sanoo irti tilauksensa tai muuttaa sen määräaikaiseksi. Määräaikaistilaus 43 euroa.

niin & näin ilmestyy neljä kertaa vuodessa.

TILAUS- JA OSOITEASIAT
040-721 48 91, tilaukset@netn.fi

ILMOITUKSET Mervi Ahonen, 040-721 48 91, ilmoitukset@netn.fi

ILMOITUSHINNAT 1/1 sivu 400 euroa, puoli sivua 250 euroa, 1/4 sivua 160 euroa. Väri lisäsisäviuilla +25%. Takasäkansi 550 euroa, takakansi/etusisäkansi 650 euroa (sis. väri)

MAKSUT ps-tili 573274-251814

JULKAIJA & KUSTANTAJA

Eurooppalaisen filosofian seura ry

ISSN 1237-1645

17. vuosikerta

PAINOPIAIKKA Vammalan Kirjapaino Oy

Kultti ry:n jäsen

TÄMÄN NUMERON KIRJOITTAJAT

Elisa Aaltola, Ympäristö- ja eläinetiikan dosentti, TY, **Anette Alén**, OTM, tohtorikoulutettava, KATTI, Helsingin yliopisto, **Jouni Avelin**, kustannustoimittaja, Turku, **Jaakko Belt**, fil. yo, Tampere, **Susanne Dahlgren**, akatemiutkija, Helsingin yliopiston tutkijakollegium, **Cory Doctorow**, scifi-kirjailija, aktivisti, journalisti ja blogaaja, Lontoo, **Chuck Dyke**, Filosofian professori, Temple university, USA, **Kai Ekholm**, FT, prof., Kansalliskirjaston ylikirjastonhoitaja, **Kai Eriksson**, Tutkija, Ph.D., Helsingin yliopisto, **Jolen Gallagher**, tutkija, McMaster yliopisto, Kanada, **Heidi Grönstrand**, FT, tutkijatohtori (SA), Turun yliopisto, **Raija Julkunen**, dosentti, Jyväskylän yliopisto, **Hannu Juuso**, FT, lehtori, Oulun normaalikoulu, **Tapani Kilpeläinen**, **Harri Kivistö**, piratipuolueen varapuheenjohtaja, Tampere, **Ilmari Kortelainen**, FM, tutkija, Tampereen yliopisto, **Jukka Koskelainen**, kirjailija ja suomentaja, **Mikko Kuha**, FM, filosofian ja ET:n opettaja, **Heikki Kujansivu**, Historiatieteen ja filosofian laitos, Tampereen

yliopisto, **Mikko Lahtinen**, dosentti, *niin & näin* -lehden päätoimittaja emeritus (1993–2006), **Tarja Laukkanen**, hallintotieteiden yo, Helsinki, **Ville Lähde**, FT, Tampereen yliopisto, **Jukka Mallinen**, kirjailija, kääntäjä, **Heikki Mäki-Kulmala**, Lehtori, Tampereen yliopisto, **Jorma Mäntylä**, YTT, tutkija, **Tommi Paalanen**, filosofi, seksuaalietiikan tutkija, Sexpo-säätiön puheenjohtaja, Helsinki, **Leena Pullinen**, Tampereen yliopisto, fil.yo., **Kalle Puolakka**, FT, estetiikan tutkijatohtori, Helsingin yliopisto, **Vesa Puuronen**, YTT, lehtori, Itä-Suomen yliopisto, **Pauli Rautiainen**, FM, HM, julkisoikeuden assistentti, Tampereen yliopisto, **Markku Roinila**, FT, Tutkijatohtori, Helsingin yliopisto, **Antti Salminen**, tutkija, Tampere, **Jarkko Tontti**, OTT, kirjailija, lakimies, Suomen PENin varapuheenjohtaja, **Tuukka Tomperi**, tutkija, kasvatustieteiden laitos, Tampereen yliopisto, **Jarkko S. Tuusvuori**, Helsinki, **Jenni Tyynelä**, FM, Tampereen yliopisto, **Tere Vadén**, yliassistentti, Infim, Tampereen yliopisto

NIIN & NÄIN

on filosofian ammattilaisten ja amatöörien kohtauspaikka, monialainen asiantuntija-areena, yhteiskuntakriittinen debattifoorumi ja taidekyläinen kulttuurimaksasiini. Vapaaehtoisvoimin toimitettu, poikkeuksellisen laajaan avustajakuntaan luottava ja etenkin muhkeista teemanumeroistaan tunnettu neljännesvuosijulkaisu aloitti 1994.

Kotisivut: www.netn.fi

on vuonna 2002 aloittanut kirjasarja, jossa on tähän asti julkaistu puolensataa nidettä. *niin & näin* -kirjat on Suomen ainoa filosofiaan keskittynyt kustantamo. Sarjassa ilmestyy klassikkokäännöksiä, aikalaisanalyysejä, ajattelutaito-oppiaineistoja lapsille ja aikuisille sekä esseistiikkaa ja muita vapaan filosofisen muodon taidonnäytteitä. Kirjasarjan päätoimittaja on Tapani Kilpeläinen.

Verkkokauppa: http://www.netn.fi/kauppa/

www.filosofia.fi

on suomalainen filosofinen internet-portaali. Se on toiminut 2007 alkaen ajankohtaisen tiedon välittäjänä, yhteydenpitokanavana, tienä verkkofilosofiaan, johdatuksena suomalaisen filosofian historiaan sekä digitaalisena arkistona. Portaali palvelee sekä tutkijoita että laajaa yleisöä. Sen ovat tuottaneet EFS, *niin & näin* sekä Åbo Akademin filosofian oppiaine.

Filosofia.fi osana toimii jatkuvasti laajeneva filosofian verkkokoensyklopedia *Logos*. Portaali sisältää suomalaisen filosofian historian digitoituja aineistoja sekä kattavan ruotsinkielisen osion. Portaalityö on myös yllä aktiivista tiedotuspalsta sähköpostilistoinen sekä kaikkeen puuttuvaa filosofian verkkolokia.

Portaalin päätoimittaja on Tuukka Tomperi. Ruotsinkielisen osion päätoimittaja on Yrsa Neuman. Portaalin toinen suomenkielinen koordinaattori ja *Logos*-ensyklopedian päätoimittaja on Sami Syrjämäki.

www.filosofia.fi

NIIN & NÄIN

on myös muuta toimintaa. *niin & näin* -väki on vuosia työskennellyt uuraasti vapaan filosofisen sivistys- ja valistustoiminnan saralla. *niin & näin* järjestää filosofian tutkimuksen ja opetuksen seminaareja sekä filosofisia keskustelu- ja yleisötilaisuuksia. *niin & näin* tekee yhteistyötä Kultin, SFY:n, Feton, muiden kustantajien ja kulttuuritoimijoiden kanssa. *niin & näin* on kalenterivuoden aikana mukana lukuisissa kulttuuritapahtumissa ja monilla kirjajessuilla. *niin & näin* -toiminnasta vastaa Eurooppalaisen filosofian seura (EFS) toiminnanjohtajanaan Mervi Ahonen, puheenjohtajanaan Tere Vadén ja yhteyspäällikkönään Jukka Kangasniemi. *niin & näin* -toiminnasta saa lisätietoa tällä sivulla ja kotisivuilla olevista osoitteista ja puhelinnumeroista.

Tuoreet kiistat työpaikkasyrjännästä, poliitikkojen yksityiselämästä ja monikulttuurisuudesta ovat saaneet liikkeelle melkoisen retorisen puhurin. Sananvapaus, sensuuri, monikulttuurisuus, yksityisyys, julkisuus ja kontrolli kietoutuvat tuulenpyörteeksi, joka nappaa alkujaan rauhallisetkin keskustelut mukaansa. Se myös riuhtoo puheen kauemmas sisältöky-symyksistä yleisten oikeus-, velvollisuus- ja vapausvaateiden maastoon.

Maahanmuuttoon ja ”kotoutumiseen” liittyvien identiteettikuvitelmiin sijaan puhutaankin ennen kaikkea kritiikin oikeudesta ja vallitsevista mielipiteistä, joiden väitetään toimivan sensuurin tapaan. Ympäristöpoliittisia rajoituksia vaativa ei voi olla joutumatta mukaan vääntöön hallinnasta, vapaudesta ja pakottamisesta. Taidekonflikteissa teosten sisältö haipuu, ja jäljelle jää taiteilijan ilmaisuvapaus ja sitä vastaan vaatimus yhteisön suojaamisesta. Koulujen kasvisruokapäivästäkin hautui melkoinen sekametelisoppa, kun hegemoniakritiikki saapui valtuustosalisiin.

Kukaan ei voi osallistua keskusteluun odottaen, että näitä teemoja käsiteltäisiin puhtaasti ja tarkkaan eritellen. Tähän käsitteelliseen rauhaan ei voi tuudittautua edes filosofi tai lainoppinut. Kiistojen ristivedot kun muodostuvat elävistä ja puhuvista – kamppailevista – ihmisistä, eikä käsitteitä ja niiden käyttöä voi siksi erottaa näitisti toisistaan. Yritys setviä sekaannuksia on sekin teko, jonka tehokkuus vaatii epäselvän arkimaailman ymmärtämistä.

Eri ulottuvuuksien sekaantuminen on myös hyvää, sillä se pakottaa ottamaan eri kysymysten kytkökset toisissaan. Tupakointipoliittikkaa ei voi lähestyä vain terveyden tai vain vapauden näkökulmasta. Uskonnon ja sananvapauden konflikteissa ei uskonnollisia sisältöjä voi jättää huomiotta – suhtautuu niihin miten tahansa.

Tämän numeron kirjoituksissa luodaankin laaja katsaus paitsi sananvapauteen ja sensuuriin myös niiden liepeillä liikkuviin moninaiisiin teemoihin. Anette Alén pyrkii kirjoituksessaan yhtäältä rajaamaan sananvapauden ja sensuurin käsitteellisiä alueita etenkin juridisessa käytössä, toisaalta osoittamaan kaikkien määritelmien herkellisyden. Pauli Rautiainen ruotii taiteellisen ilmaisuvapauden ja sensuurin yhteyksiä yksityisyydensuojaan ja yleisempään ilmaisuvapauteen. Numeron teksteistä käy hyvin ilmi, miten käsitteiden määrittelyyritykset ovat olennainen osa sananvapaudesta ja sensuurista käytyjä kamppailuita. Yksittäisissä kiistoissa vaikuttaa tahattomasti tai tahallaan ”sensuurin” hallitseviin merkityksiin. Sensuurikäsitteistön muutoksen onkin voinut havaita selvästi. Vielä muutama vuosi sitten syytös sensuurista ei ollut lainkaan niin voimakas leimakirves kuin nykyään – eikä se heilunut niin vapaasti.

Tällä konfliktien kartalla törmätään myös yhä uudelleen vanhoihin jakolinjoihin sananvapaustematiikan muodollisten ja sisällöllisten tarkastelujen välillä. Raja

sanomisen ja tekemisen välillä on libertarististen oikeus- ja vapauskäsitysten tärkein viesti ja toisaalta niiden akilleenkantapä. Sisällöstä riippumaton sananvapaus on eittämättä olennainen asia, mutta sen ylikorostus synnyttää sisältöjen ohittamisen vaaran. Lisäksi sananvapaus ja julkaisemisen vapaus sekoittuvat helposti (usein tietoisesti) julkaisemisen vaateeseen.

Kiista Muhammed-pilakuvista on tästä malliesimerkki. Kenelle tahansa on selvää, että pilakuvien ”synneillä” on tehty iranilaista sisäpolitiikkaa ja muovattu islamistifraktioiden identiteettejä, eikä tästä ole vaikea löytää pesunkestävää idiotismia ja kylmän kalkyloivaa väkivaltaa. Suomalaisessa keskustelussa yhteiskunnallinen analyysi jäi kuitenkin abstraktioiden varjoon: joko julkaiset kuvat tai olet kieltäjien puolella. Me tai ne. Konflikti tiivistyy kamppailuksi vapauden ja sensuurin välillä, ja itse yhteiskunnallinen todellisuus katoaa. Pitää muistaa, että keskustelun ytimessä ei ole ollut niinkään sensuuri vaan syytös pelkuruudesta ja vaatimus julkaista. Sitä ovat vahvistaneet poliitikkojen jähkaileva hämmennys ja oikeastaan kehenkään kohdistumattomat lenseät anteeksipyyntöt.

On aika helppoa nähdä, miten tämä vaatimus puhtaasta arvovalinnasta, uhmakas julkaisu uhkan alla, muodostuisi toteutuessaan konfliktiautomaatiksi. Provosoija ja provosoitu saavat automaattisesti julkisuutta ja voivat toteuttaa kiistaista itseään, ja mahdollisuus sisällölliseen keskusteluun on todellinen uhri. Muhammed-kuvien piirtäjä tajusi tämän varsin hyvin, kun hän tuli maaliskuussa niin sanotun JihadJanen tapauksen yhteydessä julkisuuteen ja heilui kirves kädessä uutiskuvissa.

Muodollisen ja sisällöllisen jännitteet näkyvät selkeästi myös tapauksissa, joissa materiaaliset ongelmat törmäävät yksilöetiikkaan. Kärjistynyt tupakkapolitiikka on tästä oiva esimerkki. Vastakkainasettelu kontrollin vastustamisen ja yli-innokkaan elämän hallinnoinnin välillä repii rikki sen tilan, jossa voisi puhua tupakoinnin, ruokailun, autoilun tai aseiden omistamisen materiaalisista

Valokuva: Antti Salmi

seurauksista. Kapakkatupakoinnin kiellon puolustamista ja parveke- ja pihatupakoinnin kiellon vastustamista ei voi hevillä tässä ristiaallokossa yhdistää.

Ongelmana tällaisissa keskusteluissa on myös se, että toiminnan seurauksia (myös tietynlaisen retoriikan seurauksia) erittelevä perspektiivi nähdään ikään kuin epäpuhtaana käytännöllisenä asiana. Oletusarvona on, että osapuolilla on syvempiä ”ideologisia” lähtökohtia – ikään kuin puhtaita arvoja, joita kontekstuaalinen pohdinta ei ole saastuttanut. Mutta eikö eettinen ja poliittinen pohdinta voi lähteä arjesta, elävien ja toimivien ihmisten keskeltä, puhumattakaan meidän tekemisiimme reagoivasta ei-inhimillisen maailman moneudesta?

Huolimattoman retoriikan seurauksista sai lukea esi-merkin maaliskuisen *Helsingin Sanomien* maahanmuuttogallupin yhteydessä. Kysymys ”Pitäisikö Suomeen ottaa lisää maahanmuuttajia?” oli tietysti kontekstittomuudessaan surkuhupaisa (suunnilleen samaa kysyttiin myös esimerkiksi A-studion puhelingallupissa). Olennaisempaa oli kuitenkin uutisen kytkeytyminen maahanmuuttotutkijoiden uhkauksiin. Ilkka Niiniluoto vertasi lehdessä uhkauksia Stalinin Neuvostoliittoon ja Galilein kohteluun. Valtiotason sensuurin ja terrorin viittaaminen suomalaisen kansalaisyhteiskunnan lastentauteihin on laiskaa ajattelua ja ennen kaikkea huonoa retoriikkaa. Häiriköiden personoiminen sensuurin kasvoiksi sekä pönkittää heidän statustaan että sivuuttaa suomalaisen keskustelukulttuurin varsinaiset ongelmat. Tässä numerossa Heikki Mäki-Kulmala ja Susanne Dahlgren valottavat muun muassa maahanmuuttokeskusteluun liittyviä ongelmallisia oletuksia kulttuurien ja kansallisten identiteettien luonteesta.

Vaikka maahanmuuttokeskustelussa käytetään

edelleen yksinkertaisia retorisia temppuja ja vanhaa kunnan filunkia, alkaa näkyä pieniä merkkejä keskusteluun älyllistymisestä. Juuri kukaan ei voi tunnustaa olevansa rasisti tai inhoavansa toisenlaisia ihmisiä noin niinkuin periaatteesta. Näkemyksiä on pakko perustella entistä enemmän, ja vaikka keskustelu olisi ala-arvoista, on sen pakko johtaa oppimiseen. Se pakottaa keskustelemaan ihmisten kanssa, joita ei muuten haluaisi edes kuulla tai nähdä, eikä toisten vakuuttaminen ole onnistumisen kriteeri. Sillä väittelyt käydään julkisessa tilassa, jossa kaikki argumentit vaikuttavat aiottua kohdetta laajemmin.

Juuri tällaisten konfliktien vuoksi tässä numerossa käsitelty vaatimus peruskoulun filosofian opetuksesta on erittäin ajankohtainen. Ajattelun, väittelyn ja kritiikin taitojen kouluminen on välttämätöntä julkisen keskustelun kehittymiselle. Vain tällaiset taidot luovat pelkkää vastahankaa syvemmän tavan kritisoida ja ymmärtää toisten ihmisten ajatuksia, ja ennen kaikkea erilaisia valitsemia yhteiskunnallisia näkemyksiä. Niiden luonnollistumisen ainoa kestävä vastalääke on taidokas kritiikki.

Tiettyjen kirkon edustajien älähdykset kaikille yhteistä etiikan opetusta – ja siinä sivussa filosofian opetuksen aloitetta – vastaan olivatkin surullista luettavaa. Vaatimus, jonka mukaan kaikki etiikan opetus on rajattava ”oman uskonnon opetuksen” puitteisiin, kertoo yhteiskunnasta, joka on haipunut ajat sitten, jos sitä koskaan olikaan. Jatkuvasti muuntuvassa ja kiistaisassa maailmassa ajattelun taitojen opetus ei ole relativismin seirenikutsua, kuten samaiset kirkonmiehet uumoilivat. Se antaa sen sijaan valmiuksia valita, minkä paikan yhteiskunnan jatkuvissa jännitteissä ottaa, luodako uuden tai lähteäkö omille teilleen.

niin & näin

**uudet kotisivut ovat
auenneet osoitteessa**

↳ www.netn.fi ←

- Käy tutustumassa tämän numeron verkossa julkaistavaan materiaaliin. Sami Syrjämäki pohtii, miksi sananvapauden rajoittamisesta puhutaan.

- Kotisivuille viedään myös pdf-muodossa lehden vanhoja numeroita, joita saa ladata ilmaiseksi.

- Sivuilta voi seurata tiedotteita lehden myyntitilaisuuksista, tulevista teemoista ja esitelmätilaisuuksista.

tämän numeron taiteilijat

Salla Laurinoli (s.1976),
hämeenlinnalainen taidemaalari.

Työskentelyssä keskeisiä ovat havainto, intuitio ja maalaamisen nautinto.

Janne Laine (s. 1970),
tamperelainen kuvataiteilija.

Mieltynyt vanhaan heliogravyyri-tekniikkaan. Kameralla otettu kuva valotetaan kuparilevyn pinnalle, ja kuva-aihetta syövytetään ja vedostetaan kuten muutakin grafiikkaa. Paksulla painopaperilla painoväri imeytyy huokosiin asti, jolloin kuva toistuu valokuvan kiiltävää gelatiinirakennetta pehmeämpänä.

Janne Laine, *Hidden Mountain* (2009), heliogravyyri ja akvatinta, 40 x 60 cm

TARJA LAUKKANEN

”Pelkkä kriittisyys ei ole rakentavaa”

Pekka Himasen juttusilla

”Kukaan lapsista ei puhunut suoraan talouskasvusta”, kerrotaan teoksessa *Kukoistuksen käsikirjoitus*¹. Vekarat puhuvat siis talouskasvusta epäsuorasti? Uuden kirjansa Suomen hallituksen pyynnöstä laatinut Pekka Himanen sanoo keskustelleensa viime aikoina paljon alaikäisten kanssa. He kun osaavat keskittyä olennaiseen: arvokkuuteen. Haaveet ihmisarvoisesta elämästä pitää kuitenkin tulkita myös talouspoliittisesti: ”Vanha politiikka on tullut tiensä päähän. Nyt tarvitaan uusi yhteiskunnallinen suunta.” Teoriat kaikesta on sidottava ”reaalitalouteen ja -politiikkaan”. (17 & 23) Kysytään Himaselta tarkemmin, mihin todellisuuteen tästä oikein täytyisi lähteä.

Nyt 36-vuotias Himanen kertoo havahduneensa filosofiseen pohdiskeluun jo nuorena. Murrosikäisen mieltä askarruttivat suuret kysymykset, kuten ”miten pitäisi elää” ja ”millainen on hyvä yhteiskunta”.

”Läheisen ihmisen kuolema samoihin aikoihin vaikutti syvällisten kysymysten heräämiseen.”

Erityisesti kiinnosti Sokrates: ”Oli kiinnostavaa havaita, kuinka filosofia oli integroitunut tuohon henkilöön.”

Lukiessa Himanen opiskeli pääasiassa kotona ja yksin. Yliopistosta löytyi keskustelukumppaneita – heidän joukossaan G. H. von Wright ja Ilkka Niiniluoto – turhia illuusioita särkemään. Himanen opiskeli sekä teoreettista filosofiaa että tietojenkäsittelytiedettä, sillä logiikan ja matematiikan yhtymäkohdat askarruttivat. Gradu (1993) käsittelee Russellin uskontokritiikkiä. Suppeampaa traktaattia *Bertrand Russellin haaste. Russellilainen uskontokritiikki esimerkkinä aikalaiskriittisestä filosofiasta* (1994) hän puolusti väitöskirjana: Himasesta tuli 20-vuotiaana kautta aikojen nuorin suomalainen tohtori. Hän lähti Britanniaan ja Kaliforniaan. Julkaistiin *Himeros* (1996), dialogi Sokrateen toisesta tulemisesta nyky-yliopistolle, ja *Filosofian oikeudenkäynti* (1998), kirja Sokrateen käyttämisestä eri aikojen ajattelumallien vahvikkeena. *Kohtaamisyhteiskuntaa* (1995) ja ”verkkofilosofiaa” kehitellyttä *Hautomoa* (1997) seurasi Himasen kuuluisin opus *Hakkerietiikka ja informaatioajan henki* (2001), josta otettuun kansainväliseen painokseen saatiin Linus Torvaldsin alku- ja Manuel Castellsin jälkisanat. Yhdessä kalifornialaistuneen espanjalaisen sosiologin Castellsin kanssa Himanen julkaisi ”Suomen mallia” hehkuttavan teoksen *Information Society and the Welfare State* (2002). Julkista huutia tuli Teknologiateollisuuden 100-vuotissäätiön kustanteesta *Suomalainen unelma. In-*

novaatioraportti (2007), jossa Himanen harjoitti muhkealla palkkiolla puolentoistasadan sivun verran ympäröityä harkittua visiointia.

Himasesta tuli 00-luvulla kysytty kansainvälinen puhuja. Nyt hänet huutaa hätiin milloin Kofi Annan, milloin Angela Merkel, milloin Suomen hallitus. Hän toimii Aalto-yliopiston professorina Taideteollisessa korkeakoulussa, johtavana tutkijana Tietotekniikan Tutkimuslaitoksella sekä vierailevana professorina Oxfordin yliopistossa ja Barcelonan IN3-instituutissa. Syyskuussa on luvassa luentosarja myös Helsingin yliopistossa: ”Elämä taideteoksena”.

”En ole julkisuutta erityisesti hakenut, muttei se myöskään ole minulle ongelma. Minulle tärkeitä ovat vain kysymykset, joiden vuoksi puhun, luen ja kirjoitan. Minulle ajattelu, lukeminen ja kirjoittaminen ovat oikeinta filosofiaa. Vietän puolet vuodestani lukien ja leväten. Paikalla ei ole niinkään väliä. Pystyn uppoutumaan hyvään tekstiin missä vain. Mieluiten olen kuitenkin kotona.”

Himanesen korostaa usein omaa tutkimustaan ja akateemisia kytköksiään, mutta hän ei ole julkaissut vertaisarvioituissa joulunaleissa. Hän muistuttaa, että hänen teoksiaan ovat julkaisseet tarkkaan referoivat akateemiset kustantamot, kuten Oxford University Press. Hän selittää valintaansa mieltymyksillään ja vaikutusmahdollisuuksilla:

”Mielestäni kirja on filosofialle luonnollisin formaatti. Se on filosofian klassisin muoto. Kokonainen kirja on filosofian perinteikkäin kommunikaation muoto, koska se mahdollistaa kokonaisten ajatuskaarten ja ison kuvan hahmottamisen. Siksi vaikutusvaltaisain filosofia on aina julkaistu kirjamuodossa – näin on ollut Platonista Descartesiin tai Wittgensteiniin. Filosofian ei kuulu tyypistyä vain tutkimuksellisiin foorumeihin.”

Vaikutusvaltaa tavoittelee myös Vanhasen, Kataisen

ja Wallinin tilaama *Kukoistuksen käsikirjoitus*. Siinä Himanen luotsaa Suomea kohti ”vihreää informaatio- ja palveluyhteiskuntaa”, jossa talouskin kasvaa, ”kunhan vain pystymme luomaan erityisvahvuuksia maailman tärkeimpien kehityskulkujen alueilla” (39 & 44). Himanen linjaa, että valtion ei kuulu puuttua markkinoihin ”pääsääntöisesti vaan ainoastaan silloin, kun siihen on erityisen vahva arvopohjainen syy” (65). Mikä moinen voisi olla?

”Julkisen vallan on puututtava peliin, kun markkinat eivät enää edistä yhteistä hyvää. Ohjaamaton maailman-kauppa ei ole auttanut maailman köyhimpiä maita. Taloudellisen loiston sijaan kehityksen tärkein päämäärä on arvokas elämä.”

Kun Himanen vielä alleviivaa haastattelussa, että ”jokaisen ihmisen olisi saatava kokea elävänsä arvokasta elämää”, hänen puheensa yhteishyvää vivahtaa joissain korvissa jo kommunismilta. Mutta ajatus ”vanhojen teitten” päättymisestä (24) yhdistyy paremminkin täsmäteknologialla ja arvopuheella lujitettuun nykymallin rukkaukseen. Himanen ’kolmas tie’ – ensimmäinen oikea ’kolmas tie’ – kulkee markkinauskoksen uusliberalismin ja markkinakammoisen uskonnollisuuden tuolta puolen suoraan ’ihmiseen’ (65 & 217). Valtiota kaivataan etusijassa luomaan ”pelisääntöjä” sekä jakelemaan sanktioita ja kannustimia yrityksille ja kansalaisille. Tämä kuulostaa kovastikin pääministeri Vanhaselta, joka Keskustan puoluehallituksen kokouksessa tammikuussa 2009 vaati ’kolmatta tietä’, jotta vältettäisiin suunnitelmatalouden ja täysin vapaan kapitalistisen markkinaliberalismin ongelmat². Kun *Kukoistuksen käsikirjoitus* julkaistiin Säätytalolla, Vanhanen toivoi sen synnyttävän laajaa kansalaiskeskustelua. ”Minua innostaa aivan älyttömästi”, totesi valtiovarainministeri Katainen ja suitsutti etenkin uskallusta ajatella taloudellista menestystä ja tervettä taloutta ”henkisen tilan kautta”. Himanen sanoo haastattelussa:

”Ympäristön tuhoamista pitäisi verottaa välittömästi. Silloin ekologinen velka ei jäisi tuleville sukupolville maksettavaksi. Toimijoiden pitäisi myös tehdä lupaukset toteutettavaksi välittömästi eikä vasta vuosien päästä.”

Sosiologian sijasta Himanen analyysi kallistuu kuitenkin psykologiaan. ”Tärkeää on eettisyys eli kyky katsoa maailmaa toisen näkökulmasta. Tämä tapahtuu tunteen, ei pelkästään järjen tasolla. Valta yhteiskunnassa on viime kädessä mielen valtaa. Jopa suljetuissa yhteiskunnissa todellinen valta on mielen sisäistä valtaa. Talousjärjestelmät ja kaikki yhteiskunnalliset rakennelmat ovat mielen kautta syntyneitä. Esimerkiksi aikamme talousjärjestelmä on Adam Smithin luomus.”

Tämä ajatus varmastikin siivittää Himasta luotamaan siihen, että ajattelijat ja mielipidevaikuttajat voisivat muokata maailman varain- ja elämänhallintaa uuteen uskoon. Ei hanke ainakaan kavereiden nimettömyyteen kaadu. Norjan prinssi Haakonin ja yhdysvaltalaisen finanssiturun John Bryantin kanssa käyntiin polkaistu ”Global Dignity” -hanke pureutuu omalla laillaan hyvinvointikuiluun ja ympäristökräsiin. Himanen torjuu

tiukasti motkotukset siitä, ettei maapalloisen arvonannon projekti arvioisi kyllin terävästi eri kehitystrendejä:

”Tietenkin liike on kriittinen. Sehän pyrkii nimenomaisesti kritisoimaan yhteiskunnallisia epäkohtia. Hyvään pyrkivä toiminta ei tarkoita kriittisyydestä luopumista. Skepsis on etsimistä, ja löytäminen on ensisijaista. Kriittisyys on vain väline tuohon löydökseen pääsemiseksi. On harhaa ottaa kriittisyys itse päämääräksi. Kriittisyyden avulla voidaan rakentaa jotain, mutta pelkkä kriittisyys ei ole rakentavaa. Minua kiinnostaa nimenomaisesti etsiminen.”

Global Dignity määrittelee kuitenkin itse itsensä ”voittoa tavoittelemattomaksi, ei-kriittiseksi ja ei-puolueelliseksi aloitteeksi” (*non-profit, non-criticism, non-partisan*)³. Himanen väitti *Talouselämän* aprillinumrossa, että ”Suomessa on sotkettu käsitteet kritiikki ja kyynisyys”⁴. Tämä sointuu yhteen *Kukoistus*-raportin tyylin kanssa: ”pelkkä syyllistäminen tai huoli ei johda ratkaisuihin” (35). Himanen pitää erimuotoista ”ruikutusta” perin ”masentavana” (41). Suomen pitää olla Martin Luther Kingin hengessä unelmaan uskomassa (35) ja rakentamassa omasta maasta ”maailmanlaajuista edelläkävijäesimerkkiä” (49). Koska Himasen nimeämiin ”energisoiviin” voimiin kuuluvat myös esimerkiksi Äiti Teresa ja Mannerheim, irtoaminen muitakin kohtaan

tuhoisaksi yltyvästä ”itsehyökkäyksestä ja itsevihasta” (13) lienee irtiottoa joskus luterilaiseksi, joskus perisuomalaiseksi nähdystä synkeilystä. Kritiikkiä – ja erityisesti uskontokritiikkiä – Himanen on kuitenkin gradunsa jälkeen vältellyt. Sopivasti maallis-monikulttuurinen⁵ *dignity* lähestyy Himasen mukaan filosofiselta perustaltaan kantilaista etiikkaa.

”Dignity on sosiaalisesti inklusiivisempi liike kuin monet kaltaisensa. Se kunnioittaa ympäristöä ja monikulttuurisuutta. *Freedom as development* -käsityksen sijaan *dignity as development* on minun näkemysni hyvästä kehityksestä, kuten olen dialogissani Amartya Senin kanssa summannut.” (vrt. 39)

Haastattelijalle Himanen on ystävällinen, mutkaton ja arvostava. Ehkä hän on parempi kuuntelija kuin puhuja. *Talouselämän* mainitussa jutussakin hätkähdettiin hänen vajavaisia esiintymistaitojaan yhtä paljon kuin hänen mukavan rauhallista suhtautumistaan tungetteleviinkin kysymyksiin. Joku saattaisi veikata, että Himasen tapa puhua jatkuvasti kohtaamisistaan kuuluisuuksien kanssa vihjaa oman energisoivuuden puutteesta ja kaipuusta. Tällainen psykologisoiva tulkintatapa on Himaselle itselleen tuttu: ”Kohtuuton kritiikki kertoo aina enemmän esittäjästään kuin kohteestaan, ja sen voi lukea ensisijaisesti tämän henkilön julkisena psykologisena itsensä paljastamisena (projektiona)” (182).

Mutta tuttavien ja tuttavallisten tarinointien esille tuomisessa on myös huomattavaa lämpöä. Vastaavasti huolimatta usein kovin rutiininomaisilta ja sovinnaisilta kuulostavista kehuistaan lapsille Himanen tuo heistä esiin myös jotain yhtäaikaa korutonta ja kiireellisen tärkeää:

”Kysymisen taito on avain kehitykseen. Einsteinkaan ei olisi oivaltanut suhteellisuusteoriaansa, jos olisi uskonut ’viisaita aikuisia’, jotka eivät ihmettele turhuuksia. Koulumaailman pitäisi tukea lapsen mielikuvituksellisuutta ja vapautta. Arvonanto pitäisi sisällyttää opettajakoulutukseen. Arvonannon lähtökohtana oppimismaailmassa on se, että elämällä on merkitys. Minulle ovat jääneet mieleen nimenomaan sellaiset opettajat, jotka ovat henkineet sosiaalista arvonantoa, kuten akateemikko von Wright. Hän otti keskusteluissamme minut – nuoren filosofin – huomioon vertaisenaan.”

Arvonanto on tärkeää oppimismaailmassa, työyhteisöissä ja koko elämänkaaren varrella. Ratkaisu aikalaisia riivaaviin psyykkisiin ongelmiin ja yksinäisyyteen eivät ole lääkkeitä eikä terapiaa yksin, vaan arvonanto elämälle ja yksilölle. Näin Himanen kurottaa sittenkin psykologiasta filosofiaan.

Viihteet

- 1 Pekka Himanen, *Kukoistuksen käsikirjoitus*. WSOY, Helsinki 2010, 11.
- 2 Ks. esim. http://www.keskusta.fi/Suomeksi/Keskusta_viestii/Keskusta_viestii_iw3?showmodul=149&newsID=d4a3ee0f-6b1c-4123-a183-cbbd6bd58375
- 3 <http://www.globaldignity.org/frontpage/>
- 4 Maria Tojkander, Mainettaan parempi Himanen. *Talouselämä* 12/10 (1/iv/10), 30–34; 32.
- 5 Monikulttuurisuudesta Himanen puhuu luontevasti ja hyvin todetessaan esimerkiksi keväisessä haastattelussa, että ”muinaisessa Ateenassa kolmannes asukkaista oli syntynyt muualla. Kuuluisimmista filosofeista vain Sokrates ja Platon olivat ateenalaisia, muut tulivat muualta.” Aleksis Toro, Pekka Himanen – Positively Controversial. *Six Degrees* 3/10, 8–9.

ANTTI SALMINEN

Kukoistus ja luopuminen

Myönnän rinnastuksen manikealaisuuden, mutta Pekka Himasen vastailmestynyttä *Kukoistuksen käsikirjoitusta* on välttämättömä verrata syksyllä ilmestyneeseen Pauli Pylkön *Luopumisen dialektiikkaan*. Vastauksissaan nykyisyydelle teokset ovat niin vastakkaiset, että ne alkavat täydentää toisiaan.

Valtiolle tilaustyönä tekemässään raportissa Himasen tavoitteena on tuoda ”arvonannon etiikka” reaali politiikan ja talouden keskeisimmäksi periaatteeksi. Pylkölle universaali maailmankansalaisen etiikka on alun pitäen erottamaton teknis-taloudellisesta järjestä ja niin muodoin kaiken pahan juuri: ”Toivo paremmasta maailmasta, jonka ihminen etiikan avulla itselleen tulevaisuudessa rakentaa, on pahasta.”

Himanes etsii omien sanojensa mukaan kolmatta tietä uusliberalismin ja uusvasemmiston väliltä. Pylkkö-

läisen nurjailijan näkökulmasta eettisessä ja viherpestyssä kapitalismissa ei ole kyse keskiteistä vaan äärimmäisestä laita puolesta, länsimaisen tekniikan, talouden ja etiikan epäpyhästä ja johdonmukaisesta liitosta. Himasen käsikirja on lähes puhdaspiirteinen ilmaus Pylkön kammoamasta ajanhengestä, joka johtaa edellisen sanoin ”luovaan globaalisuuteen”, jälkimmäisen mukaan alueellisten kulttuurien ja kaiken eloisuuden tuhoon.

Himas-Suomen kurjuuttajana ja kukoistuksen esteenä on ”tragedia-ajattelu”, joka summautuu raportissa sanoihin: ”Syksyllä puista tippuvat lehdet, kohta Nokiaa ei enää ole, ja ei tässä itselläkään ole enää kovin pitkä aika kuolemaan.” Luonnon kierto herääminen, korporatiivisen olemisen hylkääminen ja kuolevaisen kohtalon myöntäminen ovat kovin pylkköläisiä lähtökohtia.

Teosten ratkeamaton jännite ulottuu toki kielen tasolle. Siinä missä Pylkkö etsii kirjassaan suomen kielen

kääntymättömiä varjoja, alkuristiriitaista kokemusrakennetta ja kuuntelee sanoja, Himanen latelee maailmankansalaisen peruskäsitteet (*dignified life, management, flow*) ja motot (*We should tax what is bad for us and reward what is good for us*) sujuvasti englanniksi.

Niin ikään ristiveto on myös ajallinen: Himasen Suomi alkaa siitä, mihin Pylkön suomalaisuus, tarkemmin sanoen ”suomisuus”, viimeistään päättyy: fenomenologiaan, Gallénin ja kumppanien vuoden 1894 julistukseen, jota Himanen raportissaan siteeraa:

”Pikku Suomessa on nyt ruvettava luomaan uutta renessanssia, so. uutta voimaa, elämää ja maailmaa. Se on nyt tarpeen tämän kurjan, heikon, alakuloisen dekadenssin vallassa ja ajassa. [...] Vaikka keskiyössä seisomme, tai ehkä juuri sen vuoksi, emme voi olla vaistoamatta tulevan aamumarastuksen oireita.”¹

Sarastuksen ajankohdasta ja väristä voidaan kiistellä, mutta tämä keskiyön kuva on yhteinen Himaselle ja Pylkölle. Himanen on raportin muuhun sisältöön nähden

yllättävän kriisitietoinen, siitäkin huolimatta, että hän ei kysy kriisiytymisen syitä, jotka Pylkölle piirtyvät kirkkaina ja mustina.

Ministerit Vanhanen ja Katainen ottivat Himasen raportin maaliskuun alussa ilolla vastaan. *Luopumisen dialektiikka* heidän kannattaisi lukea *Kukoistuksen käsikirjoituksen* vastinparina. Näillä eväin tuo kovasti etsitty Suomen kolmas tie ei kenties kulkisikaan uusliberalismin ja uusvasemmiston haarukasta, vaan luikertelisi Himasen pikatien ja Pylkön kinttupolun välistä. Mikä mahdoton ajatus.

(aiempi versio *Filosofia.fi*n verkkolokissa:
<http://filosofia.fi/node/5130>)

Viite

- 1 Lainaus oli mottona myös Himasen keväällä Aalto-yliopiston Kauppakorkeakoulussa pitämälle *Executive Seminarin* ”spesiaalikokonaisuudelle”, jossa tuorein analyysi maailman kehitystrendeistä yhdistyy luovaan johtamisen innovointiin ja filosofisiin peruskysymyksiin.

Syksyllä tavataan Maija-Riitta Ollila

n & n -haastattelut laajassa julkisuudessa tunnetuimmista suomalais-filosoifeista jatkuvat 3/10:ssä Tarja Laukkasen keskustelulla Maija-Riitta Ollilan kanssa. Ollila kertoo muun muassa sen, miksi hän jättää Aalto-yliopiston oppituolinsa:

”En ole jatkamassa täällä. Olen nyt hoitanut kolme vuotta puolipäiväisenä ja määrääkaisenä filosofian professuuria, ja sitä rangaistusta olisi ollut jäljellä vielä yli vuosi. Tulin siihen tulokseen, että sen enempää metaboliini kuin kutsumuksenikaan ei viittaa kokouksissa istumiseen eikä siihen loputtomaan organisatoriseen myllerrykseen, mitä tämä Aalto on, tai niihin ilmiöihin, joita kouluissa syntyy, kun kamppaillaan siitä, miten tässä kokonaisuudessa nyt sitten voi pärjätä. Palaan yrittäjäbisnekseen, jota olen tehnyt päätömisestä vuodesta 1994. Kaikki ponnistukseni tähtäävät nyt kesäloman menestykselliseen viettämiseen.”

(ks. www.netn.fi)

RAIJA JULKUNEN

Himanen kukoistustalkoissa

Pekka Himanen, *Kukoistuksen käsikirjoitus*. WSOY, Helsinki 2010. 250 s.

Nykyisessä jälkidemokraattisessa tilanteessa hallitukset hankkivat ideoita ajatuspajoilta, konsulteilta ja tutkijoilta. Vaikka poliitikkojen aika ei hevin riitä tutkimusten lukemiseen, Rosa Meriläisen sanoin he tarvitsevat vähintään siteerattavia lauseita.

Himasen oman kuvauksen mukaan Vanhasen, Kataisen ja Wallinin tilaamassa toimeksiannossa tuli pohtia Suomen 2010-luvun tien aineksia, erityisesti sitä, 1) mitkä ovat suurimmat globaalit haasteet, 2) miten voimme luovasti uusiutuen rakentaa vastaustamme niihin sekä 3) mikä rooli laajasti ymmärretyllä henkisellä kulttuurilla ja arvomaailmalla voi olla kokonaisvaltaisesti kukoistavan elämän voimavarana. Jos ”kokonaisvaltaisesti kukoistava elämä” on todella kirjoitettu toimeksiantoon, se lienee aika harvinainen valtiovarainministeri(ö)n tilaamien joukossa. Joskus politiikan tavoitteeksi riitti kansalaisten hyvinvointi, sitten Suomi piti saada menestyneimpien kansakuntien joukkoon, sen jälkeen asialistalle tuli onnellisuus, ja nyt ”meidän” on kukoistettava. Himanen yrittää vakuuttaa ”tragediamoodiin” taipuvaisille suomalaisille, että juuri Suomesta voi tulla kukoistuksen esikuva ja brändi. Tällainen mahdollisuus olisi erityisesti masennuksen vastaisessa ohjelmassa.

Nyt kuitenkin Suomi on hätätilassa. Tarvitaan uusi yhteiskunnallinen suunta, ja sen perimmäiseksi päämääräksi Himanen ehdottaa arvokasta elämää. Onko se uutuus? Eivätkö poliittiset liikkeet, länsimainen humanismi ja ihmisoikeusjulistukset aina ole tavoitelleet ihmimillistä ja arvokasta elämää? Ehkä siitä on syytä muistuttaa, mutta on vaikea nähdä, että Himanen tarjoaisi eväitä niiden ihmisten aseman korjaamiseksi, joiden ihmisarvoa räikeimmin poljetaan.

Kukoistuksen tiellä voimme ottaa oppia menestyneimmistä innovaatiokeskuksista, jollaisiksi Himanen valitsee antiikin Ateenan ja Piilaakson. Kummastakin niistä löytyy kolme kukoistuksen peruspilaria: riittävä määrä luovia osaajia, tuottaja-managerirakenteita ja luovuuden kulttuuria, joka yllyttää ihmisiä toteuttamaan luovaa po-

tentiaaliaan. Rikastuttava vuorovaikutus näyttää olevan kirjan suuri idea. Himanen tutkijamaista otetta on siinä, kun Himanen perustelee, että 1400-luvun kirjapainotaidosta ja 2000-luvun kommunikaatioteknologiasta huolimatta tuloksekas rikastava vuorovaikutus syntyy vain alueellisesti lähekkäin ja vaatii kasvokkaisia kohtaamisia. Näin tulee ymmärrettäväksi tieteen ja talouden ryhmittäminen tiettyihin innovaatiokeskuksiin.

Suomalaisen hyvinvointiyhteiskunnan edessä näytävät olevan ankeat vuodet: työurien pidentäminen, verotuksen kiristäminen ja hyvinvointipalvelujen karsiminen. Jos seuraamme Himasta, tuo ankea lähitulevaisuus voidaan kirjoittaa toisin: työurien parantaminen + verotuksen kannustavuus ja hyvinvointipalvelujen uudistaminen. Yleisemminkin Himanen pyrkii vakuuttamaan, että uhkina näkemämme asiat voidaan muuntaa mahdollisuuksiksi. Eliniän pitenemistä ja väestön ikääntymistä on juhlittava. Ilmastomuutos on nähtävä mahdollisuutena, ja tämänkin hän esittää suurena oivaluksena. Harvaa ajatusta on kuitenkin viime vuosina toistettu yhtä ahkerasti kuin sitä, että ilmastonmuutos on käännettävä teknisiksi innovaatioiksi ja liiketoiminnaksi ja että juuri Suomessa on tähän hyvät edellytykset.

Hyvinvointiyhteiskunnan päivitetystä 2.0-visiossa avainasemassa on uusi työkulttuuri, jossa ihmiset voivat hyvin. Tämä on ilman muuta yksi avainkysymys. Mutta johtamisen, organisaatio-oppien ja työhyvinvoinnin alueella on massiiviset globaalit markkinat. Lisäksi Suomessa panostetaan poikkeuksellisen paljon työelämän kehittämiseen niin valtiovallan kuin monitoimijaisen verkostojen toimesta, ilman että kukaan oikein tietää, mitä vaikutusta kaikella sillä on. Kaikki Himasen avainsanat – luottamus, reiluus, kannustus, energisointi, emotionaalinen energia, arvokkuus, arvonanto, flow, intohimo – ovat vilistäneet tutkimuksessa ja konsulttipuheessa. Tämä ei estä Himasta julistamasta, että juuri hän on ”vaatinut tällaista työkultuurin uudistusta jo pitkään”.

Himanen puhuu meidän nimissämme ja puhuttelee meitä. Kohtalomme ratkaisee se, pystymmekö avautumaan kukoistukselle. Suomi voi olla henkinen suur-

valta, jos vain avaudumme hänen viitoittamalleen tielle. Sen, että juuri hänellä on totuus, hän osoittaa luettelemalla keitä kaikkia tieteen ja maailmanpolitiikan johtonimiä hän on tavannut, missä kaikissa huippuyliopistoissa tehnyt työtä ja kenen arvovaltaisten henkilöiden kanssa ollut ”dialogissa”.

Vuonna 2004 tulevaisuusvaliokunnalle kirjoittamassaan paperissa Himanen antoi ”meille” aikaa kaksi vuotta valita hänen ohjelmansa tai muuten meitä uhkasi tuho. Nyt aikaa on vuosi, ja uusi tie on pystyttävä luomaan ennen seuraavia eduskuntavaaleja. Himanen ei ajattele, miten vaikeaa yhteiskuntien ohjaaminen on, ja edes pieni Suomi ei ole ”me”. Himaselle kysymys on innostavan vision tarjoamisesta ja yhteisen innostuksen synnyttämisestä. Keskeisenä ongelmana hän näkee nykyisen ”visiokielen latteuden, joka ei useinkaan sisällä yhtäkään sanaa, joka voisi innostaa inhimillisesti”(sic!). Himanen kyllä yrittää kaikkensa. Hän kosiskelee ja vetoaa tunteisiin. Valitettavasti edes lasten valjastaminen asialle ei lepytä kyynikkoja.

Keskusteluja arvokkuudesta

Ehkä on ihan oikein, että ”jouduin” lukemaan Himasen. Olen näet äskettäin koukannut moraalisosialogian puolelle. Kirjassani *Uuden työn paradoksit* (2008) kirjoitan: ”Jos on kiinnostunut työelämän epämukavuuksista, patologioista, loukkauksista ja haavoittavuudesta, on vaikea välttää ja kiertää filosofian, sosiologian ja moraalin rajapinnoilla käytyjä keskusteluja arvokkuudesta, sääällisyydestä, kunnioituksesta ja tunnustuksesta.” Anglosaksiselle ajattelulle ominainen moraalisosialogian käsiteperhe, johon kuuluvat ihmisarvo, arvokkuus, arvonanto, arvostus, tunnustus ja kunnioitus, on kolkutellut suomalaisenkin sosiologian, sosiaalipolitiikan ja sosiaalityön tutkimuksen porteilla. Tärkein vaikuttaja on ollut Richard Sennett, joka varhaisista työväenluokkaa koskevista tutkimuksistaan alkaen on osoittanut suoranaista intohimoa arvokkuuteen.

Niinpä samanaikaista rehellisyyttä ja epämukavuutta tuntien koukkasin moraalisosialogian maailmaan ja otin käyttöön tunnustusvajeen käsitteen. Tässä arvelutti sekä filosofinen sivistymättömyyteni että pelko joutumisesta konservatiivisen teorian alueelle. Anglosaksisen ymmärryksen mukaan tunnustuksen käsitteistö on osa jälkiosialistista asialistaa. Esimerkiksi Axel Honnethin mielestä tämän päivän kapitalismin normatiiviseksi kysymyksiksi luokkien ja tasa-arvon tilalle ovat tulleet arvokkuus ja kunnioitus. Otin kuitenkin selkänöjää Nancy Fraserin ajattelusta. Fraser on puolustanut perspektiivistä dualismia, jossa toisiinsa liittyvät *recognition* ja marxilaiseksi leimattu *redistribution*. Fraseria erottaa ”himaslaisista” myös se, että hän painottaa instituutioiden merkitystä, ei vain tunnustusasenteita ja sitä tapaa, miten kohtelemme toisiamme kasvokkain.

Himasen kirja ei sisällä yritystä analysoida arvokkuutta, ihmisarvoa ja tunnustusta mitätöiviä työelämän rakenteita ja prosesseja. Riittää, kun innostava guru

kantaa sisään arvokkuuden opin. Tässä lajissa hän ei ole ensimmäinen ja eikä viimeinen. Työtä humanisoivien johtamisen opeilla on sadan vuoden historia, eikä loppua näy.

Pompöösiä

Himanes kirjoittaa puolustuksensa jo kirjaansa. Hän tietää, että Suomessa vastassa ovat kyynisyys, kateus ja kylämentaliteetti, kyynikot tragediaviesteineen. Mutta ”kosmos koettelee” yleisemminkin. ”Kun kosmos havaitsee jossain päin maailmaa ihmisen tai joukon ihmisiä, joka on erityisen innostunut uudesta ideasta tai näkymästä, kosmos lähettää ympärille aina uskomattoman epäinnostuneita ja lannistavia ihmisiä.” Kosmos käy koettelemassa, ovatko Mohandas Gandhi, Martin Luther King, Nelson Mandela, Desmond Tutu, äiti Teresa ja Pekka Himanen tosissaan liikkeellä. Kosmoksen koettelun vastapainoksi voi kuitenkin kehittää koettelujen ja kritiikin filosofian, jolloin pilkka ei pääse katkeroitamaan ja lannistamaan. Tämä ”filosofia” sanoo: anna maailmalle parhaasi kaikesta huolimatta. Se on liikuttavaa kyynikonkin silmissä. Vaikka välillä kyselen, onko tämä mies todella näin vilpittön vai kyynisistä kyynisin narsisti.

Saattaa olla, että seuraavien eduskuntavaalien kampanjaretoriikkoihin meille tarjotaan toivotalkoiden sijaan kukoistustalkoita. Himasen sanastot ovat kuitenkin niin pompöösejä, että niitä on vaikea asetella suomalaisten poliitikkojen suuhun. Muuten asiat jatkuvat *as usual*. Hallituksen verotyöryhmä yrittää löytää kompromisseja, joiden avulla kerätään riittävät määrä julkisia tuloja ja samalla ohjataan yritysten ja kansalaisten käyttäytymistä haluttuihin uomiin. Sosiaali- ja terveysministeriö sekä opetusministeriö jatkavat satoja ohjelmiaan, hankkeitaan ja projektejaan hyvinvointipalvelujen ja opetuksen uudistamiseksi – ja ehkä seuraavaankin hallitusohjelmaan otetaan jokin masennuksen vastainen, nykyistä MASTOa jatkava hanke, ja ihan ilman Himasen visiota. THL jatkaa ponnistelujaan ravintovalistuksessa, ja organisaatioiden johtamisen ja työhyvinvoinnin ympärille syntyneet toimijaverkostot jatkavat häääämistään.

Kun Himanen jakaa käsityksiä laidasta toiseen, niin itse näen tämän toimeksiannon harmittomana. Onhan se kuitenkin ällistyttävää, millaisen huomion ja kommenttien määrän Himanen onnistui taas keräämään. Vielä ällistyttävämpää, eikä vain ällistyttävää on, jos näillä eväillä todella pääsee maailman huippujohdon ja huipputieteen kanssa samoille lounaille ja Maailman talousfoorumien ja G20:n hankkeisiin.

Kirjallisuus

- Fraser, Nancy & Honneth, Axel, *Recognition or Redistribution? A Political-Philosophical Debate*. Verso, London 2003.
Julkunen, Raija, *Uuden työn paradoksit. Keskusteluja 2000-luvun työprosessista*. Vastapaino, Tampere 2003.
Sennett, Richard & Cobb, Jonathan, *Hidden Injuries of Class*. Cambridge University Press, Cambridge 1977.

JOLEN GALAUGHER, ILMARI KORTTELAINEN & LEENA PULLINEN¹

Bertrand Russell – Ristiriitojen filosofi

Päivällispöytäkeskustelu
professori Nicholas Griffinin kanssa

Bertrand Russell -keskuksen johtaja Nicholas Griffin on tunnetuimpia Bertrand Russellin (1872–1970) filosofian ja analyyttisen filosofian historian tutkijoita. Russellin filosofian ja hänen yhteiskunnallisen toimintansa kartoittamiseen erikoistunut Russell-keskus sijaitsee Kanadan Hamiltonissa sijaitsevassa McMaster-yliopistossa. Griffinin lisäksi tutkimuskeskukseen kuuluu joukko muun muassa filosofian, matematiikan ja historian ammattilaisia, jotka toimittavat Russellin koottuja teoksia. McMasterissa sijaitsee myös Russellin käsikirjoitusten ja kirjeiden laaja arkisto. Vuosi 2010 on russellistien juhlavuosi: Alfred North Whiteheadin (1861–1947) kanssa kirjoittamassaan matematiikan perusteita koskevassa teoksessa *Principia Mathematica* (1910–1913) Bertrand Russell esitti oman ratkaisunsa nimeään kantavaan paradoksiin. Teoksen ensimmäisen osan julkaisusta tulee tänä vuonna kuluneeksi sata vuotta.

Jolen Galaugher: On kulunut sata vuotta *Principia Mathematican* julkaisusta. Kiinnostaako ihmisiä enemmän tekstin historiallisen tulkinnan oikeellisuus vai se, millainen merkitys teoksella todella on ollut logiikan kehitykselle?

Kumpikin kysymys kiinnostaa. Filosofien keskuudessa on noussut esiin voimakas pyrkimys korjata 1900-luvun alun filosofian historiaa koskevia näkemyksiä tavalla, johon kukaan ei kiinnittänyt huomiota miltei koko 1900-luvun aikana. Toisaalta vanhoista teoksista etsitään sellaisia ideoita, jotka olisivat tärkeitä nykyäänkin. Esimerkiksi Fregen *Grundgesetzen* (osa I (1893), osa II (1903)) tulkinnoista on versonut uuslogisismi, uusi versio aiemmasta teoriasta. Mitään samanveroista ei vielä ole syntynyt *Principia Mathematican* tulkinnoista, mutta ehkä niin vielä tapahtuu. Olen kuullut, että eräät tietotekniikan tutkijat ovat löytäneet inspiraatiota *Principian* suhteesta aritmetiikkaan. Otamme vasta ensiaskeleita *Principian* yksityiskohtaisen ja syvällisen tutkimisen tiellä.

JG: Mitkä ovat mielestänne Russell-tutkimuksen tärkeimpiä kysymyksiä tällä hetkellä? Entä mitkä julkaisemattomat käsikirjoitukset saattaisivat sisältää sellaisia jalokiviä, joiden avulla noita ongelmia voisi ratkoa?

Tietyt suuret kysymykset ovat parhaillaan tutkimuksen kohteena, kuten esimerkiksi logismin puolustettavuus. Russellin myöhäisemmässä filosofiassa on

vielä paljon löydettävää. Filosofinen ilmapiiri on nyt paljon suotuisampi Russellin filosofian kaltaiselle työlle kuin kolme tai neljä vuosikymmentä sitten. Sellaiset metafysiset kysymykset, joista Russell oli kiinnostunut, ovat jälleen kerran filosofisessa keskiössä. Esimerkiksi partikulaarien kimpputeoriasta (minulla on jatko-opiskelija, joka on juuri saanut valmiiksi väitöskirjan aiheesta) on kirjoitettu varsin vähän, ja sitä olisi 1940- tai 50-luvuilla pidetty hyvin vanhentuneena aiheena. Se kun on puhdasta ja perinteistä metafysiikkaa, joka oli tuolloin epämuodikasta. Seuraava iso projektini on Russellin kirjeenvaihto Whiteheadin kanssa. Uskon, että tuo kirjeenvaihto on kenties kaikkein kiinnostavinta, mitä arkistojen uumenista vielä julkaisemattomana löytyy. Se käsittää myös ajanjakson, jona Russell ja Whitehead työskentelivät yhdessä *Principian* parissa. Kirjeenvaihto alkaa juuri Russellin valmistuttua Cambridgesta – Whitehead oli ollut hänen opettajansa, ja Russell kirjoitti silloin tällöin hänelle pyytääkseen filosofisia neuvoja. Kirjeenvaihto sisältää paljon enemmän Whiteheadia kuin Russellia. Yhdessä Russell-tutkija Sebastien Gandonin kanssa tarkoituksenani on toimittaa laitos kirjeenvaihdon molemmista puolista.

Ilmari Korttelainen: Whitehead ei ole yhtä tunnettu filosofi kuin Russell nykyisin, tai ainakaan hänen kirjoituksiaan ei tutkita yhtä paljon.

Whiteheadia tutkivatkin aivan toiset ihmiset. Epäröin ilmaista asiaa näin, mutta tiettyjen filosofien keskuu-

nessa Whitehead on lähestulkoon uskonnollinen kultti: Whiteheadin myöhäisempi filosofia, prosessifilosofia, on yhdistetty tietyn tyyppiseen teologiaan ja tiettyyn näkemykseen Jumalasta ja uskonnollisista kysymyksistä. Tämä saa Whiteheadin näyttämään Russellin antiteesinä, vaikka perustavanlaatuisen metafysiikka Whiteheadin filosofian takana ei itse asiassa ole radikaalisti erilaista kuin Russellin neutraali monismi. Mutta ne filosofit, jotka tutkivat Whiteheadin prosessifilosofiaa, kiinnittävät tuskin mitään huomiota Whiteheadin aikaisempiin logiikkaa käsitteleviin kirjoituksiin tai edes Whiteheadin tieteenfilosofiaan; hän teki mielenkiintoista työtä esimerkiksi suhteellisuusteorian parissa 1920-luvulla.

JG: Sisältääkö Russellin Whiteheadin kanssa käymä kirjeenvaihto yhtymäkohtia Russellin varhaisiin yrityksiin luokitella relaatioita, tai esimerkiksi yhteyksiä tapoihin, joilla hän tulkitsee universaalien algebran metodeja teoksessaan *Principles of Mathematics*?

Olen vasta aloittamassa työtä, joten en osaa sanoa, mitä kirjeenvaihto täsmälleen sisältää. Se on äärimmäisen teknistä, ja osaa kirjeistä on hyvin vaikea tulkita, koska Russell ja Whitehead kirjoittivat toisilleen paljolti symbolein, eikä kaikille symboleille ole painettavissa olevaa vastinetta. Kirjeenvaihdon merkistö on *Principian* merkistöä ennen sen julkaisemista, joten kirjoittajat itse kyllä tietävät, mitä he tarkoittavat milläkin symbolilla, mutta meidän täytyy toisinaan vain koettaa saada niistä selkoa.

Osittain kyse on siitä, että he olivat vasta luomassa *Principian* merkkijärjestelmää.

Kenen joukoissa?

IK: Entä Russellin muut teokset? Russell oli toki tuottelias matematiikan filosofian, logiikan, tietoteorian ja metafysiikan saroilla, mutta myös yhteiskuntafilosofian ja poliittisen filosofian aloilla. Onko kiinnostus hänen poliittisia aiheita käsitteleviä tekstejään kohtaan mielestänne hiipunut?

On kyllä, ja mielestäni se on melko luonnollista. Russellin kiinnostus sosiaalisia ja poliittisia kampanjoita kohtaan oli aina enimmäksi osallistuvaa, joten hän ei suunnannut voimavarojaan suurten politiikanfilosofisten teorioiden rakenteluun. Kun Russellin pohtimat poliittiset kysymykset jäivät menneisyyteen, jäi hänen vaikutuksensa niihin merkittäväksi lähinnä historiallisella tasolla. Laajat sosiaaliset kysymykset – kuten yhteiskunnallisen organisaation ja vapauden välinen jännite – sen sijaan eivät koskaan jää kokonaan menneisyyteen. Toisaalta Russellin mielipiteet ensimmäisestä ja toisesta maailmansodasta, Vietnamin sodasta tai Kiinan tilanteesta kiinnostavat nykyisin lähinnä historioitsijoita.

On yksi poikkeusalue, joka ei ole tarkkaan ottaen poliittista tai sosiaalista filosofiaa: Russellin merkitys etiikalle. Pitkään ajateltiin, että Russellin filosofian merkitys etiikan alueella oli melko vähäistä, mutta viime vuosina

– erityisesti Charles Pigdonin työn ansiosta – on huomattu, kuinka paljon Russell todella vaikutti 1900-luvun etiikkaan. Se on tainnut olla yllätys monille meistä. Ehkä samankaltaisia yllätyksiä tulee lisää, kun Russellin poliittisia ja sosiaalisia tekstejä tutkitaan tarkemmin.

JG: Onko totta, että McMasterin yliopisto sai Russellin arkistomateriaalit poliittisten tapahtumien seurauksena?

Aiheeseen liittyy hupaisa tarina. Russell halusi myydä artikkelinsa poliittisen työnsä rahoittamiseksi. Hän aikoi myydä ne Yhdysvaltoihin Texasin yliopistolle, jolla oli merkittävä kokoelma humanistisia ja matemaattisia artikkeleita sekä suuri hankintabudjetti. Russellin agentti ehti jo käydä neuvotteluita Texasin yliopiston kanssa. Tällä välin *Newsweek*-lehdessä kuitenkin julkaistiin pikkuruinen uutinen, jossa kerrottiin artikkelien myynnistä parhaillaan neuvoteltavan ja väitettiin, että Russell aikoi rahat saatuaan lähettää ne Pohjois-Vietnamiin sotatoimien tukemiseksi. Kun uutinen tuli julki, oli Russellin mahdollonta enää saada artikkeleitaan kaupaksi Yhdysvalloissa. Pikkuruisen uutisen väitteessä ei tosin ollut totuuden hiventäkään. En ole varma, mistä juttu sai alkunsa. Tuskinpa *Newsweek* olisi keksinyt sen tyhjästä, joten on varsin mahdollista, että kyseessä oli juoni. Joka tapauksessa tuo perätön uutinen teki Russellin artikkeleista myyntikelvottomia paitsi Texasissa myös muualla Yhdysvalloissa. Tuohon väliin sitten astui McMaster, ja tuumanmittainen uutinen säästi McMasterin yliopistolle 100 000–150 000 puntaa. Se oli melko hyvä kauppa.

IK: Kuka muuten oli arkiston ensimmäinen ylläpitäjä?

Palatkaamme takaisin alkuun: ennen kuin McMasterissa saatiin tietää artikkeleista, Ken Blackwell lueteloi niitä Russellin talossa Walesissa. Kun McMasterissa kuultiin artikkelien olevan myynnissä, oli kaupan perustana Ken Blackwellin laatima katalogi. Koska artikkelit ostettiin ja tuotiin Kanadaan, Ken tuli niiden mukana; se oli pakettikauppa! Artikkelit vastaanottanut McMasterin kirjastonhoitaja William Ready oli varsin aloitekykyinen kaveri. Ken Blackwell toi artikkelit mukanaan, ja hänestä tuli saman tien Russell-arkiston hoitaja.

Länsimaisen filosofian historiaa

IK: Russell-tutkimuskeskuksella on parhaillaan työn alla projekti, jonka tavoitteena on kerätä yhteen ja digitoida Russellin artikkelit. Osana tätä projektia toimititte kokoelman *Collected Papers, Volume 2*. Kokoelma sisältää joitakin Russellin varhaisimmista kirjoituksista. Näissä hän ensi kertaa haastaa brittiläisen idealismin, joka hallitsi Cambridgέα vielä 1800-luvun viimeisinä vuosina. Toimititte myös teoksen *Cambridge Companion to Russell*, joka käsittää Russellin ajatusten kehityksen usean vuosikymmenen ajalta.

Ovatko Russellin varhaisimmat kirjoitukset yhä mielestänne kaikkein mielenkiintoisimpia?

Useimmin palaan teokseen *Principles of Mathematics* (1903), joka on minulle Russellin mielenkiintoisin ja tärkein teos. En siis sanoisi, että aivan Russellin varhaisimmat kirjoitukset ovat kiinnostavimpia, vaan pikemminkin niitä seuraavat kirjoitukset, jotka ovat peräisin noin vuosilta 1900–1910: logiikan filosofiaa ja matematiikan filosofiaa käsittelevät työt. Tämä on melko perinteinen vastaus. Olen tosin sitä mieltä, että paljon myöhäisemmässäkin kirjoituksissa on loistavan hyviä kohtia. Esimerkiksi Russellin viimeisessä suuressa filosofisessa teoksessa *Human Knowledge* (1948) on erittäin erinomaisen tärkeitä ideoita, jotka on lähes tyystin sivuutettu. Yllättävää on ehkä se, kuinka paljon kiinnostavia asioita Russellin myöhäistuotanto sisältää, mutta ketään tuskin yllättää suuresti, että minä olen kiinnostuneempi hänen varhaisemmista teksteistään.

JG: Mitkä julkaisemattomat tekstit tai arkistomateriaalit ovat olleet kaikkein tärkeimpiä tai yllättävimpiä Russellin tulkinnan kannalta?

Kun aloitin Russell-tutkimuksen, eriskummallisimpia olivat uushegeliläisyyttä käsittelevät tekstit. Olin luullut tuntevani Russellin filosofiaa hyvin: sitähan oli opetettu perustutkintovaiheesta alkaen. Yhtäkkiä törmäsinkin materiaaliin, joka oli kirjoitettu kuin vieraalla kielellä. Tuntui samalta kuin olisin juuri havainnut, että hänellä olikin ollut vaihe, jonka aikana hän oli kirjoittanut ainoastaan japaniksi. Muistan, kun löysin erään käsikirjoituksen nimeltä ”Can we Make a Dialectical Transition from Punctual Matter to the Plenum?” (”Voimme tehdä dialektisen siirtymän materiaasta avaruuteen?”) ja mietin, mistä ihmeestä mahtoi olla kyse. Käytin paljon aikaa ymmärtääkseni noita tekstejä, ja nyt minusta tuntuu jo kohtalaisen luonnolliselta, että Russell saattoi kirjoittaa jotakin sellaista.

IK: Luuletteko, että filosofit tutkivat Russellin töitä selvittääkseen täsmällisesti niiden vaikutuksen niin kutsutun ”analyttisen filosofian” historiaan vai nähdäkseen, olisiko hänen teksteistään hyötyä nykyajan filosofisten ongelmien ratkaisemisessa?

Mielestäni ne ovat erillisiä kysymyksiä. Kumpaakin tehdään, ja eri ihmiset tutkivat eri asioita. Filosofian historian tutkijat, kuten minä, koettavat selvittää, mitä Russell todella ajatteli, ja yrittävät tehdä perusteellisen selvityksen hänen todellisesta filosofiaastaan. Toiset puolestaan soveltavat hänen filosofiaansa. Esimerkiksi Gareth Evans otti Russellilta ”russellilaisen proposition” käsitteen myöntäen, että Russell tuskin olisi pitänyt sitä propositiona. Evans halusi antaa sille jonkin nimen, ja hänen tarkoittamansa käsitteen ja Russellin käsitteen välillä oli tiettyjä yhtymäkohtia. Toinen esimerkki on High Brycen ja Richard Coreyn äskettäin julkaistu kausaatiota käsittelevä kirja, joka niin ikään ammentaa Russellilta aineksia nykyfilosofiaan. Mielestäni molemmat lähestymistavat ovat hyväksyttäviä, mutta on hyvä tietää, mitä

tekee, jotta ei päädy väittämään, että Russellilta lainatut nykyfilosofiaan siirretyt ajatukset olisivat yhtä kuin historiallinen totuus siitä, mitä Russell todella ajatteli.

JG: Jos on aikeissa kritisoida jotakin näkemystä, ei tunnu järkevältä virheellisesti attribuoida tuota näkemystä Russellille, ja jos taas aikoo puolustaa näkemystä joka ei koskaan ollut Russellin, niin miksi...

...Se saattaa hyvinkin olla puolustettavissa oleva näkemys, ja vaikka Russell ei itse olisi ajatellut niin, voi hänen kirjoituksistaan löytää argumentteja sen puolustamiseksi, ja kaikki tämä on melko hyväksyttävää.

JG: Onko varhaista analyttistä filosofiaa tutkivilla historioitsijoilla jotakin roolia, ja jos on, niin millainen on heidän roolinsa nykyisten filosofisten tai metafyyssisten ongelmien ratkaisemisessa?

Mielestäni tuo ei ole heidän työnsä tarkoitus. Filosofian historian tutkijoina he koettavat ymmärtää menneisyyden ajattelutapoja, ja se on itsessään tärkeä tehtävä. Auttaako heidän työnsä nykyisten ongelmien ratkaisemisessa? Kenties, mutta historioitsijan pyrkimystä ymmärtää ensimmäisen maailmansodan syitä ei välttämättä siivitä pyrkimys varmistaa, ettei sama koskaan toistu. Historioitsija haluaa ymmärtää, mitä menneisyydessä todella tapahtui.

JG: Eikö filosofian historian tutkiminen kuitenkin eroa jotenkin sosiologisista menetelmistä toteutetusta aatehistorian tutkimuksesta?

On julkaistu joitakin kirjoja, joissa filosofian historiaa tutkitaan sosiologisesta näkökulmasta. Näiden kirjojen kirjoittajat tuskin koskaan ottavat kantaa siihen, olivatko ajattelijoiden positiot johdonmukaisia tai argumentit pitäviä, ja luulenpa, että juuri tässä sosiologinen ja filosofinen historian tutkimus eroavat toisistaan. Filosofian historian tutkija on kiinnostunut sekä siitä, mitä todella ajateltiin, että siitä, oliko johdonmukaista ajatella niin; oliko tuon ajan viitekehysessä oikeutettua ajatella niin.

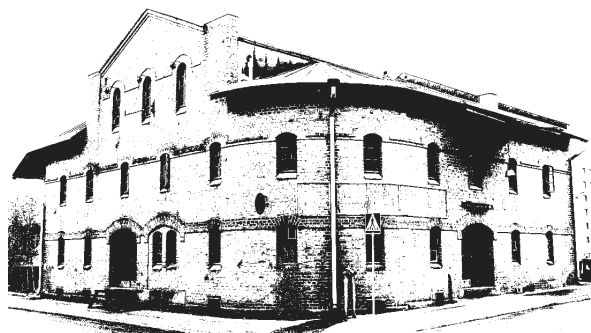
IK: Jos tutkimme ainoastaan varhaisen analyttisen filosofian historiaa, mikä erottaa filosofian ja filosofian historian?

Suomalainen Jarmo Pulkkinen kirjoitti kirjan, joka kertoo, kuinka saksalaiset filosofit vastaanottivat logiikan 1800-luvun lopulla. Pulkkinen ei ole filosofi vaan aate- ja oppihistorian lehtori Oulun yliopis-

tossa. Valtavan mielenkiintoisessa kirjassaan hän lueteloi perusteellisesti kaikki ne välineet, joita saksalaiset filosofit kirjoittivat nousevaa formaalin logiikan alaa kohtaan aina Fregen ajoista *Principia Mathematican* ilmestymiseen saakka. Koko kirjassa Pulkkinen ei tarjoa vastausta siihen, olivatko filosofien mielipiteet oikeita, oikeutettuja tai edes johdonmukaisia. Hän vain raportoi kaiken. Hän ei ole kiinnostunut siitä, olivatko filosofit jotakin mieltä siksi, että mielipide oli paikkansapitävä, vaan siitä, olivatko filosofit jotakin mieltä siksi, että työskentelivät teknisissä korkeakouluissa eivätkä yliopistoissa, ja olisivatko he olleet eri mieltä logiikan merkityksestä, jos he olisivat työskennelleet yliopistoissa.²

JG: Pohtikaamme varhaisen analyttisen filosofian historian nousua omaksi tutkimusalakseen. Missä kohden Russellin työllä on ollut merkittävä, mutta kenties lyhytaikainen tai tiettyyn kulttuuriin sidottu vaikutus? Entä missä kohden hänen työllään on ollut tärkeä ja pitkäaikainen, mahdollisesti vielä tunnustamatonkin vaikutus?

Mitä tulee ensimmäiseen kysymykseen, niin hyvä esimerkki on *sense-datan* (havainnon sisältö) käsite. Jos

ravintola

Telakka

Tullikamarin aukio 3 | 33100 Tampere
03 225 0700 | fax. 03 225 0740
carneval@telakka.eu | www.telakka.eu

kysymme ihmisiltä, mitä he tietävät Russellin tietoteoriasta, he vastaavat: ”Russell oli se filosofi, joka uskoi, että fyysisiä objekteja on mahdollista muodostaa aisti-informaatiosta.” Russell ajatteli niin suunnilleen viisi vuotta kuuden vuosikymmenen urastaan, mutta näkemyksellä oli valtava vaikutus, ja sen ihmiset muistavat. Mitä tulee toiseen kysymykseen – on eräs suuntaus, joka on hallinnut kielifilosofiaa 1900-luvun puolivälistä myöhäis-Wittgensteinista saakka ja joka liitetään yleensä Wittgensteiniin. Wittgenstein kirjoittaa *Filosofisissa tutkimuksissa*, että lauseen merkitys on sen käyttö. Tämä näkemys on itse asiassa peräisin Russellilta. Russell esitti sen *The Analysis of Mind* -teoksessa aivan samaan aikaan kun Wittgenstein julkaisi oman tunnetun kielen kuvateorian. Joten samaan aikaan kun Wittgenstein muotoili sitä käsitystä kielestä, jota hän myöhemmin tuli pitämään perinpohjaisen virheellisenä, Russell näki jo tuon mallin ongelmat ja tarkasteli aivan erilaista mallia. Russell ei ollut erityisen kiinnostunut siitä, koska hän ei ollut erityisen kiinnostunut kielifilosofiasta. Yhtä kaikki Russell pohti, mitä merkitys voisi olla, ja muotoili käyttöönsä keskittyvää teoriaa. On paljon todistusaineistoa, joka näyttää, että Wittgenstein sai monia ideoita *The Analysis of Mind* -teoksesta – enimmäkseen sellaisia ideoita, joita hän kritisoi. Russell itse ei sanonut asiasta kovin paljoa. Se oli työn eräänlainen sivutuote, joten hän ei korostanut sitä, ja siksi se oli helppo sivuuttaa. Russell ajatteli, että sanojen ja merkityksen suhde oli empiirinen kysymys, jonka lingvistit selvittäisivät; se ei ollut hänelle tärkeä filosofinen kysymys.

IK: Mihin suuntaan mielestänne Russellia käsittelevä työ on menossa nyt, kun ala on saavuttanut selkeän aseman ja on reflektioivampi tavoitteidensa suhteen?

Nykyisin on alettu korostaa historian oikeanlaista ymmärtämistä, kun taas aiemmin oli tärkeämpää kertoa menneisyydestä mielenkiintoinen tarina. Pyrittiin osoittamaan, että ihmiset aloittivat tuosta pisteestä ja päätyivät tähän pisteeseen; että heillä oli vuosisadan vaihteessa tietyt käsitykset ja että he 1940-luvulle tultaessa olivat keksineet jonkinmoisen loogisen positivismiin. Tarkoituksena oli kertoa tarina siten, että näyttäisi väistämättömältä, että filosofit päätyivät juuri 1940-luvulla filosofissa vallalla olleisiin näkemyksiin. Tapa tarkastella historiaa on siis muuttunut: uskomus, että on olemassa jonkinlainen suuri väistämättömyys, on romutettu. Ennen ajateltiin, että kun aloitetaan hegeliläisyydestä ja osoitetaan se vääräksi, seuraavaksi vuorossa ovat askeleet, jotka johtavat loogiseen positivismiin, joka niin ikään havaitaan toimimattomaksi. Lopulta päädyttiin joko loogiseksi empiristeiksi tai kielifilosoifeiksi.

JG: Onko työ nykyisin enemmänkin kuin Ariadnen lankakerän kerimistä?

[nauraa] Menneisyys on paljon labyrinttimaisempi kuin ihmiset uskoivatkaan. Aiempi filosofian historian kuvaus oli mukava tarina, jota oli helppo opettaa perus-

tutkinto-opiskelijoille ja josta oli helppo rupertella päivällispöydän ääressä. Tämä oli tarinan suurin hyve. Se oli selkeä, suoraviivainen ja näennäisen väistämätön. Oli tietyt näkemykset, jotka saatettiin kuvailla riittävän tarkasti, ja niistä jokaisessa oli jokin vika, joka puolestaan johti seuraavaan. Tuo tarina oli varsin whigmäinen historianankuvaus³, jonka juonta seuraamalla päätyi väistämättä suunnilleen samoihin näkemyksiin kuin kollegat päivällispöydässäänkin. Voin kuvitella filosofien modernin symposiumin 1940-luvulla: kaikki ovat samaa mieltä tietyistä asioista, kuten siitä, että metafysiikka ei ole kovin tyydyttävää.

JG: Miten varhaisen analyttisen filosofian historiasta kiinnostuneiden yhdistysten ja Russell-yhdistysten paneelikeskustelut sitten eroavat noista päivällispöytäkeskusteluista?

Silloin kun nuo paneelikeskustelut ovat vähänkään vakavia, ne ovat paljon, paljon päivällispöytäkeskusteluja monimutkaisempia. Ei ole epäilystäkään, että meidän tarinamme on vähemmän tyydyttävä kuin niiden päivällispöytäkeskustelujen kiva, yksinkertainen kertomus.

JG: Onko Russell syyllistynyt samaan?

Mielestäni Russell syyllistyi siihen *Länsimaisen filosofian historiassa* (*History of Western Philosophy*), mutta ei Leibniziä käsittelevässä kirjassaan – siinä hän kiinnitti paljon huomiota siihen, mitä Leibniz todella ajatteli. En väitä, että hän ymmärsi Leibniziä oikein; Leibniziä on uskomattoman vaikea ymmärtää oikein.

JG: Mitä Russell ajatteli totuuden arvosta?

Russellilla on eräs ihastuttava kommentti totuuden arvoon liittyen; hän sanoi sen olevan ”pitkästyttävä, monimutkainen ja epäsiivistävä” asia. Toisaalta hän tuli tunnustaneeksi, että tuo kommentti ei itse ollut pitkästyttävä, monimutkainen eikä epäsiivistävä, joten siinä on tavallaan paradoksi. Russellin kommentti totuudesta saa minut miettimään vastakohtansa kautta Rortyn näkemystä, jonka mukaan filosofisesti merkittävää on mikä hyvänsä keskustelussa seuraavaksi esiin nouseva fiksu kommentti.

JG: Rortylaisessa näkemyksessä on tietynlaista kyynisyyttä...

Kyynisyyttä on takuulla myös minun esityksessäni siitä...

Dear Russell

Ihmiset kritisoivat Russellia siitä, että hän epäoikeutusti popularisoi filosofian. Esimerkiksi Wittgensteinin kuuluisan tokaisun mukaan Russell kirjoitti kasoittain kirjoja, joista filosofiset kuten *Principia* tulisi sitoa punaisiin kansiin kaikkien luettavaksi, kun taas loput, kuten *Avioliitto ja moraalit* (*Marriage and Morals*), tulisi

sitoa sinisiin kansiin ja kieltää ketään koskaan niitä lukemasta. Russell ei kirjoittanut *Avioliitto ja moraaliteostaan* kyynisellä asenteella. Mielestäni se ei ole loistava teos. Se oli kenties vaikutusvaltainen kirja; tarpeeksi vaikutusvaltainen, jotta Russellia kiellettiin enää opettamasta New Yorkin City Collegessa. Kyyniseksi kirjaa ei voi väittää, yksinkertaiseksi tai naiiviksi hyvinkin. Russell todella uskoi, että hänen kirjassa esittämänsä näkemys seksuaalimoraalista oli oikea ja tärkeä. 1960-luvulla tuo kirja vaikutti melko konservatiiviselta. Luulen, että Russell kuvitteli kirjan olevan provokatiivisempi kuin mitä se lopulta oli. Se ilmestyi hänen luennoidessaan Yhdysvalloissa, ja hän pelkäsi joutuvansa pannaan Raamattuvyöhykkeellä sen tähden. Niin ei käynyt. Russell sai luennoida kaikkialla Yhdysvalloissa kirjasta huolimatta. On ironista, ettei kirja kiinnostanut vähääkään 1920-luvun Amerikan Raamattuvyöhykettä, mutta 1940-luvun New York tulistui. Reaktio oli tosin poliittisesti mestaroitu: eivät useimmat ihmiset oikeasti olleet niin kauhuissaan tästä vääräuskoisesta joukossaan, mutta katoliset piispat olivat, ja se kouluyhdistys, joka koetti puolustaa Russellin asemaa, ei saanut poliittista kannatusta edes liberaaleilta, koska nämä pelkäsivät menettävänsä katolilaisten vaalituen.

JG: Nyt, kun materiaalista iso osa on jo julkaistu, millaisiin projekteihin Bertrand Russell -tutkimuskeskus aikoo vastaisuudessa keskittyä?

Toivon mukaan seuraavien parin vuoden aikana verkkoon ladataan kolmisenkymmentätuhatta Russellin kirjettä. Työstämme kaiken Russellin kirjeenvaihdon sisältävää painosta, ja ensimmäinen askel on, että tietokantaan ladataan saataville kirjeet kuvamuodossa. Ajan myötä aiomme puhtaaksikirjoittaa kirjeet ja varustaa ne huomautuksin ja sisällyttää ne kunnolliseen kriittiseen painokseen, mutta sitä odotellessa kuvat ovat tyhjää parempi – Russellin käsiala on melko lukukelpoista. Olemme työskennelleet tämän parissa pitkään, ja rahaa on ollut hyvin niukasti. Toivottavasti kahdessa vuodessa saamme kuvat kirjeistä verkkoon.

IK: Tämähän on suuri projekti, koska Russell kirjoitti valtavan paljon kirjeitä.

Russell kirjoitti suunnattoman määrän kirjeitä. Hän ei säästänyt kaikista kappioista, joten meillä on vain murto-osa. Täydellinen katalogi hänen molemminpuolisesta kirjeenvaihdostaan käsittää reilusti yli satatuhatta kirjettä, ja siinä on vain ne, jotka meillä on arkistoissamme. Kirjeistä nelisenkymmentätuhatta Russell kirjoitti itse, ja niistä kolmisenkymmentätuhatta aiomme ladata saataville.

JG: Mikäli tähänastisesta työstä julkaisemattomien materiaalien parissa voi päätellä mitään, nämä kirjeet voivat olla ehtymätön varasto, josta ammentaa uusia oivalluksia Russellin ideoiden kehityksestä, hänen

vuorovaikutuksestaan aikalaistensa kanssa, sekä yhtymäkohtia muihin kehittyviin filosofian osa-alueisiin.

Siellä on valtava määrä materiaalia kaikista kuviteltavissa olevista aiheista aina aritmetiikan filosofiasta Zambian politiikkaan. On kirjeitä monenlaisille ihmisille presidenteistä ja valtionjohtajista tavallisiin ihmisiin, jotka pyysivät Russellilta avoitusneuvoja. Jonkin aikaa Russell oli kuin mikäkin kysymyspalstan Kirsti-täti: ihmiset kirjoittivat hänelle kysyäkseen, mennäkö naimisiin rakastamansa tytön kanssa tai hankkiako lapsia vaimonsa kanssa...

JG: Jokaiselle siis riittää jotakin; on aiheita niin päivällispöytiin kuin paneelikeskusteluihinkin.

Siellä on myös kirjeitä Einsteinille, T. S. Eliotille, D. H. Lawrenceille... kirjeitä John Lennonille, ihan laidasta laitaan. On vaikea kuvitella ketään toista filosofiaa, jolla olisi ollut yhtä laaja yhteysverkosto.

JG: Miksi sitten tutkimusta on hankala rahoittaa? Ovatko ihmiset vain tietämättömiä näiden kirjeiden olemassaolosta tai niiden sisältämistä kiinnostavista asioista?

Osittain kyse on siitä, että humanistinen ala on Kanadassa alirahoitettu, eikä ole helppoa... Olin sanomaisillani, ettei ole helppoa siirtää tätä kaikkea uuden teknologian vaatimaan formaattiin, mutta me olemme itse asiassa jo tehneet niin. Olemme laatineet hyvin kattavan ohjelmiston näiden kirjeiden puhtaaksikirjoittamista, editointia ja huomioon varustamista varten. Niinpä voimme automatisoida melko suuren osan tätä julkaisuprojektia – itse itsellemme kehittämämme ohjelmiston turvin. Humanistinen tutkimus saa Kanadassa melko vähän tukea, niin myös McMasterissa... Mutta toivon, että asia vielä muuttuu, kunhan he näkevät, mihin me pystymme.

JG: Osittainhan se on nähtävissä jo.

Toivon niin.

JG ja IK: Kiitos oikein paljon ajastanne, professori Griffin.

Kiitoksia.

Viitteet

- 1 Suuri kiitos Leena Pulliselle haastattelun käännöstyöstä ja käännökseen liittyvistä keskusteluista.
- 2 Ks. Jarmo Pulkkinen, *Thought and Logic: The Debates between German-Speaking Philosophers and Symbolic Logicians at the Turn of the 20th Century* (Peter Lang, Frankfurt am Main 2005). Saksaan perustettiin 1870-luvulta lähtien teknistä koulutusta varten uusia opinahoja, jotka saivat nimen *Technische Hochschule*. Ne olivat enemmän kuin aiemmat polytekn(ill)iset koulut (*Poly-technische Schule*), mutta eivät kuitenkaan yliopistoja.
- 3 Griffin tarkoittaa näkemystä, jonka mukaan menneisyys nähdään kehityksenä kohti vapautta ja valistusta.

ELISA AALTOLA

Kettu, tarha ja skeptismi

Eläinaktivistien suomalaisilla turkistarhoilla kuvaama materiaali kohautti alkuvuodesta. Videonauhalla näkyy sairaita, vammautuneita ja kuolleita eläimiä, jotka on jätetty oman epäonnensa nojaan. Joidenkin eläinten hermot ovat riekaleina. Häkissä ei voi tehdä muuta kuin istua, kiertää loputonta kehää itsensä ympäri tai järsiä häntää, kunnes se on poikki.

Aktivistien mukaan eläimet kärsivät. Ketut könöttivät 0,8 ja minkit 0,25 neliömetrin häkeissä. Luonnossa eläimet kulkisivat pitkiä matkoja, saalistaisivat, kaivaisivat, kiipeäisivät, rakentaisivat pesiä ja tekisivät kaikkea sitä, mitä satojen tuhansien vuosien evoluutiohistoria on johdattanut ne tekemään. Häkki vaikuttaa groteskilta piinapenkiltä verrattuna siihen monimuotoiseen ympäristöön, johon tuo historia on eläimet sopeuttanut.

Kuvamateriaaliin liittynyt keskustelu kertoo muuttavasta eläinkuvasta. Vain kivenheiton päässä menneisydessä oli eläimiä koskeva skeptismi yleistä. Eläinten kärsimyksestä puhumista pidettiin antropomorfiana eli inhimillistämisenä, johon syyllistyivät lapset ja sentimentaaliset naiset. Myös monet filosofit ilmoittivat tietäväiseen sävyyn, että eläimet eivät kykene tuntemaan, kärsimään tai ajattelemaan muun muassa siksi, että eläimillä ei ole propositionaalista kieltä.

Viime vuosikymmenet ovat kuitenkin tuoneet keskusteluun hitusen sitä arvokasta mutta vaikeasti tavoitettavaa ainesta, jota kutsutaan terveeksi järjeksi. Darwinin muistutukset siitä, että erityisesti vastaavia ympäristöhaasteita kohtaavat lajit jakavat vastaavia kykyjä, ovat palautuneet muistiin. Viimeaikaisessa eläinten kykyjä koskevassa tutkimuksessa onkin omaksuttu yhä internalistisempia näkökantoja, joiden mukaan eläinten käyttäytymistä on selitettävä osittain viitaten eläinten sisäiseen kyky- ja kokemusmaailmaan. Eksternalismi, joka

ulkoistaa eläinten käyttäytymisen syyt esimerkiksi mekaanisiin vaistoihin ja ulkoisiin ärsykkeisiin, on muuttumassa tragikoomiseksi menneisyyden ilmiöksi. Eläin ei siis enää koe kipua vain lainausmerkeissä.

Eläinfilosofiassa skeptismitä on isketty suoraan valtimosta. Wittgensteinilaiset eläimistä kirjoittaneet ajattelijat (kuten Cora Diamond ja Raymond Gaita) ovat esittäneet, että ensimmäisen, ja kenties kuolettavan, iskun antoi jo heidän filosofinen esikuvansa.

Wittgenstein piti toisten mielten ongelmaa absurdina. Minun ei ole mielekästä kysyä, onko toisella ihmisellä todella mieli. Minun ei myöskään ole mielekästä lähestyä muita olentoina, joiden käyttäytymisestä minun tulee päätellä tieteellistä metodologiaa seuraten vaikkapa tunnetiloja. Merkityskenttämme on rakentunut osittain sen varaan, että me lähestymme toisia ihmisiä olentoina, joilla on mieli ja joiden pienetkin eleet voivat vakuuttaa meidät välittömästi siitä, että he voivat hyvin tai huonosti. Toinen ihminen on siis antanut meille 'mielen'.

Saman on ehdotettu koskevan myös eläimiä. Emme ole kasvaneet eristyksissä rotista, karhuista, sioista ja koirista, vaan olemme oppineet jäsentämään todellisuutta osittain suhteessa niihin. Kaikessa ihmisaisteja uhmaavassa erikoisuudessaan ja erilaisuudessaan ne ovat antaneet yhden pinnan 'mielelle'. Käsitteeseen 'mieli' näin sisältyy otollisimmillaan ajatus siitä, että myös monilla eläimillä on mieli.

Tukea tälle antavat Husserlin ja Merleau-Pontyn näkemykset, joiden mukaan vuorovaikutus on olennaista muita olentoja koskevia uskomuksia rakennettaessa. Vuorovaikutus on välitöntä ja nojaa intuitioon, empatiaan sekä jaettuun ruumiillisuuteen. Oivallamme heti, ilman kieltä, että toisella olennolla on mieli ja intentionia. Merleau-Ponty kehottaa meitä palaamaan lapsen tasolle: kun psykologi Piaget kertoo aikuisen pääsevän

välittömyydestä eroon, pyytää Merleau-Ponty aikuisia pitämään lasten välittömyydestä kiinni. Kenties lapset ja sentimentaaliset naiset eivät olekaan väärässä.

Myös monien analyttisen koulukunnan filosofien mukaan meidän tulisi lähestyä eläimiä skeptismin sylilapsen inferenssin sijaan affektiivisuutta korostavasta näkökulmasta. Emme tällöin päättelä tieteiden laskukone kädessämme, että ketulla on mieli, vaan lähestymme kettua otuksena, jolla on mieli. Tätä tukee se, että suurinkaan määrä tieteellistä evidenssiä ei riitä vakuuttamaan skeptikkoo. Falsifikaation tie sekä lisäevidenssin tarve ovat loputtomia. Kuten Hume totesi, tämä kuvio asettaa eläinten mielelle testejä, joista edes harjaantuneimmat filosofit eivät suoriutuisi.

Turkistarhauksen puolustus on pitkälti perustunut skeptisille. Tarhaajien edustajat ja pöyhkeät kansalaiset saattavat hymähtää, että käsitteet 'kärsimys' ja 'hyvinvointi' ovat epäselviä, eikä niitä voida soveltaa kettuihin ja minkkeihin. Näiden tahojen tulisi kuitenkin avata pölyttyneen ajattelunsa luukut sille mahdollisuudelle, että kenties me kaikki tiedämme, jollakin tasolla, että totta kai eläimillä on mieli ja että totta kai ne voivat kärsiä (mitä ikinä tämä tarkoittakaan). Totta kai kettu tai minkki voi huonosti, kun se asetetaan pieneen häkkiin, jossa voi vain tuijottaa ja kiertää ympyrää.

Tarhausta puolustavissa argumenteissa vilisee viitteitä elävään maaseutuun. Jos ketut ja minkit eivät kuole, kuolee maaseutu. Pohjanmaa autoituu, kun maajussit eivät saa elantoaan neljän miljoonan eläimen nahasta. Toki pohjalainen menee pienpedon edelle?

Suomessa on enää reilu tuhat tarhaa. Suurelle osalle tarhaajista pienpetojen tappaminen on vain sivulinkeino. Tarhaus ei siis ole maaseudun sydän. Siitä luopuville tarjottaisiin tarhauskiellon myötä rahaa ja koulutusta. Kukaan ei kuolisi: ei maaseutu, tarhaaja eikä eläin. On myös edullista huomata, että olisi perin

hölmöä puhua vain rahasta silloin, kun pohditaan, mitä rahan ansaitsemisen nimissä on oikeutettua tehdä. Kenties eläin ei aina ole automaattisesti rahaa arvottomampi.

Derrida on ehdottanut, että länsimainen metafysiikka perustuu ihmiskeskeiselle eläinsuhteelle, jonka puitteissa ihminen on aktiivinen toimija ja eläin passiivinen, geneerinen kohde. Derrida kertoo tarinaa kissasta, joka katsoo häntä ja siten räjäyttää koko metafysiikan perustukset. Kissa on äkisti aktiivinen, erityinen olento, ei passiivista materiaa. Derrida kertoo myös eläimistä, jotka voivat saada meidät pysähtymään hetkeksi ja heittämään itseriittoisen, omaan etuumme keskittävän näkökulman sivuun. Nämä eläimet ovat haavoittuneita olentoja, joiden haavoittuvaisuus itsessään rikkoo hetkeksi näkemyksen, että vain omalla egolla tai sitä pönkittäväällä ihmisyydellä on merkitystä.

Kenties vain kissa on eläin, joka kykenee räjäyttämään metafysiikoita. Me muut alhaisemmat eläimet joudumme turvautumaan vähemmän näyttäviin tekoihin. Turkistarhojen ketut ja minkit ovat peruseimerkkejä eläimistä, jotka on pakotettu passiiviseen, haavoittuneeseen asemaan. Turkisten muodikkaat ylistävät rouvat, eläinten tyytyväisyydestä pökerryttäviä puhuvat tarhaajat ja turkistarhauksen työllistävyyttä riemukkaasti liioittelevat poliitikot eivät näe näitä eläimiä vaan oman etunsa. Aktivistien kuvamateriaali kuitenkin läjättää eläimet eteemme tavalla, jota on vaikea sivuuttaa.

Ketut ja minkit voivat pysäyttää ihmisen kesken arkipäivän, jossa vain omalla minällä ja omilla haluilla on merkitystä. Niiden haavoittuvaisuus voi herättää moraaliksi kutsuttua ihmisajattelun kauneinta osaa. Tunteuksia ja ajatuksia siitä, että myös eläimet ovat arvokkaita olentoja, joita ei tulisi kohdella kuten silkkää biologista materiaa.

CHUCK DYKE

Piikkilankoja preerialla

Johdatus lännenelokuvien sielunmaisemaan, osa V

Kun *Shane* – etäisten laaksojen mies (Shane, 1953) tuli elokuvateattereihin, sitä mainostettiin aikuisten länkkärinä. Tämä näytti tarkoittavan sitä, että hevosilla ei ollut nimiä. No joo, toki leffassa vihjattiin, että Joeyn äiti olisi halunnut olla silleen Shanen kanssa, mutta tämä ”aikuisten juttu” pidettiin taka-alalla. Monet eivät varmaan edes huomanneet sitä. Vielä harvemmat huomasivat vihjaukset siihen, että Shane olisi halunnut olla silleen Joeyn kanssa. Tuo juttu häilyy näköpiirissä nykyään, mutta tuona menneenä aikana siitä ei näkynyt vilahdustakaan.¹ Silloin aikuisuudella oli rajansa.

Oli miten oli, elokuva ei ollut niinkään aikuinen kuin aataminaikainen: mullantonkijat preerian karjanajajia vastaan. Kun Shane ratsastaa näyttämölle, hänen ensimmäinen repliikkinsä on: ”En uskonut näkeväni täällä aitoja.” Vanha karjankasvattaja Riker antaakin meille tärkeän oppitunnin tästä ikivanhasta kiistasta, kun hän muistuttaa mullantonkija Starrettia (Van Heflin), että hän ja kaltaisensa olivat paikalla ensimmäisinä yhdistämässä työtään (ja lehmänpaskaa²) maahan. Starrett vie keskustelua eteenpäin huomauttamalla, että turkistenpyytäjät ja metsästäjät olivat olleet mailla ennen heitä. *Shane* ei mainitse intiaaneja.

”Mullantonkijoista” (*sod buster*) puhutaan *Shanessa* tavallista enemmän. Se onkin kiintoisa termi ja itse asiassa ensimmäinen etappi karavaanireitillä *Dust Bowlin*³. Ympäristönsuojelijat eivät pohdi mullantonkimista tarpeeksi. Siinä murretaan maanpinnan päällimmäinen muutaman kymmenen sentin kerros, jonka tekeytyminen on vienyt tuhansia vuosia. Loppujen lopuksi kestävä maatalous villissä lännessä olisi ollut karjan vapaalaidunnusta. Elokuvan tekemisen aikoihin kukaan ei kuitenkaan tuntunut ymmärtävän maankäytön perusasioita. Niin paljon maata oli vielä koskemattomana. Olimme ”voittaneet” toisen maailmansodan. Tuntui, että meillä oli kova vauhti päällä. Tai voivathan nuo asenteet olla toisaalta raamatullisiakin. Kain oli mullantonkija.

Niinpä karjanajajat ovat melkein poikkeuksetta pahiksia, jotka vastustavat mullantonkijoita. Kevin Costnerin *Armoton Maa* (Open Range, 2003) saattaa olla poikkeus. Ekologisesti herkemmissä katsannossa vapaalaiduntajat ovat ilmeisesti hyviä jätkeä.⁴

Karjanajajien ja mullantonkijoiden välinen kamppailu on vain yksi kehitysvaihe taloudellisten mullistusten sarjassa, josta länkkärit kumpuavat. Länkkärin juonen tunnettu tiivistelmä on ”rakennetaanpa kaupunki”, joten mullistusten sarja rakentuu yleensä sen mukaan. Ei ole oikeastaan yllättävää, että tuo juoniaihe on niin yleinen. Länkkärien myytteisessä avaruudessa me rakennamme alati Kansakuntaa. Maankäyttökysymyksiä:

ziljoonat länkkärit kertovat juuri niistä. Karjanajajat lammastareita vastaan, tai karjanomistajat mullantonkijoita vastaan, tai tietysti alkujaan paimentolaiset biisoninmetsästäjät vastaan siirtolaiset. Eikä sovi unohtaa mainareita vaskooleineen jokien rannoilla ja kukkuloihin kaivautumassa.

Sitten laki ja järjestys saapuvat, mihin tarvitaankin jo kaupunkeja. Kaupungit ovat joka tapauksessa liki välttämättömiä, kun ihmiset kaipaavat kaikenlaisia ”tarvikkeita”, joita he eivät voi tuottaa itse. Metsästäjät ja turkistenpyytäjät saattoivat pärjätä omillaan, mutta heidän jälkeensä kukaan ei kykene siihen. Kaupungit tarjoavat muunkinlaisia palveluita. Sitten tarvitaankin joku heittäämään inkkarit ulos saluunasta, joten täytyy löytää sheriffi ja rakentaa vankila. Totisesti rakennetaan kristillistä maailmaa, joten tarvitaan kirkkokin, ja tietysti jokin paikka, jossa opettajatar voi tarjota kirjaviisautta.

Muistakaa, että me leikimme kotia myyttien maassa. Tätä ei voi missään mielessä pitää tarkkana kuvana yhdenkään lännen kaupungin rakentamisesta. Sillä ei tietenkään ole mitään väliä. Sivilisaation edistymisen tarina kerrotaan tällä tavoin niin monta kertaa, että sen täytyy olla totta. Juuri noin kunnan ihmisten pitäisi asettua aloilleen ja hankkia elantonsa kovissa oloissa. Matkalla hyvään elämään heidän tulisi myös oppia tulemaan toimeen toistensa kanssa. Siksi länkkäri toistensa jälkeen toistaa kansakunnan rakentamisen, kaupungin rakentamisen ja onnen etsimisen prosessin jotain piirrettä. Kaikkien niiden uskotellaan tapahtuvan yhtäaikaa.

Kuudestilaukeavan laki

Siinä vaiheessa, kun Shane ratsastaa auringonlaskuun, karjaparoni Riker (Emile Meyer) on tietysti tapettu. Oma vikansa se kuitenkin on, hittolainen, kun hankki paikalle pahan pyssymies Wilsonin (Jack Palance). Viljelijä Starrettin (Van Heflin) pistoolisankari Shane on eri juttu. Hän oikeastaan vaelsi paikalle itsestään, hän yritti jättää ruudinkäryiset vuodet taakseen, ja hän piti tosi paljon Joeysta (Brandon De Wilde). Hän jopa tuli

”Kaikki tietävät, että oikeus ja pyssy ovat jotenkin kytköksissä, kuten ovat oikeus ja laki, ja tietty myös laki ja pyssy.”

auttamaan Starrettia elokuvahistorian ehkä hikiimmässä *male bonding* -kohtauksessa, kun he kiskoivat pirun ison vanhan kannon maasta. Pyssymiehet ovat hyviä tai pahoja sen mukaan, millaisia sääntöjä noudatetaan. Säännöt ovat monimutkaisia. Wilsonille esimerkiksi maksetaan, Shanelle ei. Tämä tarkoittaa useimmiten, mutta ei suinkaan aina, että Wilson on pahis ja Shane hyvis. Muistakaa kuitenkin Eastwoodin Will Munny, tai vaikka Fondan ja Fordin Wyatt Earp, tai John Waynen roolihenkilö *El Doradossa* (1966)⁵. Kunnan kansa voi tarvita palkattua apua.

Itse asiassa sekä *El Doradossa* että vielä selkeämmin John T. Chancen roolissa *Rio Bravossa* (1959) Wayne korostaa, että pyssytaistelu on palkattujen ammattilaisten hommaa. Se ei kuulu kaupunkilaisten kaltaisille amatööreille, joilla on vaimot ja lapset. Wheeler (Ward Bond) lunastaa tämän totuuden elämällään. Gary Cooperin asenne *Sheriffissä* (High Noon, 1952) on tämän vastakohta, mutta perusajatuksena on tehdä tappamisesta laillista nimittämällä pyssymiehet apulaissheriffeiksi.⁶ Pyssytaisteluiden moraalinen universumi on monimutkainen. Niin on toisaalta myös armeijan moraalinen universumi, jossa palkattu tappaminen voi päisua hirmuisiin mittasuhteisiin, vaikkapa joukkotuhoaseita käytettäessä.

Kaikista ihmisistä juuri Michael Winner antaa meille askarruttavimman ja syvällisimmän näkymän lakiin ja pyssyyn elokuvassaan *Lainvalvoja* (Lawman, 1971), joka sisältääkin 98% hänen kootun tuotantonsa älyllisestä panoksesta. Burt Lancaster on Bannockin kaupungin sheriffi Jared Maddox. Bronson (Lee J. Cobb) ja hänen lehmipoikajoukkionsa ovat jääneet kaupunkiin vähän rentoutumaan raskaan karjanajon jälkeen. Juhlamielellä he ammuskelevat ympäri kaupunkia ja ampuvat vahingossa vanhan miehen hengiltä.

Hiukan myöhemmin vanhan koulun lainvalvoja Maddox ratsastaa Bronsonin kotikaupunkiin Sabbathiin pidättääkseen koko roikan rillestäjiä ja viedäkseen heidät takaisin Bannockiin. Joukkio ei tahtoisi lähteä, mutta heillä on ongelma, sillä Maddox tunnetaan väsymättömänä roistojen metsästäjänä ja lahjomattomana lain

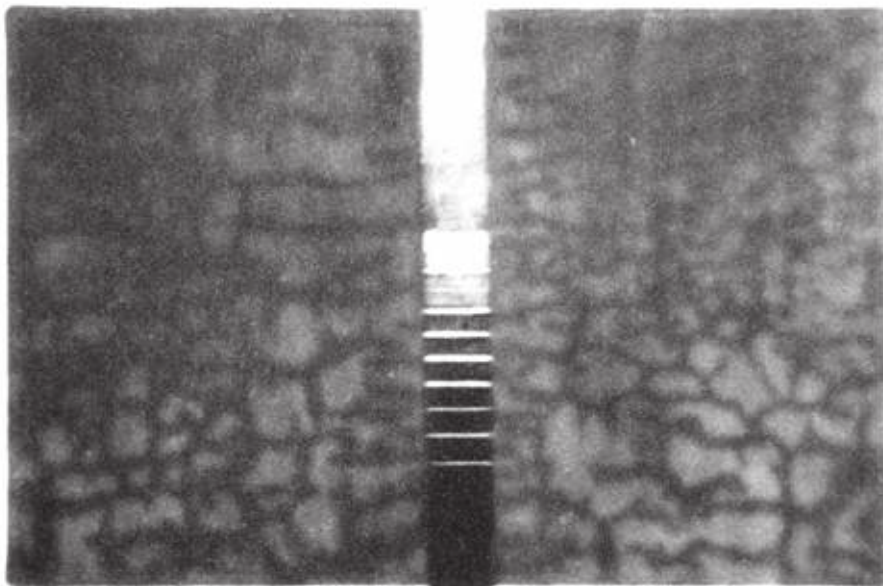
palvelijana. Sheriffintähden takana on kaiken lisäksi pelottava tappaja, ja kuuluisa tälläkin saralla. Matkalla hän onkin jäljittänyt yhden karjanajajista ja surmannut tämän, koska tuo idiootti oli vetänyt aseensa esiin.

Myös Bronsonin kotikaupungin sheriffi Cotton Ryan (Robert Ryan, todella) on aikoinaan ollut legenda. Hänestä on tullut kävelevä vitsi, mikä sopii hyvin Bronsonin suunnitelmiin. Bronson hoitaa kaupunkia kuin perhetilaa eikä oikeastaan kaipaa kunnollista lain ja järjestyksen edustajaa. Ryan yrittää saada Maddoxin lopettamaan jahtinsa, vaikka hän tietääkin sen olevan toivotonta. Meidän kannattaa tuonnempana muistaa hänen Maddoxille esittämänsä toteamus siitä, että hänen kaupunkinsa on rauhallinen. Sinne ”eivät kiskot vie eikä kukkuloita tongita.”

Maddox jatkaa jahtiaan; Bronson pitää pintansa; Ryan tekee parhaansa. Näin tehdessään he käyvät omilla tahoillaan lakia ja oikeutta pohtimaan vuorolauluun. Bronson ei oikein millään haluaisi ampumista Bannockissa ja yrittääkin parhaansa mukaan pidätellä miehiään, etteivät he joutuisi hankaluuksiin Maddoxin kanssa. Hän uskoo, että tappamisen lain päivät ovat ohitse, ja ostamisen päivien pitäisi tulla tilalle. Hän tietää saavansa helposti sopimuksen aikaan Bannockissa. Ryan ja Maddox tietävät tämän myös.

Maddox haluaisi myös lopettaa tappohommat muttei oikeastaan uskalla, sillä hän näkee yhdellä puolella vähittäisen luusumisen laittomuuteen ja toisella oman kuolemansa. Vanhan mielitetyn ilmestyminen saa hänet pohtimaan koko touhun lopettamista. Bronson ja Maddox joutuvatkin lopulliseen välienselvittelyyn tahtomattaan, vanhan lännen machosääntöjen muodostaman kohdalon kutsumina. Lopulta Bronson tappaa itsensä, ja Maddoxin sisällä on kuollutta kaikki muu paitsi merkityksetön ja kuihtunut lain kirjaimen oikeus. Hän on vain tappaja, jolla on sheriffin tähti. Tämän tajuaminen johtaa voimalliseen ja hyvin rumaan loppukohtaukseen.

Kaikki tietävät, että oikeus ja pyssy ovat jotenkin kytköksissä, kuten ovat oikeus ja laki, ja tietty myös laki ja pyssy. Ja kaikki kolme on jotenkin kammitsoitu sivi-

lisaation voittokulkuun. Kukaan ei kuitenkaan oikein pääse perille siitä, miten. Kaipa samaa voisi sanoa joukkotuhoaseista.

Karjavarkaat

Oikeuden, lain ja pyssyn ongelmat säilyvät niin kauan kuin pahiksia löytyy. Pahimpia pahiksia ovat hevoslarkaat, mikä on helppo ymmärtää. Mitä onkaan lehmiä ilman hevostaan? Hänen elämänsä ja elantonsa riippuvat siitä. Hevoslarkaan jälkeen tulee karjavaras, karjanajajilta varastava karjanajaja. Hän on sekä oman ammattinsa että kaltaistensa pettäjä.

Kuuluisimmat karjavarkaista kertovat elokuvat lienevät *Aavikon laki* (*My Darlin' Clementine*, 1946), Fordin Wyatt Earp -pätkä, ja *The Virginian* (1929). Clantoneita ja Trampasia ilkeämpiä pahiksia tuskin löytyy. *The Virginian* korostaa karjavarkauden petturuutta, kun ”Virginalaisen” (Gary Cooper) paras ystävä Steve (Richard Arlen) liittyy Trampasin (Walter Huston)⁷ rosvojoukkioon. Virginalaisen on hirtettävä ystävänsä, joka alistuu lopulta köydenpään oikeuteen ja välttämättömyyteen.

Pohditaan hetki vähän tunnettua elokuvaa *American Empire* (1942). Tapaamme Paxton Brycen (Preston Foster) ja Don Taylorin (Richard Dix) jokilaivan kapteeneina Sabine-joella Teksasin ja Louisianan rajalla. He ottavat lastiksi karjaa, jonka ”omistaa” kreoliyrittäjä Dominique Brouchard (jota esittää taiteellisin latino vapauksin Leo Carillo). Onnettomat sattumukset vakuuttavat Brycen siitä, että tulevaisuus on karjataloudessa. Hän selittää Taylorille, että rajan takana Teksasissa voi hankkia halvalla tuhansia eekkereitä maata. Mikä parasta, maan mukana saa sillä vapaasti lisääntyvän karjan

(*dogiet*). Ne ovat välinpitämättömyyden perintöä, sillä niiden omistajat jättivät ne omilleen lähtiessään taistelemaan sisällissodassa. Tilaisuuteen tarttuville uskalikoille on tarjolla karjaimperiumi käden käänteessä. Ja tilaisuuteen he tarttuvatkin.

Heidän työnsä onnistuu häikäisevästi. Taylorin sisar muuttaa länteen, nai Brycen, ja näyttää kuin amerikkalainen imperiumi olisi muuttumaisillaan paratiisiksi. Mutta ei, tietenkään ei. Imperiumin laumoista alkaa kadota karjaa. Vaikka heidän yrityksensä kestäisikin tuon suuruiset menetykset, Foster toteaa, ettei sitä voi sallia. Hän päättää aidata imperiumin⁸. Valitettavasti imperiumi on todella laaja, ja naapurien on kuljettava sen rajojen yli kuljettaakseen lihansa markkinoille. Heidän aitaamisensa ulos on suunnilleen samaa kuin syytös karjavarkaudesta. Heidä ymmärrettävästi harmittaa, kismittää suorastaan. Karjaa varastaakin Brouchard, joka vie saaliinsa rajajoen yli Louisianaan. Hänet saadaan kiinni, ja Bryce ja Taylor luulevat tappaneensa hänet, mutta hän selviääkin ja jatkaa karjavarkauksia piilopaikastaan. Karjaa katoaa edelleen, ja Brouchard on ”kuollut”, joten epäluulo lisääntyy ja piikkilanka-aidat vahvistuvat. Taylor pohtii, miten heidän toimensa vaikuttavat naapureihin, mutta Bryce pysyy ahnaasti tiukkana. Kun hänen itärannikolta tullut vaimonsa ehdottaa ”poliisia”, hän vastaa: ”Täälläpäin meitä ei ole siunattu sellaisilla.”

Bryce ei liioin ota puhetta lähestyvistä rautatiestä kuuleviin korviinsa. Hän toteaa rautatien uhasta aidatun imperiuminsa koskemattomuudelle: ”Se tuo uudisasukkaita. En anna rautatienne repiä aitoja maahan.” Amerikkalaisesta imperiumista on kuitenkin tullut niin suuri, että naapurien on tunkeuduttava sen rajojen yli pakolla kielloista huolimatta. Brycen suvun poisopilattu ylpeä perillinen ratsastaa uskollisesti torjumaan naapurien

laumaa, ja hänet tapetaan ja tallotaan maahan. Bryce hautoo tietysti kosta, ja hänestä tulee täysin sietämätön (eikä hän siedä ketään). Niin Taylorin siskokset, hänen vaimonsa ja ystävänsä, lähtevät tiehensä.

Kaikki päättyy kolmen osapuolen ammuskeluun. Tیلanne selviää, kun Brouhard paljastaa kasvonsa, ja käy ilmi, että hän on kaikkien ongelmien taustalla. Karjanajaja ja petturi on kylvänyt epäsovun siemeniä ja syössyt karjanajajien seurakunnan epäsovuun, ja hänen kuolemansa myötä Bryce ja tämän naapurit voivat siirtyä kohti ystävällisemmän ja lempeämmän amerikkalaisen imperiumin aikakautta.

Auranvarren mykät messut

American Empiren mullantonkijavastine on James Cruzen ohjaama *Karavaani* (The Covered Wagon, 1923). Se on joka tavalla klassikko – jopa stereotypia. Se on peräisin ajalta, jolloin elokuvan katsoakseen piti osata lukea – tai ainakin ottaa mukaan lukutaitoinen kaveri⁹. Ensimmäisessä tekstiruudussa lukee: ”Amerikan veri on pioneerien verta, leijonasydämisten miesten ja naisten, jotka kai-versivat loisteliaan sivilisaation kartoittamattomasta erämaasta.” Tuo jos mikä sanoo kaiken pähkinänkuoressa. Seuraavan tekstiruudun sanoin: ”... he työnsivät kansakunnan rajoja kohti läntä.”

Karavaanin ällistytävä piirre on kuitenkin auran palvonta. Kiitosta rukoillaan aina auran alttarilla, ja suuret kriisit juontuvat auran eetoksen unhoittamisesta. Jesse Wingate (Charles Ogle), karavaanin vanha johtaja, toteaa ensi sanoikseen, ettei hän malta odottaa iskeäkseen auransa Oregonin multa. Mullan tonkiminen on pyhitetty.

Tällä kertaa mullan tonkimista eivät vastusta karjanajajat vaan inkkarit. Näemme heidät ensimmäistä kertaa kylässään kerääntyneenä ihmettelemään auraa, ilmeisesti heidän kaappaamaansa mekaanista päänahkaa. Auran äärellä saarnaavan poppamiehen mukaan se on ”... hirviömäinen ase, joka on hautaava biisonin, kaatava metsät ja tasoittava vuoret.” Myöhemmin käy ilmi, että yksinäisten valkoisten miesten, jotka tutkivat, opastavat, jopa pyytävät ja metsästävät, ei tarvitse pelätä inkkareita. Punaisen miehen on suojeltava itseään ja maataan vain niitä vastaan, jotka tuovat mukanaan auran pahuuden. Tässä viehättävässä kuvaelmassa Brigham Youngin kunniaksi hänestä tehdään ohimennen Kain intiaanien Abelille¹⁰.

Jätetään pieni romanttinen juoni sivuun. Varsinainen taloudellisen näkemyksen kriisi koittaa, kun valtion edustajan tuomat uutiset kertovat, että Kaliforniasta on löydetty kultaa. Sitä pursuaa kivien kyljistä, ja se vain odottaa vapauttavaa hakkua. Monien pioneerien pyrkimykset muuttuvat. Heidän innostuksensa Kalifornian kultaan johtaa näkyyn, jossa auroja sysätään ulos vankkurivaunuista. Wingate ei kykene pysäyttämään heitä vetoamalla auran pyhyteen. Hän kuitenkin jatkaa valitsemallaan uralla kohti Oregonia perheensä ja viimeisten uskollisten kanssa. Lopulta hän iskee voitokkaasti auransa multa.

Kiinnostavaa kyllä, elokuvan pieni romanttinen sivujuonne ratkeaa, kun Wingaten tyttären rakastaja palaa Oregoniin kultasäkkien kanssa naidakseen tämän. Parasta mahdollista tässä parhaassa mahdollisessa maailmassa. Maatalous on niin paljon helpompaa kunnon investoinneilla.

Tsuk-tsuk-tsuk

Seuraavaksi on puhuttava junista. Syy on selvä, jos mietimme ilmausta ”lännen avautuminen”. Päällisin puolin se vaikuttaa naurettavalta. Länsi ei ole koskaan ollut niin avara kuin aikoina ennen valkoisen miehen rantautumista Bahamaaarille. Ilmaus viittaa tietysti siihen, että rautatie (ja sitä ennen karavaanireitit) teki pääsyn länteen helpommaksi itäisille tulijoille. Tämä pääsy ainakin sulki lännen monessa mielessä. Tapaamme tämän näkemyksen edustajia hetken kuluttua.

Kumpi tuli ensin, rautatie vai kaupunki? No, toisinaan edellinen ja toisinaan taas jälkimmäinen¹¹. Elokuvia, jotka yhdistävät rautatien leviämisen ja kaupunkien nousun, on itse asiassa niin monta, että ne antavat meille valtavan kirjon vastauksia. Esimerkiksi Leonen *Huuliharppukostajassa* (Once upon a Time in the West/C'era una volta il West, 1968) lupaus rakentaa asema, jonka ympärille kaupunki syntyisi, on ehto oikeudelle olla kaupunki radan varrella. Rautatien ja kaupungin ”kehä” on kirjattu sopimuksen ehtoihin. Kun kaupungin tai radan rakentaminen kerran saadaan alkuun, jokin kehän versio lähtee pyörimään.

Kannattaa huomata, että kaupunkien ja rautatien kytkeminen liittyy molempien syntyyn. Aiemmin joet oli kytketty kaupunkeihin, joten joet luonnollisesti tulivat ensin¹². Tämäkin on hiukan harhaanjohtavaa, sillä ollakseen joenrantakaupunki piti tarjota satama ja muita palveluita jokiliikenteelle, joten joen muokkaaminen kytketi kaupunkien rakentamiseen. Joki ja kaupunki olivat yhtä kehämäisesti kytkettyneitä kuin rautatie ja kaupunki.

Jokien ajan ja rautatien ajan välissä oli hevosen aikakausi. Siksi John Fordille postivaunut ovat lännen klassisen kauden luonteenomainen kulkuväline. Onhan hänen ensimmäinen eppinen länkkärinsä sentään *Hyökkäys erämaassa* (Stagecoach, 1939). Thursdayt saapuvat Fort Apacheen postivaunuilla. *Rio Grandessa* Kate Yorke tulee näyttämölle niiden kyydissä.¹³ Tottahan toki elokuvassa *Mies joka ampui Liberty Valancen* (The Man Who Shot Liberty Valance, 1962) Ransom Stoddard palaa kaupunkiin junalla, ja mikä tärkeämpää, lähtee junan kyydissä Washingtoniin, mutta se on pitkälti hänen oma syynsä. Hän saapui kaupunkiin postivaunuilla. Ja toki Liberty (Lee Marvin) ryösti vaunut heti kättelyssä, mutta se oli vanhaan hyvään aikaan. Ei se ollut postivaunujen vika. Lisäksi pian tämän jälkeen myöhempien aikojen Liberty Valancet, Jamesin veljekset, alkoivat ryöstellä junia.

Olemme uskoakseni oikeilla raiteilla, jos aloitamme Liberty Valancesta. Kaikki tietävät, että elokuva on

Fordin hyvästijättö vanhalle lännelle. Samaan tapaan hiukan myöhemmin valmistunut *Cheyenne* (Cheyenne Autumn, 1964) on hänen kunnianosoituksensa inti-aaneille. Molemmat kertovat elämäntavan lopusta – vanhan lännen elämäntavan ja vielä vanhemman lännen ihmisten, jotka olivat täällä ennen eurooppalaisten tuloa.

Puhumme ”elämäntavasta” aivan kuin tietäisimme, mitä se on. Elämäntavassa on kuitenkin monenlaisia piirteitä – ulottuvuuksia – joista vain toiset ovat merkittäviä. Millainen siis oli vanhan lännen elämäntapa? Mitkä sen elämänpiirteet olivat tärkeitä tai jopa määritelmällisiä? Länneelokuvat, ja etenkin *Mies joka ampui Liberty Valancen*, yrittävät kuvata sitä meille.

Elokuvan sosioekonomiset ulottuvuudet ovat tutun kuuloisia. ”Picket Wire[-joe]n pohjoispuolella” on karjanajajia. Picket Wiren eteläpuolella on maanviljelijöitä (osa heistä on mullantonkijoita), Tom Doniphonin (John Wayne) hevostila ja muita pientiloja. Picket Wiren pohjoispuolella vallitsee lähes anarkinen henkilökohtaisen oikeudenkäytön aika; joen eteläpuolelle väki yrittää rakentaa ”paikkaa, jossa on hyvä kasvattaa lapsia.” Kummallakin puolella kannattaa kantaa asetta, etenkin Liberty Valancen ja hänen kaltaistensa vuoksi. Shinbonen kaupungin sheriffi Link Appleyard (Andy Devine) on pelle.

Kaktus kukkii etenkin Doniphonin talon ympärillä luvaten aina turhaan kodin rauhaa. Kaupungin ravintola on malliesimerkki keskiluokkaisen perheen kunniallisuudesta. Ilmapiiri olisi kovin idyllinen jollei Liberty Valancea olisi. Hallie (Vera Miles) nauttii Tomia eikä Ransomia.

Libertyä ei kuitenkaan käy sivuuttaminen. Hänen ruma naamansa ja ilkeä ruoskansa tulevat yhä uudelleen näkyviin. Millä hänestä päästäisiin eroon? Ransom Stoddardin mukaan se vaatii lakia, lakimiehiä ja oikeusistuina. Ratkaisu on passittaa Liberty vankilaan. Picket Wiren eteläpuolen asukkaiden mielestä luotettava oikeusjärjestelmä taas vaatii muuttamista osavaltioksi. Mitä muuta osavaltion asema tuo mukanaan? Varmasti sen ensimmäisiä hyötyjä on säännöllinen vedentulo. Ehkä ruusut kukkivat etupihojen säleaidoilla – eivät kaktusruusut vaan aidot ruusut. Sen lisäksi se tuo varmasti rautatien.

Se tuo tietysti myös sen sortin politiikkaa, jollaista territoriossa ei ole ennen nähty. Stoddardista tulee pian tämän uuden kansallisen politiikan avainhahmo, jota vie eteenpäin hänen maineensa miehenä, joka ampui Liberty Valancen (vaikka hän ei tietenkään ole tuo mies). Paluumatkalla Shinboneen hän esittelee uutta poliittista minäänsä toimittajille, hänen käynnistämänsä edistyksen hyötyjille. Hän jopa yrittää oikaista väärinkäsityksen: Doniphon ampui Liberty Valancen. Edistyksen myötä hevonnappaka on kuitenkin noussut arvoon arvaamatomaan, joten lehtimiehet eivät anna hänen pilata legenda. Totuus on selvästi edistyksen uhri.

Aiemmin kuudestilaukeavien duettoon rakennetut kunniasäännöt uhrattiin välttämättömyyden alttarilla, jotta Liberty Valancesta päästiin eroon. Doniphon ampui Libertyn sivukujalta, kun tämä luuli kohtaavansa Stoddardin mies miestä vastaan, eikä Doniphon ole vielä antanut itselleen anteeksi. Stoddard taas oli jo

epätoivoissaan ehtinyt luopua lakikirjoistaan ja tarttunut aseeseen, mutta Doniphonin avustuksella hänen ballistinen neitsyytensä säilyi. Tämä saattaa olla tyhjentävä kuvaus oikeuden, lain ja aseiden palapelistä.

Kun rautatie ja politikointi ja laillisuuden koneisto saapuvat länteen, toiset asiat kuolevat. Jälkikäteen niiden kuolema on ainakin Hallien silmin (ja hyvin selvästi myös Fordin mielestä) sääli. Lopulta Hallie jopa katuu katkerasti Doniphonin menetystä niin rakastajana kuin menneiden hyvien asioiden tunnuksena. Hän laskee kaktusruusun Tomia haudalle. Kuinka romanttista.

Osittain tällaisella romantiikalla länkkäri toisensa jälkeen väittää, että rautatien saapuminen ja kuudestilaukeavien oikeuden korvautuminen lain oikeudella johtaa vääjäämättä vanhan lännen hyveiden ja kauneuden katoon. On tosi vaikea päättää, onko tuo kehityskulku niin vääjäämätön kuin fordit ja hawksit esittävät. Kaikki kuitenkin tapahtuu myyttien maailmassa, satumaassa. Me tiedämme, että saduissa on pavunvarsia, joita pitkin voi kiivetä taivaaseen, ja neitojen päänahkoja, jotka ovat tarpeeksi vahvoja kannattelemaan hiuksia pitkin kiipeäviä poikaystäviä. Emme siis voi valittaa lähestyvän junan myötä katoavasta kaktusruususta.

Herrat ne vain ajelloo

Ongelmana on vain se, että monet länkkäreitä tehneet ihmiset – esimerkiksi Ford, Altman ja Leone – haluavat meidän uskovan asioihin, jotka menevät satujen hällävälä-lakeja pidemmälle. He haluavat luoda myyttejä, jotka ovat muutakin kuin pakotie viihdyttävien satujen äärelle. Heidän satujensa pitää opastaa meitä pohtimaan ja todella ymmärtämään menneisyyttämme – ja jopa tulevaisuuttamme. Robert Altmanin *McCabe and Mrs. Miller* (1971) on pakattu täyteen. Nimihahmot (Warren Beatty ja Julie Christie) ovat pienyrittäjiä, jotka tarjoavat rehellisesti ja ututterasti palveluita uuden kasvavan Presbyterian Church -kaupungin (sic) ahkerille mainareille (ja satunnaisille karjanajajille).

Juuri menestys johtaa heidät tuhoon. Idän suuret yritykset¹⁴ intoutuvat kohtalokkaasti juuri löydetyistä rikkauksista, joita yksittäiset mainarit käyttävät säällittävän hitaasti hyväkseen. Nyt täytyy ajatella Teddy Rooseveltia ja kampanjoita ”trustien murskaamiseksi”. Ison rahan uhkaamien pienyrittäjien romantisointi on täydellinen paralleeli karjaparonien uhkaamille pienkarjatilallisille tai -viljelijöille. Voit pitää elokuvan käsikirjoituksen ennallaan, kunhan vaihdat rooliasuja.

Iso raha pyrkii kontrolloimaan kaivostoiminnan lisäksi juomista ja huoraamista, joten McCaben ja Mrs. Millerin menestyksen päivät ovat luetut. Paikalle tulee varsinainen herra isoherra, Butler (Hugh Millais), yli kaksimetrinen turkistakkiin sonnustautunut roikale, joka kantaa hillittömän isoa kivääriä. Hän hoitaa omaisuuden siirrot ja sytyttää kirkonkin palamaan.

Isot herrat eivät tällä kertaa edes jaksu huseerata lain kanssa. McCaben on pakko matkustaa kaupunkiin tapaamaan asianajajaa. Hän löytää liberaalin kiipijän,

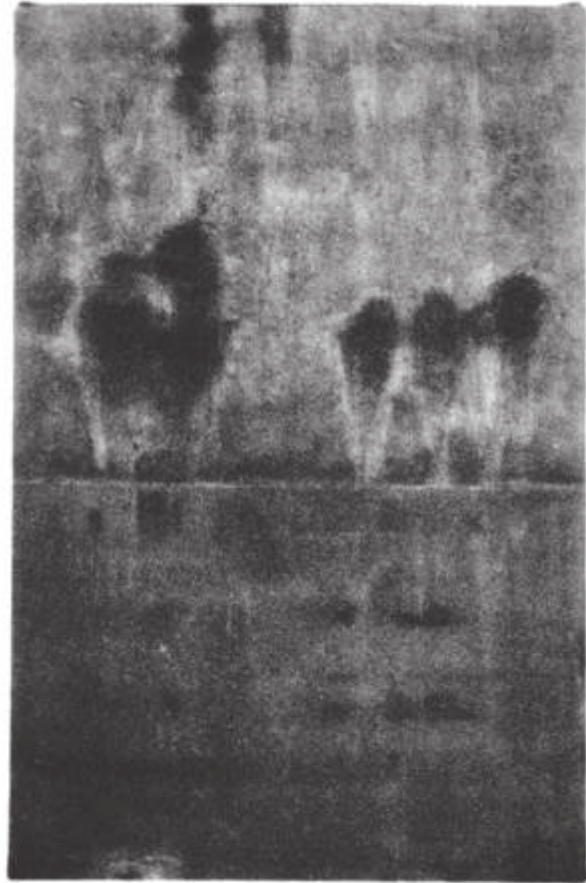
joka ei edes yritä peitellä poliittisia intohimojaan. Hän ei malta päästä ajamaan McCaben asiaa. Toki he häviäsivät, mutta pienen ihmisen epäreilun kohtalon maineella hän voisi ponnistaa Washingtoniin. McCabea tämä innostaa ymmärrettävästi paljon vähemmän, ja hän palaa Presbyterian Churchin kaupunkiin kohtaamaan Butlerin ja kuolemansa.

Lähestyvä teollinen kaivostoiminta Presbyterian Churchin alueella on tietysti ongelma niille, jotka rakastavat ja ihailevat vanhan lännen kauneutta. Se on myös *Karavaanin* vanhan shamaanin ennustuksen todellinen täyttymys. Vuoret tasoitetaan. Mesabin vuoristo ei ole entisensä.

Yksittäistä kullankaivajaa lukuun ottamatta kaivostoiminta vaatii tietysti rautatietä. Näiden lännessä aiheuttamia muutoksia ei siis voi erottaa toisistaan, vaan molemmat on otettava aina huomioon kuten kaupunkien kasvukin. Kun läänkkäri keskittyy yhteen näistä, se useimmiten piilottaa synergian muiden kanssa. Kullan ja hopean kaivaminen mahtuu vielä villin lännen romantiseen kuvaan. Kupari- ja rautakaivokset eivät mahdu. Tästä juontuu toinen Teddy Rooseveltin lahja lännelle, maiden siirtäminen valtion haltuun ja varaaminen puistoiksi ja luonnonsuojelualueiksi.

Mustaa kultaa

Jotain olennaista on varmaankin mennyt ohi, mutta en tahdo löytää teksasilaisia öljylänkkäreitä. Olen etsinyt

turhaan elokuvia *Paukkurautoja ja poraustorneja* tai *Mullikoita öljykentillä* ja karjasta öljyyn siirtymisen draamaa. Öljyryntäys toki tuli hiukan liian myöhään klassiselle vanhalle lännelle, mutta lännkkäreissä on paljon pahempiakin anakronismeja. Öljyfilmejä ylipäänsä on aika vähän; *Humukaupunki* (Boomtown, 1940) on ilmiselvä poikkeus. Meidän onneksemme on kuitenkin *Tulsa – seikkailujen kaupunki* (Tulsa), joka tehtiin sodanjälkeisen humalluttavan optimismin aikoina vuonna 1949.

Heti alkuun lännkkärien ikoni Chill Wills tarjoaa meille öljyn ylistyksen. Hän kertoo meille öljyn ihmeistä ja sen saavutuksista. Tulsan kaupunki on ilmiselvä eksemplaari öljyn tuomasta sivilisaation edistyksestä. Ylistys päättyy julistamaan ylpeästi Tulsan maailman öljypääkaupungiksi. Tuossa maailmassa öljystä ”kamppaillaan joka kolkassa. Persiassa, Arabiassa, Venezuelassa...” On kivaa, kun meidät ohjataan tuttuun ympäristöön. Sitten meidät lennätetään elokuvan taikakeinoin varhaisempaan aikaan, 20-luvulle, kun kaikki alkoi.

Kaikki alkaa villisti ratsastavasta Cherokee Lansingista (Susan Hayward), jonka kirkkaanpunaiset hiukset liehuvat tuulessa, kun hän paimentaa isänsä uutta laumaa. Vanha länsi on elossa. Jim Redbird (Pedro Arméndariz) omistaa viereisen karjatilan. Hän on kasvanut Cherokeeen kanssa ja toivoo, kaikkien Hollywoodin lakien vastaisesti, naivansa hänet, ”kunhan hän vähän kesyntyä.”

Pian ajan pyörä kuitenkin pyörähtää. Lansingin uudet palkitut lehmät löydetään kuolleina tai kuolemassa

joentörmältä. Kun veteen pudotetaan tulitikku, joki syttyy liekkeihin. Tulen alkulähteeksi paljastuvat pian Tanner Petroleumin öljykenvät. Isäntä Lansing ratsastaa tekemään valitusta, joutuu purkautuvan öljylähteen tielle ja kuolee.

Cherokee ryntää kaupunkiin selvittämään välit Tannerin (Lloyd Gough) kanssa. Hän ei saa juuri hyvitystä, mutta öisen kutsuvan kaupungin hullunmyllyssä hän jotenkin saa kourallisen öljyvaltauskirjoja, jotka värikäs Raakaöljy-Johnny Brady (Edward Begley) on siirtänyt hänen nimiinsä. Brady poistuu nopsaan kuvasta tappe- lussa.

Cherokee ei tietenkään halua olla missään tekemisissä pahojen öljyvaltauskirjojen kanssa, sillä ne ovat hänen isänsä kuoleman taustalla. Aamun koittaessa, Raakaöljy-Johnnyn kuoltua ja Tannerin heittämän haasteen jälkeen hän kuitenkin muuttaa mieltänsä ja päättää lähteä öljy- alalle. Redbird rahoittaa ensimmäisen hankkeen rakkau- desta, mutta vastentahtoisesti. Se epäonnistuu ainakin näennäisesti, kun poraustornista suihkuu suolavettä. Vanhat ukot pudistelevat päitään ja mutisevat lohdut- tavia öljytiedon sanoja. Tuolla hetkellä paikalle pyyhältää nuori geologian professori (Robert Preston), ja tuuli vie Jim Redbirdin elinikäisen unelman mennessään. Pro- fessori on Raakaöljy-Johnnyn poika.

Nuori Brady saa öljylähteen toimimaan, ja Chero- keesta tulee Oklahoman öljykuningatar, joka alkaa ra- kastaa rooliaan yhä enemmän. Muistokaappiin lisätään öljyn tahrима mekko jokaisen avatun lähteen merkiksi. Tällä välin Jim on ainoa öljynvaltauksia myyvä intiaani, joka edelleen välittää ruohosta ja karjasta enemmän kuin erivärisestä Cadillacista joka viikonpäivälle. Jimin ken- tillä on yksi poraustorni kymmenellä eekkerillä, ja niiden välissä on ruohoa ja karjaa. Muualla tornit on rakennettu niin lähekkäin kuin saattaa, ja ne pumppaavat niin no- peasti kuin mahdollista. Bradyn vaatimukset öljyn ja ruohikoiden säästämisestä kaikuvat kuuroille korville.

Ja kuinkas sattuikaan. Jim löytää karjansa kuolleena joentörmältä. Hän heittää kokeeksi tulitikun jokeen, ja tottahan toki liekit leimahtavat. Hän ei onnistu pysäyt- tämään niiden leviämistä, ja seurannut öljypalo on niin näyttävä, että siitä sai Oscarin. Katuvainen Cherokee parantaa tapansa, nai Bradyn, ja Tulsan asukkaat elävät onnellisina elämänsä loppuun asti.

Jälkisanat esseesarjaan: sikarikas Balkan

Puolet ajasta klassisissa lännenelokuviissa ollaan siis in- nostuneita Lännen sivilisoimisesta rautateillä, kaivoksilla ja lopulta öljylähteillä, ja loppuaika kaihotaan kadon- neita vanhoja hyviä aikoja ennen rautateitä, kaivoksia ja öljylähteitä. Niissä ylistetään lain ja järjestyksen saapu- mista samaan hengenvetoon kuin itkeskellään kuudes- tilaukeavien oikeuden katoamista. Onko tämä merkki armottomasta tekopyhydestä? Ei. Se on merkki armo- tomasta välttämättömyydestä.

Täytyy muistaa, mitä olemme oikeastaan tehneet koko viime vuosisadan lännen myyttisessä avaruudessa.

Olemme käsitelleet sekä toiveitamme että huoliamme. Olemme koetelleet tunteitamme kaikenlaisilla vaihto- ehdoilla. Olemme tutkineet itsemme luomista: ennen kaikkea itseämme ”amerikkalaisina”. Lännenelokuvien moniselitteisyydet ja sekavuudet ovat osa itseämme – tapoja mytologisoida ympäriinsä nähdäksemme, keitä oikein olemme.

Kuten näimme sekä Leonessa että Taco Bell -länkkä- reissä, myös muu maailma katsoo meitä lännen myyttien läpi¹⁵. Viime aikoina se on jopa nähnyt meidän tekevän kansainvälistä politiikkaa kuudestilaukeavan ehdoilla ja kommentoinut näkemäänsä juuri noilla käsitteillä kan- sainvälisessä lehdistössä. ”Kukas tuo pitkä (no, oikeastaan aika lyhyt) muukalainen on?” ”Se ei ole mikään muu- kalainen, *podner*, vaan Yhdys v...n valtojen presidentti.” Tarinaa intiaanien teurastuksesta, tai kuka nyt tielle sat- tuukin, esitetään näköjään loppumattomina uusintoina, jotka ovat yhtä karseita kuin entisetkin. Se on kuitenkin vain tarinan pintaa eikä kovin yllättävää. Lännen ja idän kolonisoinnit eivät poikkeakaan toisistaan lainkaan. Tällä vuosisadalla maailman ihmiset vain pystyvät seuraamaan niiden kulkua televisiosta. Kiinnostava tarina on syvem- mällä.

Pääsemme länkkärien ytimeen, kun olemme tilan- teessa, jossa valkoiset miehet teurastavat toisiaan. Taist- elut maan käytöstä ja sen kätköissä olevasta ovat länkkä- rien todellista ydinainesta. Myös noita taisteluita näy- tetään alati uusintoina myyttien maailmassa. Miksei? Niitä käydään tosimaailmassa juuri nyt. Ja vaikkei mi- nulla ole kristallipalloa, näyttää siltä, että nuo kamppailut jatkuvat niin kauas tulevaisuuteen kuin voin nähdä.

Elleivät nuo taistelut lainehdi muiden maiden alueil- le puhdistavina pommituksina, niiden näkökulmasta ne silti vuotavat reunojen yli loukkauksina ”ympäristöä” kohtaan. Ne ovat kovasti huolissaan siitä, ja me näköjään emme ole. Ne eivät kuitenkaan tunnu tajuavan sitä, että me emme *pysty* olemaan huolissamme ympäristöstä mi- tenkään merkittävästi, ja länkkärit kertovat miksi.

Kuten näiden jälkisanojen otsikko vihjaa, meidän on esitettävä opettavainen vertaus. Balkan on maailman räjähdysherkempiä ja väkivaltaisimpia seutuja. Sikäläiset ovat niin pahamaineisia, että me kutsumme poliittista hajaantumista ”balkanisaatioksi”. Heistä tuli tuollaisia siksi, että he olivat välietappi matkalla Aasiasta Eu- rooppaan (ja toisinaan Euroopasta Aasiaan). Kaikenlaista kansaa mitä erilaisimmilta seuduilta, joka sortin uskon- toineen ja elämäntapoineen, päätti jättäytyä kiertueelta ja asettua aloilleen. He eivät ole tulleet oikein koskaan toimeen keskenään. Kun asiat ovat olleet taloudellisesti tarpeeksi hyvin, he ovat voineet eristyä toisistaan sopi- vasti edes yrittääkseen sitä. Kun heistä oli vähällä tulla Neuvostoliiton satelliittivaltio, he onnistuivat Titon joh- dolla yhdistymään Jugoslaviaksi noin puolen vuosisadan ajaksi. Sitä lukuun ottamatta asiat ovat olleet pääosin yhtä pahassa sotkussa kuin viimeisen parinkymmenen vuoden ajan. Se on kroonista ja mahdotonta selvittää.

Yhdysvallat ei ole kuitenkaan pelkkä pysäkki. Se on ollut ihan kaikenlaisten ihmisten (erilaisine elämänta-

poineen ja uskontoineen) määränpää. Ja täällä sitä ollaan. Kuinka ihmeessä olemme välttäneet kaikki ne ongelmat ja kahnaukset, joita olemme nähneet Balkanilla? Riippuu keneltä kysyy. Aika monet esimerkiksi väittäisivät, että me emme ole välttäneet niitä. Kansakuntamme on tehokkaimpia toistensa teurastajia; me haastamme toisiamme oikeuteen ennätystahtia, ja niin edelleen. Olisi kuitenkin liioiteltua leimata meidät täydelliseksi epäonnistumiseksi. Olemme keskimäärin paljon lihavampia kuin melkein missä tahansa muualla maailmassa. Lapsillamme on enemmän ja kalliimpia leluja kuin missään muualla, keskimäärin. Ja meillä on useampia ja uudempia autoja kuin kellään muulla.

Jos tämä ei ole menestystä, en tiedä mikä on, joten kannattaa pohtia, miten me pystyimme tähän. Länkkärien vastaus on, että me ostimme (ja ostamme) tiemme ulos Balkanin kauhuista. Ihmiset tulevat tänne unelmoiden vaurauden löytämisestä, ja monesti he löytävätkin sitä. He löytävät sen menemällä länteen – aina mytologisesti, joskus kirjaimellisesti. Kun he eivät löydä sitä, he ovat pettyneitä, ja heidän kanssaan alkaa olla hankala tulla toimeen. He eivät alkujaankaan pitäneet useimmista naapuruston ihmisistä, eivätkä muut ihmiset näytä juuri pitävän heistä. Kun he uskovat, että heiltä kielletään muille annettuja mahdollisuuksia, heidän kanssaan alkaa olla *tosi* hankala tulla toimeen. Aina on joitakuita pettyneitä, mutta heitä ei voi olla kovin paljon.

Lännen pitää olla avoin kaikille. Muuten asiat menevät päin helvettiä. Yhteisyyden ja suvaitsevaisuuden ehtona on vauraus.

Noissa oloissa olisi parasta, että länttä löytyisi kaikille. On vastustettava kaikkea, joka sulkee lännen hyväksikäytöltä vaurauden etsimisessä¹⁶. Jos mielimme menestyä valtiona, täytyy paitsi pioneerihengen jatkua ikuisesti, myös pioneeritalouden. Tämä on aina ollut lännen tarinan ydin.

Aivan kuten rautatie korvasi postivaunun, jotka korvasivat jokialukset, lentokone korvasi höyrylaivan, joka korvasi purjelaivan. Uusia emigranttien sukupolvia saapuu: he eivät ole oikeastaan yhtään erilaisia kuin aiemmat, eivätkä ainakaan parempi- tai huonompiosaisia.

Pieni varoituksen sana. Alkuasukkaat ovat aseistettuja, ja he käskivät muukalaisten jättää aseensa kaupungin portille ennen ratsastamista raitille. Kaikki kääntyy kuitenkin hyväksi. Pienen odotuksen jälkeen heilläkin on aseita, ja he ovat valmiit kohtaamaan uudet tulijat. Aseita kyllä riittää joka iikalle.

Suomentanut Ville Lähde

(alun perin: Give me Land, Lots of Land. Julkaistu internetissä, mutta osoite on pois käytöstä toivottavasti väliaikaisesti. Ks. ed. osien alkuperäistiedot.)

Viihteet

- 1 Shanen ja "hänen" Joeynsa ja elokuvan *Hei, me lennetään!* (Airplane, 1980) kapteeni Oveurin ja "hänen" Joeynsa avainkeskusteluiden välillä on todella hämmäntäviä samankaltaisuuksia – jopa sama viettelevän kuiskuttava äänensävy.
- 2 Tulee mieleen: miksi ihmeessä nuo ihmiset eivät voineet elää rinnakkain – ikään kuin symbioottisesti? Tuntuu haaskuulta, että se kaikki ensiluokkainen lanta meni mesquitopuille ja marunapensaille.
- 3 *Dust Bowl* eli "pölykuuhlo" viittaa Yhdysvaltain läntisten viljelysalueiden katastrofaaliseen kuivuuteen ja sen synnyttämään pölymyrskyihin ja autioitumiseen 1930-luvulla. Suom. huom.
- 4 Tätä kirjoittaessaan Dyke ei ollut nähnyt vielä Costnerin elokuvaa. Siinä vapaa-laiduntajat ovat hyviksiä, mutta heidät onkin asetettu suurmaanomistajia vastaan. Shane tappelee karjaparoneita vastaan, *Armottomassa maassa* vastassa ovat maaparonit. Kuten Dyke tuonnempana toteaa, tämä rakenne toistuu yhdysvaltalaisissa tarinoissa. *Armoton maa* ei siten lunastanut Dyken ounastelemaa lupaus-ta. Suom. huom.
- 5 Dyke viittaa elokuvaan *Armoton* (Unforgiven, 1992) ja *Aavikon laki* (My Darlin'

- Clementine, 1946). Suom. huom.
- 6 Ks. Dyke, Chuck, Elämää hevosoppe-rassa. *niin & näin* 2/09, 13–18.
- 7 Televisiosarjassa *Virginalainen* (The Virginian, 1962–1971) "Virginalaisen" parhaan ystävän nimi on Trampas. Suom. huom.
- 8 Olisi epäilemättä laskea, millaisen paineen tämä loisi tuon ajan piikkilankateollisuudelle tai yrityksen voitoille, jos teollisuus pystyisi toimittamaan tarvittavan. Muis-tuttakaa minua, että etsin käsiini kirjan piikkilankateollisuudesta. (Dyke löysikin myöhemmin sellaisen, myös suomeksi julkaistun Olivier Razacin teoksen *Piikkilangan poliittinen historia* (Barbed Wire: A Political History, 2002). Suom. Vesa Suominen. Vastapaino, Tampere 2003. Suom. huom.)
- 9 Nykyajan vastine on paikallisen elokuva-teatterin eläkeläisnäytös. Säännönmukai-sesti katsojapariskunnan toinen osapuoli on kuuro, joten toisen on huudettava hänen korvaansa dialogin jäljitelmää. Syntyvä kakofonia on mahtavaa.
- 10 Brigham Young oli Myöhempien Aiko-jen Pyhien Jeesuksen Kristuksen Kirkon, eli tutummin mormonien, profeetta, jonka johdolla he matkustivat Salt Lake Cityyn. Suom. huom.
- 11 Kaikkien syvällisten ja tärkeiden kysy-

- mysten vastaus on "toisinaan".
- 12 Mark Twain tietysti kuvaa teoksessa *Elämää Mississippijoella* (Life on the Mississippi, 1883) sitä hupaisaa tilan-netta, jolloin vuosittaiset muutokset joen uomissa voivat jättää "jokikaupungin" mailien päähän sisämaahan.
- 13 Ks. Dyke, Chuck, Kodin tahdon min tanhuilla. *niin & näin* 4/09, 20–27.
- 14 Ja taas sitä mennään. Lännessä Washing-ton, New York ja sellaiset ovat Itää. Mutta ei Kaukoitää, joka on taas Lääntää.
- 15 Ks. Dyke, Chuck, Missäs ne kellot soivatkaan? *niin & näin* 3/09, 18–26; Musiikki tekee hyvää ruoansulatukselle. *niin & näin* 1/01, 12–20.
- 16 Kuten Locke toteaa *Tutkielmassa hallitusvallasta*: "Alussa siis koko maailma oli amerikka, ja vielä enemmän sellainen kuin se itse on nykyään." (Locke, John, *Tutkielma hallitusvallasta* (Second Treatise on Government, 1689). Suom. Mikko Yrjönsuuri. Gaudeamus, Hel-sinki 1995, 85 (luku V, § 49). Toisin sanoen alkujaan meillä oli kosolti maata hyväksikäytettäväksi, ja olemme siirty-neet yhä uusille alueille. Länkkärit ovat monin tavoin populaarikulttuurin ana-logioita lockelaiselle näkemykselle, kuten akateemikot joukossanne ovat huomanneet.

Lasten ja nuorten filosofiaa peruskouluun?

Opetushallitukselle on ehdotettu lasten ja nuorten filosofian sisällyttämistä peruskouluun. Ehdotuksen on allekirjoittanut peräti 200 eri alojen johtavaa yliopistoasiantuntijaa. Mistä on siis kysymys?

Lyhyesti: perusasioista. Itsestä ja toisista, oikeasta ja väärästä, eilisestä ja tulevasta, onnellisuudesta ja ikävästä, luottamuksesta ja pettymyksistä, kauniista ja rumasta, yhteisöllisyydestä ja yhteiskunnasta. Lapsista, nuorista ja kasvatuksesta.

Lasten ja nuorten filosofiaa määrittää kaksitahoisuus. Yhtäältä se on pedagoginen ajattelu- ja toimintatapa. Toisaalta se kohtaa vakavasti edellä mainitut ja muut elämän, kasvun ja aktiivisen kansalaisuuden kannalta ratkaisevat aiheet.

Menetelmällisesti ja toimintatapana filosofointi on lapsilähtöistä. Se viriää lasten ja nuorten kysymyksistä ja jatkuu yhteisenä tutkivana keskusteluna opettajan ohjauksessa. Kasvattajalle filosofointi avaa yhteyden lasten kokemukseen ja ajatteluun. Toisin kuin useissa muissa oppiaineissa, siinä ei painotu opinala, tiede tai instituutio, vaan lasten pyrkimys ymmärtää ja pohtia ympäristöstään.

Arvokkainta on, että lapset saavat kokemuksia ryhmässä käytävästä dialogista, jossa seulotaan tiedon, maailmankuvien, pätevän päättelyn, hyvän elämän ja oikeudenmukaisen yhteiskunnan perusteita. Se ei tuo kouluun lisää tieto- tai teoria-ainesta, vaan tähtää oppilaiden kognitiivisten, sosiaalisten ja eettisten taitojen kehittämiseen. Filosofointi osallistaa ja tarjoaa oppilaille kokemuksen heidän ajattelunsa arvostamisesta. Lapset ja nuoret tarvitsevat vertaistukea ja -kriittikkä. Heillä on oltava oikeus keskustella yhdessä elämän tärkeimmistä kysymyksistä myös oppitunneilla.

Lasten filosofia vahvistaa kriittistä ja luovaa ajattelua, argumentaatio-, kuuntelu- ja keskustelutaitoja, eettis-demokraattisia kansalaisvalmiuksia sekä kykyä hahmottaa kokonaisuuksia ja tajuta yhteyksiä eri oppiaineiden välillä. Käsittelyyn voidaan ottaa minkä tahansa oppiaineen piirissä nousevia kysymyksiä. Filosofointi on jo perustaltaan koulun sirpaleisuutta vastustavaa sekä tiedon- ja taidonaloja integroivaa.

Vakuuttavan kansainvälisen tutkimusnäytön perusteella tiedetään, että lasten filosofia todella saavuttaa mainittuja tavoitteita. Sen eri suuntaukset ovat levinneet yli 60 maahan ja yli 40 kielialueelle, monin paikoin huomattavaan asemaan. Eri maissa siitä käytetään esimerkiksi nimityksiä ”lasten ja nuorten kanssa filosofointi”, ”lasten filosofia”, ”pedagoginen filosofia”, ”filosofiaa lapsille”, ”lasten ja nuorten filosofointi”. Kaikkia muotoja yhdistää

mainittu kaksitahoisuus lapsilähtöistä pedagogiikkaa ja inhimillisesti perustavia kysymyksiä. Puhe on yhdestä 2000-luvulla vahvimmin kehittyneistä ja nopeimmin levinneistä koulupedagogiikan suunnista ja oppiaineista.

Kasvatuksella on välitön yhteys filosofiaan. Kasvatusta ei voida oikeuttaa vastaamatta kysymyksiin etiikasta, tiedosta, kokemuksista, yhteiskunnasta, kulttuurista ja ihmisyydestä. Lasten filosofian pedagogiikassa tätä ei pelkästään tiedosteta, vaan kysymykset nostetaan yhteisten keskustelujen kohteeksi.

Lapset kyselevät luonnostaan asioiden merkitystä. Lasten spontaanisti pohtimat aiheet ovat ikuisia filosofisia teemoja. Heille luontainen uteliaisuus ja ihmettely tekevät filosofoinnista otollisen kontekstin älyllisille ja elämyksellisille pyrkimyksille. On kasvatuseettinen välttämättömyys, että opettajat osaavat kohdata koulussa lasten ja nuorten ajattelun, elämismaailman sekä heidän kyselevän asenteensa.

Nykyisessä peruskoulussa opiskellaan vähintään 59 vuosiviikkotuntia taito- ja taideaineita, 42 äidinkieltä ja kirjallisuutta, 32 matematiikkaa, 31 luonnontieteellisiä aineita, 11 uskontoa sekä 8 historiaa ja 2 yhteiskuntaoppia. Muutama vuosiviikkotunti filosofiaa ei mullista koulua mutta voimistaa merkittävästi koulun kykyä vastata aikamme haasteisiin. Tuntijako kaipaa päivitystä 2000-luvulle.

Ajan kasvatushaasteet ovat vaikeampia kuin koskaan ennen. Koulun on kyettävä paljon aiempaa vahvemmin tukemaan median, kulttuurivaikutteiden ja tiedon arviointi- ja koostamiskykyä, kriittistä ajattelua ja itsereflektiivistä asennetta. Opetuksessa on johdattava monikulttuurisuuteen, erilaisuuden kohtaamiseen ja erimielisyyksien käsittelemiseen argumentatiivisella, rauhallisella ja omiakin näkemyksiä kyseenalaistavalla tavalla. Lasten filosofoinnin opetusta on 1970-luvulta saakka kehitetty juuri näiden haasteiden kohtaamiseen.

Filosofia ei ole mikä tahansa uusi oppiaine. Se on länsimaisen kasvatuksen vanhinta juurta yhdessä kielen ja matematiikan kanssa. Se on vaikuttanut eurooppalaisen sivistyshistorian ytimessä antiikista nykyaikaan. Pedagogisesti nykyaikaan kehitettynä lasten ja nuorten filosofointina se tarjoaa ainutlaatuisen kasvatuksellisen ympäristön, jonka tulisi olla kasvatuksen keskiössä myös nykyajassa ja suomalaisessa peruskoulussa.

Tätä kirjoitettaessa tuntijakoesitys on vielä auki, eikä filosofian oppiaineen kohtalosta ole tietoa.

Aloitteeseen voi tutustua verkossa:
<http://filoaloite.wordpress.com>

JARKKO S. TUUSVUORI

Filosofiaa perusopetukseen – kaikuja keskusteluista

”Tulemme kyllä toimeen ilman filosofiaa, meitä kiinnostavat ainoastaan tosiasiat.”
Herrat pitävät vaaleaveriköistä (Gentlemen Prefer Blondes, 1953)

Maalis–huhtikuussa sana ”filosofia” oli kaikkien huulilla. Eikä pelkästään tai edes pääasiassa siksi, että samaan aikaan ilmestyi myös Pekka Himasen *Kukoistuksen käsikirjoitus*. Julkaisutapaus kyllä muodosti yhden sivujuonen, kun kansakunta väänsi siitä, pitäisikö filosofia saada mukaan perusopetukseen. Sukeutui vertaamattoman värikäs sananvaihto filosofian hyödyistä ja haitoista elämälle.

Ensinnäkin maaliskuun 17. päivän *Helsingin Sanomat* teki kulttuuriosaston etusivulle tilaa Janne Kurjen haastattelulle, jossa tämä haukkui suomalaisen filosofian summittaisesti lyttyyn. Vastaus saatiin 19. päivänä, kun Markus Lammenranta moitti Kurkea perustelemattomista väitteistä ja vaikeaselkoisuuden ylistämisestä. Seuraavana päivänä jatkoi Panu Raatikainen korostamalla suomalaisen filosofian ”vahvaa mainetta kaikkialla maailmassa”.

Tässä välissä 18. päivän *HS* sisälsi Hannu Juuson ja Tuukka Tomperin vieraskynäartikkelin lasten filosofoinnista, josta ”olisi hyötyä kaikissa oppiaineissa”¹. Se keräsi 46 verkkokommenttia, minkä lisäksi lehdessä nähtiin pari päivää myöhemmin yksi mielipidekirjoitus aiheesta. Siinä Thomas Wallgren kannatti ajattelu- ja keskustelutaitojen kartuttamista kouluissa, mutta vaati myös ”kykyä viedä korkeita ihanteita käytäntöön”, mihin päästäisiin harjoittelemalla niiden ”mukaisia arkisia ja yhteiskunnallisia käytäntöjä yhdessä muiden kanssa”. Saman aamun *HS* myös uutisoi ranskalaisen Roger-Pol Droit’n uudesta kirjasta, jossa usutetaan vanhempia uskaltamaan filosofisiin keskusteluihin lastensa kanssa.

Niin kuin tässä ei olisi ollut jo kyllin, STT ja monet viestimet laittoivat 13. huhtikuuta jakoon uutisen, jonka mukaan parisataa eri alojen yliopistovaikuttajaa esittää filosofiaa peruskouluihin². Aloitteesta kehkeytyi huomattava mediatapahtuma. Uutissähkeen julkaisivat sellaisenaan esimerkiksi *Hangötidningen*, *Itä-Savo*, *Kaleva*, *Karjalainen*, *Lapin Kansan*, *Maaseudun Tulevaisuus* ja *Satakunnan Kansan*. ”Jo 7-vuotiaille”, pani *HS* täyksi oman juttunsa otsikkoon³. Konsernityönjakoa heijastellen *Ilta-Sanomat* varusti saman rubriikin huutomerkillä⁴. *Ilta-lehti*⁵ ja *Keskisuomalainen*⁶ taas sijoittivat kysymysmerkin omien otsikkojensa perään. YLE kysyi kommenttia Juusolta⁷, *Kansan Uutiset* jututti Tomperia⁸.

STT mainitsi asian puolesta vetoajina erikseen Matti Klingen, Ilkka Niiniluodon ja Thomas Wallgrenin. *HS*

ei nimennyt kannattajista yhtäkään. *IS* poimi tukilistasta Klingen ja Niiniluodon lisäksi Aki-Mauri Huhtisen ja Raimo Väyrösen. *IL* tyytyi Klingeen ja Niiniluotoon, *Hufvudstadsbladet* pelkkään Klingeen⁹.

HS:n uutinen kirvoitti 384 verkkokommenttia, ja keskustelu oli vilkasta myös muiden muassa YLE:n verkkouutisissa sekä iltapäivälehtien verkkosivuilla. *Uusi Suomi* sai lukijoiltaan yli 50 kommenttia¹⁰. *IS*:n nettilukijoista 2 294 antoi äänensä: heistä 56 % vastusti ja 44 % kannatti filosofian opettamista ”jo alaikäisille”. *IL*:n verkkolukijoista äänesti 2 250, joista 67 % piti filosofiaa ”sopivana” peruskouluun ja 33 % ei. Blogaajista esimerkiksi Michael Ovitz löi leikiksi¹¹ ja Jukka Hankamäki läskiksi¹², Jukka Laajarinne heinäällä¹³. Tiina Airaksinen ja Ahto Apajalahti kannattivat, Ruben Stiller ei¹⁴.

Lauantaina 17. huhtikuuta parhaaseen katselu-aikaan TV 1:n aikalaisatiirin ”Ihmisten puolue” ilmoittautui ensimmäisenä poliittisena voimana virallisesti aloitteen kannattajaksi.

Vantaan Sanomat puolsi aloitetta pääkirjoituksessaan, mutta *Aamulehti* epäili lasten kykyä rationaalisessa ajattelussa¹⁵. *AL*:n toimittaja Matti Pitko kuitenkin kehaisi samassa aloitetta ajankohtaisten aiheiden listauksessaan. Radio Suomen *Taustapeilissä* 21/iv/10 Stiller viittasi filosofia-aloitteeseen ja toivoi lasten tapakasvatuksen kohentamista.

HS:n Mikko-Pekka Heikkinen kolumnoi 17. huhtikuuta ”mainiosta keksinnöstä”¹⁶. Hän piti filosofian – ”hienon aineen” – nykyisenkaltaista viivyttämistä vasta lukioasteelle tarpeettomana, kun ”kyseenalaistamisen, kritisoimisen ja ihmettelemisen” taitoa tarvittaisiin jo aiemminkin monenlaisen indoktrinaation varalta. Koska Heikkinen asetti filosofian nimenomaan uskonnonopetusta vastaan, hän sai heti vastineen arvattavalta taholta. Jukka Hautala moitti *Kotimaan* blogissaan Heikkistä sanavalinnoista ja filosofia–uskonto-vastakkainasettelusta, mutta kannatti hänkin ajatusta filosofian ottamisesta kouluaineeksi jo alaluokilla¹⁷. Aloitetta puolsi myös suomen kielen professori Kaisa Häkkinen näkökulmatekstissään *Salon Seudun Sanomissa*¹⁸:

”Peruskoulu tavoittaa käytännöllisesti katsoen kaikki suomalaiset lapset ja nuoret, joten se on huikea mahdollisuus kehittää tulevaisuuden suomalaista yhteiskuntaa, kulttuuria ja yhteistä arvopohjaa.

Ei olisi yhtään hullummaksi, että peruskoulussa kasvaisi sukupolvi, joka osaisi keskustella, perustella omia mielipiteitään, ottaa huomioon myös toisten esittämiä perusteluita ja nähdä, että maailmassa on muitakin tärkeitä asioita kuin minä itse.”

Nettikeskustelu eri sivustoilla oli kirjavaa, mutta ennen muuta kahden sortin tulokulmaa esiintyi. Kommenttoijien mielikonteksteja asialle olivat näet kysymys filosofian hyödyllisyydestä ja kysymys filosofian suhteesta uskonnonopetukseen tai uskontoon laajemminkin. Tyyppillinen kannanotto kuului, että filosofiasta ei ole mitään apua, että se ei perustu todellisuuteen tai että se tekee lapsistakin tyhjää puhuvia ”pikkuhimasia”, mitä vastaan asetui erilaisia perusteluita filosofian tähdellisyydestä tai avittavuudesta. Käsillä olevan katsauksen motoksi otettu leffalainaus käy yhä monien ohjenuoraksi vaikeassa maailmassa¹⁹. Yhtä tavanomaisesti filosofia kaventui uskonnon vastavoimaksi, jota arvattavasti samalla vahvasti puollettiin tai torjuttiin uskonnollisin tai ateistisin perustein.

Joku voisi sanoa, että nettisananvaihdot esimerkiksi listävät pitkälti sellaista keskustelutaidottomuutta, jota filosofian opetuksella voitaisiin korjata. Yksi anonyymi HS-kommenttaattori lohkaisikin: ”Miten käy näille mielipidepalstoille jos uskomusten sijasta aletaan opettaa omaoimista ajattelua ja ajatustensa perusteluita?” Toisaalta esimerkiksi *Ksml.fi*n keskustelussa nimimerkki ”MT” jaksosi kehottaa muita tutustumaan paremmin esityksen perusteluihin, joita hän myös lainaili suopeasti viesteissään. Epäilyt filosofiasta oppineen eliitin asiana ja/tai kaiken elävän ja terveen tuhoavana myrkkynä vilahtelivat nettilausahduksissa. Mutta perin moni myös ilmoitti ilahtuneensa ehdotuksesta Heikkisen tapaan, koska koulun halutaan tukevan lasten omapäisyyttä ja keskinäistä toimeliaisuutta. Kaiken kaikkiaan verkkodebatista muodostui laaja-alainen ja moni-ilmeinen neuvonpito filosofian roolista opetuksessa, kasvatuksessa ja kulttuurissa.

Samaan aikaan toisaalla

Samaan aikaan kun Suomessa riideltiin filosofian tähdellisyydestä, *New York Timesin* Bostonin-toimituksen esinainen Abby Goodnough kirjoitti käynnistään eräässä Massachusettsin Springfieldin alakoulussa²⁰. Siellä vasta kahdeksanvuotiaat ”tokaluokkalaiset jättävät muutaman kerran kuussa laskut ja luvut sikseen ja antautuvat filosofiseen keskusteluun”. Goodnough selittää: ”Hegeliä tai Descartesia ei päntätä, eikä pukahdeta syllogismeista tai solipsismista. Sen sijaan Thomas E. Wartenberg, läheisen Mount Holyoken korkeakoulun professori, käyttää yhdessä jatko-opiskelijoihinsa kanssa klassisia lastenkirjoja virittämään oppilaita filosofisia kysymyksiä, joita nämä sitten ruotivat yhtä pontevasti kuin konsanaan muinaiset kreikkalaiset.”

Toimittaja jututtaa koululla jo kolmatta vuotta vieraillevaa Wartenbergia: ”Monet koettavat tehdä filosofiasta elitistisen oppialan. Mutta filosofian perustavat ajatukset

kiinnostavat kaikkia. Ne ovat kaiken maailman kysymysten alku ja juuri.”

Oppilaat ovat lukeneet muiden muassa Shel Silversteinin kertomusta *Antelias puu*²¹. Siinä puu luovuttaa varjonsa, hedelmänsä, oksansa ja viimein runkonsakin pojalle, jonka kanssa se on ystäväystynyt. Wartenbergin opiskelijat johdattavat keskusteluita kyselemällä lapsilta kaikenlaista lähtien siitä, oliko pojan oikein ottaa niin paljon vastaan puulta. ”Emme me pyri vakuuttamaan oppilaita siitä, että puut ansaitsevat kunnioitusta. Me kysymme: ’Mitä mieltä te olette?’ Me yritämme saada heidät filosofoimaan, sen sijaan että opettaisimme heille, mitä vaikkapa Descartes ajatteli mistäkin”, Wartenberg sanoo.

Goodnough muistuttaa nykyään 87-vuotiaan Matthew Lipmanin aloittaneen lasten kanssa filosofoinnin jo 70-luvulla: ”Vietnamin sodan aikoja kun elettiin, Lipman arveli, että useat yhdysvaltalaiset myötälivätkin liiaksi vallanpitäjien vastauksia ja kykenivät vain jähmeästi ajattelemaan omin päin. Hän paha pelkäsi, että korkeakouluissa onkin jo myöhäistä oppia ajattelun itsenäisyyttä.”

Piaget’n ajatusta alle 12-vuotiaitten abstraktiokyvttömyydestä Lipman ei hyväksynyt. Myös Massachusettsin yliopiston emeritusprofessori, tätä nykyä 79-vuotias Gareth Matthews²² korosti, että lasten uteliaisuuden ja ihmettelykyvyn ansiosta he ovat kypsiä filosofiseen tutkailuun. Goodnoughille Matthews sanoo nyt, että ”lapset heittäytyvät vähän väliä puntarointeihin, jotka ammattifilosofit tunnustavat filosofiksi, mutta usein heidän vanhempansa tai opettajansa eivät suhtaudu tähän taipumukseen tai tottumukseen rohkeasti. He saattavat kyllä lausahda, että ’Onpas somaa’, mutta he eivät kannusta ota lapsia ajattelemaan asioita perusteellisesti.”

Springfieldin oppilaat pääsevät filosofoimaan äidinkieli- ja luonnontiedetuntien välissä. Goodnough seuraa vuoden kuudetta filosofista istuntoa:

”Kaikki tuntevat jo kuviot: osataan olla samaa tai eri mieltä, mieltä perusteita puolesta ja vastaan, selittää syitä ja vaikutuksia sekä antaa arvoa luokkatovereitten sanomisille.

Useimmat pikkuoppilaat tuumaavat, ettei puun varjoa käyttänyt poika tehnyt mitään väärää. Mutta näkökannat eriävät, kun puhuttiin puun omenoista, jotka poika myi, puhumattakaan talonrakennustarpeiksi päätyneistä oksista ja ruuheksi koverretuksi rungosta.

’Puuhan se vain on’, Justin kuittaa asian olankohautuksella.

’Puukin tuntee!’ väittää Keyshawn vastaan.

Jotkut päättelevät, että vaikka puu itse soi pojalle hedelmän ja oksansa, joitain seurauksia ei ehkä osattu ennakoida.

’Jos puulta viedään runko, tuota, niin puu ei jää eloon’, Nyasia virkkoo.

Isaiah kuuluu niihin muutamiin, joitten mielestä hengeöntä esinettä voi kohdella eri tavoin kuin ihmisystävää.

’Jos vaikka minä ja kallio ystävästymme’, hän sanoo, ’niin se olisi eri asia, koska kallio ei voi liikkua. Eikä edes katsella ympärilleen.’

Tämä hiljentää hetkeksi koko luokan.”

Goodnough kertoo, että Wartenberg ryhmineen käyttää kahdeksaa kuvakirjaa filosofian eri lohkojen availuun. ”Lukemalla Arnold Lobelin kirjaa *Kurnu ja Loikka – parhaat kaverit*²³, jonka sankarit miettivät, voiko olla yhtäaikaa urhea ja peloissaan, oppilaat pääsevät selvittämään kysymystä rohkeudesta. Bernard Wisemanin *Morris the Mongoose*²⁴ hirvipäähenkilö erehtyy luulemaan kaikkia kavereitaankin hirviksi: tarinan pohjalta lapset aprikoivat, voiko johonkin uskoa huolimatta uskomusta horjuttavasta todistusaineistosta. Peter Catalanotton *Emily’s Art*²⁵ taas kertoo lahjakkaasta nuoresta taiteilijasta, joka ei menestykään eräässä kilpailussa: koululuokassa syntyy debatti siitä,

voiko taideteoksia arvottaa puolueettomin mittapuin.”

Wartenbergin mukaan filosofian tunnit kohentavat luetunymmärtämistä ja muita taitoja, joita lapset tarvitsevat yltääkseen viranomaisten vaatimiin oppisuoriin ja pärjätäkseen valtakunnallisissa kokeissa.

”Filosofointia harjoittamalla tarjotaan lapsille tapoja päästä perille omista ajatuksistaan, tuetaan heidän näkemyksiään ja järkeillään heidän kanssaan sekä kannustetaan heitä selvittämään asioita keskenään. Vaikea siis kuvitella, etteikö tämä auttaisi heitä läpäisemään myös tasokokeita.”

Goodnough raportoi, että hänen tapaamansa oppilaat ”sanovat pitävänsä filosofiasta, koska siinä saa lukea hyviä kirjoja ja puhua suunsa puhtaaksi. ’Saamme sanoa kaikesta semmoista, mihin uskomme’, Autumn kertoo. ’Mitä tunnemme ja mitä ajattelemme.’”

MIKKO KUHA

Filosofian opetus lukiossa, kaikki kunnossa?

Filosofia lisättiin vuonna 1994 lukion pakolliseksi aineeksi. Siitä lähtien jokaisen valkolakkia tavoittelevan tulevaisuuden toivon on pitänyt hankkia ainakin yhden pakollisen kurssin verran tietoa Platonin ideaopista, Descartesin epäilyistä ja Kantin imperatiivista. Lukion ykköskurssi on suurimmalle osalle lukiolaisista ensimmäinen kosketus filosofiaan. Olisikin syytä pysähtyä miettimään, millainen kuva filosofiasta syntyy. Halutaanko lukiolaisille opettaa filosofian historiaa vai tutustuttaa heidät filosofiin ongelmiin ja ajatteluun? Miten filosofian mahdollisuudet avataan? Ensimmäisen kurssin merkitys painottuu suuresti, koska sen perusteella tehdään valinnat lukion jatkokurssien valitsemisesta.

Filosofian opettamisen ja esittämisen muoto on toki lopulta kiinni opettajasta, eivätkä tätä seikkaa voi muuttaa mitkään uudistukset oppikirjoissa, opetussuunnitelmissa tai lautakunnissa. Voidaan kuitenkin vaikuttaa opettajien koulutukseen sekä heille suositeltuihin opetustapoihin ja -materiaaleihin. Vallalla olevan mallin mukaan lukiolaisille opetetaan filosofiaa lähtien tietyistä teemoista (kuten vapaus, ontologia tai etiikka). Tavoitteena on saada opiskelija pohtimaan käsiteltävää asiaa, ei oppimaan ulkoa jonkin auktoriteetin opetuksia. Ajatus on oikea, mutta oppikirjojen toteutuksesta ja opetuksesta painastaa silti läpi perinteinen filosofian opettamisen malli,

joka korostaa ajatusten olevan aina joidenkin klassisten filosofien ”omaisuutta”. Tämä ei avaa filosofian maailmaa lukiolaisille parhaalla mahdollisella tavalla.

Filosofiassa vähemmän on usein enemmän. Olisi hyvä, jos niin oppikirjailijat kuin opetussuunnitelmien tekijät muistaisivat tämän. Nykyinen opetussuunnitelma kertoo filosofian opetuksen tavoitteisiin kuuluvan muun muassa filosofisten ongelmien hahmottamisen, väitteiden tunnistamisen ja perustelemisen, erilaisten filosofisten käsitysten perustelujen ymmärtämisen, yleissivistävien perustietojen hallitsemisen niin menneisyydestä kuin nykyhetkestäkin, sekä näiden tietojen suhteuttamisen kulttuurin ja yhteiskunnan ilmiöihin. Koska näitä kaikkia ei ehditä saavuttamaan yhden kurssin aikana, jotain jätetään pois. Yleensä kirves heilahtaa uudemman filosofian ja niin sanotun suhteuttamisen kohdalla. Karsiminen on kuitenkin opettajan valinta. Miksei filosofian historian yleissivistävä tietopainotteinen osuus voisi aivan yhtä hyvin olla ensimmäisten leikattavien joukossa?

Mitäpä jos filosofian ensimmäisen kurssin sisältönä olisi ainoastaan filosofista ajattelua – uusia ajatuksia ja näkökulmia, syy-seuraussuhteita, tehtäviä, käsitteitä ja kriittistä ajattelua? Opiskelijoiden ei tarvitse alkuvaiheessa oppia, keitä Platon ja Kant olivat, milloin he elivät ja mitä he ajattelivat. Ensimmäiseen kurssiin käytettävissä oleva lyhyt aika voitaisiin panostaa opiskeli-

Viitteet

- 1 <http://www.hs.fi/paakirjoitus/artikkeli/Lasten+filosofointi+syvent%C3%A4isi+kouluopetusta/1135254774297>
- 2 Ks. <http://filoloite.wordpress.com/>
- 3 <http://www.hs.fi/kulttuuri/artikkeli/Asiantuntijat+esitt%C3%A4v%C3%A4t+filosofiaa+oppiaineeksi+jo+7-vuotiaille/1135256053234>
- 4 <http://www.iltasanomat.fi/uutiset/kotimaa/uutinen.asp?id=2090286>
- 5 http://www.iltalehti.fi/perhe/2010041311462974_pr.shtml. Kysyttyään 7-vuotiaiden kypsyyttä filosofiaan, IL uteli seuraavana päivänä, pitääkö ”topattuja bikineitä myydä jo 7-vuotiaille” http://www.iltalehti.fi/perhe/2010041411469677_pr.shtml. Kävi ilmi, että 55 prosenttia äänensä antaneista sanoi joutuneensa hillitsemään lastensa pukeutumista.
- 6 <http://www.ksml.fi/uutiset/kotimaa/yliopistovaikuttajat-filosofiaa-jo-peruskouluhin/551434>
- 7 http://yle.fi/uutiset/teksti/kotimaa/2010/04/filosofiasta_halutaan_peruskoulun_oppiaine_1601154.html
- 8 <http://www.kansanuutiset.fi/uutiset/kotimaa/2193700/%E2%80%9Dh ammastyttava-puute-peruskoulujarjestelmassa%E2%80%9D>
- 9 <http://www.hbl.fi/text/inrikes/2010/4/13/w45656.php>
- 10 <http://www.uusisuomi.fi/kotimaa/89780-ala-asteelle-uusi-oppiaine-%E2%80%93-filosofia>
- 11 <http://www.michaelovitz.fi/filosofiaa-lapsille/>
- 12 <http://hankamaki.blogit.uusisuomi.fi/2010/04/14/filosofiaa-lapsille/>
- 13 <http://laajis.wordpress.com/2010/04/23/filosofiaa-lapsille/>
- 14 <http://tekstityolaisentaivas.blogspot.com/2010/04/pimeita-juttuja-ihmisen-maailmasta.html> & <http://ahtoapajalahti.blogit.uusisuomi.fi/2010/04/30/alakoululaiset-descartesin-jalanjaljilla/> & *Image* 4/10.
- 15 <http://www.vantaansanommat.fi/Uutiset/Kolumnit/Filosofia-sopii-peruskouluunkin> & <http://www.aamulehti.fi/teema/paakirjoitukset/valkan-jalkeenfilkkaa/176495>
- 16 <http://www.hs.fi/kotimaa/artikkeli/Toivomuslistalla+Sokrateen+siteeraus/1135256165786>
- 17 <http://www.kotimaa24.fi/blogit/uusimmat/article?id=7265&bid=209>
- 18 <http://www.sss.fi/mielipiteet/126554.html>
- 19 Vrt. tyypillisistä filosofiavastaisuuden muodoista: <http://filosofia.fi/node/5011>.
- 20 Examined Life. *The New York Times* 8/iv/2010.
- 21 *The Giving Tree* (1964). Suom. Riitta Oittinen. Pieni Karhu, Kärkölä 1999.
- 22 Ks. erit. *Filosofisia keskusteluja lasten kanssa* (Dialogues with Children, 1984). Suom. Antti Mattila. WSOY, Helsinki 2004.
- 23 *Frog and Toad Together* (1972). Suom. Panu Pekkanen. WSOY, Helsinki 1984.
- 24 Alkuteos 1991; ei suomennettu.
- 25 Alkuteos 2006; ei suomennettu.

joiden oman filosofisen ajattelun herättämiseen ja kehittämiseen, yritykseen havaita ja ymmärtää asioiden yhteyksiä sekä taitoon katsoa ympäröivää yhteiskuntaa kriittisesti niin yksityisestä kuin yleisestäkin näkökulmasta. Eli juuri niihin asioihin, joista juhlapuheissa mainitaan, kun filosofian tärkeyttä halutaan korostaa. Tällöin toisin sanoen otettaisiin vakavasti ne mahdollisuudet, jotka filosofian opetus tarjoaa.

En usko, että ajatusten tai käsitteiden omistaminen on vielä mennyt niin pitkälle, että eettisen hyveteorian opettamisesta ilman Aristoteleen nimen mainitsemista tulisi tekijänoikeusrikos. Eikö samoin olisi parempi, jos kuullessaan jonkun haluavan ylittää kulttuurimme vallitsevat nihilistiset arvot, tulisi opiskelijalle Nietzschen viiksien ja hulluuden sijaan ensimmäisenä mieleen ajatuksia tämän projektin mahdollisuudesta, mielekkyydestä ja merkityksestä?

Opetus ei etene parhaalla tavalla, jos aloitetaan opettamalla Immanuel Kantilla olleen vuonna X tietty näkemys etiikasta, ja vasta sitten siirrytään varsinaisiin eettisiin ongelmiin. Tällöin korostuu henkilön rooli, ei eettisen teorian sisältö ja merkitys. Siirtyminen kronologisesta temaattiseen opetustapaan näkyisi siinä, että tunnin aiheena olisivat moraaliset kysymykset ja normatiivisen etiikan teoriat eikä Immanuel Kantin filosofia. Filosofeihin on hyvää aikaa tutustua jatkokursseilla aineesta innostuneiden oppilaiden kanssa, ja siellä teemojen ja teorioiden syvempi ymmärtäminen voidaan liittää osaksi filosofian historiaa.

Filosofiaan ensimmäistä kertaa tutustuvalla lukiolaiselle tulisi antaa kuva oppiaineesta, jossa hän saa, tai hänen pitää, ajatella itse ja yrittää ymmärtää, ei opetella yksittäisiä tietoja ulkoa ja oksentaa sen jälkeen sovittuna

päivänä valmiita vastauksia koepaperille. Samalla pitää hyväksyä filosofian olevan taitoaine ja vaativan runsaasti harjoittelua. Sen ongelmiin pitää suhtautua kuten matematiikan tehtäviin – niihin on tartuttava itse pysyäkseen mukana. Filosofia ei ole vain mukavaa jutustelua, jossa tarvitsee heitellä satunnaisia mielipiteitä. Se ei myöskään ole historian opetusta. Filosofian tehtävät eivät saa olla muotoa ”nimi + teoria”, vaan esimerkiksi jonkin eettisen ongelman löytämistä omasta suosikkisarjasta tai ajan-kohtaisesta tapahtumasta ja ongelman merkityksen pohittamista. Tätä kautta filosofinen ajattelu voidaan kytkeä nykyhetken ja sen kriittiseen analysointiin.

Vaikka filosofia on omaleimainen oppiaine, ei opetuksessa tarvitse aina edetä länsimaisen filosofian syntyyn vaikuttaneiden henkilöiden varassa. Millaista olisi fyysiikan, historian tai biologian opetus, jos ne toteutettaisiin tuolla tavalla? Näissä aineissa keskitytään asioihin, ei niiden syntyhistorian takana oleviin hahmoihin, koska alussa on tärkeämpää saada kiinni olennaisista kysymyksistä ja ajattelutavoista. Filosofiasa tämän voisi ajatella olevan vielä tärkeämpää, koska sen kohdetta tai aluetta ei ole selkeästi rajattu.

Kohtuullista suosiota maailmalla nauttiva lapsille suunnattu filosofia lähestyy opetusta juuri ongelmien ja ajatusten kautta. Siinä on tavoitteena saada lapsen jo valmiiksi filosofisille kysymyksille avoin mieli pohtimaan ihmiseen ja maailmaan liittyviä kysymyksiä omasta kokemuksesta lähtien. Tätä ajatusta tulisi suosia lukio-opetuksessakin. Filosofeille ja filosofian historialle on aikansa, mutta ei lukiofilosofian avauskurssilla. Johdattavan kurssin tärkein tavoite on näyttää nuorille, että filosofia on mahtavasta perinteestään huolimatta itsenäistä ajattelua, ei valmiiden ajatusten opettelua.

nous & ous = (kr.) järki & korva

- huc & huc* = (lat.) tänne sun tonne
comme ci, comme ça = (ransk.) kohtalaisesti
”jotenkuten” = (suom.) ei hassummin & ei hullummin
so-so = (engl.) yhdentekevästi
volente o nolente = (ital.) elehtien tai itkien & elehtien
dining & dancing = (amer.) ravitsemus & ravistelemus
”nipin napin” = (suom.) hiinä & hiinä
pêle-mêle = (ransk.) hujan hajan
összevissza = (unk.) sikin sokin
”hölökynkölökyn” = (sav.) *cin cin* (ital.)
pus nus = (irc) jää hyvästi
glaugraues Mischmasch & glaublaues Wirrwarr = (saks.) ordnunkia olla pitää
hoppsan hejsan = (ruots.) upskeikkaa
rhythm & blues = (amer.) valkoinen mestari on hairahdus
sea como sea = (esp.) niin on kuin on
edasi-tagasi = (vir.) meno-paluu
mais ou menos = (port.) enempivähempi
tel ou tel = (ransk.) sensemmoinen tahi täntämmöinen
tel quel = (ransk.) sellaisenaan
aut aut = (ital.) tarjous, josta ei voi kieltäytyä
niin & näin = (fil.) tarjous, josta ei halua kieltäytyä

todo & nada

- NIIN & NÄIN -kestotilaus 39 € = kestotilajaalle NIIN & NÄIN -kirjat edullisesti
NIIN & NÄIN = häikäisevä lehti
NIIN & NÄIN = huikaiseva kirjasarja
NIIN & NÄIN = hemaiseva kankaisto

Tarinaa historian lopusta, sivilisaatioiden kamppailusta ynnä muusta

Kesällä 1989, kun Berliinin muuri oli vielä viimeisiä kuukausiaan pystyssä, ilmestyi amerikkalaisessa *National Interest* -lehdessä Francis Fukuyaman essee ”The End of History”. Syksyn tapahtumien myötä sitä luettiin ja kommentoitiin pian kaikkialla maailmassa ja sen melko tuntematonta tekijää alettiin pitää yhtenä aikamme merkittävimmistä yhteiskunta- tai historianfilosofeista.

Ajan euforisissa tunnelmissa Fukuyamaa tulkittiin turhan yksioikoisesti. Hän ei tarkoittanut historian lopulla sitä, että kaikki vakavat ongelmat tai konfliktien aiheet olisivat jo ratkenneet. Historia oli lopussa vain sikäli, ettei liberaalilla demokratiolla ja vapaalla markkinataloudella ollut enää varteenotettavia haastajia. Mutta suuri osa Fukuyaman lukijoista kuuli hänen väittäneen, että amerikkalaisen keskiluokan elämänmuoto ja ehkä aineellinen elintasokin olisivat pian täyttä totta kaikkialla maailmassa. Maineen innostamana Fukuyama piti sapativuoden virastaan ulkoministeriössä ja laajensi esseensä kirjaksi, joka sai nimen *The End of History and the Last Man* (1992).

Pian Fukuyaman kirjan jälkeen ilmestyi *Foreign Affairs* -lehdessä Harvardin professorin Samuel P. Huntingtonin essee ”The Clash of Civilizations?”, joka oli kirpeä antiteesi ajatuksille historian lopusta, jopa niiden maltillisemmille tulkinnoille. Myös Huntingtonista tuli kuuluisa, ja hänkin laajensi esseensä kirjaksi, joka sai puolestaan nimen *The Clash of Civilizations: Remaking World Order* (1996).

Mutta jo ennen Huntingtonin opusta oli amerikkalaisen sivistyneistön ehdottomaan eliittiin kuulunut Allan Bloom julkaissut teoksensa *The Closing of the American Mind* (1987). Se herätti keskustelua erityisesti yliopistopiireissä, ja monet pitivät sitä alkuna *backlashille* feminismejä, multikulturalismia ja yleensä kaikkia ”post-moderneiksi” kutsuttuja ajattelutapoja sekä poliittisia liikkeitä vastaan. Amerikan piti Bloomin mukaan sulkea korvansa ja mielensä tuollaisten seireenien kutsuilta ja vahvistaa niitä ankkurikerjuja, jotka kytkivät sen eurooppalaisen korkeakulttuurin perinteeseen.

Yhdestä puusta veistetty?

Huntingtonin ja Bloomin ajatus näyttää olevan, että jokainen elinvoimainen kulttuuri on veistetty vain yhdestä puusta. Samaa mieltä oli Oswald Spengler, *Länsimaiden perikadon* (Der Untergang des Abendlandes) kirjoittaja. Hänen mukaansa kukin kulttuuri kasvaa aina ”organisesti” jostakin alkusymbolista lähtien. Kasvussa toteutuu alkusymbolin määräämä väijäämätön ”kohtalo” – hieman samalla tapaa kuin eläimen ja kasvin kehityksessä toteutuu se, mitä niiden DNA:han on koodautunut.

Spenglerin mukaan kulttuurit tai eri kulttuurien piirissä kasvaneet ihmiset eivät voi ymmärtää toisiaan oikeastaan koskaan. Niinpä kulttuurien sulautumat tai monikulttuuriset yhteiskunnat ovat hänen mielestään vain elinkelvottomia sekasikiöitä. Matematiikkaan riittävästi perehtynyt suomalainen kuvittelee ymmärtävänsä Eukleideen *Stoikheian* määritelmät, aksioomat, teoreemat ja todistukset. Mutta se ei ole vain geometriaa, vaan myös olennainen osa antiikin Kreikan henkistä kosmosta. Niinpä suomalainen lukija liikkuu *Stoikheian* maastossa kuin unissakävelijä. Tosin kulttuurikehityksen tiettyssä vaiheessa sen parhaat edustajat (O. Spenglerin mukaan esimerkiksi eräs O. Spengler) voivat ymmärtää muita kulttuureita, jos kovasti ponnistelevat.

Monikulttuurisuus on Spenglerin mukaan myös merkki kulttuurin lähenevästä häviöstä. Tyypillisimpiä kuolevan kulttuurin monumentteja olivat ”kosmopoliittiset suurkaupungit”. Niitä voitaisiin verrata leikkokukkien kimppuihin, jotka hehkuvat monilajisessa väriloistossaan – mutta vain hetken. Kosmopoliittinen suurkaupunki on irronnut juuriltaan: käsityöt ja teollisuus eivät kukoista, eikä maata viljellä. Se on yhä pelkistetympin *business city*, jota hallitsee pelkiksi numeroiksi henkistynyt raha.

Kansainvälinen vs. ylikansallinen

En halua julistaa tässä mitään spengleriläisyyttä, vaikka hänen selkensä takaa kurkkii itse J. W. Goethe ja vaikka myös Ludwig Wittgenstein noteerasi hänet erittäin korkealle. Georg Henrik von Wright, joka niin ikään piti

Spengleriin tutustumista ajatuksia avartavana, on esittänyt, että eräät Wittgensteinin myöhäisfilosofian keskeiset ideat olisivat peräisin Spengleriltä. Niin ikään Wittgensteinin kulttuuripessimismissä oli hänen mukaansa spenglerimäisiä sävyjä.

Spengleriä ei siis pidä heittää suoralta kädeltä romukoppaan. Hän tuli ensiksikin korostaneeksi sitä, etteivät toisenlaiset kulttuurit ole vain omamme esiasteita tai jostain syystä väärille urille eksyneen kehityksen tuloksia. Spenglerin käsitys kulttuurien historiasta on sukua myös ”Kuhnin jälkeisen” tieteenfilosofian näkemykselle, jonka mukaan tieteen kehitys ei ole vain jatkuvaa tiedon karttumista ja vähittäistä askellusta lähemmäs ja lähemmäs Totuutta. Tieteen paradigmat kasvavat joidenkin ”edustavien eksemplaarien” ympärille ja kukoistavat niin kauan kuin ne pystyvät näyttävästi ratkomaan tiedeyhteisön oleellisiksi kokemia ongelmia. Kun tämä kyky ehtyy, astuvat kilpailevat paradigmat esiin.

Henkeäni pidätellen sanon vielä, että Spenglerin käsityksissä kosmopoliittisesta suurkaupungista on jotain perää. Muutama vuosikymmen sitten haluttiin erottaa

toisistaan käsitteet ’kansainvälinen’ ja ’ylikansallinen’. Tämä erottelu pitäisi nostaa uudelleen esiin. Kosmopoliittinen suurkaupunki voi olla aidosti kansainvälinen – eri kansallisten perinteiden ja kulttuurien kohtaamispaikka. Mutta toisaalta suurkaupungit ovat myös ylikansallisen kulttuurin tuotteita ja tuottajia.

Ylikansallinen kulttuuri syntyy uuden ja perin ohuen kansainvälisen yläluokan itseensä kapseloituneessa maailmassa. Tätä yläluokaa Robert B. Reich kutsuu teoksessaan *Rajaton maailma* (suom. 1995) ”symbolien käsitteijöiksi”. He askaroivat sijoitusten, kansainvälisten lakiasioiden, viihteen, designin ynnä muiden aineettomien asioiden kanssa. Meihin tavallisiin, kehollisiin ja konkreettisiin ihmisiin verrattuna symbolien käsitteelijät ovat kuin animaatiofilmien hahmoja: positiivisia, kepeitä, energisiä ja tietenkin loputtoman innovatiivisia.

Myös Allan Bloomin edellä mainitussa kirjassa parhaita ovat ne jaksot, joissa hän kritikoii kirpein sanoin sivistyksen juurettomuutta. Yhä vähemmän on luke-neiston joukossa niitä, jotka tuntevat kunnolla Shakespearen, Cervantesin tai Goethen tuotantoa – puhumat-

takaan siitä, että joku osaisi lukea Homerosta kreikaksi. Mutta Bloom väittää erittäin kyseenalaisesti, että syynä tähän ohentumiseen olisi nuoremman akateemisen polven kiinnostus Aasian, Afrikan ja vaikkapa Amerikan intiaanien kulttuureja kohtaan, tai se, että monet akateemisen maailman naiset (ja jotkut miehetkin) ovat kiinnostuneet jostain omituisesta naisten historiasta...

Pakenevat alkuperät

Spengler oli kuitenkin auttamatta väärässä. Kulttuurista puhuttaessa kaikkiin sellaisiin ilmauksiin, joissa esiintyvät esimerkiksi sanat ”alku-”, ”perus-” tai ”aito-”, pitäisi suhtautua suurin varauksin. Mitään ehdottomasti aitoa tai alkuperäistä kun ei ole olemassa. Niinpä Thomas Mann luonnehtii suurromaaninsa *Joosef ja hänen veljensä* ensimmäisellä sivulla ”menneisyyden kaivoa” pohjattomaksi ja pohtii, kuinka ”inhimillisen, sen historian, sen sivistyksen *alkuperusteet* osoittautuvat kerrassaan mahdottomiksi luodata ja pakenevat luotaimemme tieltä”:

”Muuten osuu oikeaan, kun sanoo juuri tässä kohdin ’yhä edelleen ja yhä kauemmas’; sillä juuri tuo sen tutkimattomuus tekee tutkimustoiminnastamme ilkkuvaa pilaa: se tarjoaa sille näennäisiä kiinnekohtia ja lopullisia päämääriä, joiden takana, jahka niihin on päästy, jälleen avautuu uusia menneisyyden taipaleita. Samoin käy rannikolla matkaajan, jonka vaelluksesta ei tule kuunaan loppua, koska jokaisen näköalaa kaihtavan särkän takana, jota kohti hän on ponnistellut, avautuu houkuttelevina uusia avaroita alueita uusia edustavuuksia kohti.”

Seuraavilla riveillä Mann kuitenkin myöntää, että eri kansakunnilla, kirkoilla ja muilla yhteisöillä on oikeus pitää joitakin tapauksia tai asioita historiansa ”käytännöllis-tosiasiallisina ensi alkuina”. Voimme siis ehdollisesti (”leikisti”, kuten lapset sanovat) puhua aidosta ”suomalaisuudesta”, ”eurooppalaisuudesta”, ”kristillisestä arvomaailmasta”, ”tieteestä” tai ”tamperelaisuudesta”. Mutta ei tule säikähtää, jos ne lähemmässä tarkastelussa osoittautuvatkin näköalaa kaihtaviksi särkiksi. Niinpä musta makkara voi jonakin päivänä paljastua lainatavaraksi, Pyynikillä hetken majaansa pitäneitten sotilaitten tai muiden kulkumiesten evääksi...

Juri Lotman

Tarton semiootikko Juri Lotman on taas paradoksaaliseen tapaansa korostanut, kuinka kulttuuri syntyy siellä, missä vähintään kaksi kulttuuria kohtaa toisensa. Tai pikemminkin: kulttuuria on vain siellä, missä vähintään kaksi kulttuuria on keskenään vuorovaikutuksessa, dialogissa.

Kysymykseen ”ihan ensimmäisen kulttuurin” alkuperästä Lotman vastaa nojautumalla Vladimir Vernadskiin, merkittävään venäläiseen luonnontieteilijään, joka tunnetaan muun muassa uraa uurtaneesta teoksestaan *Biosphera* (1926). Vernadskin mukaan pohdiskelut siitä,

missä tai koska elämä syntyi ja mikä nimenomainen seikka erottaa elämän ei-elämästä, ovat turhaa viisastelua. Yhtä hyvin meteorologit voisivat ruveta kiistelemään siitä, missä tarkkaan ottaen sijaitsee pilven ulkoreuna. Lotmanin mukaan aivan yhtä mahdoton piirrettävä on biologisten ja kulttuuristen vuorovaikutusprosessien välinen raja. Kulttuuri (kieli, rituaalit, traditiot ja niin edelleen) kasvaa vähin erin esiin biologisista vuorovaikutus- ja kommunikaatioprosesseista. Siellä jossakin on myös Thomas Mannin tarkoittaman ”menneisyyden kaivon” pohja, jota emme voi koskaan tavoittaa.

Yhdestä puusta veistetty kulttuuri on siis määritelmällinen mahdottomuus, *contradictio in adjecto*. Aitoa, alkuperäistä ja aina uutta luovaa on vain dialogi, joka on Herakleitoksen auringon tapaan ”joka päivä uusi”.

Lopuksi: murentua vai juurtua

Huntington oli jossain määrin oikeassa esittäessään kirpeän vastalauseensa väärin luetun Fukuyaman yksioikoiselle historian- tai yhteiskuntafilosofialle. Tässä suhteessa hänen artikkelinsa on selvästi parempi kuin myöhemmin ilmestynyt kirjansa. (Oireellista on, että edellisen otsikossa on kysymysmerkki, jälkimmäisen ei.) Vielä arveluttavampi on hänen teoksensa *Who are We? America's Great Debate* (2004), joka kuuluttaa kovaan ääneen amerikkalaisten perusarvojen olevan uhattuna erityisesti Latalalaisesta Amerikasta tulevan siirtolais-tulvan takia. Tilannetta pahentaa hänen mukaansa vielä ”multikulturalistien”, ”dekonstruktionistien”, feministien ja muiden epämääräisten ainesten muodostama viides kolonna.

Huntington ei väitä, että tämä tai tuo ”amerikkalainen perusarvo” olisi uhattuna. Näkemystä ei gallupien luvatussa maassa olisi kovin helppoa perustellakaan, koska ”perusarvojen” (patriotismi, demokratia, sananvapaus, elinkeinon harjoittamisen vapaus yms.) suosio ei ole kertaakaan historiassa ollut niin korkeassa kerssissa kuin kirjan ilmestymisen aikoihin. Sen sijaan Huntington on huolissaan perusarvojen yhtenäisyydestä, siis eri tavoista tulkita kyseisiä arvoja. Amerikkalaista identiteettiä jäytää lisäksi se, ettei maan historiaa mielletä yhtenä selkeänä ”suurena kertomuksena”, jonka mukaan anglosaksiset protestantit perustivat Yhdysvallat ja jopa löysivät sekä asuttivat Pohjois-Amerikan. Huntington pitää amerikkalaisen identiteetin murentumisena ja heikkouden osoituksena sitä, että tämän kertomuksen ohella afroamerikkalainen väestö (ja sen eri ryhmät!), intiaanit, latinot ja muut ovat alkaneet kiinnostua omista tarinoistaan, juuristaan ja perinteistään...

Siinä missä Huntington näkee amerikkalaisen identiteetin murentumisesta ja uhkaavan hajoamisen enteitä, Lotman näkisi varmaan juurien vahvistumista ja uusien haarojen esiin kasvamista. Sitä mitä Huntington olisi pitänyt amerikkalaisen identiteetin lujittamisena, arvomaailman vahvistamisena ja me-hengen nostattamisena, olisi Lotman varmasti pitänyt kuolemansyleilynä, formaliniin säilömisenä.

JARKKO TONTTI

Ilmaisunvapauden uhat 2000-luvulla

Kirjallisuudentutkija ja oikeustieteilijä Stanley Fishin mukaan sananvapautta ei ole olemassa ja se on hyvä asia. Sananvapauden puolustaminen edellyttää vähintään sananvapautta itseään rajoittavien puheen muotojen torjumisen. Fishin mukaan sananvapauden käsite edellyttää myös, että aina on olemassa ilmaisuja, joita ei voida jollakin perusteella hyväksyä.¹

Fish nostaa esiin John Miltonin ilmaisunvapausklassikon *Areopagitan* (1644), jossa Milton puolustaa sananvapautta urhoollisesti, mutta toteaa myös: ”[K]un puhun suvaitsevaisuudesta ja ilmaisunvapaudesta, en tarkoita katolisia. Heidät me juurimme pois”². Nykyinen muotoilu tästä olisi Fishin mukaan: ”En tarkoita uusnatsien suvaitsemista” tai ”En tarkoita lapsien ahdistelua puolustavien puheiden suvaitsemista”.

Fishin teoreettinen kanta voidaan asettaa kyseenalaiseksi, mutta käytännössä hän on siinä mielessä oikeassa, että kaikissa yhteiskunnissa on sananvapauden rajoituksia. Myös demokraattisissa maissa sananvapaus on kilpailutilanteessa muiden arvojen kanssa. Ilmaisunvapaus on perus- ja ihmisoikeus, mutta se on usein ristiriidassa muiden yhtä lailla turvattujen perusoikeuksien kuten yksityisyyden tai kunnian suojan kanssa.

2000-luvun alun sananvapauttilanteen keskeinen piirre on selkeä ero Euroopan, Yhdysvaltojen ja muiden rikkaiden maiden sekä muun maailman välillä. Kiinan, Iranin, Venäjän, Turkin ja Kuuban kaltaisissa maissa sananvapausongelmat ovat hyvin perinteisiä. Autoritaariset hallitukset vainoavat toisinajattelijoita suuressa osassa maapalloa. Ihmisiä häiritään, pahoinpidellään ja tapetaan heidän kirjoitustensa perusteella. Esimerkiksi Iranissa julkaisujen ennakkosensuuri on yhä käytössä. Kansainvälisen lehdistöinstituutti IPI:n mukaan Venäjällä on surmattu 77 toimittajaa heidän työnsä takia vuoden 1992 jälkeen. 104 maassa toimiva kirjailijoiden sananvapausjärjestö International PEN raportoi vuoden 2008 aikana toimittajiin tai kirjailijoihin kohdistuneista sananvapausrikkomuksista seuraavasti: tapettuja 24, kadonneita 7, vangittuja 198, väkivallan kohteina 93, tappouhkauksia 80. Raportoituja tapauksia on 99 eri maasta.

Suomessa ja muissa vauraissa maissa sananvapauden ongelmat ovat tähän verrattuna vaatimattomia, vaikka niitä ei olekaan syytä väheksyä. Suomi on saanut Euroopan ihmisoikeustuomioistuimessa viime vuosina useita langettavia tuomioita sananvapauttapauksissa. Kun perusoikeuksia punnitaan suomalaisissa tuomioistuimissa toisiaan vasten, vaaka kallistuu toistuvasti yksityisyyden

suojan ja muiden rajoitusten voitoksi. Helsingin hovioikeuden päätös pääministeri Matti Vanhasen yksityiselämää käsitellestä *Pääministerin morsian* -kirjasta on tyyppiesimerkki. Samansuuntainen oli hovioikeuden ratkaisu kuvataiteilija Ulla Karttusen *Neitsythuorakirkko*-teoksesta. Tekijän tavoite oli internetin lapsi- ja teinipornoteollisuuden kritiikki, mutta hän sai itse tuomion sukupuolisiveellisyyttä loukkaavan lasta esittävän kuvan hallussapidosta ja levittämisestä.

Euroopan tasolla on kannettu huolta muun muassa Italiasta, missä Silvio Berlusconiin mediaimperiumi on yksipuolistanut journalismia. Suuressa osassa maapalloa kaivattaisiin kuitenkin vielä peruslähtökohtien uudelleenarviointia. John Stuart Millin argumentit sananvapauden puolesta eivät ole esimerkiksi Kiinan poliittista johtoa vielä vakuuttaneet. Meistä perustelut tuntuvat itsestäänselvyyksiltä, mutta helposti unohtuu, että sananvapaus lähtökohtana ja sen rajoittaminen poikkeustoimena ovat tuoreita tulokkaita Euroopassakin. Suomessa ennakkosensuuri loppui vasta vuoden 1919 hallitusmuodon säätämisellä. Sota-aikana se otettiin jälleen käyttöön, ja elokuvien ennakkotarkastus on yhä voimassa.

Teoksessaan *On Liberty* (1859) Mill esitti aikanaan dramaattisesti, että sensuroitu ajatus voi olla kokonaan tai osittain tosi, ja sen tukahduttaminen on nykyiseltä ihmiskunnalta ja tulevilta sukupolvilta varastamista. Millin mukaan tosi käsitys löytyy parhaiten asettamalla erilaisia mielipiteitä vastakkain. Totena pidetyinkin käsityksen on alistuttava kritiikin ja keskustelun alaiseksi. Muutoin se taantuu ennakkoluuloksi, jolloin ei enää tunneta totena pidetyn käsityksen perustelua, ja se menettää tehonsa. Vain kamppailemalla virheellistä käsitystä vastaan se pysyy elinvoimaisena.³

Nämä ovat instrumentaalisia perustelua: sananvapaudella on myönteisiä tieteellisiä, taiteellisia ja yhteiskunnallisia seurauksia. Voidaan myös esittää kantilaisempi, konstitutiivinen perustelu (jota Stanley Fish tuskin hyväksyisi): sananvapaus on itseisarvo. Luopumalla kontrollista valtio tunnustaa kansalaiset moraalisesti täysivaltaisiksi toimijoiksi, henkisesti täysi-ikäisiksi.

Uskonto ykköshukana

Kun Ateenan kansankokous vuonna 399 eaa. tuomitsi Sokrateen kuolemaan, tärkeimmät syytökset olivat ”nuorison turmeleminen” ja se, ettei Sokrates ”kunnioittanut valtion jumalia”. Sokrateen tuomitsijoilla on seuraajia riittänyt. Uskonto on pysynyt ilmaisunvapauden ykköshukana vuosituhanneista toiseen niin köyhissä kuin rikkaissakin maissa.

Uskonnon varjolla on 2000-luvun alkuvuosina toistuvasti esitetty merkittäviä rajoituksia ilmaisunvapauteen. Islamilaisten maiden järjestö OIC on vaatinut YK:ssa islamin uskon pilkkaamisen kieltämistä, ja vaatimus on hyväksytty joissakin YK:n toimielimissä äänestysten jälkeen. Nämä julkilausumat tuskin johtavat muutoksiin kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa, mutta ne kertovat monien valtioiden autoritaaristen eliittien asenteista.

Esimerkkejä jumalanpilkasyytösten käyttämisestä avoimen yhteiskunnan murentamiseksi löytyy kaikkialta. Venäjällä eri uskontoryhmät nostivat muutama vuosi sitten kanteen Suomessakin tunnetuista animaatioisarjoista *The Simpsons* ja *South Park*. Näiden väitettiin ”lietsovan uskontojen välistä vihaa” ja ”turmelevan nuorisoa”. Vaadittiin myös niitä lähettäneen televisiokanavan sulkemista.

Arkailun ilmapiiri ja suoranainen itsesensuuri on levinnyt myös Eurooppaan ja Yhdysvaltoihin. Lokakuussa 2008 brittiläisen Gibson Square -kustantamon työntekijän kotiin tehtiin polttopullohyökkäys. Taustalla oli todennäköisesti yhtiön päätös julkaista Sherry Jonesin romaani *Medinan jalokivi*, joka kertoo profeetta Muhamadin lapsivaimosta Aishasta. Newyorkilaiskustantamo Random House peruutti teoksen julkaisun, kun kirjasta oli annettu lausunto, joka varoitti samanlaisista levottomuuksista, joita seurasi Salman Rushdien romaanista *Saatanalliset säkeet* (1988).

Medinan jalokivi ei ole kirjallisesti erityisen korkeatasoinen teos, mutta se olisi silti syytä julkaista Suomessa ja muissakin maissa samalla perusteella kuin taannoisen Muhammad-pilapiirrosjupakan kuvat julkaistiin kymmenissä maailman laatulehdissä. Niitä ei julkaistu siksi, että olisi haluttu loukata joidenkin uskoa, eikä siksi, että ne olisivat olleet poikkeuksellisen korkeatasoisia.

Julkaisemisella tehtiin selväksi, että uhkailuun ei alistuta.

Tanskalaisen *Jyllands-Posten*in syyskuussa 2005 julkaisemista Muhammad-pilapiirroksista alkunsa saaneesta tapahtumasarjassa Suomi sai pahasti kolhuja maineeseensa. Aluksi suomalaiset lehdet kieltäytyivät julkaisemasta kuvia. Kun piskuinen äärioikeistolainen nettilehti lopulta ne julkaisi, pääministeri Matti Vanhanen pyysi anteeksi. Kansanedustaja Jari Vilén vaati viranomaisia toimimaan kuvien poistamiseksi. Myös presidentti Tarja Halonen ja ulkoministeri Erkki Tuomioja pyysivät kuvien julkaisua anteeksi. Saksalaislehti *Frankfurter Allgemeine Zeitung* kutsui Suomea valtioksi, jossa ”on pelkurimaisuuden ja itsesensuurin perinne”.

Osittain kyse voikin olla suomettumisen pitkästä perinteestä. Muistan omasta lapsuudestani, kuinka vuonna 1985 tietokonepeli *Raid over Moscow* aiheutti kohua kansanedustaja Ensio Laineen tehtyä kirjallisen kysymyksen sen soveliaisuudesta julkiseen levitykseen. Laineen ja muiden allekirjoittaneiden mielestä peli vahingoitti ”naapuriystävyyttä ja lasten rauhankasvatustavoitteita”.

Usein esitetään, että ihmisten pyhinä pitämiä asioita ei saa loukata. Mutta mitä oikeastaan on pyhä? Jos jätetään teoreettisessa yläpilvessä liitely sivuun, käytännössä pyhäksi kutsutaan asioita, joista joidenkin mielestä ei pitäisi keskustella. Vaikkapa uskonnon nimissä tapahtuvasta naisten alistamisesta. *Medinan jalokivi* muistuttaa siitä, että lapsiavioliitot – jotka ovat samalla pakkoavioliittoja – ovat yhä arkipäivää suuressa osassa maapalloa. Kehitysmaiden tytöistä lähes puolet tulee raskaaksi ennen kuin he täyttävät 18 vuotta.

Islamin profeetan vaimo Aisha oli yhdeksänvuotias. *Medinan jalokivi* -romaanissa hänen kohtaloaan on itse asiassa kaunisteltu, sillä sen mukaan hän oli neljätoista, kun profeetta ryhtyi suhteeseen hänen kanssaan. *Raamatun* mukaan nainen, joka ei ole neitsyt avioliittoa solmiessaan, ansaitsee kuolemantuomion. Jeesus ja Paavali eivät hyväksyneet avioeroa. Kovimman hinnan ’pyhästä’ ovat jo vuosituhanneita maksaneet naiset kaikkialla maailmassa.

Suomenkin rikoslaisissa sinnittelee jumalanpilkkakriminalisointi, osana uskonrauhan rikkomista koskevaa lainkohtaa⁴. Pitkään näytti siltä, että se oli jäämässä käyttämättömäksi reliikiksi. Kirjailija Hannu Salaman *Juhannustanssien* (1964) ja kuvataiteilija Harro Koskisen *Sikamessiaan* (1969) jälkeen sitä ei juurikaan ollut käytetty. Tilanne muuttui, kun syksyllä 2009 helsinkiläinen kaupunginvaltuutettu Jussi Halla-aho tuomittiin sakkoihin jumalanpilkasta. Kyseessä oli Halla-ahon blogikirjoitus, jossa hän väittää islamin olevan pedofiiliuskonto. Tätä kirjoitettaessa asian käsittely hovioikeudessa on vielä kesken.

Tragikoomiset marttyyrit

Halla-ahon kirjoituksista selviää varsin nopeasti, että hän ei tavoittele tolkullista keskustelua islamista tai muista uskonnoista johtuvista yhteiskunnallisista ongelmista. Hän haluaa vain provosoida ja lietsoa islam-vastaisuutta: ”Euroopan kannalta oleellista on, että kaikki terroristit ovat muslimeja.” ”Minä nimenomaisesti yritän ja haluan synnyttää, ylläpitää ja lisätä maahanmuuttovastaisia asenteita”, kuten hän sanomansa tiivistää. Halla-aho on myös todennut, että ”[v]äkivalta on nykyään aliarvostettu ongelmanratkaisukeino” ja fantasioinut ampuvansa häntä ärsyttäneen homon. Kuvaava on myös toteamus: ”Pelottavaa on vain se, että poliisi ei vallitsevassa mediailmapiirissä voi ampua luotia päähän kiviä nakkelevalle ihmisaastalle. Itse vasemmistohuligaanihan on vain liikaa amerikkalaisia elokuvia nähnyt hyytelötytinä, joka kaatuu puhaltamalla.” Ja niin edelleen. Halla-ahon kirjoitukset ovat loputonta virtaa väkivaltafantasioissa pieh-

”Halla-ahon esiintyminen sananvapauden marttyyrina näyttää tragikoomiselta siinä valossa, että hän on tehtaillut tutkintapyyntöjä häntä kritisoineita toimittajia vastaan.”

taroimista ja milloin mihinkin demonisoituun vastustajaan kohdistuvaa aggressiota.⁵

Jussi Halla-ahon esiintyminen sananvapauden marttyyrina saa tragikoomisen sävyn, kun muistaa, että hän on tehtaillut innokkaasti tutkintapyyntöjä muun muassa häntä kritisoineita toimittajia vastaan. Parodia on jo pitkään ollut tämän median kaksoisstandardeista keuhkoavan murheellisen monomaanikon kohdalla mahdollista. Hän tekee sen itse.

Tapaus Halla-aho heijastelee yleisempää kehityssuuntaa Euroopassa. Nationalistinen, islam-peloilla ratsastava äärioikeisto esiintyy joka puolella sananvapauden marttyyrina, vaikka sen näkemys sananvapaudesta on kovin yksipuolinen. Uhriksi tekeytymisen retoriikkaa on käyttänyt muun muassa British National Party (BNP) puheenjohtaja Nick Griffin, jonka puolue tavoittelee avoimesti Britannian muuttamista vain valkoihoisten etnisten brittien asuinmaaksi. Itävaltalaisen äärioikeistopuolue FPÖ:n johtohahmoihin kuuluva Barbara Rosenkranz nosti kunnianloukkauksanteen, kun häntä oli kutsuttu ”kaappinatsiksi”. Tapaus päättyi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen, jossa Rosenkranzin valitus hylättiin. Rosenkranz on muun muassa kyseenalaistanut sodan jälkeen säädetyt kansallissosialismin vastaiset lait, vaikka onkin myöhemmin perunut sanojaan. Nämä lait muun muassa kieltävät natsiorganisaatioiden toiminnan ja natsipropagandan levittämisen sekä natsien rikosten kiistämisen. Voimakkaasti EU-vastaisen ja maahanmuuttokriittisen Rosenkranzin puoliso Horst Jakob Rosenkranz toimi pitkään sittemmin kielletyssä uusnatsipuolueessa NDP:ssä.⁶

Holokaustin kiistämisen dekriminalisointia tosin ovat vaatineet muutkin kuin äärioikeistolaiset populistit. Useissa Euroopan maissa voimassaolevat kriminalisoinnit rajoittavat kyseenalaisella tavalla tieteen ja tutkimuksen vapautta ja tarjoavat äärioikeistolle jälleen yhden mahdollisuuden esiintyä vainottuina sananvapaussankareina. Useat tunnetut historioitsijat kuten Eric Hobsbawm ja Carlo Ginzburg ovat vastustaneet ”muistamisen lakeja”,

joilla kriminalisoidaan eri kansanmurhien kiistäminen.⁷

Vielä kohdallisempi esimerkki laitaioikeiston sananvapausretoriikan kyseenalaisuudesta on serbialainen yliopistomies ja poliitikko Vojislav Šešelj. 1980-luvulla Šešelj joutui Jugoslaviassa hankaluuksiin nationalististen ja islam-vihaa lietsovien kirjoitustensa takia. Jugoslavian sotien aikana hän toimi äärikansallismielisessä Serbian radikaalipuolueessa ja päätyi vankilaan riitaannuttuaan presidentti Slobodan Miloševićin kanssa. Šešeljin linja oli vielä paljon äärimmäisempi kuin Miloševićin. Jossain vaiheessa Šešelj onnistui hetkellisesti myös huijaamaan sananvapausjärjestö International PENiä, joka hyväksyi hänet mielipidevankiluetteloon. Vuonna 1998 Kosovon sodan aikana Šešelj toimi Serbian varapääministerinä ja yllytti parlamentin istunnossa kannattajiaan avoimesti väkivaltaan länsimielisiä toimittajia vastaan. Šešelj on parhaillaan syytettynä Haagissa YK:n Jugoslavia-tuomioistuimessa sotarikoksista ja rikoksista ihmisyyttä vastaan. Vankilassa ollessaan Šešelj on jatkanut aggressiivista kirjoitteluaan. Hän on muun muassa puolustanut Saddam Husseinia ja hyökännyt kiivaasti Yhdysvaltoja ja globalisaatiota vastaan. Vihapuhetta suoltava sananvapaus-sankari Šešelj on myös kutsunut Jugoslavia-tuomioistuimen pääsyyttäjää Carla Del Ponteä prostituoiduksi ja sanonut, että tämä kelpaa vain harrastamaan oraaliseksiä hänen kanssaan.

2000-luvun kuluessa konfliktien provosointi sananvapauteen vedoten on vakiintunut populistisen laitaioikeiston taktiikaksi. Ääri-islamistit ovat tässä parhaita liittolaisia. Ilman aggressiivisen islam-vihan lietsojia Euroopassa islamistien olisi paljon vaikeampi levittää ”lännen” vastaista mielialaa potentiaalisissa kannattajissaan, ja päinvastoin. Kuvaavaa on, että Muhammad-pilakuvakohun aikana ääri-islamistit tekivät kuvista omia versioitaan propagandakäyttöön, koska alkuperäiset tanskalaiskuvat eivät olleet tarpeeksi provokatorisia. Samoin Jussi Halla-aho on narautettu muun muassa maahanmuuttotilastojen harhaanjohtavasta tulkimisesta.

Tehokas keino vihanlietsontaa vastaan olisi poistaa

Suomen ja kaikkien maiden lainsäädännöstä arkaainen jumalanpilkkakriminalisointi. Nykyisellään se tarjoaa huomionkipeille helpon keinon provokaatioihin ja sensaatioihin. Toinen vaihtoehto olisi muuttaa jumalanpilkkaa niin sanotuksi asianomistajarikokseksi eli rikokseksi, josta vain loukkauksen uhri voisi nostaa kanteen oikeudessa. Arvelen, että tämä riittäisi poistamaan jumalanpilkkakanteet oikeuskäytännöstä.

Kunnia ja yksityisyys

Jussi Halla-ahon ja Barbara Rosenkranzin harrastama kunnianloukkaukskannetehtailu on hyvä esimerkki siitä, kuinka tästä monitulkintaisesta rikosnimikkeestä on muodostumassa uusi globaali ilmaisunvapauden uhka⁸. Kirjailijoiden sananvapausjärjestö International PEN onkin toiminut jo pitkään kunnianloukkaukslainsäädännön lieventämiseksi. Erityishuomion kohteena on ollut Britannia, jossa lainsäädäntö on poikkeuksellisen suosiollinen kunnianloukkaukskanteen nostamiselle.

Vain jonkin aikaa ennen Islannin talousromahdusta syksyllä 2008 tapahtumiin keskeisesti osallinen islantilaispankki Kaupthing nosti kunnianloukkaukskanteen pankin toimintaa kriittisesti tarkastellutta tanskalaislehti *Ekstra Bladetia* vastaan. Juttu käynnistettiin Britanniassa. Lopputuloksena oli, että lehti maksoi mittavat korvaukset sittemmin valtion haltuun päätyneelle pankille ja joutui julkaisemaan anteeksipyyntön. Maailman kunnianloukkaukskannepääkaupungiksi nimetyssä Lontoossa on nähty myös tapauksia, joissa lääkeyritykset ovat nostaneet kunnianloukkaukskanteita tutkijoita kohtaan, koska nämä ovat esittäneet julkisesti arveluja lääkevalmisteiden haittavaikutuksista tai tehottomuudesta.⁹

Lista on loputon. Syyskuussa 2008 singaporelainen tuomioistuimien antoi kunnianloukkaukskanteen *Far Eastern Economic Review*'n päätoimittajalle Hugo Restallille, koska lehdessä oli julkaistu oppositiojohtaja Chee Soon Juanin haastattelu, jossa arvosteltiin pääministeriä. Autoritaarisesti hallitussa Singaporessa kunnianloukkauks-oikeudenkäynnit ovat jo vuosikausia olleet hallituksen vakiintunut keino kriitikkojen vaimentamiseksi. Uhreiksi ovat joutuneet myös yksityiset blogikirjoittajat. Samaa keinoa on käyttänyt muun muassa Tšetšënian presidentti Ramzan Kadyrov arvostelijoidensa vaimentamiseen.

Yksityisyyden suojan käsite ei avaudu helposti mallikoille. Yksityisyyden loukkauksessa ei ole kyse kunnianloukkauksesta, ja julkisuudessa esitetty väite voi olla myös paikkansapitävä. Mutta jos väite tai esimerkiksi kuva sisältää yksityiselämää, erityisesti ihmisen intiimiä elämää koskevaa aineistoa, se voidaan katsoa yksityisyyden suojan loukkaukseksi, joka on kriminalisoitu rikoslaisissa.¹⁰

Suomessa tunnetuin viimeaikainen tapaus on pääministeri Matti Vanhasen seurustelusuhdetta kuvannut kirja *Pääministerin morsian*. Kirjoittaja, pääministerin entinen naisystävä Susan Ruusunen (ent. Kuronen) ja kirjan kustantaja Kari Ojala tuomittiin sakkoihin yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä helmikuussa 2009.

Poliitikoilla ja muilla julkisuuden henkilöillä on yksityisyyden suojan suhteen niin sanottuja tavallisia ihmisiä korkeampi sietokynnys, mutta myös tämän katsottiin tapauksessa ylittyneen.

Mielestäni ratkaisu olisi hyvin voinut olla vapauttava, ja siinä olisi ollut syytä ottaa huomioon samat seikat kuin *Medinan jalokiven*, Muhammad-pilapiirroksien ja myös Jussi Halla-ahon tapauksessa. Vaikka *Pääministerin morsian* on monessa mielessä harvinaisen tyhjäpäiväinen tirkistelyteos, sen kimppeun käyminen oikeustoimin on hyvin arveluttavaa.

Mikä olisi ensimmäinen vaikutelma, jos näkisimme uutisen, jonka mukaan vaikkapa Venäjän tai Indonesian pääministerin elämää käsittelevän kirjan tekijä ja kustantaja on haastettu oikeuteen? Arvelen, että aika monille tulisi ensimmäiseksi mieleen poliitikon maineen suojele epämääräisin keinoin. Ja sitähän tapahtuu vain jossain siellä kaukana, maissa, joissa sananvapaus tukahdutetaan, kun sitä yritetään käyttää vallassa olevien arvosteluun. Kuinka uskottava kansalaisvapauksien puolustaja kansainvälisillä kentillä on pääministeri, joka käynnistää oikeusprosessin elämänsä kiusallisella tavalla kuvannutta ihmistä kohtaan? Tai presidentti, joka pyytää anteeksi pilakuvia, jotka julkaistaan kaikkialla muualla?

Avoimen yhteiskunnan hinta on, että aina tulee olemaan ihmisiä, jotka käyttävät vapauttaan hölmöllä tavalla. Internet tursuaa halla-ahoja, jotka käyttävät sananvapauttaan lähinnä oirehtimiseen ja lietsontaan. Aina löytyy sensaatiohakuista, keinoa journalismia, joka riekkuu yksityiselämän tapahtumilla ja rakkaussuhteilla. Lieveilmiöt ovat lopultakin halpa hinta. Pintatason lainsäädännön sijaan ratkaisevia ovat vakiintuneet tulkinnat ja yleinen oikeuskulttuurinen asenneilmasto. Sananvapauden rajoittamista oikeustoimin tulisi käyttää vain äärimmäisissä tapauksissa.

Internet

Internet on muuttanut sananvapausilannetta monella tapaa ja pääosin myönteiseen suuntaan. Teoriassa tiedon pantaaminen ja eri mielipiteiden vaimentaminen on globaalin tietoverkon aikakaudella hyvin vaikeaa tai mahdotonta. Kansalaisjournalismi, blogit, keskustelupalstat ja sosiaalinen media ovat kasvattaneet räjähdysmäisesti kirjoittamisen määrää ja informaatiovirtaa.

Maissa, joissa erityyppiset ilmaisunvapauden rajoitukset ovat osa viranomaistoimintaa, internet on avannut uusia julkaisumahdollisuuksia. Malliesimerkki on Venäjä, jossa internetin käyttöä ei ainakaan merkittävästi rajoiteta. Kiina sen sijaan yrittää sekä teknisin keinoin että perinteisin painostus- ja rikostuomiokeinoin hillitä yhteiskunnallista toisinajattelua myös internetissä.

Avoimissa demokratioissa keskustelupalstojen ja blogien tuoma lisäarvo yhteiskunnalliseen keskusteluun on vähäisempi. Kun eri medioista tulvehtii informaatiota, jota jo ammattitoimittajat tulkitsevat eri näkökulmista, kansalaisjournalismin lisääntymisen toinen kuin maissa, joissa isot tiedotusvälineet ovat viranomais-

tarkkailun kohteena. Melkoinen osa blogeista on päiväkirjaamista ja glossaamista, reunahuomauttelua, jossa linkataan perinteisten medioiden uutisiin.

Samoin netin keskustelupalstat tarjoavat autoritaarisesti hallituissa maissa mullistavia uusia näkökulmia yhteiskunnalliseen keskusteluun ainakin niille, jotka verkkoon päästetään ja jotka osaavat lukea ja kirjoittaa. Vauriissa demokraattisissa maissa keskustelupalstojen anti on taaskin vähäisempi. Tolkulliset puheenvuorot hukkuvat anonyymien huutajien kiljuntaan, ja iso osa viesteistä on pelkkää atavistista puuskahtelua ja paineenpäästelyä. Ehkäpä joku levinaslaisen etiikan kannattaja saa niistä vahvistuksen näkemykselle, että toisen kasvot ja kohtaaminen ovat etiikan perusta. Keskustelupalstojen kehottomassa virtuaalimaailmassa aggressiot näyttävät saavan hetkessä vallan.

Uusi kielteinen ilmiö ilmaisunvapauden kannalta on aggressiivinen nettihäirintä, jonka uhreiksi ovat Suomessa valikoituneet esimerkiksi maahanmuuttoasioita työssään käsitelleet toimittajat, tutkijat, viranomaiset ja poliitikot. Internetin mahdollistama anonyymi viestintä on johtanut häiriköintiin ja kiusaamiseen. Keinoina ovat alatyyliset keskustelupalstat, tekaistuihin sähköpostiosoitteista lähetetyt viestit, halventavat kuvamanipulaatiot ja identiteettivarkaudet.

Kirjallisuus, taide ja tutkimus

Takavuosiin verrattuna kaunokirjallisuudessa on voinut jo pitkään sanoa melkein mitä tahansa. Myös raakaa väkivaltaa, pornoa ja pedofiliaa voi huoletta käsitellä. Kukaan ei kuohahda, vaikka kirjailija ei tuomitse teoksessaan hirveyksiä suurieleisesti, vaan vain kuvaa. Mutta jos samoista aiheista tehdään esimerkiksi videotaideteos, on paljon todennäköisempää, että ilmaisunvapauden kimppeun käydään. Voi olla, että tämä kertoo kirjallisuuden merkityksen vähenemisestä nyky-yhteiskunnassa ja kuvan vallan kasvusta yleensä.

Hyvä esimerkkipari on Vladimir Nabokovin romaani *Lolita* ja Ulla Karttusen *Neitsythuorakirkko*. Molemmat käsittelevät pedofiliaa, kritisoivat ilmiötä taiteen keinoin. Nabokovin kirja kiellettiin 1950-luvulla muun muassa Britanniassa ja Ranskassa, mutta nykyään se ei juuri ketään hetkauta, ja sitä päinvastoin pidetään yhtenä 1900-luvun merkittävimmistä kaunokirjallisista teoksista. *Neitsythuorakirkko* sen sijaan aiheutti hysteriaa lähenevän moraalipaniikin, teos takavarikoitiin ja taiteilija sai tuomion oikeudessa, vaikkei häntä tuomittukaan rangaistukseen. Karttunen ei saanut edes taidepiirien varaukseton tukea.¹¹

Myös yllä mainittu yksityisyyden suoja on viime aikoina noussut esiin taiteenvapauden rajoittajana. Tämä on selkeä muutos asenneilmastossa. Maxim Billerin romaani *Esra* (2003) kiellettiin äskettäin Saksassa. Kirjailijan entinen naisystävä ja tämän äiti väittivät, että heidät oli helppo tunnistaa romaanista. Saksan perustuslakituomioistuin hyväksyi äidin kanteen mutta hylkäsi Billerin entisen naisystävän vaatimukset. Ratkaisussa punnittiin

vastakkain taiteen vapautta ja yksityisyyden ja kunnian suoja. Tuomion perusteluissa jouduttiin ottamaan kantaa kirjallisuustieteen ikuisuuskysymykseen, kirjallisuuden ja todellisuuden suhteeseen. Tuomioistuimen kanta oli, että mitä enemmän taideteoksessa kuvataan ihmisen intiimiä elämää, sitä enemmän sitä on ”fiktionalisoitava”, jotta teos ei loukkaisi yksityisyyden suoja.¹²

Myös vuonna 1971 valtiosääntötuomioistuin oli käsitellyt kaunokirjallista teosta ja sen suhdetta todellisuuteen. Kyseessä oli Klaus Mannin romaani *Mefisto*, jossa kerrotaan natsseja myötäileistä taiteilijoista. Myös *Mefisto* kiellettiin tuomioistuimen päätöksellä, mutta juridisissa yksityiskohdissa *Esra*-päätös on aikaisemman linjan tiukennus.¹³

Pauli Rautiainen on todennut, että Suomen perustuslain taiteen ja tieteen vapauden turvaava säännös on jäänyt käytännössä huomiotta¹⁴. Siihen ei juuri ole viitattu tuomioistuinten päätöksissä eikä muissa viranomaisasiakirjoissa. Tätä kirjoitettaessa (maaliskuussa 2010) oikeusministeriö on tuoreessa lainsäädäntöesityksessä ilmeisesti ensi kertaa huomionut taiteen ja tieteen vapauden erityiskysymyksenä. Tämä on yksi harvoista ilmaisunvapauden kannalta myönteisistä kehityspiirteistä viime vuosina.¹⁵ Kyseessä on lakiesitys, jossa rikoslakiin ehdotetaan lisättäväksi erityinen törkeää kiihottamista kansanryhmää vastaan koskeva tunnusmerkistö¹⁶. Se soveltuisi muun muassa tapauksiin, joissa kehoitetaan tai houkutellaan joukkotuhontaan tai muihin vakaviin ihmisoikeusrikkoksiin, murhaan tai terroristisessa tarkoituksessa tehtyyn tappoon.

Netissä rehottavaa vihanlietsontaa vastaan suunnattu laki tuskin saavuttaa tavoitettaan. Kaikkein äärimmäisimmät verkkosivustot sijaitsevat ulkomaisilla palvelimilla, ja niiden tekijöitä on usein käytännössä mahdotonta saada tietoon, saati oikeuteen. Mutta taiteen ja tieteen vapauden kannalta lakiesitys sisältää myönteisen muutoksen. Siinä nimittäin ehdotetaan, että erikseen määriteltäisiin ne toiminnot, joissa sananvapauden merkitys on tavanomaista suurempi. Tällaisia olisivat tiede, taide ja niihin rinnastettavat julkiset toiminnot sekä ajankohtaisten ja historiallisten tapahtumien selostaminen.

Lopuksi

Yleisesti ottaen sananvapautta rajoittava lainsäädäntö on vain osittain ilmaisunvapauden ongelmien ytimessä sekä vauriissa demokraattisissa maissa että autoritaarisissa valtioissa. Perinteiden muokkaama kulttuurinen tilanne, konteksti, jossa lainsäädäntöä tulkitaan eli sovelletaan, on aina pintatason lainsäädäntöä merkittävämpi.

Suomessa perinne on ollut pitkään kallellaan rajoittavaan suuntaan, oli sitten kysymys yksityisyyden tai kunnian suojasta tai muista sananvapauden rajoituksista. Kulttuurinen syvärakenne ja asenneilmasto muuttuvat hitaasti, eivätkä nykyiset kehityslinjat näytä lupaavilta.

Tuomioistuin ei ole oikea paikka pohtia todellisuuden ja taiteen välistä suhdetta. Herkkähipiäinen

suhtautuminen yksityisyyden tai kunnian suojaan johtaa pahimmillaan journalistiseen ja taiteelliseen itsensensuuriin. Ilmapiiiri, jossa kiistakysymykset oikeudellistetaan, vahvistaa vaikenemisen kulttuuria. Useimmissa tapauksissa olisi parempi kirjoittaa vastine kuin tutkintapyyntö viranomaisille. Rikos-

oikeudellisia keinoja tulisi käyttää vain vakavimmissa tapauksissa.

Mutta myös lainsäädännössä, oikeuskulttuurin pinta-atasolla, voitaisiin tukea kehitystä kohti avoimempaa sananvapausilmapiiriä. *Ceterum censeo*, jumalanpilkkakriminalisointi pitäisi poistaa.

Viitteet

- 1 Fish 1994.
- 2 Milton 1974, 182.
- 3 Mill 1972, 83–123.
- 4 Rikoslain 17 luku, 10 §. Uskonrauhan rikkominen: Joka 1) julkisesti pilkkaa Jumalaa tai loukkaamistarkoituksessa julkisesti herjaa tai häpäisee sitä, mitä uskonnonvapauslaissa tarkoitettu kirkko tai uskonnollinen yhdyskunta muutoin pitää pyhänä, tai 2) meluamalla, uhkaavalla käyttäytymisellään tai muuten häiritsee jumalanpalvelusta, kirkollista toimitusta, muuta sellaista uskonnonharjoitusta taikka hautausmaailaisuutta, on tuomittava *uskonrauhan rikkomisesta* sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi.
- 5 ”Sanon aivan suoraan, että jos maahanmuuttajajengi raiskaa Rosa Meriläisen, minä olen tapauksesta yksinomaan iloinen.” (*Scripta. Kirjoituksia uppoavasta lännestä* 20/xii/06. Halla-aho poisti kohdan puoli vuorokautta julkaisun jälkeen.) ”Minä ainakaan en mene väliin, jos näen jossakin pahoinpitelyn tai raiskauksen. Poliisille toki soitan, mutta on aivan varmaa, etten ryhdy omatoimisesti tapahtumiin puuttumaan. Yksi syy on se, että raiskaajat ja pahoinpitelijät, jotka yleisillä paikoilla suoritettavissa akteissa pääsääntöisesti ovat kolmannen maailman tulokkaita, ovat yleensä aseistettuja ja erittäin halukkaita vahingoittamaan ja tappamaan. En halua kuolla. Toinen ja luultavasti tärkeämpi syy on se, että en vähäisimmässäkään määrin halua riskeerata tilannetta, jossa joutuisin maksamaan jollekin Afrikan sarven ihmisaastalle vahingonkorvauksia ’kivusta ja särystä’. Tuollaisessa tilanteessa voisin hyvin kuvitella menettäväni kokonaan itsehillinnän ja ottavani hengiltä sekä tuomarin, kipua ja särkyä kärsineen saastan että häntä puolustavan oikeusavustajan.” (*Scripta. Kirjoituksia uppoavasta lännestä* 13/ix/07). ”Minulle tulee mieleen Oskar Dirlewang-er, piilevä psykopaatti, joka suotuisten sattumien ja oikeiden ystävien avulla kohosi pikkuvirkailijasta oman autonomisen roistojoukkonsa päälliköksi ja pääsi toteuttamaan syvintä minäänsä Saksan miehittämille alueille idässä. Photoshopatkaa Mikolle haluamanne päähine; huomaa, että kaikki istuvat yhtä hyvin.” (Vähemmistövaltuutettu Mikko Puumalaisesta, *Scripta. Kirjoituksia uppoavasta lännestä* 7/v/07). ”En voi kuvitella sellaista hirmutekoa, johon en olisi lapseni puolesta valmis.” (*Helsingin Sanomat* 21/iii/10).
- 6 ”Closet-Nazi” is running for Austrian president. *Inquirer.net*. 8/iii/10. <http://newsinfo.inquirer.net/inquirerheadlines/metro/view/20100308-257411/Closet-Nazi-in-running-for-Austrian-president>
- 7 Appel de Blois. *Le Monde* 10/iii/2008. http://www.lemonde.fr/opinions/article/2008/10/10/appel-de-blois_1105436_3232.html
- 8 Suomen lainsäädännössä kunnianloukkauksriminalisointi on seuraavanlainen. Rikoslaki, 24 luku, 9 §. Kunnianloukkauksen: Joka 1) esittää toisesta valheellisen tiedon tai vihjauksen siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa, taikka 2) muuten kuin 1 kohdassa tarkoitetulla tavalla halventaa toista, on tuomittava kunnianloukkauksesta sakkoon tai vankeuteen enintään kuudeksi kuukaudeksi. Edellä 1 momentin 2 kohdassa tarkoitettuna kunnianloukkauksena ei pidetä arvostelua, joka kohdistuu toisen menettelyyn politiikassa, elinkeinoelämässä, julkisessa virassa tai tehtävässä, tieteessä, taiteessa taikka näihin rinnastettavassa julkisessa toiminnassa ja joka ei selvästi ylitä sitä, mitä voidaan pitää hyväksyttävänä. Kunnianloukkauksesta tuomitaan myös se, joka esittää kuolleesta henkilöstä valheellisen tiedon tai vihjauksen siten, että teko on omiaan aiheuttamaan kärsimystä ihmiselle, jolle vainaja oli erityisen läheinen.
- 9 London: libel capital of the world. *NRC Handelsblad* 16/ii/10. http://www.nrc.nl/international/Features/article2484713.ece/London_libel_capital_of_the_world
- 10 Rikoslaki, 24 luku, 8 §. Yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen: Joka oikeudettomasti 1) joukkotiedotusvälinettä käyttämällä tai 2) muuten toimittamalla lukuisten ihmisten saataville esittää toisen yksityiselämästä tiedon, vihjauksen tai kuvan siten, että teko on omiaan aiheuttamaan vahinkoa tai kärsimystä loukatulle taikka häneen kohdistuvaa halveksuntaa, on tuomittava yksityiselämää loukkaavasta tiedon levittämisestä sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi. Yksityiselämää loukkaavana tiedon levittämisenä ei pidetä sellaisen yksityiselämää koskevan tiedon, vihjauksen tai kuvan esittämistä politiikassa, elinkeinoelämässä tai julkisessa virassa tai tehtävässä taikka näihin rinnastettavassa tehtävässä toimivasta, joka voi vaikuttaa tämän toiminnan arviointiin mainitussa tehtävässä, jos esittäminen on tarpeen yhteiskunnallisesti merkittävän asian käsittelemiseksi.
- 11 Hyvä esitys Karttusen tapauksesta on Jyränki & Kalha 2009.
- 12 Ks. Rautiainen 2009, 29–37 ja Pauli Rautiainen kirjoitus tässä lehdessä.
- 13 Mann 1936; Rautiainen 2009, 31–32.
- 14 Rautiainen 2007; Suomen perustuslaki, 1 luku, 16 § 3 momentti: Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu.
- 15 Rasistiset rikokset. *Oikeusministeriön julkaisuja* 3/2010. Helsinki 2010.
- 16 Voimassaoleva kriminalisointi, johon nyt siis ehdotetaan lisättäväksi törkeä tekomuoto, on Suomen rikoslaissa tällä hetkellä tällainen: Rikoslaki, 11 luku, 10 § Kiihottaminen kansanryhmää vastaan: Joka yleisön keskuuteen levittää lausuntoja tai muita tiedonantoja, joissa uhataan, panetellaan tai solvataan jotakin kansallista, etnistä, rodullista tai uskonnollista ryhmää taikka niihin rinnastettavaa muuta kansanryhmää, on tuomittava kiihottamisesta kansanryhmää vastaan sakkoon tai vankeuteen enintään kahdeksi vuodeksi.

Kirjallisuus

- Fish, Stanley, *There's No Such Thing as Free Speech ...and It's a Good Thing, Too*. Oxford University Press, New York 1994.
- Mann, Klaus, *Mefisto* (Mephisto, 1936). Suom. Markku Mannila. Otava, Helsinki 1984.
- Mill, John Stuart, *Utilitarianism, On Liberty and Considerations on Representative Government*. Toim. H. B. Acton. J. M. Dent & Sons, London 1972.
- Milton, John, *Prose Writings*. Dent Dutton, London 1974.
- Nabokov, Vladimir, *Lolita* (Lolita, 1955). Suom. Eila Pennanen ja Juhani Jaskari. Gummerus, Helsinki 1959.
- Jyränki, Juulia & Kalha, Harri, *Tapaus Neitsytbuorakirkko*. Like, Helsinki 2009.
- Rautiainen, Pauli, Fiktion vapaus ja yksityisyyden suoja Saksan valtiosääntötuomioistuimen Esra-ratkaisussa ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen Lindon et.al. v. Ranska -ratkaisussa. *Lakimies* 4/09, 29–37.
- Rautiainen, Pauli, *Taiteen vapaus perusoikeutena*. Taiteen keskusmuimikunta, Helsinki 2007.

Unamuno.....
Gasset.....
Colli.....
Heidegger.....
Weil.....
Haarscher.....
James.....
Onfray.....
Varto.....
Husserl.....

“Kaikki mitä kirjoistamme kuulette, on totta!”

Tarjous elokuun loppuun asti:

*10 euroa kappale ja viisi kirjaa 40 euroa
(+postikulut)*

Giorgio Colli: Nietzschen jälkeen

José Ortega y Gasset: Ajatuksia tekniikasta

Guy Haarscher: Tunnustuksettomuus

Martin Heidegger: Tekniikka ja käänne

Edmund Husserl: Geometrian alkuperä

William James: Pragmatismi

Michel Onfray: Kapinallisen politiikka

Miguel de Unamuno: Traaginen elämäntunto

Juha Varto: Tanssi maailman kanssa

Simone Weil: Juurtuminen

www.netn.fi * tilaukset@netn.fi * p. 040 721 4891

Merkitse nettikaupan tilauksen lisätietoja-kohtaan kampanjakoodi ”KESÄALE”

SUSANNE DAHLGREN

Peitetty pinta tuomiolla

Eurooppa burkaa kieltämässä

Ranskan presidentti Nicolas Sarkozy esitti viime vuonna Ranskan parlamentissa musliminaisten kokonaan peittävän asun kieltämistä lailla. Hän totesi, että asu ei ole ”tervetullut Ranskaan”. Ehdotus seuraa vuoden 2004 lakia, jolla kiellettiin ”huomiota herättävien” uskonnollisten tunnusten käyttö valtion kouluissa. Vaikka ehdotetun lain vaikutuksista on esitetty epämääräisiä kommentteja, kiello on saanut laajaa kannatusta ranskalaisten parissa. Tästä kiinnostuneena *Financial Times* teetätti maaliskuussa 2010 gallupin viidessä eurooppalaisessa maassa sekä Yhdysvalloissa ja Kiinassa. Siinä kysyttiin, kannattavatko vastaajat burka-kieltoa¹.

Muslimimaahanmuuttajiin epäilevästi suhtautuvien eurooppalaisten parissa vastaukset tuskin yllättivät: ranskalaisten antipatiaa burkaa kohtaan myötäilivät espanjalaiset, italialaiset ja brittiläiset vastaajat noin 60 prosentin osuudella. Täyskiellon kannalla oli myös puolet saksalaisista vastaajista. Sen sijaan yhdysvaltalaiset ja kiinalaiset suhtautuivat lakiin varauksella, sillä molemmissa yli 50 prosenttia vastusti sitä. Mielenkiintoisen kyselystä tekivät kuitenkin lisäkysymykset, joilla haluttiin selvittää, mihin asiatehteyteen muslimiasujen kieltäminen lailla liitetään.

Mikäli burka-kielto liitettiin laajempaan kokonaisuuteen, jossa kielletään uskonnollisten asujen ja symbolien käyttö julkisilla paikoilla, lakia kannatti enää kymmenisen prosenttia vastaajista Britanniassa ja Saksassa. Jopa Ranskassa, Italiassa ja Espanjassa tällainen linkittäminen sai vain viidenneksen kannatuksen. Kun vastaajilta sen sijaan kysyttiin, kannattavatko he vartalon paljastavien skannerien käyttöä lentokentillä, oli suosio yllättävä: miltei kaikissa Euroopan maissa yli 60 prosenttia vastaajista suhtautui niihin myönteisesti. Tämä siitä huolimatta, että lehdissä oli ollut havaintokuvia siitä, miltä skannattu vartalo näyttää näyttöruudulla, ja toimintaa oli arvosteltu intimitietin loukkauksena. Vastaajat nähtävästi kokivat burkan turvallisuusongelmaksi, ja siksi sen kieltämiseen lailla oltiin valmiita.

Burkan takana vaaniva paha

Burka-kiellon yhdistäminen turvallisuusnäkökohtiin vaatii kuitenkin hiukan suhteellisuudentajua. Vuonna 2006 EU:n alueella tehtiin 498 terrori-iskua, joista Europolin raportin mukaan valtaosa oli separatistien Ranskassa ja Espanjassa järjestämiä. Vasemmistolaisten ryhmien iskut olivat listalla seuraavaksi, ja vain yksi – epäonnistunut matkalaukkupommi-isku Saksassa – oli islamistien suunnittelema.² Islamistien iskut saavat kuitenkin epäonnistuuksaankin huomattavasti laajemman

mediahuomion kuin muiden, ja tekijöiden kuvat ja henkilöhistoriat tulevat kaikille tutuiksi. Tekijöiden muslimitausta liittyy iskut aina auttamattomasti islamiin, vaikka teon taustalla olisi esimerkiksi Irakin sodan luoma viha. Terroristien uskonnollisen vakaumuksen käyttäminen iskujen selityksenä on CIA:n entisen Afganistanin kenttäjohtajan ja nykyisen Simon Fraser -yliopiston historian professorin Graham Fullerin mukaan kyseenalaista. Jos maailmasta poistettaisiin islam, jäisivät terrori-iskuja ruokkivat tekijät kuten länsimaiden öljyriippuvuus, Palestiinan kysymys (Fullerin mukaan myös pelkästään kristityistä koostuva Palestiina olisi joutunut Israelin kanssa konfliktiin) sekä separatistiset ja etniset konfliktit eri puolilla maailmaa.³

Joulukuussa 2009 lentokoneen räjäyttämistä Detroitissa yrittänyt nigerialaismies oli piilottanut räjähteet alushousuihinsa, mikä varmasti vahvisti kyselyyn vastanneiden näkemystä vartaloskannereiden tarpeellisuudesta. Ei tarvita kokopeittävää musliminaisen asua, jotta pommin voi sijoittaa vartalonsa.

Valtiollisen kieltämisen historia

Burka-kieltoa onkin kannatettu julkisissa keskusteluissa ja asiaa harkinneiden maiden parlamenteissa muilla kuin suoranaisilla turvallisuusnäkökulmilla. Keskusteluissa ovat nousseet esiin naisen alistamisen, kansallisen identiteetin, maahanmuuttajien puutteellisen assimilaation ja islamismien torjumisen teemat. Usein puheenvuoroissa pyritään kuvaamaan burkan syvin merkitys ja liittämään se johonkin edellä mainituista huolenaiheista. Merkityksen avulla lähestytään kysymystä siitä, mitä kiellolla saavutetaan. Burkasta tulee näin sekä symboli että ratkaisun avain. Silti lienee turha väittää, että kukaan uskoo burka-kiellon olevan ratkaisu edellä mainittuihin ongelmiin. Mielenkiintoisimmalla tavalla kiellon puoltamisen kiteytti saksalainen kollegani, jonka mukaan burkien kieltäminen on helpoin toteuttaa, koska se on pienin paha. Asuja käytetään niin vähän, ettei kovin

monen yksilön oikeuksia poljeta. Kollegan ajatuksesta jää kuitenkin pohtimaan sitä, miksi ylipäänsä jokin muslimieja koskeva kieltäminen on hänen mielestään paikallaan. Muslimimaahanmuuttajien hallitsematon lisääntyminen on monien asiaa kommentoineiden mielessä, mutta rajoitusten kiteyttäminen valtiolliseksi pukukoodiksi on uusi asia Euroopassa.

Naisten tai miesten asujen valtiolliset rajoitukset ovat historiallisesti tunnettuja läntisen Euroopan ulkopuolelta ja Euroopan siirtomaa-ajalta. Naisten pään peittämisen kieltämisestä ovat tehneet valtiollisen projektin sekä Iranin vanhempi shaahi Reza Shah Pahlavi että Turkin Kemal Atatürk. Atatürk määräsi 1925 myös miehet riisumaan aiemman osmanivallan tunnuksiksi koetun fetsin ja laittamaan päähän eurooppalaisen hatun. Iranin perinteiset asut kieltävä pukukoodi oli suunnattu miehille ja naisille, kun taas Algerian ranskalaisten siirtomaaisäntien kohteena olivat vain naiset. Siirtomaa-ajan ranskalaisia postikortteja tutkinut Malek Alloula väittää isäntien kokeneen kasvonsa peittäneiden naisten silmäaukon kuin kameran linssin, josta valloittaja joutui alamaisten tarkkailun kohteeksi⁴. Nykyaikana naisiin koh-

distuvia valtiollisia säädöksiä on pantu voimaan Saudi-Arabiassa, Talibanien hallitsemassa Afganistanissa ja islamilaisen vallankumouksen jälkeisessä Iranissa. Muualla kasvojen peittäminen liittyy yhteiskunnallisiin kehityskuluihin, ei valtiolliseen interventioon.

Burkan syvin merkitys

Burkan vastustajien puheenvuoroissa on siis esiintynyt naisen alistamisen, kansallisen identiteetin, maahanmuuttajien puuttuvan assimilaation ja islamismien teemat. Ranskassa nämä teemat ovat olleet laajasti esillä. Maahanmuuttajataustainen ministeri Fadela Amara totesi lehtihaastattelussa, että burka ei ole pelkkä vaattekappale vaan naista orjuuttavan uskonnon poliittisen manipulaation väline ja tasavallan peruseriaatteisiin kuuluvan sukupuolten tasa-arvon vastainen. Sarkozyn mukaan burka vangitsee naisen verkon taakse ja eristää tämän sosiaalisesta kanssakäymisestä. Näin naiselta riistetään identiteetti. Amara puolestaan uskoo, että burkan kieltäminen auttaa naisia nousemaan äärivoimia vastaan omilla yhteisöissään. Hänen mukaansa jo vuoden 2004 valtion kouluja koskeva huivilaki auttoi musliminaisia kohtaamaan yhteisöjensä miessovininismien.

Oheiset esimerkit nostavat esiin naisten sorron ja ranskalaisen kansallisuusaatteen, johon alistettu musliminainen vartalon ja pään peittävässä asussaan ei sovi. Miessovininismi rajataan niissä vain maahanmuuttajamiesten harjoittamaksi. Kirjassaan *Politics of the Veil* (2007) Ranskan huivikeskustelua analysoineen historioitsija Joan Wallach Scottin mukaan debatissa kuuluvat rasistiset, nationalistiset ja jälkikoloniaalisia syyllisyyden ja pelon tunteita heijastavat äänenpainot. Scottin mukaan ranskalainen universalismi, ”ranskalaisuus”, näkee samanlaisuuden tasa-arvon perustana. Historiallisesti samanlaisuuden ihanne on kuitenkin toteutunut erilaisuuden poistamisena, assimilaationa. Maahanmuuttajataustaisten ranskalaisten on odotettu unohtavan alkuperänsä ja yhtyvän ranskalaisuuteen, joka ei salli eroja. Niputtamalla eri maista, kulttuureista ja uskonnollisista taustoista tulevien musliminaisten käyttämät asut yhdeksi *hunnun symboliikaksi* ranskalainen keskustelu tekee ilmiöistä yhtenäisen kulttuurin, joka nähdään ranskalaiselle kulttuurille vastakkaisena. Ranskalaisessa kulttuurissa nainen on seksuaalinen olento osana julkista, toisin kuin naisen vartalon ja seksuaalisuuden peittävässä ”islamilaisessa kulttuurissa”.⁵

Ranskalaisissa keskusteluissa väistetään kysymystä siitä, mitä hunnun käytön valinnut nainen haluaa asullaan viestittää, sekä argumentteja, joita huivia käyttävät naiset ovat esittäneet. Heille asu voi olla myös kommentti valtaväestön miessovininismille. Näitä näkemyksiä tuki mielenkiintoisella tavalla Femmes publiques -järjestön (”Yleiset naiset”) edustaja, joka huomautti keskustelun kuluessa siitä, että huivia käyttäviin naisiin ei tule suhtautua uhreina vaan subjekteina, joiden mielipidettä tulee kuunnella. Järjestö on törmännyt samaan on-

gelmaan ajaessaan prostituoitujen asiaa. Scottin mukaan huivista tulee ranskalaisessa keskustelussa symboli, jossa kiteytyy ranskalaisten kohtaama islamin, totaaliseksi nähdyn erilaisuuden ongelma. Islamin kulttuuriksi tyypistävät saavat vastakaikua muslimien parissa lähinnä salafisteilta, joille ihmiskunnan kehitys ja historiallinen ja ajallinen variaatio tulee kieltää ja muslimina olo pitää yhtenäistää kuviteltua ”alkuperäistä” islamia jäljitteleväksi.

Viime vuonna burka-keskustelun velloessa kuumimmillaan keksi Emerainvillen ranskalaisen pikkukaupungin maauimala kieltää burkinin käytön uima-asuna. Burkini on viimeisintä islamilaista muotia, eräänlainen bikinien ja burkan risteysmuoto, joka muistuttaa löysää märkähupua hupulla. Kieltoa selittämään rientänyt pormestari Alain Kelyor kommentoi BBC:n mukaan tapahtunutta väittäen, ettei asun kieltäminen mitenkään liity islamiin. Ranskalaisen käännynnäisnaisen Dubaista hankkimaa uima-asua ei pormestarin mukaan edes mainita Koraanissa.

Karnevaaleja, kypäriä ja huppuja

Eurooppa on siis lähtenyt yksilön oikeuksien valtiollisen rajoittamisen vaikealle tielle. Hanke on siinäkin suhteessa ristiriitainen, että puhutaan burkasta, vaikka tällaisen asun kantajia ei Euroopan maissa juuri ole. Burkahan on se telttamainen monesta kankaasta yhteen ommeltu asu, joka on tullut tutuksi Afganistanista, mutta jota esiintyy myös Pakistanissa, Iranissa ja Intiassa. Kasvohuntuja kuvaavat sanat *khunna* (usein monikerroksinen kasvohuntu) tai *niqab* (joka jättää silmät näkyviin) ovat eurooppalaisissa keskusteluissa jääneet burka-sanan varjoon. Burka-sanaan päädyttiin joitakin vuosia sitten Belgian Maaseikissa, jossa noin kahdeksan kasvohuntua käyttävän naisen asu haluttiin kieltää sorvaamalla aluksi säädöstä kasvojen peittäminen kieltämiseksi. Pian huomattiin, että kielletyksi tulisi tällöin myös joulupukin naamari.

Taustalla on vanha karnevaleihin liittyvä paikallislainsäädäntö, jolla rajoitettiin naamioiden käyttöä. Naamioiden takana saattoivat hämärämiehet tehdä rikoksia, kiellettyä rakkautta harjoittavat kohdata tai poliittiset vastustajat edetä kaupungin kaduilla. Vuonna 1268 Venetsian valtuusto joutui puuttumaan asiaan, kun naamioituneet miehet olivat heittäneet haisevia munia ylhäisönaisten päälle. Belgiassa karnevaaliperinne elää yhä, ja naamiot kuuluvat siihen keskeisesti. Siksi kukaan belgialainen ei lähtisi kieltämään kasvojen peittämistä. Usea alue on kuitenkin kieltänyt kokopeittävän musliminaisen asun käytön, ja niinpä esimerkiksi Antwerpenissä poliisi voi jopa panna ”burkan” käyttäjän putkaan.

Hollannissa sen sijaan huomattiin, että pelkkä musliminaisiin kohdistuva kasvojen peittäminen kieltö voi kalskahtaa syrjivältä ja mahdollisesti olla Euroopan neuvoston ihmisoikeussopimusten vastainen. Tästä syystä aluksi harkittiin kaikkien kasvoja peittävien asujen, mukaan lukien visiirillä varustetun moottoripyöräky-

pärän kieltämistä osana burka-kieltoa. Perusteluna esitettiin, että kasvojen peittäminen häiritsee yleisen järjestyksen pitoa ja turvallisuutta. Taustalla lienee ollut myös halu kieltää globalisaation vastaisissa mielenosoituksissa yleistyneet kasvonaamiot. Hallituksen puuhaamaa lakiluonnosta kritisoitiin perustuslain vastaisena ja yksilöoikeuksia loukkaavana, ja hallitus joutuikin luopumaan siitä.

Tanskassa hallitus aloitti burka-kiellon valmistelun maahanmuuttajavastaisen Kansanpuolueen painostuksesta, ja käytäntöön sidottuja kieltoja (mm. oikeussalissa esiintyville) on jo saatu aikaan. Julkisille paikoille laajennettavaa kieltoa valmistelemaan nimettiin hallituksen niin sanottu burka-komissio, joka tilasi selvityksen ilmiön laajuudesta Kööpenhaminan yliopistolta. Yliopiston kulttuurin- ja uskonnontutkimuksen laitoksen 69-sivuisen selvityksen mukaan vain kolme naista Tanskassa käyttää burkaa. Sen sijaan silmät esiin jättävän niqabin käyttäjiä oli 150–200, heistä noin puolet tanskalaisia kantaväestöön kuuluvia islamiin kääntyneitä naisia. Raportin pohjalta hallitus suunnittelee nyt valtion virastolle annettavia ohjeita erityistilanteita varten, kun kaikenkattavan burka-kiellon katsotaan olevan perustuslain vastainen. Uutta käännettä on tervehtinyt muun muassa Tanskan konservatiivipuolueen kansanedustaja Naser Khader, jonka mukaan kasvohunnun poistaminen on paikallaan vaikkapa tuomioistuimessa esiintyessä, oppilaitoksien tenttitilanteissa ja bussikuskeilla.

Yhteistä eri maiden burka-kielloille on, että niissä vedotaan kiellon koskevan vain julkista tilaa. Ranskassa kieltoa ollaan rajaamassa julkisiin virastoihin ja sairaaloihin, mutta Belgian alueellisissa kielloissa kyse on myös kaduista ja julkisesta liikenteestä. Mitään oleellista lisää yksilöoikeuksien näkökulmasta ei tällaisiin rajauksiin kuitenkaan sisälly. Burkaksi kutsuttu asukokonaisuus on nimenomaan ulkoasu: se puetaan päälle vain, kun mennään julkiseen tilaan pois yksityisestä alueesta. Kiellon rajaajat kuvittelevat antavansa musliminaisille oikeuden pukeutua yksityisessä tilassa siten kuin haluavat.

Kasvohuntuja käyttävät naiset ovat nykyajan karnevaalien naamioituneita hämäräkulkijoita, joiden arvaamattomuutta muut yhteisön jäsenet haluavat säädellä. Keitä ovat nykyajan ylhäisönaiset, joiden päälle nämä naamioituneet olennot heittävät haisevia munia, ja mikä niissä munissa oikein haiskahtaa?

Viitteet

- 1 <http://www.ft.com/cms/s/0/e0c0e732-254d-11df-9cdb-00144feab49a.html>
- 2 <http://www.spiegel.de/international/europe/ 0,1518,476599,00.html>
- 3 http://www.foreignpolicy.com/articles/2007/12/13/ a_world_without_islam
- 4 Ks. Alloula, Malek, *The Colonial Harem*. University of Minnesota Press, Minneapolis 1986.
- 5 Ks. Scott, Joan Wallach, *The Politics of the Veil*. Princeton University Press, Princeton 2007.

CORY DOCTOROW

Näin kirja tuhotaan

Liikkeellä on voimakas joukko tekijänoikeutta vastustavia aktivisteja, jotka yrittävät tuhota kirjan. Nämä piraatit haluavat tuhota tekijänoikeuden. He eivät kunnioita omaisuuttamme. He verhoavat pitkäkyntisyytensä korkealentoisella retoriikalla väittäen, että he ovat luovuuden todellisia perijöitä ja puolustajia. He ovat saaneet maailman lainsäätäjät ja kaupan rajoittajat uskomaan väitteisiinsä. He uskottelevat vain suojelevansa ikivanhoja toimintatapoja. He väittävät, että heidän radikaali agendansa on jollain tapaa konservatiivinen. Todellisuudessa heidän silmissään siintää tulevaisuus, jossa elektronisen kulttuurin markkinat kasvavat räjähdysmäisesti, ja he ovat kaiken keskiössä. He puhuvat etiikasta, mutta jokainen näkee helposti, että he hakevat voittoja.

Me olemme kirjojen kansaa. Me rakastamme kirjojamme. Täytämme kotimme kirjoilla. Vaalimme vanhemmiltamme perimiämme kirjoja ja mielimme siirtää ne lapsillemme. Kuinka moni meistä oppikaan lukemaan vanhemmillemme kuuluneen rakkaan kirjan ääressä? Tuputamme arvostamiamme kirjoja ystävillemme ja vaadimme, että he lukevat ne. Tuntemme jopa outoa sukulaisuutta niitä ihmisiä kohtaan, joita näemme linja-autoissa tai lentokoneissa lukemassa ”meidän” kirjojamme. Jos sortohallinto tai raiteiltaan suistunut sensori yrittäisi viedä kirjojamme, taistelisimme heitä vastaan kynsin hampain. Me olemme kirjojamme. Ne ovat ulkoisia kovalevyjämme, joihin on tallennettu ne moraaliset, intellektuaaliset ja mielikuvittelliset vaikutteet, jotka ovat rakentaneet minuuttamme.

Tekijänoikeus tunnustaa tämän kaiken. Sen mukaan omistan kirjan, kun olen ostanut sen. Saan antaa sen pois, pitää sen, lainata sen tai pistää sen talteen kassakaappiin lapsia varten. Jo vuosisatojen ajan tekijänoikeus on antanut arvon tälle lukijoiden ja kirjojen väliselle pyhälle yhteydelle.

Tekijänoikeuden vastaiset aktivistit eivät kunnioita tekijänoikeutta eivätkä kirjojamme. He sanovat, että ostaessamme digitaalisen e-kirjan tai äänitekirjan muuttamme omistajasta lisenssin haltijaksi¹. Lukijasta pelkäsi käyttäjäksi. Nuo varkaat lähettävät digitaaliset kirjat ja äänitekirjat kiedottuina sopimusteksteihin ja teknologioihin, jotka on kuin suunniteltu tuhoamaan lukijoiden tunneside kirjoihin.

Käyttäjäsopimusteksteihin on kirjattu tietysti klausuleja, joita ei voisikaan panna toimeen. Tämän huomaa siitä, että niihin on siroteltu lausumia tyyliin: ”Jos jotain tämän käyttäjäsopimuksen osaa ei voida panna täytäntöön, kaikki muut pysyvät voimassa.” Tällöin lakimiehet tietysti vain sanovat: ”Emme rajoittaneet vain niitä asioita, joille tuomarit olisivat suojeita. Pistimme tähän kaiken mahdollisen. Se on farssi, toivomuslista, ja ainoa keino päästä selville siitä, mitkä osiot ovat todellisia ja mitkä kuvitteellisia, on haastaa meidät

oikeuteen joka kohdasta.” Periaatteessa tällöin sanotaan, että tekijänoikeudella ei ole merkitystä eikä lukijoiden kannata kiinnittää siihen huomiota.

Käyttäjäsopimusten rinnalle he lisäävät digitaalisten käyttöoikeuksien hallintateknologian. Se ei ole tietenkään koskaan estänyt kirjan pakemista verkkoon. Kaikille kustantajille, jotka uskovat hallintateknologian estävän kirjojen leviämisen verkkoon, sanon: ”Katso, konekirjoittaja.”

Hallintateknologia ei estä tätä, mutta sen takia on laitonta luoda lukulaite, jolta voi lukea kirjaa tai jolla voi kuunnella äänitekirjaa². Ajatelkaa, jos jokin suuri kustantamo tekisi sopimuksen Ikean kanssa siitä, että vain Ikea voisi tuottaa kirjajhyllyjä, lukutuoleja ja lukulamppuja heidän tuotteidensa nauttimiseen, ja Ikea saisi lobattua lain, jonka mukaan olisi laitonta tuottaa ”heidän” kirjojensa kanssa yhteensopivia kirjajhyllyjä ja muita tuotteita. Kustantajat ovat vuosia valittaneet, miten Wal-Martin kaltaiset ketjut hallitsevat kirjojen jakelua. Kuvitelkaa, että tuo kontrolli jatkuisi myyntitapahtuman tuolle puolelle, hautaan asti. Kustantamon markkinoilla olevan kokoelman leviämisen ehtona olisi pysyvä suhde yhteen jakelijaan. Mitä siitä seuraisi kustannustoiminnalle?

Kirjaa pelastamassa

Olen kirjoittanut kirjoja sekä puhunut niistä ja ajatellut niitä vuosikaudet, ja olen tajunnut tärkeän mutta yksinkertaisen asian: rakastan kirjoja. En rakasta vain niiden lukemista ja omistamista – minulla on syvän tunteellinen suhde kirjan ideaan.

Tämä ei koske vain minua vaan koko yhteiskuntaamme. Jos halutaan tehdä lyhytelokuva, joka kuvaa tyranniaan luisuvaa yhteiskuntaa, tarvitsee vain kuvata kasaa palavia kirjoja, ja kaikki tietävät, mistä tapahtuu. Jos kirjailija haluaa vihjata, että kirjan henkilö on sympaattinen, hän mainitsee tämän rakastavan lukemista ja kirjastossa käymistä, ja lukijat tuntevat tätä kohtaan välitöntä sympatiaa. Kirjoilla on hyveellisyyden aura. Ne

tihkuvat hyveitä, eikä tätä voi ymmärtää rationaalisesti.

Olen tajunnut myös toisen tärkeän asian: tärkeintä kirjan kokemisessa on tietoisuus siitä, että se voidaan omistaa. Kirjastot voivat arkistoida sen, ne voivat laittaa sen lainaushyllyyn, ja asiakkaat voivat lainata sen. Tilaamamme *National Geographicin* numerot voivat homehtua rauhassa ullakolla tylsän sateisen päivän varalta – eivätkä ne katoa sillä sekunnilla kun perumme tilauksen. (Näin käy suurimmalle osalle Elsevierin, maailman suurimman lääketieteellisten ja luonnontieteellisten joutaalien julkaisijan, laitostilauksista.)

Nykyajan kustantajien käsissä on korvaamaton asia. Niiden ansiosta kirjat ovat luonamme vanhan ystävän tavoin ja seuraavat meitä kodista kotiin koko elämämme. Jostain syystä kustantajat ovat kuitenkin päättäneet vakuuttaa lukijansa siitä, että heillä ei ole oikeutta mieltää kirjoja omaisuudekseen – että heidän ei tulisi kiintyä niihin. Pahinta tässä kaikessa on, että he saattavat onnistua.

Kunnioittakaa tekijänoikeutta

Ihmiset intoilevat minulle jatkuvasti e-kirjojen lukulaitteilla, jotka pyrkivät toistamaan kirjan lukukokemuksen söpöillä animaatioilla kääntyvistä sivuista. Mikäli kuitenkin halutaan toistaa edellä kuvattu tärkeä osa kirjan kokemuksesta, joka saa meidät täyttämään kotimme rakkailla ystävillä, on palautettava ja turvattava kirjojen omistamisen oikeus. Kun ostan kirjan, se on minun kirjani. Mikään oikeuden päätös ei anna jälleenmyyjälle oikeutta ottaa sitä minulta pois.

Olette ehkä kuulleet, että joku oli vienyt kopion Orwellin teoksesta *1984* Kindle Storeen, vaikka sen jakelua ei ollut lisensoitu Yhdysvalloissa. Amazon reagoi tähän vetämällä kirjan pois asiakkaidensa e-kirjojen lukulaitteista. He olivat ostaneet kirjan, ja eräänä aamuna he

huomasivat sen olevan tiessään. Amazon toimi kuitenkin vallan hienosti. He pohtivat asiaa päivän, ja mediamyllytyksen keskellä he päättivät palauttaa kirjat – he antoivat ne takaisin asiakkaille ja lupasivat: ”Me emme enää koskaan koskaan koskaan vie kirjojanne. Ellei meidän ole ihan pakko.”³

Kun ostan äänitekirjan CD:nä, se on minun. Käyttäjäsopimus on käytännössä ”älä riko tekijänoikeutta”, ja voin muuntaa äänitteen mp3-muotoon, voin ladata sen iPodilleni tai vastaavalle laittelle – se on minun. Voin antaa sen pois tai myydä sen. Mutta jos ostan äänitekirjan Audiblelta, saan omistusoikeuden sijaan käyttäjäsopimuksen. Hallintateknologia määrittää, mitä voin tehdä sillä. Audiblen tekemät lisenssisopimukset rajoittavat sitä, millä laitteilla voin kuunnella kirjaa.

Jokainen, joka väittää, että lukijat eivät voi tai saa omistaa kirjojaan, pyrkii tuhoamaan kirjan, kustannustoiminnan ja kirjojen kirjoittamisen. Meidän ei pidä enää sallia tätä. Tulevaisuuden kirjastojen tulisi olla parempia kuin tämän päivän kirjastojen. Me kaikki tiedämme tämän. On aika lakata teeskentelemästä, että tekijänoikeuden ryöstäjät ovat oikeassa. Nuokin ihmiset olivat lukijoita ennen kuin he olivat kustantajia ennen kuin he olivat agentteja ennen kuin he olivat markkinoijia ja myyjiä. Me olemme kirjan kansaa, ja meidän pitäisi käyttäytyä sen mukaisesti.

Kopiointi on elämää

Kolme tai neljä miljardia vuotta sitten ensimmäiset itsekopioituvat molekyylit syntyivät jonkin kosmisen kemiallisen tai säteilevän sattumuksen tuloksena. Kolme tai neljä miljardia vuotta myöhemmin niistä kehkeytyi meikäläisiä. Kopiointi erottaa jähmeän materiaalin ja elämän.

Kopiointi on ollut osa kerronnallisia perinteitämme niin kauan kuin meillä on ollut sellaisia. Jos lukaisee ba-

bylonialaisten versiota luomismyytistä, voi nähdä, että *Vanhan testamentin* kirjoittajat kopioivat sitä. Kopiointi on osa kaikkea sitä, millä pidämme yhteiskuntamme käynnissä. Kaikki eivät keksi omaa raidelevyyttä. HTML ei toimi niin, että kaikki kirjoittavat omat koodinsa. Kukaan ei kehitä omaa puhelinjärjestelmää. Jos palkkaat kirjanpitäjän ja hän toteaa, että hän tulee töihin heti keksittyään vaihtoehdoisen kaksoiskirjanpidon, annat hänelle potkut. Kopiointi on edistystä.

Kopiointi on luovuutta

Aloitin kirjoittamisen kuusivuotiaana. Kävin katsomassa *Tähtien sodan* isäni kanssa vuonna 1977. Palatessani kotiin pääni oli tulvillaan ideoita, joten kaivoin esiin pinon paperia ja leikkasin ja nidoin sen suunnilleen taskupokkarin kokoiseksi ja näköiseksi. Aloin kirjoittaa muistiin sitä, mitä elokuvan tarina oli tehnyt minulle, jotta ymmärtäisin sen.

Kirjoitin ensimmäisen romaanini kaksitoistavuotiaana. Se oli ihan kauhea Conan-pastišši. Olin löytänyt Conanin yhdeksänvuotiaana, kun ostin Conan-romaanin tutusta scifi-kirjakaupasta. Mieleni aukesi uusille mahdollisuuksille. Kaksitoistavuotiaana olin jo lukenut koko Conan-kaanonin ja aloin kirjoittaa omaa kirjaani. Ja tässä sitä ollaan. Otin loparit työstäni vuonna 2006, ja nykyään minä kirjoitan työkseni. Kaikki alkoi kopiointista. Niin lapsetkin aloittavat koulun kirjoitus-tunneilla.

Silti oppimateriaaleissa korostetaan, ettei lasten pitäisi jäljitellä. Me luonnollistamme naurettavaa myyttiä alkuperäisyydestä, jota ei koskaan ollutkaan. Me rakennamme toisten työn varaan. Kielteessämme lapsilta jäljittelyn me jatkamme kauheaa ja syövyttävää valhetta luovuudesta, tekijyydestä, lukemisesta ja kirjoittamisesta.

Kopiointi on merkityksetöntä

Teemme miljoonia kopioita ennen aamiaista. Joka kerta, kun klikkaat hiirtä, syntyy täysin käsittämätön määrä kopioita koneesi ja kaukaisten palvelinten välillä. Sitä tietokoneet loppujen lopuksi tekevät. Ne ovat maailman parhaita kopiokoneita. Hyvä tietokone on tarkka kopiokone. Huono tietokone kopioi vähemmän. Tietojenkäsittelyn tekninen määritelmä kuuluu: kopioi hyvin, uskollisesti, nopeasti ja niin kitkattomasti kuin on mahdollista. Kopiointi on siis merkityksetöntä, mutta silti siitä piderään hirveää meteliä.

Meillä on tekijänoikeussäädöksiä, jotka yrittävät säädellä luovan teollisuuden tuoteketjua. Jotta agentin ja kustantajan, kustantajan ja jakelijan, jakelijan ja jällemyyjän, agentin ja elokuvateollisuuden, sekä elokuvateollisuuden ja elokuvateatterien väliset sopimussuhteet olisivat toimivia, niiden säätelyyn on luotu hyviä ja tarkoin laadittuja sääntöjä.

Tekijänoikeuslait on laadittu olettaen, että kopiointi vaatii laajan teollisen koneiston, mikä taas tarkoittaa suuria yrityksiä lakimiehineen ja agentteineen, jotka

osaavat tulkita tekijänoikeussäädöksiä ja toimia ne huomioiden. Tekijänoikeus on panssarintorjuntamiina: se on suunniteltu räjähtämään vain, jos sen yli ajaa äänilevytehtaalla.

Tekijänoikeudesta on kuitenkin tullut siviilejä tappava jalkaväkimiina, koska siviilit kopioivat aivan kaiken aikaa. He eivät oikeastaan tee mitään aiemmasta poikkeavaa, mutta nyt heidän toimintaansa kuuluu kopiointia. Kuusivuotiaana ja kaksitoistavuotiaana jaoin fanifiktioitani luokkatovereiden kanssa, mutta nyt sitä jaetaan blogeissa, verkossa, sähköpostilla, joten se on kopioimista eikä siirtymistä kädestä käteen. Kopiointista on tullut taustakohinaa.

Kaikki ne elämänalueet, joilla olemme tekemisissä tietokoneiden kanssa, ovat joutuneet tekijänoikeuden piiriin – ja tietokoneista on tullut osa kaikkea elämää. Olen maahanmuuttaja. Miten pidän yhteyttä perheeseen? Kopioimalla, Skypellä, verkossa. Miten saan tietoa terveydentilastani? Verkoista. Miten teen kirjoitani? Verkojen avulla. Minä myös julkaisen verkoissa. Minä koulutan ja hankin koulutusta verkostoitumalla, sillä opetan Waterloon yliopistossa ja Open Universityssa. Kaikki nämä elämänalueet joutuvat yhtäkkiä tekijänoikeuslain alaisuuteen. Sitä ei ole suunniteltu hallinnoimaan kaikkia noita asioita, mutta niihin kaikkiin kuuluu kopiointia. Kun jotain kopioidaan, tekijänoikeus laukaistaan. Tässä on katastrofin siemenet.

Tekijänoikeuslaki saattaa olla hyväkin säätelytään kirjoittajien ja kustantajien tai kustantajien ja elokuvateollisuuden suhteita, mutta se säätää surkeasti kaikkia niitä asioita, jotka muodostavat arkemme pääosan.

Rikkaiden lait

Perinteisesti tekijänoikeuksia on säädelty kansainvälisesti YK:n asiantuntijaelimessä, Maailman henkisen omaisuuden järjestössä (World Intellectual Property Organization, WIPO), jolla on suunnilleen sama suhde tekijänoikeuslakiin kuin Mordorilla pahuuteen. Jossain vaiheessa me eri kansalaisjärjestöissä toimivat ihmiset aloimme mennä järjestön tiedotustilaisuuksiin ja raportoida niistä, jotta kotimaissamme tiedettäisiin, mitä hallituksemme olivat tekemässä. Ihmiset ympäri maailman havahtuivat, ja tekeillä ollut sopimus, joka olisi esimerkiksi kieltänyt monia kanadalaisia televisio- ja radiotoiminnan käytäntöjä, kuten tapamme tehdä kaapelitelevisio-ohjelmia, romahti tultuaan julkisuuden valokeilaan. Niinpä sopimusprosessi siirrettiin pois YK:sta rikkaiden maiden jäsenkerhoon ACTA:an⁴.

Köyhät maat olivat olennaisessa osassa näiden sopimusten kaatamisessa, sillä ne näkivät selvästi, mitä niistä olisi seurannut. Ne nousivat sopimusprosessia vastaan tajuttuaan, etteivät rikkaat maat joutuisi oikeastaan noudattamaan ehdotettuja sääntöjä, että säännöt olisivat vain lisänneet köyhien maiden painolastia. Siksi niitä ei pyydetäkään ACTA:n kokouksiin – sinne pääsevät vain rikkaat maat. On annettu ymmärtää, että ACTA:n solmimisen jälkeen sen ratifoimisesta tulee ehto moniin

muihin avainkauppasopimuksiin osallistumiselle.

Tällä hetkellä neuvotellaan muun muassa eräänlaisesta kolmen hudin säännöstä. Se toimii näin: jos asuinkumppaniasi syytetään - vailla perusteita, vailla todisteita, ilman tuomaria, lautamiehistöä tai asianajajaa, ilman oikeudenkäyntiä - kolme kertaa tekijänoikeusrikkomuksesta, internetyhteytesi katkaistaan. Nimesi liitetään rekisteriin, johon joutuneille on laitonta tarjota verkkoyhteyttä tietynä määräaikaana. Ranskassa tämä laki tuli juuri voimaan, ja siellä tuo määräaika on vuosi.

Mietitäänkö, mitä tämä tarkoittaa kyvylle osallistua informaatioyhteiskuntaan. Mitä se tarkoittaa vaikka lapsillesi? Kuinka moni lapsi voisi tehdä läksynsä ilman nettiyhteyttä? Kuinka moni lapsi voisi pitää yhteyttä isovanhempiin ilman nettiä? Kuinka monet vanhemmat pysyisivät selvillä lastensa terveydentilasta ilman internetiä? Mitä kaikkea muuta menettääkään, jos menettää yhteyden verkkoon?

Ja se on vain alkua. Sopimus velvoittaa myös erilaisten nettipalveluiden tarjoajat kuten YouTuben, Bloggerin, Yahoo groupsin tai vastaavat varmistamaan, ettei niiden tallentama tai toistama tai välittämä materiaali riko tekijänoikeuksia. Katsotaanpa, mitä tämä tarkoittaisi esimerkiksi YouTubelle.

YouTubeen ladataan joka minuutti noin 16 tuntia videoita. Tästä hetkestä koko universumin lämpökuolemaan ei yksinkertaisesti ole tarpeeksi lakimiesten työtunteja tarkistamaan 16 tuntia videota minuutissa. Miten YouTube voi estää sivuilla näkyvän materiaalin tekijänoikeusrikkomukset? Se alkaa toimia kaapelitelevisioaseman tavoin, ja me kaikki tiedämme, millaiselta niiden ohjelma näyttää. Lakimiehet voivat vaatia meitä poistamaan mitä tahansa, mihin emme ole saaneet lupaa, vaikka se olisi hankittu sitaattioikeuden tai *fair usen* piirissä. Sopii kysyä dokumenttien tekijöiltä, miltä tuntuu tuottaa ohjelmaa, jossa näytetään mellakkaa Bhutanin kaduilla, jossa joku sattuu pitämään Pepsin logolla koristettua paitaa. Koska Pepsi ei ole antanut sen näyttämiseen lupaa, yhtiön vakuutusosasto ei anna sinun esittää ohjelmaa. Tältä se näyttäisi. Tuloksena olisi valtava taakka sananvapaudelle ja kulttuuriin osallistumiselle.

Kolmanneksi ACTA vaatisi palveluntarjoajia tarkkailemaan verkkojaan ja luovuttamaan tarkkailutietoja oikeuksien haltijoille, jotta he voisivat tutkia niitä ilman etsintälupaa, ilman oikeuden päätöstä ja ilman selkeää syytä epäillä – ilman noita liberaalin demokratian peruspilareita. Heidän tulisi tarkkailla kaikkea tekemäämme: yhteydenpitoa perheemme, lääkärimme ja asianajajamme kanssa. Lastemme kotiläksyjä.

Lopuksi kaikkea kummaa tapahtuu rajoilla. ACTA-prosessissa on esitetty, että rajavartijoiden pitäisi tarkistaa kaikki rajan ylittävät tiedonsiirtolaitteet tekijänoikeusrikkomusten varalta. Läppäreiden tarkistuksia rajalla. Se tarkoittaa, että kaikki läppärilläsi oleva – kuvat kylpevästä vauvastasi, rakkauskirjeet puolisollesi – joutuisivat jonkin rajavartiossa olevan tyyppin käsiin.

Kun tästä tuli ensimmäisen kerran puhetta, me kriitikot totesimme, että sittenhän niiden pitäisi tarkistaa

**ELÄMÄ ON
MUSTA VALKOINEN**
18.6.-28.8.2010

**PENTTI
KASKI-
PURO**
GRAFIIKKAA

**PENTTI
SAMMAL-
LAHTI**
VALOKUVIA

Finlaysoninkuja 9, 33210 Tampere
Finlaysonin alue
Puhelin (03) 213 3050
himmelblau@himmelblau.fi
www.himmelblau.fi
Avoinna kesällä: ma-pe 11-17, la 12-16,
su suljettu.

GRAFIIKANPAJA
HIMMELBLAU

GALLERIA
HIMMELBLAU

**Linnan
väki
liikkeellä**

Kohtaa kirjailija,
kuuntele, keskustele.
Koe Pentinkulman
ainutlaatuinen
tunnelma.

Pentinkulman päivät
1.-8.8.2010 Urjalassa

Yhteinen Pentinkulma -hanke

puh. 040 335 4268 | www.pentinkulmanpaivat.fi

iPodimmekin. Prosessin johdossa olevat vastasivat syytökseen: ”Oi ei, ei se koske iPodeja vaan laitteita, joilla voi tehdä merkittäviä rikkomuksia.” En tiedä, millaisia iPodeja tuo porukka käyttää, mutta kaupasta voi ostaa iPodin, johon mahtuu musiikkia 100 000 dollarin edestä. En tosiaan tiedä, mitä tuon porukan mielessä on. Tallennuskapasiteetti ei ole ainakaan vähenemään päin.

Terrorikritiikkiä taistelulaivalla

Tunkeileva ja äärimmäinen tekijänoikeuksien laajennus on katastrofi myös luovan työn tekijöille. Erään myytin mukaan kirjoittavat ihmiset ovat ihan erilaisia kuin lukevat ihmiset, että heidän välillään on selkeä raja. Kaikki tuntemani informaation luojat ovat kuitenkin myös innokkaimpia informaation käyttäjiä. Kirjailijat ovat aggressiivisimpia kopioijia, kirjojen omistajia ja hankkijoita sekä muiden taidemuotojen nauttijoita. He myös käyttävät innokkaimmin verkkoa tutkimustyöhön, markkinointiin, kollegoiden tavoittamiseen ja yhteydenpitoon julkaisijoiden kanssa.

Jotkut kirjailijat uskovat tarvitsevansa näitä uusia säädöksiä. He ovat saaneet jonkinlaisen Tukholmasyndrooman, joka saa heidät samastumaan suurteollisuuden tekijänoikeusmaksimalisteja, joiden mukaan tämä on hyvä idea. Siitä ei kuitenkaan seuraa, että tästä seuraisi hyvää kirjailijoilla ja muille luoville ihmisille.

Jotkut luovat ihmiset ottavat kopioinnin avosylin vastaan. He sanovat: ”Nyt on 2000-luku, ja kopiointia on kaikkialle. On kaunista ja historiallista uskotella, että näin ei ole, ja elää kuin seppä kylänraitin varrella, mutta se ei ole nykyaikaa.” He ovat oppineet, että kopiointi tuo työhön runsautta ja vie sen paikkoihin, joita ei olisi koskaan voinut kuvitella löytävänsä.

Saan parhaat kirjeet ihmisiltä, jotka ovat löytäneet kirjani vapaasti ladattavina (kaikki kirjani saa ladattua ilmaiseksi). Persianlahdella palveleva merisotilas lähetti minulle ehkä liikuttavimman viestin: ”En lue oikeastaan koskaan, mutta täällä on välillä käsittämättömän tylsää. Me saimme ladattua kirjasi ja jaoimme sitä laivalla. Olemme kaikki lukee sen. Se on tullut osaksi tapaamme ymmärtää maailmaa.” Tuo kirja, *Little Brother*, sattui käsittelemään terrorismin vastaista sotaa ja sen turhuutta. On ällistyttävää, että kirja päättyi juuri tuohon paikkaan ja osaksi vuoropuhelua, johon en ole koskaan osallistunut.

Teillä kaikilla on lempikirjailija. Ostitteko ensimmäisen kirjan, jonka luitte häneltä? Useimmat teistä lainasivat sen kirjastosta tai ystävältä, tai joku antoi sen teille lahjaksi, koska se on tärkeimpiä tapoja päätyä kirjojen ääreen: ystävä kertoo meille, kuinka tärkeä jokin kirja on, ja siitä tulee osa keskusteluamme. Tämä on tärkeää ymmärtää internetissä tapahtuvasta kopioinnista: se ei ole väärentämistä. Se on ensisijaisesti liikettä kädestä käteen, ihmisten välistä toimintaa: minä ostin tämän, ehkä sinunkin kannattaisi. Hei, otahan tämä, se oli minulle tärkeää. Se on tärkeää kirjallista keskustelua, joka edelsi kustannustoimintaa, painotekniikkaa tai tekijänoikeutta. Juuri tätä on kulttuurissa eläminen.

Millainen olisi hyvä e-kirjan käyttäjäsovelmus?

Älkää rikkoko tekijänoikeuslakia. Kolme sanaa! Eikä enempää tarvita kirjojemme tekijänoikeuksien ylläpitämiseen. Kaikki muu on vain lukijoiltamme varastamista. Lukijat ymmärtävät, mitä tuo sopimus merkitsee. He eivät ymmärrä, mitä iPhoneen ostetun äänitekirjan sopimuksen 26 000 sanaa tarkoittavat. Eikä kukaan kirjojen kirjoittaja suostuisi moisiin sopimuksiin. Älkää vahingossakaan rikkoko.

Jos olette kirjastonhoitajia tai arkistonhoitajia, älkää ostako tallenteita, joihin liittyy epäreiluja käyttäjäsovelmuksia. Älkää ennen kaikkea ostako tallenteita, johon liittyy hallintateknologiaa, älkääkään missään, siis missään tapauksessa ostako tallenteita, joiden hallintateknologia valvoo lukijoiden lukutottumuksia. Kirjastonhoitajat ovat kamppailleet lukijoidensa intellektuaalisten vapauksien puolesta vuosisatojen ajan. Nuo tyypit pitävät kirjastonhoitajia idiootteina. Lakatkaa olemasta idiootteja. On aika toimia kokoelmienne ja asiakkaidenne puolesta.

Lisenssejä, jotka vaativat kirjastonhoitajia luovuttamaan tietoja asiakkaiden lukutottumuksista? Kukaan kirjastonhoitaja ei tee sitä, koska me kaikki tiedämme, miten ihmisten käyttäytyminen muuttuu, kun heitä tarkkaillaan. Me tiedämme, että intellektuaalinen vapaus vaatii yksityistä tilaa.

Ottakaa selvää ACTA:n etenemistä ja vaatikaa, että sopimusprosessi tehdään läpinäkyväksi. Meidän on saatava tietää, mitä sopimuksessa sanotaan, ja siitä täytyy keskustella julkisesti. Tekijänoikeus ei saa olla salaisuuksia savuisissa neuvotteluhuoneissa vaan läpinäkyvyyttä, julkisuutta ja monenkeskistä osallistumista.

*Suomentanut ja toimittanut tekijän
luvalla Ville Lähde*

(alun perin: puhe National Reading Summit -tapahtumassa, Royal Ontario Museum, 13/xi/2009. Transkriptio osoitteessa: <http://thevarsity.ca/articles/23855>)

Cory Doctorow (craphound.com) on science fiction -kirjailija, aktivisti, journalisti ja aktiivinen blogaaja.

Hän on suositun *Boing Boing* -nettilehden (boingboing.net) perustajia ja järjestön Electronic Frontier Foundation entinen Euroopan koordinaattori. Hän on kirjoittanut mm. palkitun romaanin *Little Brother* (2008). Hän on syntynyt Kanadassa ja asuu nykyään Lontoossa.

Viitteet

- 1 <http://gizmodo.com/369235/amazon-kindle-and-sony-reader-locked-up-why-your-books-are-no-longer-yours>
- 2 <http://www.wired.com/epicenter/2009/02/amazons-e-books/>
- 3 http://www.nytimes.com/2009/07/18/technology/companies/18amazon.html?_r=1
- 4 ACTA eli *Anti-Counterfeiting Trade Agreement* on tekeillä oleva monenkeskinen kauppasopimus, joka pyritään saamaan voimaan tämän vuoden lopussa.

Poikkeahan polulta.

MARTIN HEIDEGGER

Esitelmiä ja kirjoituksia osa II

MARTIN HEIDEGGER

Mitä on metafysiikka?

Uutuussuomennos
Mitä on metafysiikka? ja
Esitelmiä ja kirjoituksia, osa II
yhteishintaan 30 €,
n & n -kestotilaajille 26 €.

www.netn.fi * tilaukset@netn.fi * p. 040 721 4891

Merkitse nettikaupan tilauksen lisätietoja-kohtaan kampanjakoodi "HEIDEGGER"

KAI EKHOLM

Kirjastot ovat palaessaankin kauniita

Kansalliskirjaston ylikirjastonhoitaja Kai Ekholm on kirjoittanut jo vuosia kirjastoista, sähköisestä julkaisemisesta ja sensuurista. Hän on pohtinut haastavalla ja kärjistäväällä tyylillään esimerkiksi sensuurin nykymuotoja ja internetin vaikutuksia tietokäytäntöihin. Hänen väitöskirjansa *Kielletyt kirjat* (Jyväskylän yliopisto, 2000) on luettavissa verkossa. *niin & näin* julkaisee Ekholmin ja BTJ Kustannuksen luvalla lyhennettyjä otteita tänä vuonna ilmestyneestä teoksesta *Kirjastot ovat palaessaankin kauniita*.

Ensimmäinen katkelma on fiktiivinen luomus geton viimeisestä lukijasta ja kirjastojen merkityksestä tuhoon tuomituille ihmisille. Tärkeä inspiraation lähde on David Shavitin teos *Hunger for the Printed Word* (1997). Vaikka Ekholmin kertojalla ei ole suoraa historiallista esikuvaa, hänen kaltaisansa tyttö on ollut olemassa. Kokemukset ovat todellisia.

Toisessa katkelmassa Ekholm pohtii sensuurin ja kulttuurien tuhoamisen julmaa historiaa ja sensuurin salavahkaisia tai vapauden asuun verhoutuvia muotoja.

Viimeinen kirjasto, viimeinen lukija

Vilna oli kuuluisa kirja-aarteistaan, ja näimme natsien kirjankeräilijöiden metsästävän näitä aarteita kuin pedot. Elokuussa 1941 natsit ryöstivät Strashunin kirjaston. *Einsatzkommando* surmasi kaikki kirjastovirkailijat paikallisen miliisin avustuksella. Hitlerin hienot professorit saapuivat Berliinistä ja Frankfurtista tutkimaan aarteita tärkeän näköisinä. Sotilaat olivat heidän suojanaan kuin petolinnut.

Kirja sai minut unohtamaan murheellisen todellisuuden.

Pidin opiskelusta. Pidin kuitenkin lukemisesta enemmän. Istuin kirjojeni ääressä myöhään yöhön, haisevan karbidilampun, kynttilän tai pienen kaasuliekkin tuomassa niukassa valossa. Äiti komensi minua sänkyyn, ja yritin estellä: Ihan kohta, olen tulossa, vähän vielä... kunnes äitini luopui ja nukahti. Koko perhe nukkuu, ja minä istuin hiljaa pimeässä ja luin.

Lukeminen näinä kauheina aikoina vei minut toiseen maailmaan, joka oli vapaa natsista, getoista ja tappamisesta. Meillä oli getossa monia yhdistäviä lausahduksia:

”Getossa ainoa lohtusi on kirja.”

”Kirja saa sinut unohtamaan murheellisen todellisuuden.”

”Kirjat vievät sinut maailmoihin kauas geton ulkopuolelle.”

”Kirja saa sinut kylläiseksi nälän hetkellä.”

”Kirja on tuonut meille uskoa, uskokaamme mekin kirjaan.”

Vilnaa pidettiin Liettuan Jerusalemina ja Vilnan gettoa ”gettojen Jerusalemina”. Tällä viitattiin sen rikkaaseen kulttuurielämään, jolla vastustettiin natsihallintoa. Getossa kulttuuritoiminta vastusti kuolemaa, keskitysleirikuljetuksia, tuhoamista, köyhyyttä ja nälkää.

Gestapon miehet varoittivat tarkkailevansa kirjastoamme ja totesivat, että jos he löytävät kirjan, jossa on kommunistista sisältöä, he tappavat sekä kirjaston työntekijät että yhtä monta ihmistä kuin kirjassa on sivuja.

Lapset tulivat kirjastoon iltapäivän varhaisina tunteina, suoraan koulusta. He halusivat seikkailukirjallisuutta jiddiisin kielellä, esimerkiksi kirjat *Kapteeni Grantin lapset*, *Maailman ympäri 80 päivässä* ja *Tom Sawyerin seikkailut*. Kirjoista puuttui sivuja, kansia, keskikohtia ja loppuja, mutta se ei tehnyt niistä lukukelvottomia. Kaikki vietiin käsistä. Normaaleissa oloissa sellaiset kirjat olisi hävitetty aikaa sitten.

A. J. Croninin teokset olivat suosikkeja. Amerikkalaisista Upton Sinclairin ja Theodore Dreiserin kirjat menivät aina hyllystä. Vanhemmat lapset lukivat ve-

näläistä kirjallisuutta. Nuoret lukivat kyltymättä Carlo Collodin *Pinocchio*ta, Daniel Defoen *Robinson Crusoe*a, Harriet Beecher Stowen *Setä Tuomon tupaa* ja Victor Hugon *Kurjia*. Kotona luettiin muun muassa Erich Maria Remarquen teosta *Länsirintamalta ei mitään uutta*, Jaroslav Hašekin *Kelpo sotilas Švejk*iä, Émile Zolan *Sotaa* ja varsinkin Tolstoin *Sotaa ja rauhaa*. Siinä Napoleon osoitti kaikille, miten Hitlerillekin oli käyvä.

Vuonna 1943 meidät siirrettiin kahteen gettoon seitsemän pienen kadun varrelle. Pienempi getto tuhoettiin 46 päivän kuluttua. Saksalaiset olivat murhanneet yli 30 000 asukasta. Parikymmentätuhatta jäi gettoon tähän viimeiseen kevääseen asti.

Jokaisen *Einsatzkommandon* murhaiskun jälkeen kirjasto oli ääriään myöten täynnä. Luimme, kunnes lamaannuimme. Lukeminen ei enää auttanut. Todellisuus jää jäljelle, kun lakkaat uskomasta siihen. Tai mihinkään. Johtaja Kruk kirjoitti myöhemmin ”kirjaston käyvän heikoksi”. Hän kirjoitti: ”Vain lapset tulivat lainaamaan. Getto reagoi täysin poikkeavasti ja lamaantuen. Kirjastolla oli enää 2 500 lukijaa. ’Kirjan ihme’ alkoi hiipua.”

Tänä syksynä aikuiset kuljetettiin Eestin ja Latvian keskitysleireille ja lapset ja vanhukset Sobibon tuhoamisleirille.

Olen yksi viimeisistä, ja tämä on viimeinen viikkoni täällä. Olen lukenut nyt lähes kolme vuotta, ja se aika on ohi. Minun tulee kirjojani ikävä.

Tänään minut erotettiin perheestäni, ja koska minulla on hyvä kokemus kirjastosta, pääsin ”paperiprikaatiin”. Uusia kirjoja tuotiin jatkuvasti Kovnosta ja monista muista paikoista, 350 synagogasta ja yksityiskokoelmista. Saimme työskennellä yli 12 tuntia päivässä ja olimme iltaisin aivan poikki.

Parhaat valitaan lähetettäväksi Frankfurt-am-Mainin Juutalaiskysymysten tutkimusinstituuttiin ja loput myydään paperitehtaaseen. He tuhoavat korvaamattomia kulttuuriaarteita yhtä silmittömästi ja säälimättömästi kuin murhaavat ihmisiä.

Sanoin hyvästit monelle rakkaalle kirjalle. Olimme näiden kirjojen viimeiset lukijat. Sen jälkeen ne hävisivät. Robinsonit, Tolstoit, Kapteeni Grantin perhe. Eivät kelvanneet kenellekään.

Me olemme ihmisolentoja ja pysymme ihmisolentoina.

Jos joudumme häviämään, haluamme antaa elämällemme merkityksen.

Muutaman päivän päästä ei ole enää lukijoita.

Olen siksi halunnut kertoa nämä asiat.

Sensuurista

Muistelkaa inhottavinta ja vaikutusiltaan tuhoisinta sensuuroitomenpidettä. Useimmille tulevat mieleen Miller ja *Kravun kääntöpiiri*, *Salamasota*, Solženitsynin *Vankileirien saa-*

risto, Ingmar Bergmanin *Neidonlähde*, Rushdien *Saataneliset säkeet* – kaikki ovat klassisen sensuurin esimerkkejä.

Entä toisessa maailmansodassa tuhottu Puola, Venäjän kirjastojen 200 miljoonaa kirjaa, Tiibetin käytännössä täysin hävitetty kulttuuri ja Sarajevon palava kirjasto vuonna 1992?

Käytämme sensuurin käsitettä aivan liian vapaasti. Se on syytä rajata vain viranomaistoiminnaksi, johon sisältyy laillinen peruste. Suomessa ilmestyy noin 15 000 teosta vuodessa ja yhteensä 100 000 painotuotetta. Virallista sensuuria Suomessa ei ole. Kaikki ei ole kuitenkaan julkista (vapaamuurarien julkaisut, *Poliisisanomat*, patentit, yritysinfo, sopimustutkimukset jne.). Waltari ja Haavikko julkaisivat kumpikin teoksen, jonka saa käsiinsä vain perikunnan luvalla.

Sensuuriksi käsitetään usein – virheellisesti – kaikki samansuuntainen toiminta:

- *mielipiteenilmaisu* (Teksasissa palautettiin kirjastoon Vonnegutin kirja, johon palauttaja ampui pari reikää.)
- *painostus* (Kangasalla Stephen Kingin teoksista ei pidetty 1990-luvulla.)
- *kansalaisryhmän mielenilmaus tai kanne*
- *varsinainen sensuuriakti*, poisto kokoelmista (Myklen teos poltettiin.)

Näistä vain viimeinen on sensuuria. Väitöskirjassani *Kielletyt kirjat 1944–1946* yritin luoda sensuurin teoriaa, jota on olemattoman vähän. Sensuuria ymmärtää paremmin, kun jättää sivuun syyttäjän asenteen ja yrittää löytää tapauksista säännönmukaisuuksia. Palatkaamme alun esimerkkeihin. Kun puhumme sensuurista, puhummekin yleensä yksittäisten teosten kohtaloista, sanojen maailmasta. Entä kokonaiset kulttuurit, kansakunnat ja kirjastot?

Kirjan ja kirjastojen historia on musteen, lyijyn ja tulen historiaa. Viime vuosisadan yllä leijuu alituinen palaneiden kirjojen ja käsikirjoitusten katku. Muun muassa natsille oli suuri ylpeydenaihe tuhota Puolassa Talmudakatemia ja sen kirjasto.

Venäläisten kirjastojen menetykset toisessa maailmansodassa on arvioitu jopa yli 200 miljoonaksi teokseksi. (Venäläiset lähteet kertovat tarkkana lukuna 115 049 689 teosta.) Puna-armeija toi pienenä kompensatona yli 20 miljoonaa huolella valittua teosta Neuvostoliittoon. Kukaan ei tiedä, mitä Yhdysvallat on laivannut kotimaahansa, vaikka sillä oli virallinen palautusohjelma.

Kiinan kulttuurivallankumouksessa 1965–1975 tuhoettiin tutkimuslaitosten ja yksityisten kirjakokoelmia, jotka käsittelivät perinteistä kiinalaista kulttuuria ja sisälsivät muun muassa ulkomaisia teoksia. Kaikkiaan hävitettiin lähes 10 miljoonaa teosta. Kirjankeräilijät hävitivät itse omia kokoelmiaan. Kiinalaisen kulttuurivallankumouksen aikana tuhoettiin käytännössä koko klassinen kiinalainen kulttuuri, ja tuhoaminen laajennettiin Tiibettiin.

Kirjastot ovat palaessaankin kauniita, kuten eräs katsoja totesi Sarajevon kirjaston yli miljoonan kirjan palaessa vuonna 1992.

Viime aikoina on alettu puhua ilmiöstä nimeltä *libricide*, jolla tarkoitetaan kirjojen holokaustia. Puola, hajonnut Jugoslavia, Neuvosto-Karjala ja Stalin. Siihen liittyy usein kirjailijoiden likvidointi. Neuvosto-Karjalan suomenkielisen kirjailijayhdistyksen 42 jäsenestä vain kaksi poistui luonnollisesti. Bernard Shaw totesi, että tappaminen on sensuurin äärimmäisin muoto.

Kannattaako siis enää pitää suurta ääntä yksittäisten teosten ja kirjailijoiden kohtaloista, kun kokonaisia kansakuntia on vaiennettu ja tuhottu? Tietysti kannattaa. Jokainen tapaus on signaali jostakin suuremmasta.

Kirjat ja kirjastot ovat ihmisyyden ja sivilisaation viimeisiä linnakkeita.

Euroopasta juutalainen kirjallisuus hävitettiin käytännössä kokonaan. Merkittävimmät kokoelmat ovat nykyään Israelissa ja New Yorkissa.

Kokoelmat voivat hävitä myös silkasta välinpitämättömyydestä. 1980-luvulla amerikkalainen opiskelija Aaron Lansky huomasi, että Yhdysvaltain itäosissa suuret määrät jiddiä kielistä kirjallisuutta joutui vuosittain kaatopaikoille. Hän kutsui sitä holokaustin jälkilmiöksi. Euroopassa maailmansotien välillä 11 miljoonaa juutalaista puhui jiddiä, vastaläkkeenä assimiloitumiselle. Kustantajat julkaisivat vuosittain tuhansia uusia nimekkeitä. Vuonna 1945 puolet tästä lukijakunnasta oli tuhottu, ja juutalainen kulttuuri oli suurelta osin hävitetty Euroopasta. Monet olivat emigroituneet Yhdysvaltoihin, ja kolme vuosikymmentä myöhemmin emigranttisukupolven poistuessa sen kirjat heitettiin roskiin. Lansky alkoi koota kirjallisuutta, aluksi pyöräillen roskalavalta toiselle, lopulta pakettiautolla. Hänen kampanjansa sai yksityistä ja julkista tukea ja toteutui 1990 National Yiddish Book Centerinä. Lanskyn ja keskuksen tavoite on kerätä tuhannen vuoden ajalta kaikki jiddiäkielinen kirjallisuus, luoda juutalaisten exoduksen kirjallinen muistomerkki.

Voiko kokonaisia sivilisaatioita hävittää peruuttamattomasti?

Kyllä voi. Silti ihmiskunta on ponnistellut jatkuvasti esimerkiksi tiibetiläisen kulttuurin palauttamiseksi. Pekinissä tuhannet ihmiset muodostavat joka aamu kuoroja ja laulavat kulttuurivallankumouksessa kiellettyjä lauluja.

Ehkä jotain sivilisaatiostamme kertoo, että toisessa maailmansodassa säästettiin myös Hitlerin kirjasto. Mutta missä se on? Kongressin kirjastossa on noin 1 200 teosta. Hitler oli maaninen lukija, joka sai vuosittain lahjaksi 4 000 kirjaa.

Onko olemassa puhdasta sananvapautta tai puhdasta sensuuria? Ei ole. Sensuuri ja sananvapaus ovat määriteltäviä suureita, toistensa heitettävyyttä, välisävyjä.

Sensuuri on muuttunut klassisesta, näkyvästä sensuurista (jonka kohteena on kirja) läsnä olevaksi sensuuriksi, jonka kohteena on lukija ja lukemiskulttuuri. Kun klassinen sensuuri eteni kirjan ja lukijan ruohonjuuritasolla, läsnä oleva sensuuri toimii ylhäältä, luo kokonaisia järjestelmiä, joissa sekä kirjailija, kustantaja/julkaisija ja lukija tietävät roolinsa ja mahdollisuutensa. Näin toimi Neuvostoliiton tai Viron julkaisupolitiikka ja sodanjälkeinen suomalainen itsensensuuri.

Mikä rooli on niin sanotulla markkinasensuurilla? Onko se sensuuria lainkaan? Vai onko se pelkkää markkinoiden taktikointia ja järjelyä? Jarl Helleman on osoittanut Solženitsynin *Vankileirien saariston* tapauksessa, että kyseessä oli pikemminkin ulkopolitiikasta johdettua markkinasensuuria, jossa ei haluttu vaikeuttaa hyvin sujuvaa idänkauppaa. (Haka ja E-liike tekivät hyviä rakennus- ja kenkäkauppoja, joita ei haluttu häiritä.)

Yhdysvalloissa on hyvin tyyppillistä, että Saunalahden kaltaiset palveluntarjoajat suodattavat ja blokkavat sivuja, ja asiakkaalle tarjotaan tyyppinen perhepaketti, johon on rakennettu kotikutoinen sensuuri. Näin suodattavat pois esimerkiksi sellaiset sivut, joissa on maininta Dick van Dykesta, ammoiset Valkoisen talon sivut (Clinton ja Gore olivat *couple*) sekä sattumanvarainen resepti, jossa on sana ”kananrintaa”. Todellista kovaa pornoa tai terrorismia ne eivät pysäytä.

Useimmissa maissa on täysin normaalia ja laillista, että työnantaja kontrolloi työntekijöiden sähköpostiliikennettä, perusteena työajan tehokas käyttö ja liikesalaisuuksien suojeleminen. Esimerkkejä meillä on sekä Nokiasta että TeliaSonerasta. Alkuvuosi 2009 toi Suomen ja Lex Nokian mukaan tähän sivistyksen valopiiriin. Yhdysvaltain tiedustelupalvelu kontrolloi edelleen koko maailman Internet-liikennettä. Jaksamme kauhistella DDR:n ja Neuvostoliiton klassista sensuuria, kun sensuurin helvettikone alkaa oman koneemme sähköpostista.

Sanojen maailmasta on siirrytty yksityisyyden maailmaan ja sen kontrollointiin.

Tunnetuin sensuurin merkkitapaus USA:ssa on ollut niin kutsuttu *Patriot Act*. Vain puolet amerikkalaisista ilmoittaa tuntevansa tämän lain sisällön. *Patriot Act*illa halutaan – tietysti – estää terrorismia ja suojella kansakuntaa, mutta millä hinnalla? Valtiolla on käytännössä halutessaan oikeus tarkistaa jokaisen henkilökohtainen kirjastolainojen historia, sähköposti ja puhelinliikennettä. Ihmisiä saa luonnollisesti tarkkailla ja valokuvata rajattomasti. *Patriot Act* mahdollistaa myös salaisen pidättämisen ilman virallista pidätysmääräystä (joiden laillisuutta amerikkalaisissa rikossarjoissa niin kovasti korostetaan). *Patriot Act*ia on kutsuttu lakiteknieksi ”avoimeksi shekiksi”, joka voi muotoutua tilannekohtaisesti millaiseksi tahansa.

Miten voi käsitellä sensuuria, jolla ei ole selkeitä sääntöjä, kohdetta tai tekijää? Näin tietysti on aina ollut, koska sensuurin säännöt paljastuvat vasta jälkepäin. Se nolaa itsensä vuorenvarmasti.

Otteet tänä vuonna ilmestyneestä teoksesta:
Ekholm, Kai, *Kirjastot ovat palaessaankin kauniita: kiistakirjoitus Internetistä, Googlesta ja kirjastojen merkityksestä*. BTJ Kustannus, Helsinki 2010.
ISBN 978-951-692-771-1. 2010. Nid. Kuv. Hinta 38 euroa.

Teos Kielletyt kirjat verkossa:
http://jyk.jyu.fi/jyk/kokoelmat/julkaisut/kielleyt_kirjat/

ANETTE ALÉN

Kielletyt sanat, kätketyt kuvat

– ajatuksia ilmaisun vapaudesta ja sen kahleista

Suomen perustuslaki (731/1999)

12.1 §

Jokaisella on sananvapaus. Sananvapauteen sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä kenenkään ennakolta estämättä. Tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä annetaan lailla. Lailla voidaan säätää kuvaohjelmia koskevia lasten suojelemiseksi välttämättömiä rajoituksia.¹

Mitä on ilmaisun vapaus ja mitä sen kahleet? Millaisilta kuulostavat sensuurin historialliset kaiut, ja millaisia ilmenemismuotoja sensuurilla on nykyään? Entä miltä sananvapaus ja sensuuri näyttävät oikeudellisesta näkö- tai kuvakulmasta? Millainen on ilmaisun vapauden ja sen kahleiden, sananvapauden ja sensuurin, suhde?

Sensuuri ja sen Suuri Selätys(kö?)

Sensuuri voidaan ajoittumisensa mukaan jakaa preventiiviseen eli niin sanottuun ennakkosensuuriin sekä repressiiviseksi luonnehdittavissa olevaan jälkikäteiseen sensuuriin. Ensiksi mainittu edeltää tietojen, mielipiteiden ja muiden viestien ilmaisemista, julkistamista tai niiden vastaanottomahdollisuutta. Jälkimmäinen puolestaan tarkoittaa ilmaisun vapauteen puuttumista, sen rajoittamista, ilmaisun, sen levittämisen tai siihen pääsyn estämistä taikka muihin toimenpiteisiin ryhtymistä vasta jälkikäteen: on rikosoikeudellista seuraamusta ja vahingonkorvausta, takavarikkoa ja jakelun keskeyttämistä. Tämä kahtiajako, näiden sensuuria toteuttavien menetelmien vastakkaiseksi mieltäminen ja melko jyrkän eron tekeminen, hallitsee pitkälti asennoitumista sanan (väärin)käyttöön – etenkin oikeudellista ajattelua sen on väitetty hallitsevan ”historiallisen jatkuvuuden voimalla”.²

Itsesensuurilla puolestaan tarkoitetaan esimerkiksi sitä, kuinka sisällöntuottajat ja -jakelijat (tai kuluttajat) rajoittavat itse omaa toimintaansa. Itsesensuuri voi kuitenkin viitata myös pidättymiseen sellaisten mieltymysten, mielipiteiden tai ajatusten ilmaisemisesta, joita pidetään tabuina tai joita ei edes tiedosteta tai tulla ajatelleeksi. Näkyvät sensuuri-toimenpiteet voivatkin käydä tarpeettomiksi, jos yhteisön jäsenten ideologisen kasvatuksen sekä poliittisen ja muunlaisen yhtenäisyyden

hoito on järjestetty tehokkaasti muilla toimenpiteillä.³

Varsinaista juridista määritelmää sensuurille ei ole. Sensuuri voidaan kuitenkin määritellä ”viralliseksi” tai ”epäviralliseksi” suhteessa lainsäädäntöön, lain tunnustamiin sensuurin ilmenemismuotoihin ja toimeenpanijoihin. Sensuurista voidaan siis puhua nimenomaan ilmaisun *oikeudellisena* kieltämisenä, rajoittamisena, kätkemisenä ja kitkemisenä. Jo antiikki tunsikin ”erityiset vartijat”, joiden tehtävänä oli muun muassa yleisen moraalien ja sanankäytön valvonta; Roomassa tämä oli eräs *ensoreiksi* kutsuttujen virkamiesten tehtävistä. Olipa sittemmin Ruotsi-Suomessakin *ensor librorum*, joka valvoi kirjallisuutta.⁴

Sensuuria muodossa tai toisessa, ilmaisun kahleita, lienee esiintynyt siinä missä ilmaisua itseäänkin⁵. ”Sanan miekan” voidaan kuitenkin todeta saaneen vasta kirjapainotaidon myötä ”niin tavattomasti lisää iskuvoimaa ja pituutta, että sen käytön valvomiseksi oli ryhdyttävä erikoisjärjestelyihin”.⁶ Kirjapainotaidon vanavedessä sensuuri toki yleistyikin – tai pikemmin se saattoi kohdistua (myös) *painettuun* sanaan ja levitä sen tavoin, sen rinnalla. Tällaista sensuuria toimeenpani ensimmäisenä laajamittaisesti kirkko, sitten valtiovalta. Raamatun opit olivat autoritaarisia diskursiivisia käytäntöjä, jotka paitsi tuottivat uusia diskursseja myös asettivat niille rajoituksia:

”Tieteissä ne ohjasivat tutkimusnäkökulman valintaa ja asettivat normeja käsitteiden ja teorioiden käyttämiseksi. [...] Raamatun kronologiaan perustuvan filosofian katsottiin soveltuvan hyvin tähän tarkoitukseen ja uudet filosofiat haluttiin torjua pois sen asemaa horjuttamasta.”⁷

Valistuksen aatteet sentään toivat mukanaan rutkasti Järkeä ja Tietoa, Edistystä! Edelläkävijänä oli Ruotsi-Suomi, jonne aikaansaatiin painovapaus. Sitä rajoitettiin kuitenkin myöhemmin. Sittemmin painovapaus (jälleen) vahvistettiin, mutta sensuuria tämä vahvistus kitki vain osittain. Autonomian aika oli sanan kahleiden kolinaa, niiden löysentämistä ja tiukentamista vuorotellen; asetettiin, julistettiin ja säädettiin, sorrettiin kausittain. Oli määräystä ja manifestia, kumousta ja kamppailua.⁸ Kirjapaino- ja kauppaliikkeen harjoittaminen säilyivät Suo-

nessa ohjesääntöisinä elinkeinoina pitkään – nekään eivät siis olleet vapaita. Suomen itsenäistyessä painovapaus otettiin vuoden 1919 hallitusmuotoon (HM). Se sisälsi säännökset sanan- ja painovapaudesta, joita ei enää valvottu ennakkosensuurin keinoin, vaan sanankäyttöön voitiin puuttua vasta jälkikäteen. Tuli levottomuus ja epävakaus, tuli toinen maailmansota: oli kommunistilakia, oli kiihotuslakia, painokannetta ja propagandaa.⁹

Nykyään sananvapaus on turvattu Suomen perustuslain (PL) 12 §:ssä. Sanankäyttöä kuitenkin valvotaan, ilmaisun vapautta raamitetaan ja rajoitetaan eri tavoin. Miksi, miten ja ketkä?

Sananvapauden ”uudet” rajat(tomuudet)

Sananvapaus on turvattu perusoikeutena ja ihmisoi-
keutena¹⁰; sana on vapaa. Mutta sanalla on yhä myös
kahleensa. Ensinnäkin perusoikeuksia ei (yleensä) ole
lähtökohtaisesti tarkoitettu ehdottomiksi tai rajat-
tomiksi.¹¹ Niitä on monesti punnittava jo keskenään, it-
seen ja toisiaan vasten. Lisäksi perustuslakivaliokunta on
nimenomaisesti tähdentänyt, että jokaiselle yhteiskunnan
jäsenenä kuuluu oikeuksien ohella monenlaisia velvolli-
suuksia¹². Perusoikeusjärjestelmän kokonaisuudesta ja oi-

keuksien luonteesta juuri perusoikeuksina voidaan myös
johtaa joitakin yleisiä rajoittamista koskevia vaatimuksia,
joiden valossa rajoitusten sallittavuutta arvioidaan (niin
sanotut perusoikeuksien yleiset rajoitusedellytykset)¹³.
Jo sananvapaussäännös sisältää paitsi sananvapautta kos-
kevan yleislausekkeen ja ennakkoesteiden kiellon, myös
sanavapauteen sisältyvien oikeuksien täsmennyksen,
säätelyvarauksen sekä rajoituslausekkeen.

Nykyisen sananvapaussykälän keskeisenä tarkoi-
tuksena on esitöiden mukaan taata kansanvaltaisen yh-
teiskunnan edellytyksenä olevaa vapaa mielipiteenmuo-
dostusta, avoin julkinen keskustelu, joukkotiedotuksen
vapaa kehitys ja moniarvoisuus sekä mahdollisuus vallan-
käytön julkiseen kritiikkiin¹⁴. Vaikka sananvapaus näin
voidaan kenties yhä mieltää ydinajatukseltaan *poliittiseksi*
perusoikeudeksi, sen piiriin on sittemmin – ja nyt jo
totunnaisesti – luettu muunkin tyyppiset ilmaisut niiden
sisällöstä riippumatta. Sananvapaus antaa turvaa erilai-
sille luovan toiminnan ja itseilmaisun muodoille, myös
kaupalliselle viestinnälle. Siihen sisältyy vapaus hankkia
ja levittää *kaikenlaisia* tietoja ja ajatuksia.¹⁵ Tämän ”si-
sältöneutraaliuden” on todettu tarkoittavan lähinnä sitä,
ettei mikään viesti ole lähtökohtaisesti suljettu sään-
nöksen soveltamisalan ulkopuolelle. Silti kaikki viestit

LYRIikka LENTOON!

2. - 3.7.2010

Vanhan kirjallisuuden päivät

Sastamalassa Sylvään koululla

Tilaa ilmainen esite
numerosta 050 301 5547
tai osoitteesta
vkp@sastamala.fi.

www.vanhankirjallisuudenpaivat.com

eivät suinkaan ole yhtä suojattuja ”sisällöstä ja tarkoituksesta riippumatta”.¹⁶ Sananvapauden rajattomuus ilmenee lisäksi siinä, ettei sitä ole tarkoitettu sidotuksi mihinkään tiettyyn viestinnän muotoon, vaan vapaus turvataan ”välineneutraalisti”, riippumatta ilmaisemiseen, julkistamiseen, hankkimiseen tai levittämiseen kulloinkin käytettävästä menetelmästä. Todetaanpa esitöissä sekin, ettei perusoikeussäännösten otsikoille, kuten *sananvapaus*, ole tarkoitettu antaa itsenäistä oikeudellista merkitystä esimerkiksi soveltamisalan määrittämisessä.¹⁷

**Unohtaa ei myöskään sovi:
Vaate on monesti aate. Liike,
ele ja ilme kenties sanaton,
vaan ei (mitään) sanomaton.
Merkki. Merki(tykse)ttömyys. Ja
hiljaisuus.
Usko tai älä:
Burkha, risti. Ateisti.
Taiteilija. Parodikko. Eikun
Pedofiili!
Tosikko.
Populisti.
Ja mikä Rasisti!**

Perustuslain tasoinen sääntely on usein hyvin abstraktia, jopa symbolista. ”Puhtaasti poliittisuontoiset julistuksenomaiset säännökset” eivät kuitenkaan sovellu hyvin ”suomalaiseen perustuslain oikeudellista sitovuutta korostavaan valtiosääntökäsitykseen”. Perustuslaissa tulee pyrkiä tietynlaiseen jyrkyyteen; sen tekstin tulee olla pysyvämpää kuin muun lainsäädännön. Tämä edellyttää, että se on kirjoitettu riittävän yleiseen muotoon. Toisaalta perustuslain ei tule olla kehittämiselle esteenä. Lainsäätäjää tulee sitoa sen säännöksiin vain rajoitetusti, eikä yksityiskohtaisuus saa tarpeettomasti vaikeuttaa tulkinnallista kehittämistä.¹⁸

Toisaalta juuri esimerkiksi PL 12 §:ssä säännellään sen kattamista oikeuksista täsmällisesti (”Sananvapauten *sisältyy oikeus ilmaista, julkistaa ja vastaanottaa* tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä [...]”). Rajoja ja rajattomuutta ilmentää myös sananvapauden käsittäminen ”alaltaan huomattavan laajaksi”; myös esimerkiksi julkistamisella tarkoitetaan *kaikenlaista* viestien julkaisemista, levittämistä ja välittämistä.¹⁹ Lisäksi KP-sopimuksen 19 artikla ja EIS 10 artikla turvaavat sananvapautta nimienomaisesti alueellisista rajoistakin riippumatta. Sananvapauksensäännöksestä ilmeneviä sananvapauden ulottuvuuksia ei esitöiden mukaan tulekaan tulkita liian kapeasti.²⁰

Perusoikeudet edellyttävät, että julkinen valta turvaa

tietyn vapauspiirin. Säädetään PL 22 §:ssä erikseen julkisen vallan velvollisuudesta turvata perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien toteutuminen. Se velvoittaa paitsi lain säätäjää, myös sen soveltajaa. Tuomioistuinten ja muiden viranomaisten on tulkittava lakia perus- ja ihmisoikeusmyönteisesti. Lisäksi on pyritty lisäämään perusoikeuksien suoraa sovellettavuutta samoin kuin mahdollisuuksia vedota välittömästi perusoikeussäännöksiin.²¹ Vielä ennen nykyiseen perustuslakiin johtaneita uudistuksia on tilanteesta kuitenkin todettu:

”Kun poliittisistakin perusoikeuksista voidaan ottaa vain yleisiä lausumia perustuslakiin, ei niiden sanallinen muovaaminen sillä tasolla ole ollut erityisen vaikeaa. Mutta jos näiden artiklojen katsotaan välittömästi sitovan tuomioistuinta ja niin ollen voivan johtaa myös lakien perustuslainmukaisuuden epäämiseen, on niiden tällainen sovellutus saattanut joutua hyvin hankalien ja nimenomaan poliittisilla näkökohdilla kyllästettyjen ongelmien eteen.”²²

PL 12 § turvaa sananvapauden kenenkään *ennakolta* estämättä. Esitöiden mukaan tähän nimienomaiseen ennakoesteiden kieltöön sisältyy sekä viestien ennakovalvonta ja -tarkastus että muut *ennakollista* estettä merkitsevät puuttumiset sananvapauteen. Tällaisina ”muunlaisina” ennakollisina esteinä voidaan pitää esimerkiksi luvan asettamista viestin julkistamisen tai julkaisemisen ehdoksi.²³ Nykyinen sananvapauksensäännös sisältää kuitenkin valtuuden säätää lailla lasten suojelemiseksi välttämättömistä kuvaohjelmista koskevista rajoituksista (ns. kvalifioitu lakivaraus)²⁴. Lisäksi perustuslakivaliokunta on ottanut kantaa ennakoesteiden kiellon ehdottomuuteen esimerkiksi (lääkkeiden) mainonnan ja markkinoinnin sääntelyssä. Tällöin on muun muassa levitettävien tietojen etukäteiseenkin valvontaan pidätetty ”perusoikeusjärjestelmän kannalta hyväksyttävien painavien syiden vuoksi perusteltu” mahdollisuus.²⁵

Sananvapauksensäännös myös mahdollistaa sananvapauden käytön *jälkikäteen* valvonnan muun muassa rikos- ja vahingonkorvauslainsäädännön keinoin. Kuitenkin sananvapauden ”asema perusoikeutena” rajoittaa myös tällaista puuttumista sanankäyttöön; esimerkiksi ”pitkälle menevät tai väljät kriminalisoinnit” voivat olla ongelmallisia.²⁶ Sananvapauden rajoja ja rajattomuutta määrittää myös sääntelyvaraus tai lakiviittaus, jonka mukaan tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä ”annetaan lailla”. Sananvapaus on näin kytketty läheisesti tavallisella lailla toteutettavaan sääntelyyn: kaikki olennaiset säännökset tulee antaa lain tasolla, ja lainsäätäjällä on velvollisuus antaa täsmällisiä säännöksiä.²⁷

Kuvaohjelmien tarkastamisesta säädetään kuvaohjelmalaissa (775/2000). Rikoslakiin (39/1889) on koottu kriminalisoitua sanankäyttöä, ja sananvapauslailla (460/2003) annetaan tarkempia säännöksiä sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä.²⁸ Markkinoinnin ja mainonnan sääntelyä sisältyy muun muassa kuluttajansuojalain (38/1978) 2 lukuun. Myös tekijänoikeuslaki (404/1961) sääntelee osaltaan ilmaisun va-

pautta ja sen kahleita – olkoonkin, että tekijänoikeutta on perinteisesti mielletty määrittävän jaottelu sisältöön ja muotoon (niin sanottu idea–ilmaisu-dikotomia).²⁹

Sananvapaus on turvattu perustuslaissa nimenomaan *kenenkään* (ennakolta) estämättä. Tämä viittaa paitsi valtion, julkisen vallan, estotoimiin (ns. vertikaalisuhde), myös toisten yksityisten toimiin (ns. horisontaalisuhteet). Esitöiden mukaan perusoikeussäännösten vaikutus horisontaalisuhteisiin välittyy kuitenkin yleensä (vasta) näitä oikeuksia konkretisoivan tavallisen lainsäädännön, sen tulkinnan ja soveltamisen, välityksellä.³⁰ Lainsäädännössä sekä sitä tulkittaessa ja sovellettaessa tuleekin ”tasapainoisella tavalla” ottaa huomioon *kaikki* sääntelyn kannalta merkitykselliset perusoikeudet³¹. Myös esimerkiksi EIS 10(2) artiklassa mainitaan *muiden henkilöiden oikeuksien turvaamiseksi* välttämättömät rajoitukset. Sääntely ja soveltaminen eivät siis saa johtaa kenenkään oikeuksien kohtuuttomaan rajoittamiseen.

Perusoikeussäännösten voidaan kuitenkin muun muassa niiden yleisiin (rajoitusedellytys)oppeihin tukeutuen mieltää suojaavan, tai pyrkivän suojaamaan, jonkinlaista perusoikeuden *täysimääräistä* käyttöä. Epäselväksi jää, mitä tällainen täysimääräinen käyttö on – tai voisikaan olla: ”Sijoittaako se perusoikeuksien käyttäjän jonkinlaiseen kuviteltuun alkuperäiseen luonnontilaan, jossa ei ole lainsäädäntöä eikä muita yksilöitä?”³² Perusoikeussäännöksille voisi myös mieltää tarkoitetun jonkinlainen (ennalta)*määrätty soveltamisala*. Vaan mitkä ovat tällaisia soveltamisalan piiriin ikään kuin *ex ante* tarkoitettuja oikeuksia, miten sellaiset voidaan tunnistaa ja mitkä oikeudet voidaan samoin tein rajata ulkopuolelle? Rajoittuisiko soveltamisala vain säännöksen sanamuodosta jotenkin *prima facie*, kirjaimellisesti tai nimenomaisesti, ilmeneviin oikeuksiin, tai kenties jonkinlaiseen ”ilmeiseen” sisältöön?³³

Sana on vapaa. Jo ennen kuin sanaakaan on sanottu. Mikä on siis oikeuteni? Oikeus mihin? Suhteessa keneen? Ja missä tilanteessa?

Sananvapauden, ilmaisu-, julkistus- ja vastaanotto-oikeuden, eräänlaiseksi vastapainoksi, kääntöpuoleksi, jopa edellytykseksi, voidaan mieltää *sietämismielipiteetä*. Sanan ’vapaus’ tarkoittaisi siis sitä, että on myös ”siedettävä” monenlaisia tietoja, mielipiteitä ja muita viestejä. Huomattakoon, että uskonnon ja omantunnon vapautteen (PL 11 §) sisältyy jo eksplisiittisesti oikeus kuulua tai *olla kuulumatta*, ja säännöksessä mainitaan *osallistumattomuus*. Tämä ”negatiivinen uskonnonvapaus” tarkoittaa, ettei ketään ole velvoittaminen osallistumaan uskonnolliseen tilaisuuteen, ja myös opetuksessa ja kasvatuksessa tulee kunnioittaa yksilön vakaumusta, lapsen oikeuksia sekä huoltajan vastuuta.³⁴

Äänet ja äänekkyiden ääret: aito, oikea Sivistynyt Sensuuri?

Nykyisin sanankäytön sääntelyn mielletään usein pohjaavan moniarvoisuuden idealle ja puuttuvan pikemmin sen loukkaamiseen tai kyseenalaistamiseen kuin keskitettyvään määrätynsisältöisen sananvapauden turvaamiseen. Liberaalidemokraattisessa (yhteiskunta)järjestelmässä onkin toiminnan, myös sanan ja ilmaisun, vapaudella keskeinen merkitys. Moniarvoisuuden nimeen vannomisesta huolimatta vapaus on rajoitettua; toleranssi siis toki kohtaa rajansa, mutta

”vasta siellä, mihin eräät perinteiselle elämäntavallamme ominaiset perustavaa laatua olevat moraaliset näkökohdat (esim. yksiavioisuus) sen asettavat taikka missä alkaa reaalinen vaara koko järjestelmän kumoamisesta poliittiselle vapaudelle ja moniarvoisuudelle kielteisten voimien toimesta”.³⁵

Sanan vapautta tai sen kahleita on poistettu, puolustettu ja penätty lukuisin eri argumentein, lukuisissa diskursseissa. On puhuttu esimerkiksi uskonrauhan, kommunismin, pornografian, rasismien tai syrjinnän käsittein. On puhuttu ”laillisen yhteiskuntajärjestyksen halventamisesta”, ”perustavaa laatua olevista moraalista näkökohdista”, ”hyvistä tavoista” ja ”epäsiiveellisydestä”, ”haitallisuudesta” ja ”vaarallisuudesta”, ”toimista, jotka loukkaavat ihmisarvoa tai muita perusoikeuksia tai ovat oikeusjärjestyksen perusteiden vastaisia” sekä ”tarkoituseristä, joiden vuoksi kansalaisille on taattu sananvapaus”. Kansalaissodan mainingeissa saatettiin avaraan valtuuslakiin nojautuen säätää painovapauden käyttämiseksi tarpeellisia järjestyssäännöksiä. Tuolloin voitiin niin ikään antaa sananvapauden perustuslainsuojalle niin väljä tulkinta, että ”se tuskin oli sopusoinnussa niiden vapaamielisten periaatteiden kanssa, joita siihen [...] oli ajateltu sisällytettävän”. Samoin saatettiin muutoin levottomina aikoina kahlita painovapaus sen käyttämistä sääntelevin normein ”kenties niin tiukalle kuin se ylipäänsä saattaa jälkipärisillä reaktiotoimenpiteillä olla mahdollista, jos mieli periaatteellisesti pysyä jonkinlaisen painovapauden pohjalla”.³⁶

Nykyään esimerkiksi pornografia on ”kuvia väärässä paikassa; kuvia, jotka syystä tai toisesta eivät saisi olla läsnä”, ja keskeisiksi nousevat monesti sellaiset argumentit kuin ”sopimattomuus” ja ”turmelevuus”. Jyrängin mukaan näihin ”sivumerkityksiin” keskittymisestä kuvastuu epähistoriallisuus – oletus aiemmasta koskemattomasta kulttuurista sekä ei-seksuaalisuuden kohottaminen arvoksi intiimille vastakkaiseksi ymmärrettävissä julkisessa tilassa. Hän toteaa kulttuurin pornoistumiseen liittyviä argumentteja kuitenkin käytetyn myös aiemmin – vieläpä puolustettaessa *toisensuuntaista* (jopa päinvastaisista) politiikkaa ja esitettäessä vaatimuksia jättää seksuaalimoraaliset valinnat yksilön itsensä tehtäväksi.³⁷

Mistä siis moniarvoisuudelle moiset, monet arvot? Perus- ja ihmisoikeudet, edustuksellinen demokratia

sekä markkinatalous monesti ikään kuin ”löytyvät” kaik-
keuden keskiöstä. Kaivattu perustavanlaatuisuus saattaa
tällöin rakentua läntisen, liberaalidemokraattisen mo-
raalin hyveellisyydelle, ja liberaalidemokratiolla näyttää
olevan ”universaaleihin arvopäämääriin suora, autent-
tinen yhteys”, kuten Petman toteaa. Oikeudelliset on-
gelmat voivat myös näyttäytyä vain jatkeina näiden
arvojen ja päämäärien muuttamiselle laeiksi ja niiden
toiminnallistamiselle.³⁸ Kuitenkin nimenomaan sanan-,
kokoontumis- ja yhdistymisvapauden on todettu viime
vuosisatojen kuluessa iskostuneen ”kaikkialla siinä
määrin mieliin, että perustuslait on katsottu sopivaksi
koristaa niiden turvasäännöksillä sielläkin, missä op-
positiota ei lainkaan sallita, vaan päinvastoin pidetään
tarkkaa huolta poliittisen ideologian yhtenäisyydestä”³⁹.

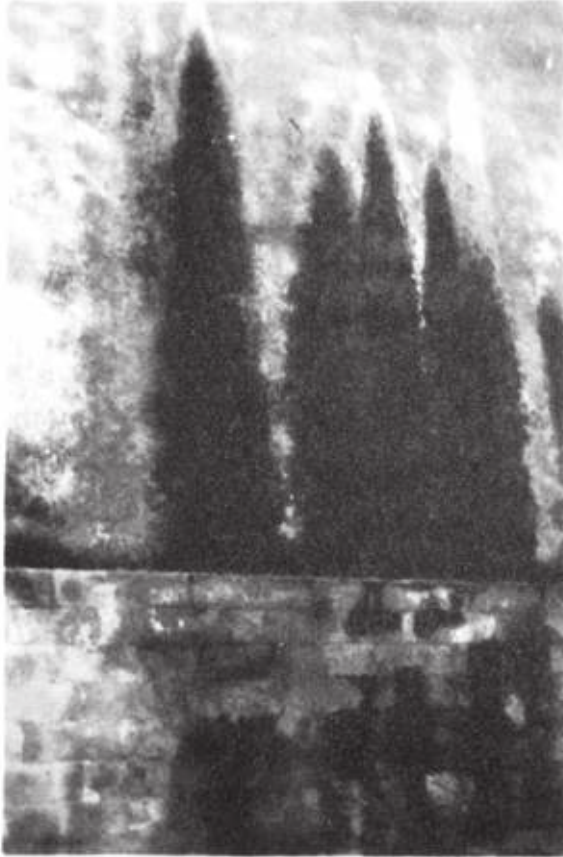
Olisiko silti ”aidolla ja oikealla” (siis sittenkin sisällöl-
lisellä?) sananvapaudella jokin kiistaton (kausaali)yhteys
liberaalidemokratiaan – ja toisin päin? Onhan PL 12 §:n
yhtenä tarkoituksena taata nimenomaan *kansanvaltaisen yh-
teiskunnan edellytyksenä* oleva vapaa mielipiteenmuodostus,
ja julistaahan EIS 10(2) artikla mahdollisuudesta asettaa
sananvapaus sellaisten rajoitusten alaiseksi, jotka ovat *vält-
tämättömiä demokraattisessa yhteiskunnassa*. Enää tarvitsee
vain löytää ne samat arvot, samat periaatteet ja samat int-
ressit. Tarvitsee löytää se, mitä on ’demokratia’, millainen on
’demokraattinen yhteiskunta’, jotta voidaan aukottomasti
määrittää sille välttämättömät muodollisuudet ja rajat.⁴⁰

Mutta mikä tasalaadun takaajaksi? Liberaalidemo-
kratia. Eikö tällöin päädytä ainakin ”epädemokraat-
tisten” delegitimaatioon, lopulta siis kuitenkin anti-

pluralismiin?⁴¹ Mikä sitten avuksi? Nihilismi? Moraalit-
tomuuden romantisointi? Kenties (moraali)relativismi?
Utilitarismi, hedonismi? Yhteiskunnallisten haittojen ja
hyötyjen punninta yksilölle koituvia haittoja ja hyötyjä
vasten? Yksilön oikeuksia korostava viettityydytyksen ja
valinnanvapauden eetos? Vai ratkeako tasalaadun on-
gelma markkinamekanismin avulla, Näkymättömän
Käden ohjauksessa?

Muistathan, kuinka kypsän kapitalismin on väitetty – ei enää uloslyövän – vaan neutralisoivan toiseuden, muuttavan sen tuottavaksi?

Jos jokin perusoikeus, kuten sananvapaus, osoittautuu
markkinoiden intressiksi, markkinamekanismista voi
monelta osin tulla sen takaaja, ja kyseinen perusoikeus
puolestaan voi hyödyttää markkinatoimijoita esimerkiksi
parantamalla kilpailukykyä. ”Moniarvoisuus” ei tällöin
merkitse itseisarvoista moraalista kannanottoa, eikä (yk-
sinomaan) lainmukaisuutta, vaan se tuo konkreettisia,
taloudellisia etuja. Toisaalta on mahdollista, että talou-
dellinen argumentti vain pukee moraalisen arvostelman
näennäisen ”arvoliberaaliin kaapuun”, ja kysymys on
edelleen arvoista ja moraalista.⁴² Markkinatalous ei ole
itsestään selvä tai ”neutraali” lähtökohta sekään.

Viestin Valta(kunta)? Sanat, kuvat ja sanoinkuvaamattomuus...

Ajatukset passiivisesta vastaanottajien massasta, ”Yleisöstä”, sekä vaikutuksille alttiista, vastustuskyvyttömistä yksilöistä sen osasina on (joukko)viestinnän yksiselitteisinä mantroina jo ohitettu. Etenkin sanan vapautteen ja sen kahleisiin kytkeytyvistä diskursseista voisi toisinkin luulla: esimerkiksi pornografiaan liittyviä eri aikojen käsityksiä yhdistää jonkinlainen vankkumaton usko pornografisen ilmaisun erityiseen kulttuuriseen tai yhteiskunnalliseen ”voimaan”. Ja juuri tästä (taika)voimasta kumpuaa kahlehtimisen, esimerkiksi oikeudellisen sääntelyn, tarve. Taustalla vaikuttaa ajatus arjen ympäristöön ja julkiseen tilaan sijoitetusta kuvasta, joka ”pakottaa” katsomaan, vieläpä ennakoimatta. Kuva myös ”vaikuttaa”, ellei sitä osata lukea ”oikein”. Lisäksi tällöin unohtuu, että vielä muutama vuosikymmen sitten pornografia oli pääosin romaanikirjallisuutta: ”Kansan – ei niinkään lasten ja nuorison – turmelijana sen nähtiin kuitenkin olevan yhtä voimallinen kuin Internetin tai katmainosten nykyisin.”⁴³

Kuitenkin voidaan väittää viestin(nän) mahdollistavan, suorastaan edellyttävän, vastaamista, palautetta

– olkoon se kuinka jälkikäteistä, näkymätöntä tai mielensisäistä tahansa. Jokainen monologi, jokainen ilmaisu, on pikemmin alistettu interventioille, keskeytyksille ja merkitysten tuottamiselle kuin ”vastaanotettu”. Lisäksi ’julkisuus’ voidaan mieltää erityiseksi sosiaalisen kanssakäymisen muodoksi. Se koostuu ihmisistä, joita yhdistää kulttuuristen symbolien kierto.⁴⁴

”Paitsi poliittiset mielipiteemme, myös syvemmät maailmankatsomukselliset näkemyksemme, halumme kuluttajina, jopa minuutemme intiimeimmät osat, kuten seksuaaliset identiteetit ja halut, muokkaantuvat osallistuessamme erilaisiin julkisuuksiin. Poliittiset puhe-tilaisuudet, elämäntutkimustiedon tunnit, mainokset ja pornoelokuvat ovat kaikki nykyisen julkisuusvälitteisen todellisuutemme osia.”⁴⁵

Käsitykset julkisuudesta ja julkisesta tilasta yksityisen ja intiimin *vastakohtana* kyseenalaistuvat: Missä on julkinen tila? Mistä sen rajat löytyvät?

Yhteisö ei ole ”valmiiden” subjektien muodostama kokonaisuus. Se ei ole minkään projektin lopputulos. Pikemmin sitä luonnehtii yhdessä tapahtuminen ja äärellisten singulaarisuuksien jatkuva yhdessäolo, jossa tapah-

tumisen mieli määrittänyt juuri monenkeskisen yhteyden kautta.⁴⁶ Lisäksi levinäsilainen Toinen edeltää Samaa. Vaikka siis olisimme jotenkin ontologisesti vapaita, olemme eettisesti jo vastuussa. Rationaalinen, imperialistinen, egoistinen subjekti, samuus, kohtaa vastustajansa toisessa, toiseudessa.⁴⁷ Ilmaisemme toisillemme, emmekä ole ilmaisun hetkellä (länä) mitenkään yksinkertaisesti tai välittömästi. Kolmannen myötä avautuvassa kentässä liikutaankin sitten jo oikeuden ja yhteiskunnallisen järjestäytymisen alueella. Suhteissa kolmansiin etiikka muuttuu oikeudeksi tai politiikaksi. Oikeus on ikään kuin vastuun järjestys.⁴⁸ Osa sitä on vastuu sanasta, sen käytöstä ja ”vapaudesta”.

Vapauden rajaaminen iholle. Yksityisen ja koskemattoman sijoittaminen ihon alle. Ei toimi.

Sen pituinen Se(nsuuri).

Mitä siis ovat ilmaisun vapaus ja sen kahleet? Onko ’vapaus’ kaiken kaikkiaan tyhjä lupaus, ikuinen pyrkimys, halu ja kaipaus? Onko sananvapaus (vain) määrätynsisältöinen perusoikeus, jota lainsäädännöllä ja oikeuskäytännössä täsmennetään ja toteutetaan? Vai silkka abstraktio, joka ylipäänsä konkretisoituu vasta tilanteissa, tapauksittain?

Sensuuria ei käy täsmällisesti määrittäminen. Sitä voi nimittää instituutioksi, se elää diskursseissa – oikeudellisissa ja muunlaisissa. Sensuuria voidaan pitää sananvapauden ehkä vihatuimpana rajoittamismuotona, ja se löytää aina uusia ilmenemismuotoja. Uudet sanat kiellettäviksi, kuvat kätkeäviksi. Sensuuriin liittyy vallankäyttöä. Sensuurilla valvotaan rajoja.

Käsitteiden sisällöt ja tarkemmat määrittelyt elävät erilaisissa diskursseissa ja kielenkäytössä. Niitä värittää (epä)historiallisuus sekä vuorovaikutteisuus, sidonnaisuus sosiokulttuurisiin, poliittisiin ja yhteiskunnallisiin olosuhteisiin, valtarakenteisiin, konteksteihin ja tilanteisiin.

Oikeudellisesti määritelty, ja alati määrittäytyvä, käsite ja yhteiskuntapoliittiset tavoitteet kietoutuvat usein erottamattomasti toisiinsa.⁴⁹ Yhteiskunnan rakennetta koskevat – lainopillisetkin – konstruktioit ”pusertuvat ikään kuin vaistomaisesti esille ja tarjoavat kulloiseenkin tilanteeseen sopivia palveluksiaan”⁵⁰. Sanankäyttöä koskevissa diskursseissa käytettäviin käsitteisiin voidaan monesti havaita sisältyvän moraalisia ja muita arvostelmia, joista lähtökohdistista vaatimuksia (esimerkiksi lainsäätäjälle) esitetään. Ja myös ”tietoisilla kritiikeillä” on oma moraalinsa⁵¹. Perus- ja ihmisoikeudetkaan eivät ole transparentteja vaan tarvitsevat sisältönsä selvittämiseen ”teorioita” itsestään. Teorioita, joilla sitten on taipumus selittää ehdottomaksi ja annetuksi se, mikä on poliittisen toiminnan historiallinen tulos.⁵² Formalismi sinänsä ei olekaan ongelma – tai edes vältettävissä. Olennaista on tiedostaa, että kysymys on *jonkun* formalismista ja puolueellisuudesta⁵³.

Sanan vapaus ja sen (oikeudelliset) kahleet saattavat toki näyttäytyä universaaleina ja epähistoriallisina, ympäristöstään irrallisina, tai vaikuttaa heijastuvan jostakin Suuresta Totuudesta. Ideologisuus leimaa kuitenkin myös laillisuutta ja legitimitettä. Ei niinkään siksi, että ’legitiimi(syys)’ avaa oven moraalille, vaan koska se sulkee sisäänsä puheen ’legitiimistä’ ja siten sitä puhuvan ammattikunnan (arvo)vallan.⁵⁴

Ilmaisun vapaus ja sen kahleet kietoutuvat yhteen, eikä niitä voi erottaa. Ne elävät samoissa diskursseissa ja edellyttävät toisiaan. Sanankäytön rajat rakentuvat ja määrittäytyvät yhä uudelleen. Myös hiljaisuudessa. Oikeuskin voi osaltaan olla tuottamassa käsityksiä – subjektista, sanan vapauksista ja sen kahleista. Oikeuden *mahdollisuus* voi kuitenkin olla juuri yhteensovittamisen mahdottomuudessa. Ja oikeudellekin pakkojärjestyksenä on rajansa: Toisen kohtaaminen tuo vastuun ja asettaa velvollisuuksia⁵⁵. Toinen ei ole kiellettävä ja kätkeä vihallinen, ei ”paha” tai ”sopimaton”, vaan toiseudella on pätevä vaade sanoa, näkyä ja kuulua. Tällöin suunta on moraalista varmuudesta oikeuteen⁵⁶. Olennaista on, miten sanankäytön rajoja rakennetaan. Miten (epä)varmana, miten vastuullisena.

Viitteet

1 Perustuslain (731/1999; jälj. PL) 12 § on tarkasti ottaen ”Sananvapaus ja julkisuus”. Tässä kirjoituksessa ei nimenomaisesti käsitellä PL 12.2 §:iin sisältyvää ”julkisuutta”. Toisaalta käsitelyn ulkopuolelle jää myös PL 11 §:ssä turvattu uskonnon ja omantunnon vapaus. Myös Euroopan ihmisoikeussopimus (jälj. EIS) ja Kansalaisyhteiskunnan ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus (jälj. KP-sopimus) turvaavat *erikseen* sananvapautta (10 artikla ja 19 artikla) sekä ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapautta

(9 artikla ja 18 artikla). Ajatus, sana ja julkisuus ovat kuitenkin monella tapaa erottamattomia. Ks. myös HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (10 §).

2 Kastari 1972, 179. Ks. myös Neuvonen 2005, 32 (lähteineen); Ollila 2004, 59–73; Kastari 1972, 179 ja 185 (alav. 12).

3 Tällaiseen sensuurin ilmenemismuotoon on kiinnittänyt huomiota – tosin 1970-luvun ilmapiiirissä – muun muassa Kastari 1972, 179.

4 Ks. esim. sama, 178–180; Rantanen 2008, 78 (alav. 46); Foucault 1981,

54–56. Ks. myös Castrén & Pietilä-Castrén 2002, 99. *Censor librorum*in virka perustettiin Ruotsin valtakuntaan 1686. Nykyisin voisivat kenties hakukoneet ja internet-suodattimet osaltaan edustaa tällaisia ”erityisiä vartijoita”? Ihmisen koko evoluutiossa puhuttu kieli on kuitenkin kohtalaisen uusi ilmiö (ks. esim. Gärdenfors 2006, 141). Kuriositeettina mainittakoon termien ”sensuuri” ja ”sensi” juontavan juurensa latinan arviointia, arvottamista ja arvostelua tarkoittavista sanoista (*censor* < *censeo* < *censere*). Ks. esim. Castrén & Pietilä-Castrén 2002, 99.

- 6 Näin Kastari 1972, 179.
- 7 Rantanen 2008, 76–77. Lisäksi ”vielä 1700-luvun alkupuolella ajatus tieteestä uutta etsivänä toimintana oli vieras”.
- 8 Lisää sananvapauden ja sensuurin sääntelyhistoriasta esim. Kastari 1972, 181–206 & Neuvonen 2005, 42–52, 70–75. Ks. myös Rantanen 2008, 138–139. Ensimmäinen painovapausasetus annettiin 1766.
- 9 Ks. esim. Kastari 1972, 179 (alav. 4) ja 180–200.
- 10 Ks. esim. EIS 10 artikla ja KP-sopimus 19 artikla.
- 11 Ks. esim. PeVM 25/1994 vp, Valiokunnan kannanotot, Perusoikeudet lainsäätäjän toiminnassa. Myös EIS 10 (2) artiklan mukaan sananvapaus voidaan asettaa tiettyjen muodollisuuksien, ehtojen, rajoitusten ja rangaistusten alaiseksi.
- 12 Ks. PeVM 10/1998 vp, Valiokunnan kannanotot, Yksityiskohtaiset perustelut, 2 luku. PL 80.1 §:n mukaan yksilön velvollisuuksien perusteista tulee säätää *lailla*.
- 13 Ks. PeVM 25/1994 vp, Valiokunnan kannanotot, Perusoikeudet lainsäätäjän toiminnassa. Ks. myös Viljanen 2001.
- 14 Ks. HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (10 §) sekä HE 1/1998 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1., 2 luku (12 §).
- 15 Ks. HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (10 § 1 mom.). Mainontakin siis kuuluu lähtökohtaisesti sananvapauden suojan piiriin, mutta on sen ”reuna-alueita” (sama). Ks. sama, 1.1. (10 § 2 mom.).
- 16 Ks. esim. Tiilikka 2007, 122. Vrt. kuitenkin esim. sama, 38–39 (lähteineen), jossa todetaan esim. rasisisten ilmaisujen jäävän EIS:n 10 artiklan soveltamisalan ulkopuolelle.
- 17 Ks. HE 1/1998 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1., 2 luku. Ks. myös sama, Yleisperustelut, 3.3 ja HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (10 § 1 mom.). Vrt. kuitenkin esim. Neuvonen 2005, 9–10, jossa erotetaan sanan- ja ilmaisunvapaus.
- 18 Ks. HE 1/1998 vp, Yleisperustelut, 3.3.: ”Perustuslaki on myös keskeinen kansallinen symboli”. Ks. myös Hautamäki 2001, 248–249 ja 257. Arvioitaessa perustuslain hyväksyttävää sääntelyalaa on vieläpä huomioitava perustuslain symbolimerkitys, joka voi perustella poikkeamista oikeudellisen tehokkuuden vaatimuksesta (ks. HE 1/1998 vp, Yleisperustelut, 1.2. ja 3.3 ja Hautamäki 2001, 249).
- 19 HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (10 § 2 mom.). Perustuslain sananvapausäännöksessä käytetään termiä ”julkistaa”. Vrt. sananvapauslaki (460/2003) 2 § 4) *julkaisu* ja 7) *julkaisu-toiminta* sekä tekijänoikeuslaki (404/1961) 8 §, jossa on erotettu *julkistettu* ja *julkaistu* teos.
- 20 Ks. HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (10 § 2 mom.).
- 21 Ks. perusoikeuksien sovellettavuudesta ja sitovuudesta mm. sama, Yleisperustelut 3.1., 3.4. ja Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (16 a § 1 mom.) sekä PeVM 25/1994, Valiokunnan kannanotot. Myös perustuslain etusijaa koskevat PL 106 ja 107 § voivat olla merkityksellisiä yksittäisissä ratkaisutilanteissa. EIS:n määräykset puolestaan ovat Suomessa suoraan laintasoisina sovellettavissa.
- 22 Kastari 1972, 178.
- 23 HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (10 § 2 mom.).
- 24 Säännöksessä ei edellytetä, että kuvaohjelmien valvonnan tulisi perustua nimenomaan *ennakkotarkastukseen* – mutta jätetään siihen mahdollisuus (ks. esim. HE 54/2002 vp, 2.1.1.). Kuvaohjelmia tarkastaa mahdollisten ikärajojen määrittämiseksi Valtion elokuvatarkastamo (VET). Ks. elokvasensuurin kehityksestä esim. Kastari 1972, 201–203 ja kuvaohjelmien tarkastamisesta sekä valvonnan uudistamisesta esim. Neuvonen 2008, 99–113 ja Neuvonen 2010.
- 25 Ks. PeVL 4/2009 vp, jossa perustuslakivaliokunta on lausunut ehdotuksesta lääkehuollon uudistamiseksi. Markkinointi ja tiedottaminen on tällöin pyritty erottamaan toisistaan.
- 26 Ks. HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (10 § 2 mom.).
- 27 Ks. PeVM 25/1994 vp, Valiokunnan kannanotot, Perusoikeudet lainsäätäjän toiminnassa.
- 28 Ks. Neuvonen 2008, 49–72, jossa mainitaan jaottelu varsinaisiin ja epävarsinaisiin sananvapausrikkoksiin; näistä jälkimmäiset viittaavat sananvapauslain joukkoviestintärikkomuksiin (sama, 49). Rikoslaissa (39/1889; jälj. RL) rikkinäisöidusta teosta mainittakoon esim. kiihottaminen kansanryhmää vastaan (RL 11:8), uskonrauhan rikkominen (RL 17:10), sukupuolisiveellisyttä loukkaava tiedon levittäminen (RL 24:8), yksityiselämää loukkaava tiedon levittäminen (RL 24:8), kunnianloukkaus (RL 24:9), virka- (RL 40:5) sekä yritysalaisuuden rikkominen (RL 30:5). Ks. lehtiartikkelin aiheuttaman kärsimyksen korvaamisesta esim. Tiilikka 2007.
- 29 Tekijänoikeus nimittäin kohdistuisi jo lähtökohtaisesti vain jälkimmäiseen tai kenties pikemmin ”johonkin niiden välillä”, sisäiseen muotoon. Aina tällaista jaoteltua ei kuitenkaan voi tehdä. Ks. tekijänoikeuden ”kohteesta” tai tekijänoikeussuojan kohdistumisesta esim. Haarman 2005, 98.
- 30 HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (16 a § 1 mom.). Käytännössä on lähinnä lainsäätäjän tehtävänä tämentää perusoikeuksia niin, että niiden vaikutus ulottuu myös yksityisiin suhteisiin. Ks. horisontaalivaikutuksesta tarkemmin esim. Rosendahl 2005 sekä Tuori 2003. Ks. myös Neuvonen 2005, 33.
- 31 Ks. mm. PeVL 7/2005 vp, 2. Esimerkiksi uskonnonvapausäännökseen aiemmin sisältyneen *nimenomaisen viittauksen* (lakeihin ja hyviin tapoihin) poisjättämisen ei säännöstä uudistettaessa katsottu merkitsevän, että ”voitaisiin harjoittaa toimia, jotka loukkaavat ihmisarvoa tai muita perusoikeuksia tai ovat oikeusjärjestyksen perusteiden vastaisia” (HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (9 § 2 mom.)).
- 32 Rasilainen 2008, 724. Vrt. & ks. myös Viljanen 2001, erit. 6 & 14.
- 33 Ks. esim. Rasilainen 2008, 724, joka toteaa tätä tuskin tarkoitettua. Ks. myös HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (10 § 2 mom.).
- 34 HE 309/1993 vp, Yksityiskohtaiset perustelut, 1.1. (9 § 2 mom.).
- 35 Näin toteaa esim. Kastari (1972, 176) eritellessään sananvapautta osana kansalaisvapauksien perustuslain turvaa.
- 36 Ks. sama, 183–184, 193 ja 187–200. Toki poikkeusolot ovat poikkeuksellisia (ks. PL 23 §). Ks. sotasensuurista mm. Ollila 2004, 59–73. Huom. ajatuksen, omantunnon ja uskonnon vapaus sen sijaan sisältyy KP-sopimuksen 4 (2) artiklan ns. ehdottomiin oikeuksiin, joihin ei ulotu mahdollisuus poiketa sopimusvelvoitteista kriisioloissaan.
- 37 Jyränki 2007, 75 & 76 (alav. 6).
- 38 Ks. Petman 2004, 272, jossa puhutaan ”liberaalista globaalisisivilisaatiosta”, läntisistä arvoista ja kansainvälisestä oikeudesta.
- 39 Vrt. Kastari 1972, 176–177 (alav. 3).
- 40 Tällöin keskeisiä ovat tulkinnat ”demokratiasta” esim. Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen (EIT) oikeuskäytännössä. Ks. myös Tiilikka 2007, 170, 175–176 & 190 *et seq.*
- 41 Vrt. Petman 2004, 273.
- 42 Ks. Jyränki 2009, 115–116. Jyränki yhdistää seksuaalisen syrjimättömyyden nousun *new governance* -ajattelun kasvaneeseen rooliin EU:n sosiaalipolitiikassa.
- 43 Jyränki 2007, 76–77 (lähteineen).
- 44 Ylä-Anttila 2009, 99.
- 45 Sama, 99–100.
- 46 Ks. Eriksson 2006, 59.
- 47 Ks. esim. Lindroos-Hovinheimo 2007, 289.

- 48 Sama, 293–294.
 49 Näin toteaa pornografian osalta Jyränki 2007, 76–77. Ks. myös Kastari 1972, 185.
 50 Kastari 1972, 186, alav. 14.
 51 Ks. esim. Jyränki 2007, 76 (alav. 4).
 52 Koskenniemi 1993, 66. Koskenniemi toteaa myös, että pyrkimys siirtää oikeudet politiikan ulkopuolelle tekee ihmisoikeusteorioista kriittisen reflektion esteitä (sama).
 53 Koskenniemi 2007, 21.
 54 Näin myös sama, 15. Koskenniemen mukaan legitimitteettiä ei ole kysymys normatiivisesta substanssista, vaan sen välttelystä ylläpitäen kuitenkin vaihtelma siitä (*semblance of substance*) (sama). Legitimitteetti asettaa normatiivisuuden korvikkeen (*Ersatz normativity*) paikatakseen muodollisen lain konservatismia ja oikeuden (nmukaisuuden) mieltävaltaisuutta ja satunnaisuutta (sama, 16).
 55 Ks. Lindroos-Hovinheimo 2007, 296, jossa todetaan myös, että vain saman ja toisen välisen suhteen kautta valtio ja oikeus pakkójärjestyksenä voidaan oikeuttaa.
 56 Ks. Petman 2004, 285 (lähteinen), jossa puhutaan ”harmaan alueen” tarpeellisuudesta ja palaamisesta ”moraalisesta varmuudesta takaisin oikeuteen”.

Kirjallisuus

- Castrén, Paavo & Pietilä-Castrén, Leena. *Antiikin käsikirja*. Otava, Helsinki 2002.
 Eriksson, Kai, Informaatioteknologia ja ontologia. *niin & näin* 1/06, 55–61.
 Foucault, Michel, *The Archaeology of Knowledge and the Discourse of Language* (L'archéologie du savoir, 1969). Engl. A. M. Sheridan Smith. Tavistock, London 1972.
 Foucault, Michel, The Order of Discourse. Inaugural Lecture in Collège de France Dec. 2, 1970 (L'ordre du discours, 1971). Engl. Ian McCleod & Robert Young. Teoksessa *Untying the text: A Post-Structuralist Reader*. Toim. Robert Young. Routledge & Kegan Paul, London/Boston 1981, 48–78.
 Gärdenfors, Peter, *How Homo Became Sapiens – On the Evolution of Thinking*. Oxford University Press, Oxford 2006.
 Haarman, Pirkko-Liisa, *Tekijänoikeus ja Lähi-oikeudet*. Talentum, Helsinki 2005.
 Hautamäki, Veli-Pekka, Suomen perustuslaki ja symbolit. *Lakimies* 2/01, 248–260.
 Jyränki, Juulia, Pahennus, julkainen tila ja siveellinen tapa – epäsiiveillisten julkaisujen sääntely- ja käsittehistoriaa Suomessa. *Oikeus* 1/07, 75–100.
 Jyränki, Juulia, Seksuaalinen syrjimättömyys

- ja Euroopan unionin oikeus – näkökulmia seksuaalisten oikeuksien markkinataloudellistumiseen. *Oikeus* 2/09, 99–118.
 Kastari, Paavo, *Kansalaisvapauksien perustuslainturva*. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisu (B-sarja N:o 164), Helsinki 1972.
 Koskenniemi, Martti, Formalism, Fragmentation, Freedom. Kantian Themes in Today's International Law. *NoFo* 4 (October 2007), 7–28, saatavana osoitteessa: www.helsinki.fi/nof; haettu 13.6.2008.
 Koskenniemi, Martti, Hierarkia, polysentria ja valtion ”kriisi”. *Oikeus* 1/93, 57–69.
 Levinas, Emmanuel, *Éthique comme philosophie première*. Payot & Rivages, Paris 1998.
 Levinas, Emmanuel, *Humanism of the Other* (Humanisme de l'autre homme, 1972). Engl. Nidra Poller. University of Illinois Press, Urbana/Chicago 2006.
 Lindroos-Hovinheimo, Susanna, Oikeus ja vastuu toisesta – näköala oikeuden ja etiikan suhteeseen. *Oikeus* 3/07, 283–301.
 Neuvonen, Riku, Kuvaohjelmien sääntely Suomessa – nykytila ja haasteet. *Lakimies* 1/10, 40–60.
 Neuvonen, Riku, *Sananvapaus, joukkoviestintä ja sääntely*. Talentum, Helsinki 2005.
 Neuvonen, Riku, *Viestintäoikeuden perusteet*. Talentum, Helsinki 2008.
 Ollila, Riitta, *Sananvapaus*. Tietosanoma, Helsinki 2004.
 Petman, Jarna, Pahuuden patologisesta dialektiikasta. Teoksessa *Immanuel Kant. Radikaali paha. Paha eurooppalaisessa perinteessä*. Toim. Ari Hirvonen & Toomas Kotkas. Loki, Helsinki 2004, 271–288.
 Rantanen, Päivi, *Suolatut säkeet: Suomen ja suomalaisten diskursiivinen muotoutuminen 1600-luvulta Topeliukseen*. SKS, Helsinki 1997. Toinen elektroninen painos, julkaistu 12.5.2008. Saatavana osoitteesta: www.aromipesa.xetnet.com/free%20library%20books%20vapaa%20kirjasto%20kirjat%20p%20E4ivi%20santeri/Suolatut%20s%20E4keet%20(Vitriolic%20Verses),%20P%20E4ivi%20Kanniston%20v%20E4it%20F6skirja.pdf; haettu 11.3.2010.
 Rasilainen, Aki, Onko perusoikeussäännösten soveltaminen lainsäädännössä ja lainkäytössä oikeudellinen ratkaisu? *Lakimies* 5/08, 723–746.
 Rosendahl, Riikka, Perusoikeudet yksityisten välisissä oikeussuhteissa. Teoksessa Teuvo Arolainen et al., *Kenestä saa kertoa? Viestintäoikeuden vuosikirja 2004*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Helsinki 2005, 3–27.

- Tiilikka, Päivi, *Sananvapaus ja yksilön suoja – lehtiartikkelin aiheuttaman kärsimyksen korvaaminen*. WSOYpro, Helsinki 2007.
 Tuori, Kaarlo, Tuomarivaltio – uhka vai myytti? *Lakimies* 6/03, 915–943.
 Viljanen, Veli-Pekka, *Perusoikeuksien rajoitus-edellytykset*. WSOY Lakitieto, Helsinki 2001.
 Ylä-Anttila, Tuomas, Julkisuudet, identiteetit ja globaalit solidaarisuudet. Teoksessa Anette Alén et al., *Oikeutta vai etiikkaa? Viestintäoikeuden vuosikirja 2008*. Helsingin yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, Helsinki 2009, 99–118.
 Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä ja eräiksi siihen liittyviksi laeiksi (HE 54/2002 vp)
 Hallituksen esitys eduskunnalle uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi (uusi nimike: Suomen perustuslaki) (HE 1/1998 vp)
 Hallituksen esitys Eduskunnalle perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta (HE 309/1993 vp)
 Perustuslakivaliokunnan lausunto valtioneuvoston kirjelmästä ehdotuksesta lääkehuollon uudistamiseksi (lääkepaketti) (PeVL 4/2009 vp)
 Perustuslakivaliokunnan lausunto hallituksen esityksestä laeiksi tekijänoikeuslain ja rikoslain 49 luvun muuttamisesta (PeVL 7/2005 vp)
 Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä uudeksi Suomen Hallitusmuodoksi (PeVM 10/1998 vp)
 Perustuslakivaliokunnan mietintö hallituksen esityksestä perustuslakien perusoikeussäännösten muuttamisesta (PeVM 25/1994 vp)
 Kuluttajansuojalaki (38/1978)
 Laki kuvaohjelmien tarkastamisesta (775/2000); Kuvaohjelmalaki
 Laki sananvapauden käyttämisestä joukkoviestinnässä (460/2003); Sananvapauslaki
 Rikoslaki (39/1889)
 Suomen perustuslaki (731/1999)
 Tekijänoikeuslaki (404/1961)
 Kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskeva kansainvälinen yleissopimus sekä siihen liittyvä valinnainen pöytäkirja (SopS 7–8/1976); KP-sopimus
 Yleissopimus ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi (Euroopan ihmisoikeussopimus) (SopS 18–19/1990); EIS www.eduskunta.fi Valtioapäivät ja -asiakirjat

JUKKA MALLINEN

Valta puhuu rahan äänellä

Venäjä on pyrkinyt palauttamaan asemansa väkivahvana suurvaltana. Siihen kuuluu myös pyrkimys ottaa media tiukkaan valvontaan ulkomaita myöten. Tästä saatiin paljastava esimerkki tänä talvena, kun georgialainen OGT eli Georgian yhteiskunnallinen televisio allekirjoitti 15. tammikuuta ranskalaisen Eutelsatin kanssa sopimuksen satelliittilähetysten välittämisestä. Tammikuun 21. päivänä Eutelsat ilmoitti kirjallisesti OGT:lle, että sen lähetys poistetaan tämän W7-satelliittista, koska sen sisältö ei tyydytä Eutelsatia. OGT tuntui joutuneen venäläis-ranskalaisen ystävyyden uhriksi – samalla viikolla ilmoitettiin Medvedevin virallisesta vierailusta Ranskaan maaliskuun alussa.

Ranskan lakien mukaan tietoliikenneoperaattorilla ei ole oikeutta puuttua lähetysten sisältöön, jos se ei ole luokiteltavissa pornoksi. Niinpä OGT:lle esitettiin pikapikaa toinen syy lähetysten lakkauttamiseen: kanava aiheutti satelliitille teknisiä vaikeuksia, jotka johtuivat hakkerihyökkäyksistä – muut lähetykset kärsivät georgialaisesta kanavasta. Samalla verukkeella Eutelsat oli sulkenut kiinalaisen oppositiokanavan NDTV:n Pekingin olympialaisten alla. NDTV pystyi osoittamaan, että tämän päätöksen oli saanut aikaan kiinalaisten viranomaisten painostus. Kun georgialaiset osoittivat tekniset syyt hätävalheeksi, Eutelsat esitti, että satelliitissa ei ole tilaa.

Eutelsat oli 15. tammikuuta allekirjoittanut sopimuksen myös venäläisen Intersputnikin kanssa, joka osti Gasprom-medialle kymmeniä kertoja suuremman osuuden satelliitin kapasiteetista. Gasprom maksoi Eutelsatille 200 miljoonaa euroa, georgialaiset 600 000. Gasprom on tunnetusti yksi maailman suurimpia korporatioita, valtiollinen kaasuyhtiö, Venäjän politiikan keskeinen rahoittaja ja vaikuttaja sekä Vladimir Putinin silmäteriä.

Eurooppalaiset lait kieltävät pienen asiakkaan diskriminoinnin televisiolähetyksissä toisen hyväksi. OGT nosti sopimuksen rikkomisesta syytteen Eutelsatia vastaan Pariisin välimiesoikeudessa, joka aloitti asian käsittelyn kiireellisessä järjestyksessä, koska se liittyy tiedotuksen vapauteen.

Ryhmä europarlamentin jäseniä syytti kirjeessään Ranskan hallitukselle Eutelsatia siitä, että sen päätös johtui Kremlin painostuksesta. Muiden muassa filosofi Bernard-Henri Lévy yhtyi tähän protestiin. *Libération* kirjoitti, että Eutelsat sulki OGT:n lähetykset, koska ne olivat liian riippumattomia Kremlistä. *Le Monde* kysyi: ”Estääkö ranskalainen oikeusistuin Eutelsatia noudattamasta Kremlin käskyjä?”

Ranskalaisen liike-elämän edustajat ministereitä myöten lobbaavat Venäjän talousetuja ja näköjään myös riippumattoman televisiokanavan tekemistä näkymättömäksi. Tunnetuin näistä lobbareista on Gerhard Schröder, *the best Bundeskanzler money can buy*. Nyt ranskalaiset kysyvät, pystyvätkö venäläiset suuryhtiöt manipuloimaan eurooppalaista mediaa. Ryhtyvätkö mediamonopolit edistämään Venäjän politiikkaa?

Venäjänkielinen TV-monopoli

Koko hässäkän ydin on se, voiko IVY-alueelle perustaa riippumattoman venäjänkielisen televisiokanavan. OGT:sta olisi tullut ainoa Kremlin valvonnan ulkopuolella oleva Kaukasian asioista kertova media. Se piti nistää alkumetreille, koska Kreml pitää koko riippumattoman kanavan ideaa uhkana itselleen.

OGT on internetissä ja siirtymässä amerikkalaiselle operaattorille Hotbertille. Samalla se menettää venäjänkielisen yleisön. Venäläiset lautasantennit on suunnattu Eutelsatin W4:än ja W7:än. Jälkimmäinen kattaa Euroopan, Venäjän, Siperian ja Kaukasian. Eutelsat on tarjonnut OGT:lle teknistä satelliittia, joka ei näy venäjänkielisille alueille.

Venäjän hallituksen valvomat tiedotusvälineet käsittelevät Kaukasian asioita monopolina ja propagandistisesti. Siksi monet toimittajat Venäjältä ja muista IVY-maista olivat siirtymässä OGT:lle, koska IVY-maissa on niin vähän mahdollisuuksia vaihtoehtoiseen riippumattomaan journalistiikkaan. OGT:ta vetämään tuli tunnettu Eks-tremalisen journalistiikan keskuksen vetäjä Oleg Panfilov, ja mukana

on esimerkiksi presidentti Dzhohar Dudajevin leski Alla.

Yleisesti myönnetään, että kanava ei ole esittänyt Venäjän turvallisuutta uhkaavaa informaatiota. Mutta kanavan ohjelmissa esiintyy opposition edustajia, jotka on suljettu pois Venäjän valtamedioista, kuten ingushikirjailija Issa Kodzov ja ihmisoikeusaktivistit Valeria Novotvorskaja ja Konstantin Borovoi. Tämä ärsyttää Kremlä. Duuman edustaja Semjon Bagdasarov ilmoittikin, että OGT uhkaa Venäjän intressejä paitsi Georgiassa myös Pohjois-Kaukasiassa, esimerkiksi Tshetsheeniassa.

Agentteja netissä

Venäjä taistelee vapaata mielipiteenmuodostusta vastaan myös netissä. Tuttu venäläinen lehtimies lähialueelta kertoi tuttavastaan, joka opiskelee FSB:n läänikoulussa. Tuttava oli kertonut, että opiskelijat tienavat opiskelurahoja hyökäilemällä venäläisessä internetissä oppositiota vastaan. Tyyli-ihanteena on karkea demagogia, tekniikkana härski parjaaminen ja provokaatiot. Ja venäläisittäin vedetään välistä: kun palkkio tulee kertahyökkäyksestä, voi saman seipitelmän käyttää useaan kertaan. Toimittaja googlasi eräästä oppositiojohtajaan kohdistuneesta hajupommista harvinaisen sanamuodon ja – bingo! Sama teksti toistui vain alkulause muunneltuna ja tilanteeseen soviteltuna kahdeksan kertaa. Nämä FSB:n mielipidetorpedot onkin helppo erottaa tavallisesta venäläisestä nettiloiskiehunnasta – karkea propaganda paistaa läpi.

Tämä hämähäkinverkko ulottuu ulkomaillekin. Suomessa asuva petroskoilainen kirjailija Arvi Perttu pitää blogia ”Maahanmuuttaja”, jossa hän käsittelee Venäjän nykypoliitikkaa usein kriittisesti ja perustellen aina asian-tuntevasti ja huolellisesti. Kolme vuotta sitten blogiin tuli nimetön varoitus, jossa sanottiin, että FSB ryhtyy perkaamaan ”Venäjän vastaisia nettisivuja” myös ulkomailla. Viesti päättyi peiteltyyn uhkaukseen ”vieraat tulevat”.

Itsekin olen joutunut parjauksen kampanjoinnin kohteeksi. Olin äskettäin Iivi Masson radio-ohjelmassa

”Suoraa puhetta” keskustelemassa Venäjästä. Puhuin mielestäni harkitusti ja maltillisesti. Ohjelman keskustelupalstalla hyökkäsi välittömästi nimimerkki ”nimetön” otsikolla ”Mallinen ei ole mallikelpoinen”, joka syyllisti: ”Se oli suoraa puhetta kahden kansan ystävyyssuhteita vastaan. J. Mallinen siellä repi rikki kaikki yrityksetkin kääntää keskustelu myönteisyyden suuntaan.[...] Aina ilmestyy puskista joku Mallinen, joka kaivaa menneisyyden pohjamudat esiin.”

Kritisoidessani Venäjän poliittista suuntaa olin mielestäni Venäjän kansan ja kansojen puolella. Jo henkilöhistorianikin pakottaa minut tuntemaan syvää huolta venäläisten hyvinvoinnista ja tulevaisuudesta. Saan silti kimppuuni nämä YYA:n vangit, joiden mielestä kansojen tehtävänä on toistella liturgiaa hallitusten välisistä suhteista ja joita ”menneisyyden pohjamudat” kavahduttavat – pitäisikö menneisyys jättää arvioimatta siksi, että se on avain nykyisyyden ymmärtämiseen?

Legendaarinen *Tiedonantaja*-lehti on säännöllisesti mollannut minua ja osallistunut provokaatioihin minua vastaan siitä lähtien, kun järjestin mielenosoituksen Tehtaankadulle Anna Politkovskajan murhan jälkeen. Jopa maineikas kirjailija Matti Rossi on herännyt siihen. Hän oli vaiennut sen jälkeen, kun hän vuonna 1975 vasikoi unkarilaisen kirjailijan Dénes Kissin mielipiteistä Unkarin kirjailijaliitolle. Viime keväänä hän tuli *Tiedonantajassa* ulos kaapista ylistäen Stalinin voittoa 1945 ja nykyisiä pronsisotureita. Sofi Oksanen ja Imbi Paju saivat ankaran mutapommin niskaansa, mutta Suomen vaikutusvaltaisimmaksi sananvapauden viholliseksi Rossi paljasti minut. Pidän kyllä Kissin rinnalle joutumista ansaitsemattomana ylennyksenä.

Vakavasti puhuen – yksin sitä jää tässä maassa, kun joutuu nettigorillojen aggression kohteeksi. Ei tarvitse olla maahanmuuttoministeri. Kansalaisyhteiskunta katsoo sivuun, kun autoritääristen hallitusten inspiroimat änkyrät mobbaavat huutavan ääntä korvessa.

Mutta kyyristelyhän onkin perinteemme.

JUKKA KOSKELAINEN

Sammakko kiehuva vedessä

– muutama huomio Venezuelan hupenevasta sananvapaudesta

Siitä saisi juonen poliittiseen trilleriin. Toimittaja Patricia Poleo on paennut Miamiin, koska hän ei tahdo oikeuden eteen Venezuelassa. Mistä häntä syytetään? Osallisuudesta salaliittoon, joka murhasi valtion syyttäjän Danilo Andersonin. Pommi räjähti, kun Anderson istui autossa. Poleo taas oli julkaissut artikkeleita, joissa hän väitti, että Andersonin murhan taustalla oli hallituksen sisäinen ryhmä.

Patricia Poleo toimitti *El nuevo país* -lehteä, jonka levikki oli vaivaiset parikymmentä tuhatta kappaletta. Levikki nousi tosin huomattavasti, kun Poleo vuonna 2002 julkaisi artikkelisarjan, joka käsitteli sitä, mitä hänen mukaansa todella oli tapahtunut saman vuoden oudossa vallankaappauksessa, joka pakotti presidentti Hugo Chávezin luopumaan vallasta – **mutta vain kolmeksi päiväksi**. Poleon kolumneista myytiin kadulla jopa valokopioituja versioita.

Vuonna 2004 Poleo kirjoitti Danilo Andersonin murhasta. Poleo oli päätynyt tutkimuksissaan siihen johtopäätökseen, että murhan takana oli hallituksen sisällä toimiva ryhmä, jonka oli kaiken huippuna määrä olla yhteistyössä Andersonin kanssa. Tällä olisi vain ollut ryhmän kannalta vaarallisia tietoja hallussaan. Yleinen syyttäjä Isaiás Rodríguez nosti kuitenkin syytteen Poleota vastaan osallisuudesta Andersonin murhaan. Todistajia oli tasan yksi: kolumbilainen Giovanni Vázquez, joka väitti toimineensa maansa pahamaineisissa puolisolitaalisissa joukoissa ja olleensa läsnä murhaa suunnitelluissa kokouksissa.

Vázquez kertoi, että itse asiassa salaliiton oli määrä murhata presidentti Chávez, mutta kun se ei siihen pystynyt, kohteeksi valittiin syyttäjä Anderson, jonka tehtävänä oli muun muassa tutkia vuoden 2002 vallankaappauksen mahdollisia syyllisiä. Oppositiota edustava televisiokanava Globovisión pystyi osoittamaan kolum-

bialaisen huijariksi. Mies oli väärentänyt elämäkertansa ja ollut vankilassa silloin, kun salaliiton väitetyt kokoukset oli pidetty. Lisäksi hän muutti koko ajan tarinaansa ja kertoi lopuksi, että Rodríguez oli tarjonnut hänelle puoli miljoonaa dollaria, jotta hän toimisi jutun todistajana.

Mutta ehkä tämä tarina kuulostaa sittenkin fars-silta, eikä se kelpaisi jännityskirjailijoille liian epäuskottavana. Mutta todellisuus on ikävä kyllä joskus epätodennäköinen. Tarina kuitenkin paljastaa sananvapauden tilan Venezuelassa, ja siksi Hugo Chávezin johtamasta maasta on medioissa tehty yhä useammin huolestuneita ja avoimen kriittisiäkin katsauksia. Vastapainoksi saamme kuulla usein aivan vastakkaisen näkemyksen. Sen mukaan sananvapautta ei Venezuelassa rajoiteta, ja lisäksi kriittiset tiedotusvälineet ovat oligarkkien hallussa. Niitä tulisi toki rangaista kumouksellisesta toiminnasta ja yhteistoiminnasta CIA:n kanssa, mutta maan presidentti Chávez on suunnattomassa armeliaisuudessaan sietänyt niitä näinkin pitkään, koko tähänastisen yksitoistavuotisen hallitusvaltansa ajan.

Venezuela ei ole enää vain kaukainen öljyntuottajavaltio, vaan se on saanut vahvan symbolisen latauksen. Venezuelasta on tullut uusi Kuuba, Nicaragua tai Kiina, ääriyaseemiston sillanpääasema, josta käsin ”toisenlaisen maailman” kerrotaan olevan mahdollinen. Pitkään saatiin lukea ja nähdä Chávezin tempauksia piristävinä välipaloina, jotka toivat kaivattua väriä politiikkaan; ja varmasti monia huvitti, kun hän totesi YK:ssa George W.

Bushin jäljiltä ilmaan jääneen rikinkatkun. Venezuelasta on tullut punainen vaate, joka on jakanut mielipiteitä viime vuonna. Oikeisto ja vasemmisto tuntuvat olevan uudestaan olemassa, kun Venezuelasta keskustellaan.

Mutta Venezuelan sananvapauskysymys ei voi olla mitenkään vasemmistolainen tai oikeistolainen asia. Tahdon myös kumota solidaarisuusjärjestöjen viestit. Sananvapaus on koko ajan heikentynyt, eikä oligarkeilla ole enää ratkaisevaa sananvaltaa hallituksen tiedotusmyllyllä. Mutta sekään ei ole koko kuva.

Television ylivalta

Syytettä Patricia Poleota vastaan ei ole peruutettu, ja hän elää yhä maanpaossa Miamiassa. Hän jatkaa *El Nuevo País* -lehden kolumnistina, hänellä on oma verkkosivu, ja hän kirjoittaa pelkästään hallituksen vastaisia artikkeleita. Jokunen muukin toimittaja on tehnyt pakomatkan Miamiin, mutta yleensä he ovat rohjenneet palata Venezuelaan. Kovin monta toimittajaa ei ole tapettu, ja tapetut ovat toimineet melkein aina pienillä paikkakunnilla kaukana pääkaupungista.

Siksi Venezuela ei ole ollut sananvapausjärjestöjen kuumiin maa. Se ei ole herättänyt samanlaista kiinnostusta kuin Kuuba, Kiina tai Iran, joiden kanssa Venezuelalla on hyvin läheiset suhteet. Maan tilanne ei oikein mahdu vallitsevaan mielikuvaan, joka jakaa maailman helposti kahtia: joko sananvapautta noudatetaan tai ei noudateta. Mielikuvan mukaan edelliseen ryhmään kuuluvat niin sanotut demokraattiset maat, joissa voi hyvinkin ilmetä kaikenlaisia pöyristyttäviä ongelmia mutta joissa sana on vapaa, jos sitä vain käyttää. Jälkimmäiseen ryhmään kuuluvat tietysti diktatuurit ja totalitaariset maat, joissa hallitus kontrolloi tiukasti tiedotusvälineitä.

Venezuelan muitakin kriittisiä tiedotusvälineitä on uhkailtu, mutta ne jatkavat yhä toimintaansa ja julkaisevat hallitusta rajustikin kritisoivia artikkeleita. Eivät kuitenkaan kaikki. Televisio on Venezuelan tapaisessa maassa ylivoimaisesti vaikutusvaltaisimman tiedonlevityskanava. Sanomalehtien lukijoita ja internetin aktiivisia käyttäjiä on ehkä runsaat puolet siitä mitä Suomessa. Kun avaan television maan pääkaupungissa Caracasissa, tarkistan aina kanavien aatteellisen linjan. Hallitukselle kuuluu seitsemän kanavaa, oppositiolle yksi ainoa. Sitten on suuri kaupallinen kanava Venevisión, jonka uutisartikkelit myötäilee hallitusta, ja Televen, joka yrittää olla neutraali ja poliittisesti vaitonainen. Lisäksi näkyy kolme kanavaa, jotka eivät kommentoi politiikkaa mitenkään.

Vuonna 2007 hallitus sulki yhden kanavan, RCTV:n, tai oman ilmoituksensa mukaan ei enää uusinut sen toimintalupaa, koska kanava oli tukenut vuoden 2002 valtakunnallista presidenttiä vastaan. Oikeampi syy piilee varmasti kanavan aamuohjelmissa, jossa presidenttiä arvosteltiin kärkkäästi, usein värikkäällä, kansaan menevällä kielellä. Siksi näitä ohjelmia katsoivat monet slummialueiden asukkaatkin. RCTV siirtyi kaapeliverkkoon. Hallitus kielsi sen toiminnan tämän vuoden alussa sieläkin.

Propagandaa ja marxismia

Venezuela on jakautunut maa. On pieni ryhmä rikkaita, todellisia oligarkkeja, hupeneva keskiluokka ja köyhät. Presidentti saa kannatuksensa lähinnä köyhiltä alueilta. Siellä tulinen retoriikka ja äärimmäinen populismi purevat paremmin. Slummeihin on perustettu ”yhteisöneuvostoja”, joiden tehtäväksi ilmoitetaan asukkaiden intressit, mutta jotka ovat pikkuhiljaa saaneet yhä poliittisemmän luonteen. Opposition ryhmiä toimii köyhillä alueilla niukasti, joten siellä tiedonvälityksessä vallitsee käytännössä hallituksen monopoli.

Se tarkoittaa myös, että ihmisiä haetaan kotoa äänestämään ja heille tehdään selväksi, ketä pitää äänestää. Näin varmistetaan presidentin vallan jatkuminen vaaleilla, joita onkin järjestetty taajaan, ja Chávez on voittanut ne kaikki, yhteensä ainakin kaksitoista kertaa. Ainoa poikkeus on kansanäänestys, jossa kysyttiin, voiko presidentin toimikautia jatkaa loputtomiin. Mutta koska presidentti hävisi niukasti, äänestys järjestettiin seuraavana vuonna uudestaan kovemman propagandakampanjan turvin, ja silloin presidentti sentään jo voitti.

On myös mahdotonta tietää tarkkaan, kuinka suuri kannatus hallituksella eli presidentillä näillä alueilla tosiasiassa on, koska monet kertovat mielipidetiedusteluissa kannattavansa presidenttiä huolimatta siitä, mitä he oikeasti ajattelevat. He yksinkertaisesti pelkäävät ilmaista todellisia kantojaan, koska väärästä ajattelusta saattaa koitua hallituksen pienten avustuspakettien menetys. Slummialueilla on viime aikoina kuitenkin alettu uudestaan ilmaista tyytymättömyyttä paukuttamalla kattiloita. Tämä protestointitapa saavutti suuren suosion jokuunen vuosi sitten, ja meteli oli välillä korvia huumaava, kunnes hallitus yksinkertaisesti julisti kattilansoiton laitto-maksi ankarilla rangaistuksilla uhaten.

Silti presidentin kannatus on edelleen suurta, paikoin kiihkeääkin, ja se saa jopa uskonnollisia sävyjä. Kannatuksen perusta tuskin on pelkissä vähävaraisten avustushjelmissä, jotka ovat jonkin verran lievittäneet köyhyyttä, sillä sellaisia ohjelmia oli aikaisemminkin hallituksilla. Kannatuksen ylläpitoon vaikuttaa olennaisesti juuri tiedonvälitys, joka korottaa presidentin ylivoimaiseksi sankariksi, itsenäisyysankari Simón Bolívarin työn jatkajaksi planetaarisella tasolla. Hänet saatetaan maalata samaan kuvaan Jumalan, Jeesuksen ja Bolívarin kanssa.

Television puolella hallitus saa sanomansa kuuluviin kuudella valtakunnallisella kanavalla, mutta se osaa myös ovelamman taktiikan. Se on nimittäin perustanut satoja niin sanottuja vaihtoehtoisia kanavia niin televisioon kuin radioon. Kun niitä katsoo, saa kuultavakseen edelleen pelkkää presidentin ja hallituksen ylistystä ja opposition parjausta, mutta ääneen pääsevät vähän enemmän myös tavalliset ihmiset, kunhan he vain ilmaisevat aktiivisesti kannatustaan presidentille. Ulkomailla näitä kanavia on joskus esitelty sosiaalisina tiedotusvälineinä, ikään kuin puolueettomina, koska niissä kuuluu kansan oikea ääni.

Sanomalehdistössä hajonta on suurempaa. Suurin lehti *Últimas noticias* on saavuttanut noin 300 000 le-

”Venezuelan kaikkien televisio- ja radiokanavien on välitettävä hallituksen lähetyksiä, presidentin puheita ja propagandaohjelmia.”

vikin maassa, jossa on noin 27 miljoonaa asukasta. Lehti on selvästi hallituksen puolella, joskin se antaa joka sunnuntai kokonaisen sivun oppositiopoliitikko Julio Borgesin käyttöön. Viime aikoina lehden yleissävy on mielestäni ollut melko melankolinen ja siten poikennut hallituksen yleisestä tiedotuslinjasta, joka julistaa vallankumousta, sosialismia ja marxismia kiihkein sanankääntein, jotka me keski-ikäiset muistamme hyvin Suomen seitsenkymmenluvulta. Sävy onkin väliin identtinen sen ajan neuvostotiedotuksen kanssa, mikä aiheuttaa ainakin minussa outoja *déjà vu* -kokemuksia. Yhdessä television tietoiskussa jopa kerrottiin, mitkä muut maat ovat toteuttaneet sosialismin. Mainittiin sellaisia maita kuin Kuuba, Tšekkoslovakia, Puola ja Kiina. Ei kerrottu, että Tšekkoslovakiaa ei ole, eikä sitä, miten muille Itä-Euroopan maille kävi.

Sanomalehdistä kakkosena on *El nacional*, levikki noin 200 000. Kun Chávez valittiin vuonna 1998, lehti oli yksi valinnan suurimpia taustavaikuttajia. Se julkaisi näyttäviä kokosivun artikkeleita, joiden mukaan Venezuela ajautuisi pahimmillaan sisällissotaan, ellei Chávezia valittaisi. Sittemmin lehti siirtyi opposition leiriin, se kun sai osansa uhkailuista sekä-että-linjansa tähden.

Puhetta riittää

Presidentti Chávez on saanut maailmalla melkoisesti sympatiaa, koska hänen koetaan taistelevan köyhien oikeuksien puolesta. Itse on ole kuitenkaan havainnut mainittavia parannuksia heidän oloihinsa huolimatta valtavista öljytuloista. Eikä voi tietää, mitä jokin muu poliittinen ryhmä olisi saanut aikaan korkeiden öljynhintojen aikaan, sillä ne eivät ole juuri saaneet tilaisuutta päästä valtaan. Ja kaikki poliittiset ryhmät ilmoittavat olevansa köyhien asialla.

Kun Chávezin aikaa on kestänyt nyt yli yksitoista vuotta, maan infrastruktuuri vaikuttaa olevan entistä huonommassa kunnossa. Sähköverkko kaipaa uudistusta, ja sähkön säännöstely ja katkokset ovat tavallisia. Ruoka-kaupasta ei aina saa peruselintarvikkeita, vaikka uuden sosialistisen talouden myötä kansalle on luvattu ummet lammet.

Perinteisillä oligarkeilla ei näytä enää olevan mahdollisuuksia valtaan. He ovat hävinneet tiedotussodan varmasti myös siksi, että he ovat aliarvioineet entisen everstiluutnantti Chávezin strategisia kykyjä. Lisäksi rikkaan

imagolla ei enää saa poliittista valtaa. Maan uudet oligarkit näyttävätkin kuuluvan hallituksen riveihin. Yksi vanhakin luopui Chávezin vastustamisesta. Latinalaisen Amerikan rikkain liikemies Gustavo Cisneros omistaa Venevisión-televisiokanavan, jolla on yksinoikeudet tuiki tärkeisiin Miss Venezuela -kisoihin ja joka näyttää niin ikään huipputärkeitä baseballin loppuottelut. Vuonna 2003 Cisneros tapasi Miamissa presidentti Chávezin ja Jimmy Carterin. Ei tiedetä, mitä tapaamisessaan puhuttiin ja päätettiin, tiedetään vain, että tapaaminen järjestettiin, ja sen jälkeen Venevisión ei enää arvostellut hallitusta juuri lainkaan.

Globovisiönin johtaja Guillermo Zuloaga osallistui maaliskuun lopulla Amerikan maiden sananvapausjärjestö SIP:n kokoukseen Venezuelassa. Hän ilmoitti, että ”ei voida puhua sananvapaudesta, kun hallitus käyttää valtaansa tukahduttaakseen tiedotusvälineitä ja sulkeakseen niitä, kun se on lähettänyt 2000 omaa lähetystään vuodessa ja kun presidentti käyttää valtaansa manipuloidakseen yleistä mielipidettä”. Tämän jälkeen Zuloaga vangittiin välittömästi, koska hän oli ”yllyttänyt rikokseen, osallistunut salaliittoon ja levittänyt väärää tietoa”.

Mutta Zuloaga ei levittänyt väärää tietoa. Hallitus on sulkenut kymmeniä radiokanavia ja käyttänyt valtaansa, jotta kriittiset sanomalehdet eivät saisi paperia, ne kun joutuvat hankkimaan sen huonolla, epävirallisella valuuttakurssilla. Se lähettää omia ohjelmiaan, presidentin puheita ja propagandaohjelmia, jotka maan kaikkien televisio- ja radiokanavien on välitettävä samaan aikaan. Näille lähetyksille ei ole asetettu minkäänlaista rajoitusta; presidentti voi alkaa puhua milloin vain ja jatkaa kuinka kauan tahansa. Kuten sanottua, jo televisiokanavien määrässä presidentillä on moninkertainen ylivoima opposition nähden.

Globovisiönin toiminta on jatkuvasti vaakalaudalla. Mikäli tämä kanava katoaa, Venezuelan televisio on siirtynyt käytännössä neuvosto aikaan. Enää ei tarvitse matkustaa pelkästään Kuubaan, kun tahtoo kokea sosialismin ulkomuseon tai kokea nostalgisia värähdyksiä.

Sanelupoliitikkaa

Sananvapaus on tietenkin kirjattu Venezuelan vuonna 1999 hyväksytyyn perustuslakiin, jonka mukaan ”tiedonvälitys on vapaata ja monimuotoista, ja se sisältää

lain osoittamat velvollisuudet. Jokaisella on oikeus oikeaan, todenmukaiseen ja puolueettomaan informaatioon, ilman sensuuria, tämän perustuslain periaatteiden mukaan, kuten myös oikeus vastaukseen ja oikaisuun, kun katsoo joutuneensa vahingon kohteeksi väärien tai loukkaavien tietojen takia.” Muotoilu poikkeaa aika lailla vaikkapa Suomen perustuslaista, Euroopan ihmisoikeussopimuksesta tai YK:n peruskirjasta, jotka tekevät sananvapauteen mahdollisimman vähän rajoituksia. Venezuelan perustuslaki sisältää painotuksen oikeudesta ”todenmukaiseen” (*veraz*) tietoon, ja tämä sanamuoto herätti huomiota jo peruslain julkaisun aikaan.

Sananvapauden määritelmät olettavat yleensä, että on äärimmäisen hankala määritellä totuudenmukaista tietoa. Siksi on varauduttava debatteihin ja eri osapuolten kuulemiseen. Vuonna 2004 Venezuelan hallitus säätöi lain, joka antoi tiedotusvälineille tehtäviä ja ikään kuin tarkoitus, mitä todenmukainen tieto sille merkitsee. Laki sai lehdistössä välittömästi lempinimen ”suukapulalaki”, koska se soi valtiolle (joka on tässä tapauksessa yhtä kuin hallitus) mahdollisuuden puuttua tiedotusvälineiden sisältöön. Laki puhui tietenkin vapaasta tiedonvälityksestä mutta asetti samalla ”sosiaalisen vastuun” sen yläpuolelle. Niinpä tiedotusvälineiden velvollisuuksiin kuuluu muun muassa ”edistää venezuelalaisen kulttuurin arvoja”.

Laki ei kerro, mitä nuo arvot ovat. Siihen kykenee käytännössä vain yksi taho, tietenkin maan hallitus ja viime kädessä presidentti, joka on tosiaankin diktaattori teknisessä ja käytännöllisessä mielessä: hänellä on valta sanella, mitä tehdään. Jos presidentti keksii jokaviikkosisästä monituntisessa ohjelmassaan *Aló, presidente* jonkin aatoksen, ministereiden tehtävä on panna hänen ideansa välittömästi täytäntöön. Jokin aika sitten hänelle esimerkiksi juolahti mieleen, että valtion öljy-yhtiön poraustornien ympärillä olevia maita voisi käyttää lehmien laidunmaina. Ongelmana vain oli, mistä valtio saisi yhtäkkiä lemmiä, joten suunnitelma taisi jälleen kerran kuivua kokoon. Ministerien velvollisuus on kuitenkin välittömästi lähteä selvittämään ehdotuksen toimeenpanemista.

Sana ”diktaattori” herättää mielikuvia verisestä tyrannista. Venezuelassa on kuitenkin tapettu vain jokunen toimittaja, ei riittävästi herättämään laajempaa kansainvälistä mielenkiintoa. Muutamia poliittisia vankeja on, mutta niin ikään ei riittävästi kansainvälisille uutistoimistoille. Latinalaisesta Amerikasta odotetaan perinteisesti aivan toisenlaisia lukuja, jotka liikkuvat tuhansissa, ennen kuin odotukset täyttyvät.

Venezuelassa sentään vielä muutama lehti, yksi televisiokanava ja jokunen radiokanavakin jatkavat hallituksen ankaraa kritiikkiä. Mutta radiokanavilla poliittisten ohjelmien määrä on selvästi vähentynyt, kanavien mukaan siksi, että ihmiset ovat kyllästyneet politiikkaan. Mutta on myös niitä, jotka vakuuttavat asian johtuvan itsensensuurista. Esimerkiksi UCAB-yliopiston tiedonvälityksen professori Marcelino Bisbal kertoi *El Universal*-lehden haastattelussa tämän vuoden helmikuussa, että kritiikin ja poliittisten ohjelmien väheneminen johtuu

nimenomaan hallituksen uhkauksesta langettaa ankaria rangaistuksia kaikille liian kriittisille tahoille. Näin sen ei tarvitse sulkea kaikkia kanavia ja lehtiä vaan vähä vähältä tukahduttaa ne hengiltä.

Vasemmiston sympatia

Ulkomaiset viestimet ovat vähitellen luopuneet ihmettelevästä mutta ymmärtävästä suhtautumisestaan Venezuelan uuteen hallintoon. Se on kuitenkin saanut tukea merkittävilta tahoilta kuten Brasilian ja Venäjän tapaisilta valtioilta, solidaarisuusjärjestöiltä ja Euroopan parlamentin vasemmistoryhmältä. Ryhmää voisi kehottaa olemaan aidosti vasemmistolainen ja tuomitsevan maan sananvapauserikkomukset, jos se kerran tekee niin maailman muissakin osissa. Sille voisi myös kertoa, että Venezuelan hajanaiseen oppositioon kuuluu myös vasemmistoryhmittymiä. Jopa monet tunnetut vasemmistonimet maailmalla, kuten meksikolainen kirjailija Carlos Fuentes tai ranskalainen filosofi Bernard-Henri Lévy (joka äänestää edelleen Ranskan vasemmistoa), suhtautuvat purevan kriittisesti Chávezin yksinvaltiuteen. Kansainväliset sananvapauserikkomukset, esimerkiksi *Reporters sans Frontières* ja Amerikan lehdistöyhdistys ovat toistuvasti ilmaisseet huolensa Venezuelan sananvapaustilanteesta.

Kritiikkiin Venezuelan hallitus vastaa aina samalla tavalla: se syyttää sananvapauserikkomuksia ja intellektuelleja imperialismin käytyreiksi ja CIA:n agenteiksi. Monta kertaa joutuu hieromaan silmiään ja korviaan, ennen kuin uskoo, että tällaista retoriikka edelleen kuulee. Vielä huolestuttavampaa on, että Venezuela kuuluu antidemokraattisten maiden yhteenliittymään, joka pakottaa luonnonvaroillaan muut maat suhtautumaan ihmisoikeuksien loukkauksiin pragmaattisesti.

Tämä ei tarkoita sitä, että Venezuelan kriittiset mediat olisivat jotenkin objektiivisia. Päinvastoin, jos tahtoo riippumatonta tietoa, on sitä usein vaikea saada maan sisältä käsin. Esimerkiksi slummien todellisista oloista on lähes mahdotonta saada luotettavia raportteja, koska hallituksen lähteet kaunistelevalta asioita absurdilla tavalla, oppositio taas näkee kaiken sysimustana.

Oma kokemukseni tosin on, että jälkimmäinen näkemys on sittenkin lähempänä todellisuutta. Jo puoliviralliset tilastot kertovat, että väkivaltaisia kuolemia on yhtä paljon kuin monessa sotaa käyvässä maassa. Tämän seikan ovat kansainväliset tiedotusvälineet lähes tyystin ohittaneet. Vaikka raportointi on parantunut, ei senkään avulla pääse täysin selville, mihin suuntaan kehitys slummeissa on menossa.

Venezuelan hallitus on kuitenkin pitkään osannut vedellä oikeista naruista ja koskettaa arkoja hermojänteitä, jotka tekevät meistä hyvinvoivista kaukaisten köyhien ystäviä. Siksi tilanne muistuttaa mielestäni vanhaa tarinaa sammakosta ja kattilasta: Jos sammakon heittää kattilaan, jossa on kiehuva vettä, se hyppää sieltä saman tien pois. Mutta jos sen panee kattilaan ja kuumentaa vettä vähitellen, se ei huomaa mitään vaan jää kattilaan ja lopulta kuolee, kun vesi alkaa kiehua.

Elämä sensuurissa

Junya Saton elokuvassa *Shinkansen daibakuha* (1975) ultramodernin luotijunan matkustajat joutuvat puun ja kuoren väliin. Kiristäjät uhkaavat pommilla, joka räjähtää, jos junan vauhti hidastuu liiaksi, ja tarkoituksenmukaisuuskysymyksiin uppoutuva virkavalta muuttaa matkustajiston kustannus-hyötyanalyysin välikappaleeksi. Kaiken kukkuraksi käy ilmi, että junan turvallisuuden lisäämiseksi kehitelty tekniikka itse asiassa vain lisää vaaroja. Nerokas ohjaaja on luonut yksinkertaisin keinoin biovallan allegorian, jossa ihmiselämä pelkistyy pelkäksi toimenpiteiden kohteeksi. Filmissä junan kuljettajaa sentään esittää Sonny Chiba, mutta tosimaailmassa asetelma ei ole yhtä lohdullinen.

Nykykansalainen on samassa asemassa kuin elokuvan vaaranalaisen pikajunan matkustaja: hän ei voi muuttaa suuntaa eikä pysähtyä. Hän poukkoilee ohjaus- ja valvontatoimien sokkelossa fortunapallon tavoin, sillä hänen elämänsä on biovallattu. Niin tapahtuu, kun ”elämän säilyttäminen nostetaan tietoon ja totuuteen vetoavan vallankäytön tavoitteeksi. Sen myötä ihmisten eläminen pyritään laskelmallistamaan. Huolenpito väestön hyvinvoinnista, elämän ja ihmiskehon laskennallinen hallinta erilaisten normien ja tekniikkojen avulla onkin korvannut kuolemalla pelottelevan suvereenin vallan”¹. Kun ihminen joutuu biologisen elämän haltuunottoa havittelevan biovallan ja -politiikan kohteeksi, hänen elämänsä halutaan säilyttää, mutta vain määrähdoin. Säilytettävä elämä ei saa olla millaista tahansa.

Siksi biovalta yhdistää yksilön ja populaation normin avulla. Objekttiivisen pinnan alla kuplii ajatus siitä, mitä piderään normin mukaisena. Biovalta pyrkii siihen, että ihminen elää oikein ja voi hyvin. Elämä nähdään laskennalliseksi suureeksi, pelkäksi potentiaksi. Olennaista on tämän potentian säilyttäminen. ”[Y]htäältä elämää hallitaan aina yhteiskunnan nimissä ja sen hyväksi, toisaalta yhteiskunnallisiin ongelmiin puuttumisella on aina elämän hallinnan ulottuvuus”.² Elämä määrittyy populaation ominaisuudeksi, sillä abstrakti elämä voi liittyä ainoastaan keskenään vaihdettaviin yksilöihin. Biovallassa elämä ei ole kenenkään konkreettista elämää, vaan yksilön kykyä olla käytettävissä, toimintakunnossa.

Yhtäältä biovalta nutistaa ihmiselämän riskinhallinnaksi, toisaalta se muuttaa ulkoiset pakotteet sisäisiksi pakotteiksi. Ihmisiä ei tarvitse holhota, kun he valvovat itse itseään. Parhaassa tapauksessa yksilö sopeutuu biopolitiikan tavoitteisiin niin saumattomasti, että hän uskoo toimivansa itsenäisesti vaikka toistelee vain legitimointiin käytettyjä itsestäänselvyksiä³. Hänen toimiaan nimitetään ”valinnoiksi” juuri silloin, kun ne eivät niitä

ole, sillä biovalta asettaa abstraktin ”hyvinvoinnin” aina yksilön kokemuksen edelle, ja kun yksilö valitsee hyvinvoinnin, hän valitsee itsestäänselvyuden. Yksilö on olemassa enää abstraktin elämän edustajana, jonka elämä on vaihdettavissa kenen tahansa toisen elämään. Terveys on kansanterveyttä.

*

Luotijunan matkustajat yrittävät päästä ulos. Elleivät he joudu paniikin valtaan, he turvautuvat uhkailuihin ja lahjuksiin. Yhteistä heidän yrityksilleen on se, että heidän menetelmänsä ovat aina joko moraalittomia tai mielenjärkkyjä. He rikkovat käyttäytymiskoodiston, jota heidän oletetaan junassa noudattavan.

Heidän toimensa eivät ole normin mukaisia. Mutta on biovaltainen harha ajatella, että heidän teoissaan olisi jotakin poikkeuksellista. Kun elämä ei ole abstraktia, se näyttää aina normista loitontumisena. Normi tyhjentää yksilön tämän erottavista piirteistä. Hänen osanaan on käyttäytyä ja olla riskikäyttäytymättä. Biovalta toimii hyvän nimissä: se pyrkii edistämään sitä, mikä on hyväksi, ja jarruttamaan sitä, mikä on pahaksi. Näin laskennallisen hyvän syöpämäinen leviäminen ihmiselämän kaikille aloille mahdollistaa terveyden ja hyvinvoinnin tunnuksin tapahtuvan elintapojen yhdenmukaistamisen. Biovallan käsite ja Pekka Puska kohtaavat harvoin, vaikka syytä olisi. Biovalta toimii, kun kansalainen lukee varoituksen tupakka-askin kyljestä. Se toimii, kun hänelle tarjotaan puodissa ”terveysvaikutteista” tuotetta. Se toimii, kun hän ilmoittautuu kansanterveystyön kohteeksi.⁴

Terveyden perusteluvoiman avulla käyttäytymistä ohjataan normin mukaiseksi. Kun biologisesta elämästä tulee sääntelyn ja muokkaamisen kohde, yksilöstä tulee ennen kaikkea työkykynsä takaaja ja säilyttäjä. Terve ei aiheuta kuluja, kuluttaa vain. Vapaa-aika muuttuu työhön valmistautumiseksi. Pystyäkseen tekemään työtä joutuu kuntoilemaan. Kyetäkseen rasittavaan, yksitoikkoiseen tai epäergonomiseen työhön joutuu harjoittelemaan. Elämä pyritään jännöksettömästi muuttamaan työkyvyn hallinnoimiseksi. Koko elämän muuttaminen tuotantovoimaksi merkitsee, että ihminen riisutaan lopullisesti kaikesta yksilöllisyydestään. Ihminen ei enää ole ihminen vaan potentiaalista työvoimaa. Tällaisessa tilanteessa sananvapaus on elämisen vapauden alaongelma. Sitä, joka ei saa elää kuten haluaisi, ei lohduta, että hän voi sanoa, mitä haluaa.

*

Kun luotijunan matkustajia ohjaillaan, heitä kehoitetaan ajattelemaan omaa etuaan. Muuallakin kuin raiteilla terveys on vallankäytön peruste. ”Terveys politisoituu silloin, kun kiistojen kohteeksi tulee se, ketkä kuuluvat julkisten terveyspalvelujen ja sairausvakuutukseen oikeutettujen piiriin ja kuinka laaja on kansalaisen oikeus terveyteen. [...] Tämä kamppailu kansalaisuudesta on ennen kaikkea biopoliittista. Siinä ei politisoidu ainoastaan henkilön kuuluminen valtioon tai kansaan tai se, mihin hän on oikeutettu, vaan myös hänen erityinen viitaalisuutensa ja elämä itse – nykyään jopa molekyylylasoa myöten”.⁵ Näin luonnolliseksi arvoksi esitettyä terveyttä käytetään hyväksi kansalaisten ryhmittelemisessä.

Kuten sosiologi Emmanuel Pierru on työttömyydestä puhuessaan todennut, luonnollistaminen on epäpoliittisointia, tarkasteltavan ilmiön poliittisuuden hämärtämistä.⁶ Terveiden pitäminen ihmisen tärkeimpänä tavoitteena peittää näkyvistä sen, että jo terveyden vaaliminen on yksi mahdollinen ratkaisu monista. Perusteluna terveys toimii pohjimmiltaan kehämäisesti: terveys on tärkeintä, koska terveys on tärkeintä. Biovalta pyrkii tunkeutumaan ihmisten oman kokemuksen tilalle, miehittämään sen. Päämääränä on tilanne, jossa ihmisillä ei enää ole omaa kokemusta maailmasta.

Terveiden avulla pyritään hävittämään kokonaisia elämäntapoja. Toisin kuin kohtuujoumista, kohtuutapakointia ei lääketieteellisesti ole olemassa, koska nikotiini aiheuttaa riippuvuuden nopeasti.⁷ Kuten Matti Virtanen on todennut, myös monet tupakoitsijat hyväksyvät passiivisen tupakoinnin vaarat perusteeksi kieltää polttaminen määrärajoissa, mutta nyt, kun sosiaali- ja terveysministeriö on asettanut tavoitteekseen lopettaa tupakointi Suomesta kokonaan, ”[e]nsisijaisena pyrkimyksenä ei enää olekaan sivullisten suojeleminen tupakansavulta, vaan polttajien aseman systemaattinen vaikeuttaminen”.⁸ Kukaan ei väitä, että tupakointi olisi terveellistä; kysymys on siitä, miksi terveyden pitäisi perusteluna ajaa aina kaikkien muiden perustelujen edelle.

Elämä politisoituu silloin, kun nautinnon tai yksilön itsemääräämisoikeuden arvo kielletään terveyden perusteella. Yksilön käyttäytymistä arvioidaan abstraktisti elämän säilyttämisen valossa, ja silloin elämän sisällöllä, ihmisen kokemuksella omasta elämästään, ei ole enää mitään merkitystä. Terveystestä on tullut väline, jolla elämää sensuroidaan. Mutta elämä ei koskaan ole kokonaan ja jännöksettömästi tervettä. Se on aina – jo – jäänyt junasta.

Viitteet

- 1 Hänninen & Karjalainen 1997, 12.
- 2 Helén & Jauho 2003, 19.
- 3 ”Aksioomien tai itsestään selvien lausumien tuotanto muodostaa eräänlaisen mielivallan arbitraarisen ja perustatoman kielipöytä, [...] joka tarjoaa tien muistin ja mielen elämän kontrollointiin.” (Virtanen A. 2006, 257). Itsetäanselvyydet ovat merkittävä keino, jolla kokonaisia elämän- tai argumentaatiotapoja pyritään lähtökohtaisesti siirtämään keskustelun ulkopuolelle. Tyypillinen terveysajatteluun liittyvä itsetäanselvyyden oletus, jonka mukaan kukaan ei halua olla itsetuhoinen, huonokuntoinen tai luuseri.
- 4 Biovallan toiminnalle on monenlaisia perusteluita. Lehdistön sikainfluenssa-asenteita tutkinut Jukka-Pekka Puro kirjoittaa: ”Biovallan perinteiset instituutiot ovat luoneet järjestelmän, mutta media valvoo, että tuota järjestelmää

noudatetaan. Media pitää huolta siitä, että ihmiset antavat yhteiskunnalle oikeuden päättää omaan kehoonsa ja sen sisäisiin toimintamekanismeihin vaikuttavista toimenpiteistä – tarpeen tullen kovallakin kädellä.” (Puro 2010, 92). Itsemääräämisen siirron myötä eläminen korvataan elämän norminmuokautamisella.

- 5 Helén & Jauho 2003, 26.
- 6 Pierru 2005, 72.
- 7 Piispa 1998, 22.
- 8 Virtanen M. 2009.

Kirjallisuus

- Helén, Ilpo & Jauho, Mikko, Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka. Teoksessa *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Toim. Ilpo Helén & Mikko Jauho. Gaudeamus, Helsinki 2003, 13–32.
- Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko, Johdanto: Foucault ja hallinnoimisen

ongelma. Teoksessa *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Toim. Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen. Gaudeamus, s.l. 1997, 7–27.

- Pierru, Emmanuel, *Guerre aux chômeurs ou guerre au chômage*. Éditions du Croquant, Bellecombe-en-Bauges 2005.
- Piispa, Matti, Alkoholi ja tupakka suomalaisessa mielipideilmastossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 1/98, 14–28.
- Puro, Jukka-Pekka, Biovallan kätyrit? Lehdistö biopoliittisena toimijana sikainfluenssaepidemiassa. *Journalismikritiikin vuosikirja 2010*. Toim. Katariina Kyrölä. Tampereen yliopisto, Tampere 2010, 86–93.
- Virtanen, Akseli, *Biopoliittisen talouden kriittikki*. Tutkijaliitto, Helsinki 2006.
- Virtanen, Matti, Tupakkakysymyksen lopullinen ratkaisu. <http://community.stakes.fi/blogs/zeitgeist/archive/2009/10/05/594.aspx> (luettu 29.3.2010).

VESA PUURONEN

Keskustelua maahanmuuttokeskustelusta

En ole rasisti, mutta... Maahanmuutosta, monikulttuurisuudesta ja kritiikistä.

Toim. Suvi Keskinen, Anna Rastas & Salla Tuori. Vastapaino, Tampere 2009. 169 s.

Keskisen, Rastan ja Tuorin toimittamassa teoksessa arvioidaan Suomessa vuoden 2008 kuntavaalien yhteydessä voimistunutta maahanmuuttokeskustelua. Lisäksi teoksessa halutaan kyseenalaistaa keskustelun tavallisimpia puhetapoja ja väitteitä sekä avata uusia näkökulmia. Kirjoittajat ovat tutkijoita ja maahanmuuttoasioiden parissa työskenteleviä henkilöitä. Teos koostuu neljästätoista artikkelista, ja kirjoittajista kolmella on maahanmuuttajatausta.

Teos on jaettu neljään osaan, joista ensimmäisen otsikko on ”Maahanmuuttokeskustelu ja sen seuraukset”. Suomen somaliliiton puheenjohtaja Said Adenin mukaan somalialaisten asema suomalaisessa yhteiskunnassa on muuttunut: 1990-alusta lähtien somalialaiset kohtasivat rasistista väkivaltaa monilla paikkakunnilla, sitten 2000-luvun alusta vuoden 2008 syksyyn elettiin suvaitsevaisuuden aikakautta, minkä jälkeen on palattu 1990-luvun tilanteeseen. Nykykeskustelussa somalialaiset esitetään pakolaisina, uhkina ja ongelmina. Suomessa ei muisteta, että somalialaiset ovat jo kahdenkymmenen vuoden ajan rakentaneet suomalaista yhteiskuntaa. Keskustelu monikulttuuristumisesta on ollut yksipuolista ja mustavalkoista: osallistujat jaetaan rasisteihin tai naiiveihin kukkahattutäteihin. Poliittiset päättäjät ovat pysyneet varsin hiljaa. Sanonnasta ”Maassa maan tavalla” Aden huomauttaa, että kotoutuminen on kaksisuuntainen prosessi, jossa osapuolet eivät voi säilyä muuttumattomina. Tiedotusvälineet tuottavat uhkakuvia ja kirjoittavat lähinnä negatiivisista asioista, peittävät somalialaisyhteisön sisäisen erilaisuuden ja erilaiset ajattelutavat. Epäystävällisessä ja vihamielisessä ympäristössä on vaikeaa kotoutua.

Suvi Keskinen tarkastelee artikkelissaan maahanmuuttoa koskenutta poliittista keskustelua. Hänen mielestään vastakkainasettelut kärjistyivät vuoden 2008 syksyllä. Medialla on keskustelussa keskeinen rooli, sillä se päättää, kuka saa äänensä kuuluviin, millä tavoin ja mistä aiheista puhutaan. Keskinen korostaa, että keskusteluun eivät ole osallistuneet ainoastaan perussuomalaiset vaan muidenkin puolueiden edustajat, vaikka vasemmistolai-

silla ei ole ollut paljoa sanottavaa. Maahanmuuttokriitikoiksi itseään kutsuvilla on ollut aloite, ja he ovat määritelleet keskustelun aiheet ja tavat. Keskustelussa esiintyy ”rinnakkain maahanmuuttopolitiikkaa arvostelevaa, maahanmuutonvastaista ja rasistista puhetta.” (41).

Anna Rastas pohtii artikkelissaan rasismin määritelmiä. Hänen mukaansa rasististen ilmausten tunnistaminen edellyttää niihin sisältyvien rasististen merkitysten analyysiä. Myös ilmausten seurausten tarkastelu on tärkeää. Rastas tarkastelee muun muassa kokoomuslaisen eurovaaliehdokkaan vaalimainosta, joka oli hänen mielestään yleistävä ja leimaava. Mainos kiinnitti maahanmuuttajiin kielteisiä mielikuvia ja vahvisti jo ennestään olemassa olevia asenteita. Rastas arvioi, että mainos voi lisätä häirintää ja kiusaamista. Rastas kritisoi myös mainoksen julkaissutta *Helsingin Sanomia* siitä, että se edesauttaa sananvapauden nimissä heikommassa asemassa olevien halventamista.

*

Teoksen toisen osan ”Media merkityksiä rakentamassa” ensimmäisessä artikkelissa Pentti Raittila toteaa, että 2000-luvun alkuvuosina maahanmuuttajia käsiteltiin mediassa yleensä korrektisti. Kuitenkin maahanmuuttajien rikoksia ja muita ongelmia korostettiin ja tekijöiden etninen tausta tuotiin esille tarpeettomasti. Journalismissa ei ollut rasismia, mutta myöskään suomalaisen yhteiskunnan rasistisuutta ja ennakkoluuloja ei juuri käsitelty. Koska media ei antanut tilaa avoimesti rasistisille henkilöille, keskustelu siirtyi nettiin ja erilaisille verkkosivustoille. Raittilakin huomioi poliitikkojen näkymättömyyden keskustelussa. Hän arvelee, että vaikenemalla poliitikot yrittävät säilyttää kannatuksensa. Maahanmuuttajat saavat äänensä kuuluville harvoin, ja jutuista puuttuu maahanmuuttajien ja valtaväestön dialogi. Niin sanotut maahanmuuttokriitikot pääsivät ääneen 2000-luvun jälkipuoliskolla ja dominoivat tiedotusvälineiden verkkosivujakin. Julkisuus on jakautunut kahtia: yhtäällä on korrekki suvaitsevainen mutta rasismista enimmäkseen

vaikeneva media ja toisaalla internetin vihaa huokuvat nettisivut. Raittilan mukaan retorinen irtisanoutuminen rasismista ei riitä, vaan maahanmuuttokritiikkiä myötäilevä journalismi vahvistaa rassistista ilmapiiriä.

Karina Horsti analysoi journalismin uhka- ja uhridiskursseja. Uhkadiskurssin puitteissa keskustellaan laittomista maahanmuuttajista ja turvapaikanhakijoista, jotka vyöryvät rajojen yli, syyllistyvät rikoksiin, levittävät tauteja ja huijaavat. Turvapaikanhakijat ovat aktiivisia toimijoita, mutta heidän toimintansa on vääränlaista. Kiintiöpakolaiset taas esitetään uhreina, passiivisina objekteina, joita suomalaiset suojelevat. Journalismissa kerrotaan harvoin maahanmuuton syistä. Uhka- ja uhridiskurssien avulla tehdään ero hyväksyttävien ja ei-toivottujen maahanmuuttajien välille. Uhridiskurssin puitteissa voidaan ratkaista yksittäisten maahanmuuttajien ongelmia, kuten isoäitikeskustelu osoittaa. Suomen maahanmuuttopolitiikan ongelmia tai pakolaisuutta aiheuttavia maailmanlaajuisia rakenteellisia vinoutumia ei kuitenkaan tarkastella. Journalismi ei yleensä irrottaudu viranomaisten näkökulmasta käsitellessään turvapaikanhakijoiden ja paperittomien maahanmuuttajien aiheuttamia uhkia ja niiden kontrollia. Kriittisyyden sijasta toistetaan viranomaisten näkemyksiä.

Camilla Haaviston ja Ullamaija Kivikurun mukaan ennen maahanmuuttokeskustelun luonteen muuttumista syksyllä 2008 maahanmuuttajista kerrottiin tiedotusvälineissä joko negatiivisissa rikollisuus- ja ongelmalähtöisissä jutuissa tai yltiöpositiivisissa henkilökuvauksissa. Poikkeuksia olivat julkikkiset ja taiteilijat, joista kerrottiin tekemättä numeroa heidän taustastaan. Kirjoittajat ehdottavat, että toimituksiin palkattaisiin maahanmuuttajataustaisia toimittajia monipuolistamaan maahanmuuttajajournalismia. Lisäksi he rohkaisevat moninaistamaan visuaalista journalismia.

Helena Jermanin mukaan televisio homogenisoi venäläisiä ryhmänä ja esittää heitä koskevia yleistyksiä: venäläisiä ei kohdella yksilöinä. Tämä heijastaa ja vahvistaa stereotyyppejä, joilla selitetään maahanmuuttajien käyttäytymistä. Venäläisiin liitetään negatiivisia mielikuvia: tonttikauppojen yhteydessä kerrotaan venäläisten valtaavan Suomen, venäläisnaiset esitetään prostituoituina ja niin edelleen. Jerman esittää, että maahanmuuttajat ovat haluttomia esiintymään medioissa tietoisina niiden homogenisoivista ja leimaavista pyrkimyksistä. Maahanmuuttajat pyrkivät puhumaan valtavirtajournalismia vastaan kieltäytymällä leimaavista identiteeteistä ja luomalla vaihtoehtoisia kuvauksia.

*

Kolmannen osan otsikko on ”Suomalaisuus, maahanmuutto ja rasismi”. Mikko Lehtonen luokittelee kirjoituksessaan Jussi Halla-ahon rassistiksi ja ulkomaalaisvastaiseksi ja esittää perusteluksi esimerkin Halla-ahon blogista. Lehtosen mukaan Halla-ahon rasismi perustuu erottelulle ’me ja muut’. ’Me’ samastumme ’hyvään yhteiskuntaan’ (sukupuolten tasa-arvo, yksilön fyysinen

koskemattomuus), ’muut’ (’barbaarit’) taas ’pimeyteen’’ (111). Lehtosen mukaan Halla-aho kieltää rasisminsa, koska tietää, että erilaisuuteen torjuvasti suhtautuvia pidetään kehitymättöminä. Suomalainen yhteiskunta kokonaisuudessaan välttelee tilintekoa rasismien kanssa, mikä luo pohjaa rassististen ajatusten leviämälle. Laura Huttunen kirjoittaa yleistävästä ja homogenisoivasta maahanmuuttajakäsitteestä. Hänen mukaansa keskustelussa tulisi nähdä, että maahanmuuttajat ovat yksilöitä. Kaisla Löyttyjärvi, suomalaisen äidin ja kamerunilaisen isän lapsi, kirjoittaa maahanmuuttokeskustelusta maahanmuuttajanuorten näkökulmasta. Hänen on vaikea käyttää nimityksiä ”toisen polven maahanmuuttaja” tai ”uussomalainen” tai ”maahanmuuttajataustainen” kuvaamaan nuoria, jotka ovat syntyneet Suomessa ja ovat Suomen kansalaisia.

*

Teoksen neljännessä osassa kysytään: ”Kuuluuko maahanmuuttotyön asiantuntijoiden ääni?” Vähemmistövaltuutetun toimistossa työskentelevä lakimies Husein Muhammed toteaa, että erityisesti turvapaikanhakijoita kuullaan harvoin heitä koskevassa keskustelussa. Keskustelussa on unohdettu myös turvapaikkamenettelyn ongelmat. Lisäksi hän painottaa, että keskustelussa sivuutetaan olosuhteet maissa, joista turvapaikanhakijat tulevat. Kaoottinen yhteiskunnallinen tilanne ja sotatila ovat yhteisiä Irakille, Somalialle ja Afganistanille, joista suuri osa turvapaikanhakijoista on lähtöisin.

Sari Sirva tarkastelee isoäitikeskustelussa kesällä 2009 käytettyjä puheenvuoroja. Hänen mukaansa ratkaisu tilanteeseen voisi löytyä kulttuurisensitiivisestä perhekäsityksestä, joka huomioisi kussakin tapauksessa asianosaisten kulttuuritaustan. Lisäksi tarvittaisiin tutki-

mustietoa maahanmuuttajien perhekäsityksistä ja isovanhempien merkityksestä perheen hyvinvoinnille.

Veronika Honkasalo ja Leena Suurpää kirjoittavat tutkijoiden rooleista rasismien tutkimuksessa. Heidän mukaansa tutkijoiden on oltava aktiivisia julkisessa keskustelussa, millä he eivät tarkoita pelkästään medioita vaan myös kansalaisjärjestöjen ja viranomaisten järjestämiä tapahtumia. Media kiinnostuu usein vain poikkeuksellisista tapahtumista, esimerkiksi rasistisista rikoksista, kun taas arkinen työ monikulttuurisuuden edistämiseksi jää vaille huomiota. Nuorisotyössä vältellään rasismien käsittelyä, mikä voi johtua siitä, että ei haluta joutua tekemisiin kohu-uutisia etsivän median kanssa. Honkasalo ja Suurpää kehottavat rasismintutkijoita pohtimaan, mitä rasismille voisi käytännössä tehdä, vaikka ovatkin tietoisia siitä, että kaikki tutkijat eivät hyväksy tutkittaviin ilmiöihin vaikuttamista.

Teoksen päättävässä artikkelissa SPR:n työntekijät Johanna Matikainen, Outi Pärnänen ja Leena-Kaisa Åberg pohtivat turvapaikkakeskustelua kansalaisjärjestöjen näkökulmasta. He toteavat, että monet toimittajat ja poliitikot eivät tunne keskeisiä käsitteitä eivätkä turvapaikanhakemiseen liittyviä faktoja. Esimerkiksi käsitteiden 'pakolainen' ja 'kiintiöpakolainen' merkitysten tulisi olla

tiedossa. Keskustelijoiden tulisi tietää myös, mitä turvapaikkaprosessi tarkoittaa ja kuinka paljon turvapaikanhakijoita on.

*

Teoksessa pohditaan diskursseja, joita erilaiset toimijat (viranomaiset, kirkko, media, poliitikot, rasistit) ovat tuottaneet maahanmuuttokeskustelussa. Vaikka teoksen nimi antaa ymmärtää, että kyseessä olisi kirja rasismista ja sen kieltämisestä, teemaa käsitellään vain muutamissa artikkeleissa. Silloinkin kun rasismia käsitellään, on mahdoton tietää, millä kriteereillä jokin puheenvuoro luokitellaan rasistiseksi. Artikkeleissa ei määritellä, mitä rasistisella puheella tarkoitetaan eikä esitetä siitä kuin yksi esimerkki. Suvi Keskinen toteaa artikkelinsa lopuksi, että Suomessa on "käyty erittäin vähän keskustelua siitä, mitä rasismi on ja millaisena se esiintyy suomalaisessa yhteiskunnassa." Tämä artikkelikokoelma ei paranna tilannetta olennaisesti, mutta on toki erinomaista, että yhteiskunnalliseen keskusteluun pyritään reagoimaan nopeasti ja kriittisesti. Tässä teoksessa on tavoiteltu pamfletinomaisuutta ja helppolukuisuutta jättämällä pois lähdeviitteet. Tutkijan näkökulmasta tämä toimituksellinen ratkaisu vähentää artikkelien käyttökelpoisuutta.

info

Vastakkainasetteluja.

Juha Suoranta
PIILOTTAJAN PÄIVÄKIRJA

Keväällä 2009 erikoinen sattuma muutti Ashraf Sahilin elämän. Nuori afganistanilaismies odotti turkulaisessa vastaanottokeskuksessa käännytyistä, kun maailmaa kiertänyt kiireellinen avunpyyntö saavutti tamperelaisen professorin: voisiko joku auttaa Ashrafia?

Info-pamfletit 13 €/kpl
(sis. postikulut, ovh 15 €)

INTO PAMFLETIT MYÖS E-KIRJOINA

Kimmo Jylhämo ja Hanna Kuusela (toim.): POLITIIKKAA IDIOOTTI! – VASTAKKAINASETTELUJA ŽIŽEKIN KANSSA

Frédéric Lordon: RAHAMYLLYT KURIIN

Risto Isomäki: KOSMINEN RAKKAUS VAI SUURI SAATANA – 20 PÄÄTÖSTÄ YDINVOIMASTA

Tilaa nyt myynti@intokustannus.fi tai käy kirjakaupassa. www.intokustannus.fi

Taiteen irrottaminen jalustalta ei ole sen pudottamista. Se on taiteen kiinnittämistä arvoiseensa. Demokratiateorian, pragmatismien ja kasvatustieteen jättiläinen John Dewey (1859–1952) palauttaa taiteen kokemukseen. Sitäkin kuuluu lähestyä elävien otusten toimintana omissa olopiireissään. Tämä ei tarkoita yhteiskunnan, kulttuurin tai moraalin sivuuttamista. Se tarkoittaa, että taiteen – kuten uskonnon, tieteen ja politiikan – ytimessä on kokeminen. Taiteessa ratkaisevinta ei ole itseilmaisuus, tuotanto tai kulutus. Kaikki kaikessa on kokeminen, joka estää taidetta eristymästä omaan sfääriinsä, irti muusta kokemuksesta.

Taide kokemuksena on taiteenfilosofian ja estetiikan suuria klassikoita. Samalla kirja on komeimpia ja tinkimättömiä erittelyitä 'kokemuksen' merkityksestä ylisummaan. Se oli Deweylle tärkein käsite. Ja kuten arkkitehtuuritutkija Simona Chiodo Milanon teknisestä korkeakoulusta muistuttaa, Deweylle esteettinen kokemus oli kokemusta kokemuksellisimmillaan.

Provincen yliopiston filosofianprofessori Jean-Pierre Cometti huomautti hiljan, että *Taide kokemuksena* auttaa vapautumaan yhä vain voimissaan olevista ennakkoluuloista. Deweyn taide näkemys on ”mukautettu demokraattisiin yhteiskuntiin ja irrotettu sen merkitystä ja pystyvyyttä hämärtävistä myyteistä”. Comettin sanoin *Taide kokemuksena* puhuttelee ”filosofiaa, joita kiinnostaa elävä taide, yhtä lailla kuin taiteilijoita ja kriitikoita, jotka pyrkivät tajuamaan ammatiaan sitä todella muokkaavien tekojen ja kokemusmuotojen valossa”.

Teos ilmestyy kesällä. Voit tehdä ennakkotilauksen verkkokaupassa.

John Dewey, *Taide kokemuksena*

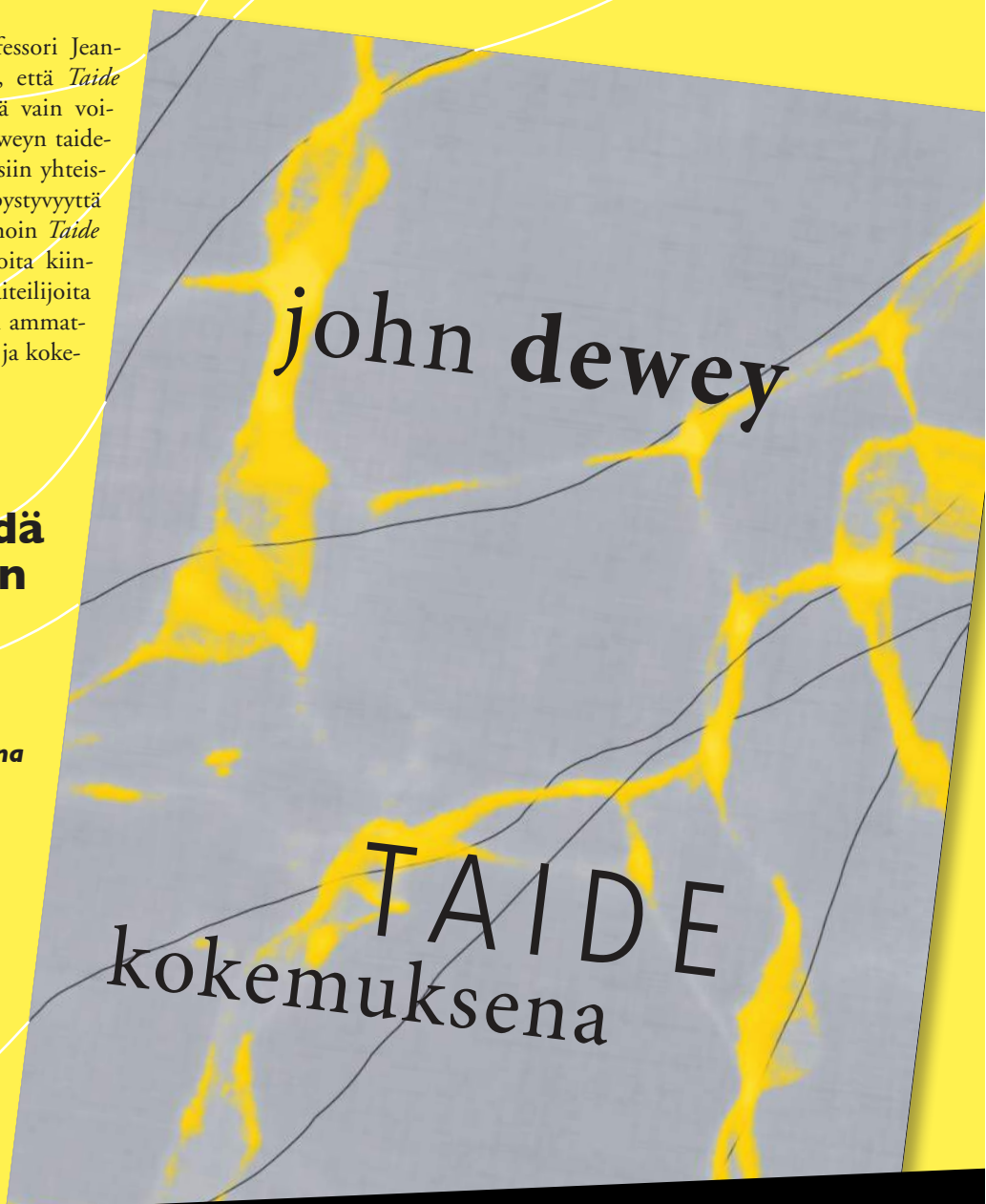
(Art as Experience, 1934)

Suom. Antti Immonen &
Jarkko S. Tuusvuori

ISBN 978-952-5503-47-0

Hinta 45

37 *niin & näin* -lehden kestotilajille

NIIN & NÄIN

tilaukset@
netn.fi

www.netn.fi/kauppa

Puhelintilaukset: 040-721 48 91

PAULI RAUTIAINEN

Taiteen vapaus Euroopassa

Taiteellinen toiminta on ollut iät ajat julkisen vallan normituksen kohteena, eivätkä taiteilijan ja julkisen vallan törmäykset ole nyky-yhteiskunnassakaan taakse jäänyttä elämää. Tämän päivän Euroopassa taiteellinen ilmaisu törmää harvoin renessanssiajan Italian tapaan kirkolliskokouksen asettamaan hengelliseen normistoon. Totalitaarisen Saksan kirjaroviot ovat sammuneet. Tästä huolimatta maallisissa eurooppalaisissa demokratioissakin taiteellinen ilmaisu joutuu törmäyskurssille julkaisen vallan asettaman oikeusnormiston kanssa. Monista Euroopan maista löytyy viime vuosikymmeniltä taiteellista ilmaisua koskevia oikeusprosesseja. Mistä niissä on oikeastaan ollut kyse? Millaisena taiteellisen ilmaisun vapaus näyttäytyy oikeudellisesta näkökulmasta tämän päivän Euroopassa?

Viimeksi kuluneiden sadan vuoden aikana taiteellisen ilmaisun vapaus on löytänyt tiensä eksplisiittisenä tai vähintään yleiseen ilmaisunvapauteen sisältyvänä implisiittisenä perusoikeusnormina käytännössä kaikkien eurooppalaisten valtioiden valtiosääntöihin. EU-maiden valtiosääntöjen perusoikeusluettelossa taiteellisen ilmaisun vapaus on mainittu ainakin Espanjassa, Italiassa, Itävallassa, Kreikassa, Latviassa, Portugalissa, Puolassa, Saksassa, Slovakiassa, Sloveniassa, Tšekissä, Unkarissa ja Virossa.

Taiteellisen ilmaisun vapaus on tyypillisesti kytketty perusoikeussystematiikassa yhtäältä yleisen ilmaisunvapauden täsmenteeksi, toisaalta tieteen ja tutkimuksen vapauden yhteyteen. Esimerkiksi Saksan perustuslain sananvapaussäännöstä ”Jokaisella on oikeus ilmaista ja levittää mielipiteitään vapaasti puheena, kirjoituksena tai kuvana sekä hankkia tietoa esteettä yleisesti saavutettavissa olevista lähteistä”¹ täydentää vielä taiteen ja tieteen vapautta koskeva erityissäännös: ”Taide, tiede, tutkimus ja opetus ovat vapaita”². Suomen perustuslakiin sisältyy lähes samansisältöinen säännös: ”Tieteen, taiteen ja ylimmän opetuksen vapaus on turvattu”. Perustuslain systematiikassa se on kuitenkin sijoitettu saksalaisesta sääntelystä poiketen perustuslain sananvapaussäännöksestä³ erilleen sellaisten sivistykseksellisten oikeuksien kuin oikeus perusopetukseen ja oikeus itsensä kehittämiseen yhteyteen⁴.

Valtiosääntöistynyt vapausideaali ei kuitenkaan luo taiteilijoille rajoittamatonta absoluuttista oikeutta harjoittaa minkäläistä taiteellista ilmaisua hyvänsä. Päinvastoin oikeudellisesta näkökulmasta taiteellisella ilmaisulla, kuten kaikella muullakin perusoikeuksien suojaamalla toiminnalla, on aina rajansa. Niinpä ydinsisältöään eräänlaiseksi puuttumattomuuden periaatteeksi käsitettävä taiteellisen ilmaisun vapaus merkitsee oikeudellisesti ennen kaikkea sitä, että taiteellisen ilmaisun rajoituksia on tarkasteltava yhtäältä kiinnittämällä huomio taiteellisen ilmaisun erityispiirteisiin ja suojan tarpeeseen

sekä toisaalta huomioimalla ne oikeusjärjestykseen rakenteistuneet periaatteet, jotka sääntelevät yleisesti perusoikeuksien suojaamien oikeushyvien rajoittamista⁵. Käytännössä tämä edellyttää taiteellisen ilmaisun vapauden suhteuttamista taiteellisen toiminnan erityispiirteet huomioiden kulloinkin käsillä olevassa tilanteessa niihin muihin oikeushyviin, joiden kanssa se on tuolloin ristiriidassa.

Tältä pohjalta eurooppalaista perus- ja ihmisoikeuskulttuuria normittavassa Euroopan ihmisoikeussopimuksessa on määritelty, että ilmaisunvapautta ja sitä kautta taiteen vapautta voidaan rajoittaa silloin, kun rajoitus on välttämätön demokraattisessa yhteiskunnassa kansallisen turvallisuuden, alueellisen koskemattomuuden tai yleisen turvallisuuden vuoksi, epäjärjestyksen tai rikollisuuden estämiseksi, terveyden tai moraalisen suojaamiseksi, muiden henkilöiden maineen tai oikeuksien turvaamiseksi, luottamuksellisten tietojen paljastumisen estämiseksi, tai tuomioistuinten arvovallan ja puolueettomuuden varmistamiseksi.

Mielenkiintoiseksi ja samalla vaikeaksi oikeushyvien suhteuttamisen – painoarvojen määrittelemisen ja tasapainotilan etsimisen – tekee se, että hyvin usein tulokinnan kohteena oleva lainsäädäntö on kiinnittynyt aivan erityisellä herkkyydellä yhteiskunnassa kulloinkin vallitseviin moraalinormeihin. Suomen oikeusjärjestyksessä tätä ilmentävät esimerkiksi eräisiin taiteellista ilmaisua rajaaviin kriminalisointeihin liittyvien oikeutusperusteiden määritelmiltään avoimet sanamuodot *ilmeisestä* taiteellisesta arvosta ja tietyn tyyppisen pääsääntöisesti kielletyn materiaalin erityistapauksellisesti *oikeutetusta* hallussapidosta⁶. Juuri säädöstekstien avoimuus mahdollistaa sen, että esimerkiksi Jeesuksen kutsuminen ”tuhkamuksiksi”, kuten Hannu Salama *Juhannustansseissa* teki, ei tuota enää sellaisia sanktioita kuin lähes puoli vuosisataa sitten, vaikka säädöstekstin asu onkin säilynyt lähes muuttumattomana.

Taide voi kohdata oikeusjärjestyksen monesta eri kulmasta. Viimeaikaiset eurooppalaiset taideoikeuden-

käynnit liittyvät kuitenkin ennen muuta kahteen kysymykseen: yhtäällä julkista moraaliala suojeleviin kriminalisointeihin sekä toisaalla kunnian ja yksityiselämän suojaan. Ainakaan toistaiseksi Eurooppaan ei näet ole rantautunut esimerkiksi yhdysvaltalaisista keskustelua valtiosta mesenaattina, jonka puitteissa 1990-luvun alussa käytännössä sallittiin ”Amerikan kansojen yhteisiä arvoja” kunnioittamattoman taiteellisen ilmaisun rajaaminen julkisen taiteilijatuon ulkopuolelle⁷.

Julkisen moraalin suoja

John Stuart Mill kirjoitti noin 150 vuotta sitten sananvapauskirjallisuuden klassikoksi muodostuneessa esseessään *On Liberty*, kuinka epäonnisia ihmisiä tuomitaan pitkäksi ajaksi vankeuteen heidän kirjoitettuaan loukkaavia sanoja kristillisyydestä.⁸ Useissa Euroopan valtioissa uskonnollisten pyhien herjaaminen on edelleen kriminalisoitu. Uskonrauhaa ylläpitävien kriminalisointien ohella rikoslainsäädäntö tuntee joukon muitakin sellaisia kriminalisointeja, joiden suojeluobjektina ovat ennen kaikkea yhteiskunnassa vallitsevat moraaliset tunnot ja siveellisyyksikäsitkset. Näiden kriminalisointien tunnusmerkit ovat täyttävälle teolle on ominaista se, että ne eivät yleensä välittömästi loukkaa tai vaaranna toisen ihmisen oikeuksia tai etuja sinänsä vaan aiheuttavat pikemmin ainakin osassa yhteisöä pahennusta, ärtymystä ja mielihäpä.

Hyvä esimerkki asetelmasta, jossa julkisen moraalin suojeleminen ja taiteellinen ilmaisunvapaus asettuivat vastakkain, löytyy 1980-luvun lopun Lontoosta. Kuvataiteilija Richard Gibsonin teoksia esittelevästä näyttelystä *Animals* kohistiin jo ennen sen avautumista The Young Unknown’s Galleryssa. Kohua aiheutti esillä ollut teos *Human Earrings*. Se koostui mallinukun päästä ja kahdesta korvakorusta, jotka oli valmistettu ilmakehävatuista kolmikuukautisista ihmissikiöistä. Poliisi sulki gallerian hyvin pian avajaisten jälkeen. Sekä Gibson että galleristi asetettiin syyteeseen ja tuomittiin julkisen säädyllyyden turmelemisesta sekä yleisen harmin aiheuttamisesta. Näitä *common law* -perustaisia kriminalisointeja sovellettiin mitä ilmeisimmän siksi, että siveettömään ilmaisuun Englannissa normaalisti sovellettu Indecent Displays Act (1981) rajasi nimenomaisesti galleriatilan soveltamisalansa ulkopuolelle. Taiteilija ja galleristi valittivat Euroopan ihmisoikeussopimusta tuolloin valvoneelle ihmisoikeustoimikunnalle väittäen tuomionsa loukkaavan heidän ilmaisunvapauttaan. Komitea ei kuitenkaan katsonut aiheelliseksi puuttua valtion toimiin.⁹

Taiteellisen ilmaisun ja uskonnollisten tunteiden suojan välisestä jännitteestä kertoo vastaavalla tavalla itävaltalainen tapaus 1990-luvulta. Taide-elokuvien esittämiseen profiloitunut innsbruckilainen Otto-Preminger-Institut aikoi esittää elokuvateatterissaan jäsenilleen elokuvan *Das Liebeskonzil*. Se perustuu vuonna 1894 kirjoitettuun näytelmään, jossa lähdettiin siitä, että syfilis oli jumalan rangaistus paavi Aleksanteri VI:n hovissa harjoitetun haureuden ja syntien vuoksi. Näytelmän kirjoittaja

oli tuomittu vuonna 1895 rangaistukseen jumalanpilkasta. Noin sata vuotta myöhemmin, katolisen kirkon rikosilmoituksen johdosta, elokuva takavarikoitiin ja tuomittiin menetetyksi valtiolle uskonnollisia tunteita loukkaavana. Otto-Preminger-Institut saattoi asian Euroopan ihmisoikeussopimusta nyttemmin valvovaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen, joka ei katsonut ratkaisussaan valtion toimia kielletyksi ilmaisuvapausrajoitukseksi. Tuomioistuimen mukaan valtioilla on laaja liikkumavara siinä, miten ne tasapainottavat kansallisissa lainsäädännöissään julkisen moraalin suojaamisintressiä ja ilmaisuvapautta¹⁰. Samantyyppiseen lopputulokseen ihmisoikeustuomioistuin tuli myös elokuvan *Visions of Ecstasy* esittämisen kieltämisestä Iso-Britanniassa koskeneessa ratkaisussaan. Elokuvassa kuvattiin muun muassa Pyhän Teresa Avinalaisen eroottisia kokemuksia Jeesuksen ruumiin kanssa.¹¹

Aivan viime vuosina julkista moraaliala suojelevien kriminalisointien soveltamiseen on kuitenkin alettu suhtautua Euroopassa yhä kielteisemmin, ja Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen tulkintakäytännössä on tapahtumassa muutos. Jo edellä käsiteltyjen ratkaisujen aikaan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen vähemmistö oli kirjannut taiteellisen ilmaisun ja julkisen moraalin jännitettä koskeviin oikeustapauksiin, että valtioiden liikkumavara oli muodostunut liian laajaksi. Vähemmistön mielestä se, että eurooppalaisille valtioille suotaisiin oikeus kaikkiin niihin rajoituksiin, jotka ne katsovat kansallisesti välttämättömiksi, uhkasi tehdä taiteellisen ilmaisun kohdalla Euroopan ihmisoikeussopimuksen takaamat oikeudet käytännössä tyhjiksi¹².

Viime vuosina tästä on useissa tapauksissa tullut enemmistön kanta. Ihmisoikeustuomioistuin katsoi esimerkiksi ensin vuonna 1999 ja sittemmin vuonna 2005 Turkkiä koskeneissa tapauksissa, ettei valtio voi käyttää yleisen turvallisuuden ylläpitämistä perusteena rangaista kurdikirjailijaa, jonka teoksiin kiistatta sisältyi aggressiivisia sävyjä sekä aseellisen vallankumouksen ja marttyyriuden ihailua¹³. Tänä vuonna antamassaan samaten Turkkiä koskeneessa ratkaisussa ihmisoikeustuomioistuin katsoi, ettei Apollinairen markiisi de Saden parodian *Hirveä Hospodar* kääntämistä turkiksi saanut kieltää siveellisyysperustein, sillä kieltö rajasi suhteettomasti turkkilaisten oikeutta päästä tutustumaan omalla kielellään eurooppalaiseen kulttuurikaanoniin kuuluvaan teokseen¹⁴. Hieman ironisen toki ratkaisusta tekee se, että vuonna 1907 kirjoitettu ranskalaisteos oli kielletty Ranskassa siveettömänä vuoteen 1970 saakka!

Särön tähän julkisen moraalin suoja koskevaan suunnanmuutokseen ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisukäytännössä tekee kuitenkin suhteellisen tuore ranskalaista sarjakuvapiirtäjää koskenut ratkaisu. Piirtäjä oli kuvannut sanomalehden pilapiirrosalustalla pari päivää New Yorkin terrori-iskujen jälkeen vuonna 2001 julkaisussa kuvassa neljä tornia romahtamassa kahdella lentokoneella tehdyn iskun jälkeen. Piirroksen liittyi pilapiirroskonventioiden mukaisesti kuvaa täydentävä teksti, jossa Sony’n mainoslausesta ”olette unelmoineet siitä,

”Erityisen valppaasti kunnian ja yksityisyyden suojan näyttävät löytäneen poliitikot. Samaan aikaan yhä useammat tavalliset ihmiset ovat valmiita jakamaan yksityiselämänsä erilaisissa sosiaalisissa medioissa.”

Sony on tehnyt sen” parodioiden todettiin: ”Olemme aina unelmoineet siitä, Hamas teki sen”.¹⁵ Sarjakuva-piirtäjä ja lehden päätoimittaja tuomittiin piirroksen johdosta terrorismin suosinnasta. Ihmisoikeustuomioistuimien johon päätoimittaja ja piirtäjä valittivat, katsoi omassa ratkaisussaan, että vaikka piirroksen kaltainen provokaatio edusti satiirista taiteellista ilmaisua, johon puuttumista täytyi tutkia erityisen tiukasti, oli tässä tapauksessa valtiolla ollut riittäviä syitä käytettyyn ilmaisuun puuttumiselle. Tuomioistuimen mukaan tähän vaikutti erityisesti se, että piirros oli julkaistu välittömästi terrorismin jälkeen, jolloin koko maailma oli vielä järkyttynyt tapahtuneesta.

Suunnanmuutos julkisen moraalien suojaan liittyvässä oikeuskäytännössä ei ole myöskään täysin selviä, jos asiaa tarkkaillaan Euroopassa 2000-luvulla käytyjen jumalanpilkka-oikeudenkäyntien kannalta. Esimerkiksi Puolassa tuomittiin kuvataiteilija uskonnollisia tunteita loukanneen kristillistä symboliikkaa ja genitaalialueiden kuvausta yhdistelleen installaatioteoksen johdosta¹⁶. Kreikassa alioikeus tuomitsi ulkomaalaisen sarjakuvataiteilijan sen johdosta, että hänen piirtämässään sarjakuvassa Jeesus kuvattiin Jimi Hendrixin juoppo-narkkari ystävänsä. Kuitenkin myöhemmin ylioikeus vapautti hänet syytteistä.¹⁷ Aivan viimeaikaisimpien tapahtumien valossa uskonnollisten tunteiden suojassakin tosin näyttää tapahtuneen käänne kiistanalaisia ilmauksia sallivampaan suuntaan. Näin ainakin käynee, jos tanskalaisen *Jyllands-Posten* -lehden Muhammed-pilakuvia koskenut keskustelu vaikuttaa myös kristinuskossa pyhänä pidettyjä asioita käsittelevän ilmaisun mahdollisuuksiin. Niin vahvasti keskustelussa tuotiin esiin katsomuksellisen monimuotoisuuden ja maallistuneisuuden merkitys eurooppalaiselle demokratialle.¹⁸

Yksityisyyden suoja

Ei ole mitenkään harvinaista, että taiteessa kuvataan todellisia ihmisiä. Itse asiassa useista täysin sepitteellisistäkin taiteellisissa ilmaisussa käytetyistä henkilöhah-

moista voi löytää tai ainakin olla löytävinään tarkkaan katsomalla yhden tai useamman oikean ihmisen piirteitä. Tämä juontuu jo siitä, että taiteilija rakentaa fiktiivisetkin ihmishahmonsensa lähes väistämättä sen kuvan perusteella, joka hänellä on oikeista ihmisistä.

Todellisuusviitteisiä hahmoja käyttävä taiteellinen ilmaisu on viime vuosikymmeninä tuonut ympäri Eurooppaa tuomioistuimiin oikeustapauksia. On loukkaannuttu siitä, kun kirjailija, dramaturgi tai kuvataiteilija on käyttänyt todellisia henkilöitä fiktion materiaalina. Tapaukset kietoutuvat kahden keskeisen länsimaisen perus- ja ihmisoikeuden, ilmaisunvapauden ja yksityisyyden suojan, väliseen jännitteeseen.

Viime vuosikymmeninä tämän jännitteen kanssa on tasapainoiltu usein esimerkiksi Saksassa. Siellä lähtölaukaus annettiin jo 1970-luvulla, jolloin Länsi-Saksan oikeuslaitos joutui arvioimaan Klaus Mannin romaania *Mephisto*. Tapauksessa näyttelijä Gustav Gründgensin adoptiopoika vaati romaania kielletäväksi, sillä teoksen päähenkilö Hendrik Höfgen muistutti hänen mielestään Gründgensia ja liitti tämän kolmannen valtakunnan toimiiin todellisuutta vastaamattomalla tavalla. Tapaus eteni valtiosääntötuomioistuimeen saakka, joka omassa ratkaisussaan punnittuaan Gründgensin maineen ja muiston suojan suhdetta taiteellisen ilmaisun vapautteen myöntyi adoptiopojan vaateeseen. Tapauksen yhteydessä valtiosääntötuomioistuin muotoili samalla lähtökohdan saksalaiselle punnintadoktriinille: teosta on lähestyttävä kokonaisuutena mitenkään sitä osiin purkamatta samalla, kun teoksen sosiaalisia vaikutuksia punnitaan suhteessa teoksen taiteellisiin pyrkimyksiin.¹⁹

Seuraavalla vuosikymmenellä Saksassa kohistiin Baijerin osavaltiossa vaalikamppailun tuoksinassa pidetystä esityksestä, jonka valmistelujen yhteydessä pääministerikandidaatti Franz-Josef Straussiksi pukeutunut näyttelijä oleskeli avoimella paikalla natsijohtajia esittävien nukkejen läheisyydessä. Kunnianloukkaussyyte eteni valtiosääntötuomioistuimeen, joka totesi ratkaisussaan, että kunnianloukkausväitettä tarkasteltaessa esityksen ja sen valmistelun yksittäisiä elementtejä ei saanut irrottaa

taidetapahtuman kokonaiskontekstista. Tapahtuneen ei tältä pohjalta arvioituna voinut katsoa loukanneen Straussin kunniaa.²⁰

Muutama vuosi sitten taiteellisen ilmaisun vapauden ja yksityisyyden suojan välistä tasapainoa etsittiin vahvasti omaelämäkerrallista romaania *Esra* käsitelleessä oikeustapauksessa. Kysymys oli kirjailijan hiljan päättyneestä parisuhteesta innoitteita hakeneesta romaanista, jossa esiintyivät fikcionalisoituina henkilöihahmoina kirjailijan entinen tyttöystävä ja tämän äiti. Punnittuaan keskenään perusoikeuksina turvattuja taiteellisen ilmaisun vapautta ja oikeutta omaan persoonaan valtiosääntötuomioistuimien katsoi, ettei kirja loukannut kirjailijan entisen tyttöystävän äidin oikeutta omaan persoonaansa tavalla, joka edellyttäisi taiteellisen ilmaisun vapauden väistymistä. Sen sijaan kirja loukkasi kirjailijan entisen tyttöystävän oikeutta omaan persoonaansa. Se käsittelee esimerkiksi entisen tyttöystävän edellisestä liitosta olevan vammaisen lapsen kautta hänen intiimejä asioitaan tavalla, jota taiteellisen ilmaisun vapaus ei voinut oikeuttaa. Tämän johdosta kirjan julkaiseminen, levittäminen ja myyminen Saksassa kiellettiin.²¹

Ratkaisun yhteydessä valtiosääntötuomioistuin jatko-työsti jo aiemmissa tapauksissa muotoilemaansa taidespesifää näkökulmaa punnintaan. Tuomioistuimen mukaan tämäntyyppisessä tapauksessa oli otettava lähtökohdaksi oletus, että romaanin tapahtumat ja henkilöt olivat sepitteellisiä, eivätkä ne siten viittaneet todellisuuteen eivätkä voineet perustaa kenenkään yleisen persoonallisuusoikeuden loukkausta. Tätä oletusta rajaa kuitenkin kaksi seikkaa. Ensinnäkin mitä suurempi isomorfiasuhde todellisen henkilön ja henkilöihahmon välillä vallitsee, sitä suuremmaksi puuttuminen toisen henkilön persoonaan on käsitettävissä. Toiseksi isomorfiasuhteen lisäksi on kiinnitettävä huomiota siihen, miten vakavaa toisen henkilön persoonaan puuttuminen on luonteeltaan.

Saksalaisessa oikeuskäytännössä on *Esra*-ratkaisun jälkeen tukeuduttu toistuvasti siinä omaksuttuihin punnintaperusteisiin. *Ehrensache*-näytelmää koskevassa ratkaisussa hylättiin murhatun 14-vuotiaan tytön äidin vaatimus kieltää tyttärensä murhatapausta käsitellyt näytelmä. Vaikka murhatapausta oli kiistatta toiminut näytelmätekstein innoitteena, näytelmä ei missään vaiheessa antanut kuvaa, että se esittäisi tyttäreen ja hänen murhaansa liittyviä tosiasioita.²² Vastaavasti omaelämäkerrallista romaania *Pestalozzi's Erben* koskeneessa oikeusprosessissa hylättiin kahden opettajan nostama kunnianloukkauskanne, sillä kirjassa ei esitetty intiimille alueelle ulottuvia väitteitä opettajista, ja täten teoksessa harjoitettu tosiasiatiedon ja sepitteellisen tiedon yhdistely nautti taiteen vapautta koskevan perusoikeuden suojaa.²³

Vastaavanlaisia tapauksia on käsitelty viime vuosina myös esimerkiksi Ranskassa, jossa on 2000-luvulla muun muassa käyty oikeutta poleemisesti äärioikeistolaisista puolueista ja puolueen johtajaa tarkastelleesta romaanista *Le Procès de Jean-Marie Le Pen*. Ranskalaiset tuomioistuimet tuomitsivat kirjailijan ja kirjan kustantajan herjauksista. Toisin kuin yksikään saksalainen oikeusprosessi, tapaus

eteni lopulta Euroopan ihmisoikeustuomioistuimeen, joka omassa ratkaisussaan painotti sitä, että ilmaisunvapautteen puuttumisen oikeutusta arvioitaessa oli erotettava tosiasiatoteamukset arvoarvostelmista. Koska loukkaaville lausumille ei tuomioistuimen mukaan ollut riittävästi tosiasiaperusteita – eikä näyttöksi riittänyt yksinomaan se, että kirjan kuvaukset vastasivat yleisesti puolueen ja sen johtajan tapaa esittää ajatuksia – ihmisoikeustuomioistuin hyväksyi kirjailijalle ja kustantajalle langetetut rangaistukset.²⁴

Ihmisoikeustuomioistuin lähestyi kuitenkin toisentyypisesti lähes samaan aikaan antamassaan ratkaisussa Itävaltalaisen Otto Mühlin *Sata vuotta sananvapautta* -näyttelyyn maalaamaa maalausta *Apocalypse*. Maalauksessa kuvattiin muun muassa useita Itävallan Vapauspuolueen entisiä johtohenkilöitä alasti seksuaalisissa asennoissa. Henkilöiden päät ja kasvot oli suurennettu sanomalehdistä leikatuista kuvista. Maalauksessa puolueen entinen pääsihteeri piti kiinni yhdessä kahden muun Vapauspuolueen poliitikon kanssa Jörg Haiderin peniksestä, josta syöksyi siemennestettä Äiti Teresan päälle.

Näyttelyn oltua hetken avoinna eräs teoksesta provosoitunut kävijä turmeli maalauksen heittämällä sen päälle punaista maalia, mitä selostettiin laajalti Itävallan mediassa. Tätä kautta tieto maalauksesta saavutti Vapauspuolueen entisen pääsihteerin, joka vaati kunniaansa loukkaavaa teosta poistettavaksi. Itävaltalaiset tuomioistuimet myös myöntivät tähän perustellen ratkaisuaan muun muassa sillä, että taiteellisen vapauden rajat yllettiin, jos henkilön kuvaa vääristeltiin olennaisesti täysin kuvitteellisilla aineksilla eikä kuvan satiirisuus tai muu liioittelu ollut ilmeistä. Ihmisoikeustuomioistuin, jonne teoksen tilannut taiteilijayhdistys valitti tuomiosta, ei kuitenkaan hyväksynyt itävaltalaisen tuomioistuinten näkemystä. Se katsoi, ettei maalauksessa ollut puuttunut entisen pääsihteerin yksityiselämään, vaan se koski hänen julkista asemaansa Vapauspuolueen poliitikkona. Tuossa asemassaan hänen täytyi suhtautua kritiikkiin varsin suvaitsevasti etenkin, kun oli perusteltua ajatella maalaus eräänlaiseksi vastavedoksi Vapauspuolueen jäsenten arvosteltua voimakkaasti taiteilijan töitä.²⁵

Kaiken kaikkiaan vaikuttaa siltä, että samaan aikaan, kun julkista moraalista koskevien kriminalisointien ote taiteelliseen ilmaisuun on ainakin osin liehtynyt, toisen henkilön persoona suojaavien kriminalisointien ja taiteellisen ilmaisunvapauden välinen jännite on selvästi kasvamassa. Samalla yksityisyyden ja kunnian suoja on kallistumassa yhä vahvemmaksi arvoksi.

Aivan erityisen valppaasti kunnian ja yksityisyyden suojan näyttävät löytäneen poliitikot, jotka ovat olleet hanakoita vetoamaan säännöksiin hillitäkseen itseään koskevaa keskustelua. Sangen ironiseksi tämän tekee se, että samaan aikaan yhä useammat aivan tavalliset ihmiset ovat valmiit jakamaan suurenkin osan ennen yksityisen piirissä pidetystä elämästään erilaisissa sosiaalisissa medioissa.

Lopuksi

Suomessa ilmaisunvapautta koskevat puheenvuorot aloitetaan useimmiten painottamalla nykyaikaisen ilmaisunvapauskäsitteen väline-, sisältö- ja menetelmäneutraaliutta. Tosiasiassa eurooppalaiseen ilmaisunvapausjuriidikkaan on pitkälti kanonisoitunut käsitys tehtävältään erityyppisten ilmaisujen kategorisoinnista eri suojatasoille. Tässä luokittelussa poliittinen viestintä katsotaan tyypillisesti sellaiseksi ilmaisuksi, jonka rajoittamiseen tulisi suhtautua kaikkein pidättyväisimmin, ja mainosilmaisu sellaiseksi, jonka rajoitukseen voidaan ryhtyä kaikkein keveimmin perustein. Taiteellinen ilmaisu sijoitetaan jaottelussa tyypillisesti poliittisen ilmaisun ja mainosilmaisun väliin.²⁶

Vaikka jaottelu on oikeuskirjallisuudessa jokseenkin vakiintunut, niin täysin kiistaton se ei ole. Esimerkiksi Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännön perusteella on selvää, että uutisointi ja dokumentointi kuuluvat ilmaisunvapauden ydinalueelle. Oikeuskäytännössä taiteen ei ole kuitenkaan katsottu jäävän ydinalueen ulkopuolelle. Itse asiassa ihmisoikeustuomioistuimen retoriikassa metafora tärkeään yhteiskunnalliseen keskusteluun osallistuvasta taiteilijasta – ja taiteen instrumentaalista arvosta demokratialle – on jotakuinkin yhtä vakiintunut ja kulunut kuin metafora tiedotusvälineistä vallan vahtikoirinakin.²⁷ Päinvastoin kansallisissa

perustuslaeissa ja Euroopan unionin perusoikeuskirjassa olevien taiteen vapautta koskevien erityissäännösten voi tulkita vahvistavan taiteilijan erityistä asemaa ilmaisijana²⁸. Esimerkiksi Suomen ja Saksan perustuslaeissa ei taiteen vapauteen sisälly mitään perustuslaillisia rajoituslausekkeita, kun sen sijaan puhtaasti yleisen ilmaisunvapausnormin puitteissa tapahtuvaa ilmaisua voidaan rajoittaa muun muassa lastensuojelutarkoituksessa²⁹.

Tässä kirjoituksessa käsiteltyjen oikeustapausten pohjalta voisikin olla hedelmällisempää puhua kolmijaon ”poliittinen ilmaisu – taiteellinen ilmaisu – mainosilmaisu” sijaan siitä, kuinka eurooppalaisessa ilmaisunvapauskulttuurissa taiteellisella ilmaisulla on poliittisen ilmaisun tapaan lähes absoluuttisena oikeutena turvattu ydinalueensa, jolla ilmaisunvapauden rajoittamisen tulisi olla lähes mahdotonta. Toisaalta on reuna-alue, jolla oikeasuhteisiin ja demokraattisen yhteiskunnan toiminnan ylläpitämisen kannalta välttämättömiin rajoituksiin voidaan suhtautua suopeammin. Tässäkin katsannossa olisi vielä muistettava, että itse asiassa jaottelu viestinnän ja viestijöiden eri rooleihin on usein melko lailla keino-tekoista. Voimme miettiä vaikkapa *Voima*-lehden vastainmoksia. Olisiko niitä jäsennettävä mainosilmaisun, taiteellisen ilmaisun vai poliittisen ilmaisun kontekstissa?

Tosiasiassa liiallinen keskittyminen sen pohtimiseen, mistä viestinnän muodosta kulloinkin on kysymys, voi

PURNU

6.6.-8.8.2010
Tilauksesta 21.5.-5.6.2010 ja 9.-31.8.2010

linnun uni

SAVUSAUNA • UIMARANTA • RANTAGRILLI • LUHTIKAHVIO

EERO AARNIO • SAMULI HEIMONEN • IC-98
SAULI ISO-LÄHTEENMÄKI • BEATA JOUTSEN
MATTI KALKAMO • ANTTI KEITILÄ • IPI KÄRKI
MARKKU LÄHDESMÄKI • KONSTA OJALA
KAIJA PAPU JA AINO LOUHI • ELINA PAREL
JAAKKO PERNU • NINA RANTALA • SONJA SALOMÄKI
NANNA SUSI • TARU SYRJÄNEN
Aimo Tukiaisen uusittu näyttely

Taidekeskus Purnu
Avoinna joka päivä klo 11-18 • Liput 8/6 €
Mustasaari 63 • 35100 Orivesi
puh. 03 335 4323 • 040 537 0995
Ryhmävaraukset: varaukset@kaurakangas.fi
www.purnu.net • www.purnu.kaurakangas.fi

TAIDENÄYTTYLY • KONSERTIT • TAIDEKURSSIT • SUVIDESIGN

YDIN

Räväkkä kansainvälinen laatulehti rauhasta & politiikasta,
tasa-arvosta & oikeudenmukaisuudesta.

Tilaa Ydin!

Kesto-tilaus **28 € / vuosi**

Vuosi-tilaus **35 € / 4 nroa**

Opiskelijatilaus 20 euroa / vuosi, kolme vuotta

www.ydinlehti.fi

johdattaa keskustelua helposti sivupoluille. Esimerkiksi suomalaisia viime vuosina puhuttaneessa kuvataiteilija Ulla Karttusen *Neitsythuorakirkko*-installaatioteosta koskeneessa oikeusprosessissa tuomioistuimet olivat niin innokkaita tekemään erotteluja esimerkiksi taiteilijan ja tutkijan oikeuksien välillä, että niiltä jäi täysin tutkimatta se seikka, olisiko teoksen tehneellä taiteilijalla ollut samanaikaisesti yliopistolla toimivana tutkijana oikeus pitää hallussaan samaa materiaalia, jota hän ei tuomioistuinten mukaan taiteilijana voinut pitää hallussaan. Tällöin tuomioistuimet eivät myöskään havainneet sitä, että asetelman jäsentäminen tutkijan ilmaisunvapauden

näkökulmasta ei olisi oikeastaan poikennut sen jäsentämisestä taiteilijan näkökulmasta. Havainto olisi syönyt pohjaa tuomioistuinten väitteeltä, jonka mukaan taiteilijalla on tyystin erilainen ilmaisuoikeus kuin toimittajalla tai tiedemiehellä.³⁰

Loppujen lopuksi taiteellinen ilmaisunvapaus onkin erottamattomasti kytköksissä ilmaisunvapauden yleiseen tilaan yhteiskunnassa. Samalla tietyn tyyppisen viestinnän – kuten yksilön toiminnan yleensäkin – jäsentäminen tietyn profession kautta alkaa olla yhä vaikeampaa. Tämä lienee yksi merkittävistä mentaalisen tason tulevaisuuden haasteista eurooppalaiselle ilmaisunvapausajattelulle.

Viitteet

- 1 ”Jeder hat das Recht, seine Meinung in Wort, Schrift und Bild frei zu äußern und zu verbreiten und sich aus allgemein zugänglichen Quellen ungehindert zu unterrichten” (Grundgesetz Art. 5 Abs. 3).
- 2 ”Kunst und Wissenschaft, Forschung und Lehre sind frei” (Grundgesetz Art. 5 Abs. 3).
- 3 Suomen perustuslain 12 §.
- 4 Suomen perustuslain 16.3 §.
- 5 Perusoikeuslainsuojan alan tarkastelu ohjautuu tässä kohti niin kutsuttua ulkoisten rajoitusten teoriaa. Siinä perusoikeuden tarkastelu keskittyy perusoikeudelle ominaisten rajojen määrittelyyn sijaan sitä rajoittaviin säännöksiin ja niiden legitimitettiin. Ks. Alexy 2002, 178–184. Perusoikeuksien rajoittamisen yleisistä opeista Suomen oikeudessa ks. Viljanen 2001.
- 6 Ks. esim. Suomen rikoslain (39/1889) 17:17, 17:18 ja 17:19.
- 7 Ks. *National Endowment for the Arts vastaan Finley* 524 U.S. 569 (1998)
- 8 Ks. Mill 1992.
- 9 *R. vastaan Gibson* [1990] 2 QB 619 ja *R. vastaan Gibson* [1990] 3 WLR 595; S. ja G. vastaan *Yhdistyneet kuningaskunnat* (2.9.1991).
- 10 *Otto-Preminger-Institut vastaan Itävalta* (20.9.1994).
- 11 *Wingrove vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (25.11.1996). Ratkaisu asetuu samalle jatkumolle ratkaisujen *Gay News ja Lemon vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (7.5.1982) sekä *Choudhury vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (5.3.1991) kanssa.
- 12 Ks. esimerkiksi tuomari Spielmannin eriyvä mielipide epäsiiveä kuvataidetta koskevassa ratkaisussa *Müller ym. vastaan Sveitsi* (28.4.1988).
- 13 *Karatas vastaan Turkki* (8.7.1999) ja *Alinak vastaan Turkki* (29.3.2005)
- 14 *Akdas vastaan Turkki* (16.2.2010)
- 15 *Leroy vastaan Ranska* (2.10.2008)
- 16 Ks. <http://www.artliberated.org> -> cases -> Dorota Nieznalska

- 17 Ks. <http://www.artliberated.org> -> cases -> Gerhard Haderer
- 18 Suomalaisen keskustelun osalta ks. Valtakunnansyyttäjän syyttämättä jättämispäätös dnro R 06/11, 1.6.2006. Vrt. kuitenkin hieman toisentyypiseen lähestymistapaan sinänsä taiteelliseen ilmaisuun liittymättömässä Jussi Halla-Ahoa koskevassa käynnissä olevassa oikeusprosessissa (Valtakunnansyyttäjän syytemääräys dnro R 09/8, 27.03.2009).
- 19 BVerfGE 30, 173; 24.2.1971
- 20 BVerfGE 67,213; 17.7.1984. Vrt. Franz-Josef Straussista tehtyä karikatyyriä koskeneeseen valtiösääntötuomioistuimen ratkaisuun BVerfGE 75,369; 3.7.1987.
- 21 1 BvR 1783/05, 13.6.2007
- 22 1 BvR 1533/07, 12.12.2007
- 23 1 BvR 350/02, 12.12.2007 ja 1 BvR 402/02, 12.12.2007.
- 24 *Lindon ym. vastaan Ranska* (22.10.2007)
- 25 *Vereinigung Bildender Künstler vastaan Itävalta* (25.1.2007)
- 26 Näin esimerkiksi Arai 2009.
- 27 Ks. *Müller ym. vastaan Sveitsi* (28.4.1988), *Otto-Preminger-Institut vastaan Itävalta* (20.9.1994), *Wingrove vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat* (25.11.1996), *Karatas vastaan Turkki* (8.7.1999), *Alinak vastaan Turkki* (29.3.2005), *Vereinigung Bildender Künstler vastaan Itävalta* (25.1.2007) ja *Kar ym. vastaan Turkki* (3.5.2007).
- 28 Ks. Euroopan unionin perusoikeuskirjan (EYVL 2000/C 364/01) 13 artikla.
- 29 Ks. Suomen perustuslain 12§ sekä Saksan perustuslaki (Grundgesetz) 5(2).
- 30 Olen käsitellyt *Neitsythuorakirkon* tapausta toisaalla. Ks. Hoikka & Rautiainen 2009, 659–664.

Kirjallisuus

- Alexy, Robert, *A Theory of Constitutional Rights (Theorie der Grundrechte)*, 1986). Oxford University Press, Oxford 2002.
- Arai, Yutaka, Article 10: Freedom of expression. Teoksessa Harris, David, O’Boyle, Michal & Warbick, Colin, *Law of the European Convention on Human Rights*.

- Oxford University Press, Oxford 2009. 2. painos.
- Hoikka, Mikko & Rautiainen, Pauli, *Neitsythuorakirkko ja taiteilijan ilmaisunvapaus. Defensor-Legis* 4/09, 659–664.
- Mill, John Stuart, *On Liberty*. David Campbell Publishers, London 1992/1869.
- Viljanen, Veli-Pekka, *Perusoikeuksien rajoitus-edellytykset*. WSOY, Helsinki 2001.

englantilaiset tuomioistuinratkaisut

- R. vastaan Gibson* [1990] 2 QB 619
R. vastaan Gibson [1990] 3 WLR 595

Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen ratkaisut

- Alinak vastaan Turkki* (29.3.2005)
Akdas vastaan Turkki (16.2.2010)
Choudhury vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat (5.3.1991)
Gay News ja Lemon vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat (7.5.1982)
Kar ym. vastaan Turkki (3.5.2007)
Karatas vastaan Turkki (8.7.1999)
Leroy vastaan Ranska (2.10.2008)
Lindon ym. vastaan Ranska (22.10.2007)
Müller ym. vastaan Sveitsi (28.4.1988)
Otto-Preminger-Institut vastaan Itävalta (20.9.1994)
S. ja G. vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat (2.9.1991)
Vereinigung Bildender Künstler vastaan Itävalta (25.1.2007)
Wingrove vastaan Yhdistyneet kuningaskunnat (25.11.1996)

saksalaiset tuomioistuinratkaisut

- BVerfGE 30, 173; 24.2.1971
 BVerfGE 67,213; 17.7.1984
 BVerfGE 75,369; 3.7.1987
 1 BvR 1783/05, 13.6.2007
 1 BvR 1533/07, 12.12.2007
 1 BvR 350/02, 12.12.2007
 1 BvR 402/02, 12.12.2007

yhdysvaltalaiset tuomioistuinratkaisut

- National Endowment for the Arts vastaan Finley* 524 U.S. 569 (1998)

Kensorit ja sensorit

Kensori

subst., mask., (muinaishist.), antiikin Rooman ylimpiä viranomaisia, jonka vastuulla olivat väestönlaskenta ja verollepano. Kensorin tehtäviin kuuluivat myös järjestyksenpito ja tapainpuhdistus tasavallan kaikissa säädyissä.

Nimitys ”kensori” tulee teosnasta *censere*: arvioida, arvottaa, koska tämä virkailija mittaa omaisuusarvot, panee hengille ja jakaa kaikki ihmiset kunkin omaan *centuria*ansa eli äänestäjäkuntaansa. Joidenkin kirjoittajien mukaan termi juontaa katsastamisesta, *inspectare*sta, kuuluihan kensoreiden velvollisuuksiin vahtia tapoja ja järjestystä.

Roomassa oli kahdenlaisia kensoreita. Ensimmäiset virat luotiin 443 eaa.¹: niihin asetettiin [Lucius] Papirius [Mugillanus] ja [Lucius] Sempronius [Atratinus]. Senaatti katsoi, että konsulit työskentelivät jo riittämiin sotaväen ja ulkoasiain parissa, joten se kuvitteli uuden kunniaitoimen voivan puhutella heidän sisintään. Senaatti arveli, että uuteen virkapukuun sonnustautujat löydetäisiin konsulistosta. Mutta siitä pitäen kun plebeijit pääsivät konsulikuntaan, [vuodesta 351 eaa.], nämä pyrkivät myös kensorikuntaan. Plebeijien onnistuikin täyttää vähintään toinen kensorin virka rahvaan parista tulevalta kansalaisella. Asiasta säädettiin viimein 339 eaa.² laki, jonka mukaan toisen kensorin kuului aina olla plebeiji. Kensorius siis puolitettiin patriisiin ja plebeijin kesken aina keisariaikaan, [vuoteen 22 eaa.] asti, jolloin hallitsijalle lankesi myös kensorivalta.

Kensoreiden toimivalta oli perin laaja, sillä heillä oli oikeus ojentaa korkea-arvoisimpiakin kansalaisia. Virkaan ei liioin päässyt, ennen kuin oli kulkenut koko muun virkatien loppuun. Onkin merkillistä, että [Marcus Licinius] Crassus eteni [65 eaa.] kensoriksi, vaikka ei ollut toiminut sen enempää konsulina kuin preetorinakaan. Virkakausi oli aluksi viisi vuotta, mutta käytäntö loppui jo yhdeksän ensimmäisen vuoden jälkeen. Diktaattori Mamercus [Aemilius Mamercinus] sääti 433 eaa.³, että kensorin virkakausi supistetaan puoleentoista kuukauteen. Laki pantiin tinkimättömästi täytäntöön.

Kensoreilla oli vastuullaan muutakin kuin jo mainitut tehtävät. Heille lankesi erityisvelvoite hoitaa verotusta, puolustaa temppeleitä, huoltaa julkisia rakennuksia, hillitä irstailua ja valvoa nuorison hyvää kasvatusta. Jos joku senaattori tärveli rietastelullaan uhkean virkakuntansa mainetta, kensoreilla oli oikeus puuttua asiaan: historia tarjoaa tästä ankaria esimerkkejä. He saivat hevosmieheltä ratsun ja nauttivat valtiolta eläkettä, kunhan vain olivat kunniaksi asemalleen. Kensorit saattoivat pudottaa korkea-arvoisen suvun jäseniä alimpiin kansankerroksiin, kieltää näiltä äänioikeuden tai määrätä näille veroja ja sakkoja.

Auktoriteetti ei silti ollut rajaton: kensorit veloitettiin tekemään tiliä toiminnastaan kansantribuuneille ja suurille edulleille. Muuan tribuuni passitti vankilaan kaksi kensoria, Furius Filoksen ja Attilius Reguluksen. Kensorit eivät myöskään saaneet riistää kansalaisen kunniaa, elleivät ensin tuoneet julki vaikuttimiaan, joiden pätevyys ratkaisivat senaatti ja kansa.

Lakedaimonissa, kertoo *Esprit de Lois*'n [1748] kunnioitettu kirjoittaja [Charles-Louis de Secondat de Montesquieu], kaikki vanhukset olivat kensoreita. Sama kirjoittaja huomauttaa, että nämä virkamiehet olivat tasavalloissa välttämättömiä kuin monarkioissa tai despoottivaltioissa. Syy on helppo havaita.

Roomalaisten keskuudessa tapainturmelmus tuhosi kensoriviran. Mutta kun Caesar ja Augustus näkivät, että kansalaiset eivät avioituneet, he perustivat jälleen kensorivirkoja valvomaan avioliittoja.

kirjojen sensuroijat (kirjallisuus)

”sensori” on nimi oppineille, jotka veloitetaan tarkastamaan painettavat kirjat. Nimitys periytyy antiikin Rooman kensoreista, joitten tehtäviin sisältyi järjestyksen ja tapojen kohentaminen.

Kirjasensoreita on asetettu virkaan eri maissa tutkimaan kirjallisia teoksia ja arvioimaan julkaistavaksi tarkoitettuja kirjoja, jottei julki saatettaisi mitään, mikä voisi viekoitella ihmishenkiä väärin opein tai turmella tapoja vaarallisin toimintaohjein. Oikeus arvostella ennakolta uskontoa käsittelevää kirjallisuutta, kuten kirkollinen järjestyksin, on aina kuulunut Ranskassa piispan valtapiiriin. Mutta [Pariisin yliopiston] teologisen tiedekunnan perustamisesta [1253] lähtien näyttää siltä, että piispat ovat tahtoneet siirtää viran tohtorien huoleksi, vaikka he eivät muuten ole tinkineet yhtään sensurointivallastaankaan.

Pariisin parlamentti vahvisti moneen kertaan teologiselle tiedekunnalle siunaantuneen oikeuden arvostella ja tuomita uskonpuksia ja Pyhiä Kirjoituksia. Erityisen tiuhaan näin meneteltiin, kun [Martin] Lutherin ja [Jean] Calvinin harhaopit tuottivat huiman määrän kato-lisen uskonnon vastaista kirjallisuutta.

Kukaan tohtori ei kuitenkaan voinut langettaa tuomiota omin päin, vaan tuomiovaltaa käytteli yksinomaan täysivaltaisena kokoontuva tiedekunta. Käytännöksi vakiintui esitellä kaikki julkaistavaksi tahdottava tiedekunnalle. Se nimitti kaksi tohtoria tutkimaan tekstiä. Nämä

raportoivat tiedekunnan kokouksessa, jossa tiedekunta sääntöilijänsä puolesta ja vastaan esitettyjä syitä hyväksyi tai hylkäsi teoksen. Kirkolliset johtajatkaan eivät välttyneet alistamasta teoksiaan teologisen tiedekunnan tutkintaan. Tiedekunta torjui 1534 Carpentras'n piispana toimineen kardinaali [Jacques] Sadolet'n kommentaarin Paavalin *Roomalaiskirjeestä* ja eväsi 1542 Orléansin piispan, kardinaali [Antoine] Sanguinin breviaarion. Pariisin parlamentti oli aina valppaana vaalimassa katolisen uskon kaikinpuolista puhtautta: se valtuutti 1542 teologisen tiedekunnan tarkastamaan myös ulkomailta tulleet kirjat. Päätöksen kirvoitti Calvinin Baseliissa painattama *Institutio christianae religionis* [1536].

Kirjojen kustantaminen yleistyi huomattavasti 1600-luvun alusta alkaen. Tutkintaan määrättiin entistä useampia tohtoreita. Tämä johti erilaisiin väärinkäytöksiin: tohtorit laistoivat raportoimasta tiedekuntakokoukselle ja myös puolsivat kokouksen moitittavina pitämiä kirjoja. Sekasortoisen tilanteen korjaamiseksi tiedekunta laati asetuksen, jonka mukaan harkitsematta myönnetty julkaisuluvat saattoivat johtaa siihen, että tohtori menetti puolen vuoden palkkion ja tohtorin erivapautensa sekä joutui neljän vuoden karenssiin kirjatarkastajana. Tätä seurasivat monet muut säädökset, joista mielialat sen kuin vain kitkeröityivät.

Vihdoin sopusointu katosi tiedekunnassa tykkäänään, kun muuan teologinen kysymys veti 1623 mukaansa kaikki tohtorit. Piti näet päätettämän siitä, onko paavin valta ylempi vai alempi kuin kirkolliskokousten valta. Kaikki valitsivat jupakassa oman puolensa, kaikki kirjoittivat oman paavi- tai konsiilikantansa puolesta.

Tohtori Duval, toisen puolueen johtaja, vaikeroidi nähdessään vastustajiensa julkilausumien musertavan voiman. Hän hankki 1624 kuninkaalta [Ludvig XIII] patenttikirjeet, jotka soivat hänelle ja kolmelle toverilleen kaikki muut ohittavan yksinoikeuden kirjan-tutkintaan sekä 2 000 livren ansiot jaettavaksi nelikon kesken. Lupa-asiakirjat tuottivat tuskaa tiedekunnalle: se katsoi tullessa lähdetetyksi oikeudestaan, jonka se uskoi kuuluvan itselleen ikiajoiksi. Neljälle uudelle sensorille myönnetty korvaus taas tiedekunnan mielestä häpäisi ihmisiä, jotka olivat omistautuneet huolehtimaan opin terveydestä ja lujuudesta. Seurasi nuhteluita nuhteluiden perään, eikä tiedekunta lakannut vaatimasta päättäväisesti lupien peruuttamista, mutta tutkintavalta ei palautunut. Päinvastoin kuningas uusi Duvalin ja kumppanien luvat: neljä kruunun turvaamista patenteista sukeutunutta sensoria otettiin sisään [teologisen tiedekunnan keskuskollegioon] Sorbonneen ja valittiin äänienemmistöllä elimeen, johon kutsuttiin myös kaksi Navarren [kollegion, toisen Pariisin yliopiston osan,] nimeämää tohtoria. Tämä lievennys ei tyydyttänyt tiedekuntaa, joka turhaan pyrki neuvonpitoon.

Tohtorien kesken vallitsi kaikkien aikojen pahin eripura: yli kolmen vuoden ajan uudet sensorit saivat tuta niin monia epämiellyttävyyksiä toisten taholta, että Duval luopui lopulta 1626 sensorin valtuuksistaan tiedekunnan täysistunnossa. Ei tiedetä täysin kiistattomasti,

kumottiinko hänen saamansa lisenssi tämän jälkeen. Eri käskykirjeistä vuosilta 1628, 1631 ja 1642 käy kuitenkin ilmi, että tiedekunta alkoi jälleen vanhaan tapaan määrätä tohtoreita kirjatutkintaan, samalla kun se ryhtyi mitä viisaimmin ehkäisemään harkitsemattomia puolto-lauseita. Tiedekunnan kunnia ja etu vaativat varotoimia.

Yhtä kaikki huolekkuus osoittautui joutavaksi. Kirkossa virisi kiista armosta, mistä syntyi valtaisa määrä kirjoitteita puolesta ja vastaan. Pukarit hyväksyttivät kirjojaan heille suopeilla tohtoreilla, ja nämä antoivat hyväksyntänsä vailla tiedekunnan siunausta. Epämukaisuudet jatkuivat, kunnes [Ranskan kuninkaan] kansleri [Pierre] Séguier päätti 1653 tehdä niistä lopun. Hän siirsi taas tiedekunnalle oikeuden kelpuuttaa kirjoja. Séguier loi neljä uutta sensorivirkkaa, jos kohta vailla lupakirjoja ja vailla muuta oikeutusta kuin kuninkaan tahto: kullekin sensorille kertyi 600 livren tulot.

Näistä ajoista lähtien sensorien määrä on kasvanut merkittävästi: heitä riittää mitä vain aihepiiriä varten. Nimitysoikeus kuuluu kanslerille, jolle sensorit tekevät selkoa tarkastamistaan kirjoista. Heidän puoltonsa tietää painoluvan myöntämistä. Joskus sattuu niin ikävästi, että tutkittavaksi määrättyjen kirjojen suuri määrä tai muu syy pakottaa sensorit saattamaan päätöstä odottavat tekijät tai kirjakauppiat tilaan, jossa he noiden Styxin rannalla viruvien sieluparkojen tapaan ovat jo pitkään odot-taneet Kharonia lauttaamaan heidät yli virran.

*stabant orantes primi transmittere cursum
tendebantque manus ripae ulterioris amore
navita sed tristes nunc bos nunc accipit illos
ast alios longe summos arcet arena*

”seisaallaan he anelevat päästä äkimmin yli
kättä ojentavat päin himottua viimeistä rantaa
synkeä lautturi ottaa tuolloin nuo, tällöin nämä
vaan muut kootut hän jättää töyrään päälle”⁴

Suomentanut Jarkko S. Tuusvuori

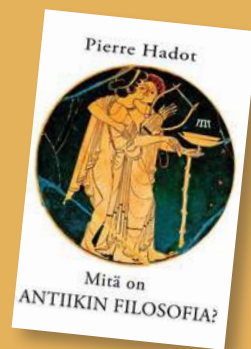
(alun perin: hakusanat ”censeurs” ja ”censeurs des livres” (1770). Teoksessa *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* (1751–1772). Toim. Denis Diderot & Jean D’Alembert. Frommann-Holzboog, Stuttgart & Bad Cannstatt 1966–1990.)

Viitteet

- 1 Vuosiluku korjattu: alkutekstissä 311.
- 2 Vuosiluku korjattu: alkutekstissä 414; tieto lain voimassaoloajasta poistettu; tieto lain pääsisällöstä muutettu.
- 3 Vuosiluku korjattu: alkutekstissä 420.
- 4 Vergilius, *Aeneis*, VI kirja, 313–316. Alpo Rönty suomentaa: ”Seisoen pyytelivät nämä ensimmäisinä päästä/ kyytiin, kaihoissaan käsin viittoillen yli virran./ Penseä lautturi taas kenet ottaen nyt, kenet kohta,/ luotaan työntää muut halukkaat pois torjuen kauas.” Loki, Helsinki 2000. Oksalat suomentavat näin: ”Pyytäen seisovat nuo heti päästäkseen yli virran./ viittoillen käsillään kovin kaivaten Tuonelan rantaan./ Laivuri synkkänä vain osan ottaa, taas osan jättää./ jonka hän torjuen karkottaa pois hietikon luota.” *Aeneis. Aeneaan taru*. Suom. Päivö & Teivas Oksala. WSOY, Helsinki 1999, 138.

Pierre Hadot

MITÄ ON ANTIIKIN FILOSOFIA?

Pierre Hadot'n moderniksi klassikoksi noussut *Mitä on antiikin filosofia?* kaataa muinaisuusmielikuvien kuvapatsaat ja pylväsrivit.

Hadot ei museoi menneisyyttä vaan hankkii antiikista niin elämänhallinnan kuin aikalais-analyttisyydenkin välineitä, palauttaa elämänfilosofian kunniaan ja oikaisee väärät käsitykset. Filosofia saadaan eläväksi ja eletyksi, kaikkien ulottuville, koko olemassaolon mullistavaksi kilvoitteluksi.

Elämälle vieraat opetussuunnitelmat, riihikuivat teoriarakennelmat ja pikkuseikkoihin takertuvat spekulatiot ovat turhan päiten saaneet omia "filosofian" nimen. On aika palauttaa filosofia arvoonsa myös arkielämässä.

Eikö filosofi voitaisi määritellä filosofista diskurssia kehrittelevän professorin tai kirjailijan sijasta ihmiseksi, joka elää filosofista elämää?

Hinta: 35

Hinta n&n -kestotilaajille: 27

Suom. Tapani Kilpeläinen

ISBN 978-952-5503-48-7

NIIN & NÄIN

www.netn.fi/kauppa

Puhelintilaukset: 040-721 48 91

WU

JORMA MÄNTYLÄ

Galileo Galilei ja kaksitoista tähteä

Kiista hallinnon avoimuudesta on kestänyt yli 400 vuotta

Maaliskuussa tuli kuluneeksi 400 vuotta Galileo Galilein teoksen *Sidereus Nuncius* ilmestymisestä. Seuranneen tapahtumasarjan vaikutus ulottuu nykyaikaan. Galilei esitti kaukoputkihavaintoihin perustuen, että Maa kiertää planeettakunnan keskuskappaletta Aurinkoa. Seurasi kuuluisa vuoden 1633 inkvisitio-oikeudenkäynti. Galilei pakotettiin perumaan väitteensä, ja hänen kirjallinen tuotantonsa liitettiin kiellettyjen kirjojen luetteloon. Katolisen kirkon sensuuri ja protestanttien kritiikki loivat kaksi erilaista hallintokäytäntöä, jotka nousevat jatkuvasti esiin keskusteltaessa Euroopan unionin hallinnon avoimuudesta. Vastakkain ovat englantilais-pohjoismainen liberaali avoimuus sekä ranskalais-katolilainen päällikkövaltainen virastomalli.

Helmikuussa 1810 Roomassa nähtiin outo kulkue. Napoleon oli valloittanut Kirkkovaltion ja vanginnut paavi Pius VII:n. Samalla Napoleon määräsi Vatikaanin arkiston siirrettäväksi Pariisiin. Ensimmäisessä erässä oli 3239 arkkua. Seuraavissa kuljetuksissa huhtikuussa ja kesäkuussa 1810 oli tärkeimmäksi oletettu – nimittäin Galileo Galilein inkvisitio-oikeudenkäynnin arkisto vuodelta 1633.¹ Arkistoa kuljetettiin maanteitse ja laivoilla. Osa laivoista haaksirikkoutui. Kuljetuksesta vastanneet kenraalit toimivat omavaltaisesti. Asiakirjoja jopa myytiin makulatuuriksi ja käytettiin sätkäpaperina.²

Suurin osa arkistosta päätyi silti lopulta Pariisiin. Kirjoitukset palautettiin vähitellen Vatikaaniin restauraation aikana 1800-luvulla. Napoleon oletti löytävänsä arkistosta raskauttavaa aineistoa, jota vallankumouksellinen Ranska voisi käyttää katolista kirkkoa vastaan. Arkistoa penkomaan laitettiin kirjastonhoitaja, entinen pappi Antoine A. Barbier (1765–1825). Vuoden kuluttua Barbier ehdotti Napoleonille yhdeksän Galilei-dokumentin julkistamista ranskankielisin selityksin. Näin piti todistaa Galilein syyttömyys ja puolueellisen inkvisition oikeusmurha.³

Julkaisua ei saatu valmiiksi, ja pian Napoleon kivistui ja joutui loppuelämäkseen St. Helenan saarelle. Napoleonin suuren suunnitelman kaatuminen ei kuitenkaan johtunut vain sotaonnan kääntymisestä. Barbier luotti aineistoa valikoidessaan liikaa 200 vuoden aikana syntyneeseen myyttiin kärsivästä Galileista, jota oli taiteilijoiden lisäksi Ranskassa ruokkinut Voltaire (1694–1778). Ranskalaisten löytämän aineiston tärkein dokumentti oli Galilein tunnustus inkvisitiolle, mutta sen olemassaolosta oli tiedetty jo aikaisemmin.⁴

Galilei-myytti ja sananvapaus

Italialaisen fyysikon ja tähtitieteilijän Galileo Galilein (1564–1642) kirja *Sidereus Nuncius* (Tähtien sanansaattaja) on luonnontieteiden merkittävimpiä julkaisuja. Sen kanssa kilpailevat Isaac Newtonin *Principia* (1687), Charles Darwinin *Lajien synty* (1859) sekä Albert Einsteinin *Subteellisuusteoria* (1905).

Galilein osuudesta uuden ajan tieteellisessä vallankumouksessa on keskusteltu. Hän ei ensimmäisenä keksinyt kaukoputkea, aurinkokeskistä planeettajärjestelmää eikä ehkä edes Jupiterin kuita. Hollantilainen Hans Lippershey yritti patentoida kaukoputken jo 1608. Nikolaus Kopernikuksen *De revolutionibus orbium coelestium* oli ilmestynyt jo 1543. Jupiterin kuita havainnoi samoihin aikoihin myös saksalainen Simon Marius. Englantilainen Thomas Harriot oli aikaisemmin tehnyt kaukoputken avulla parempia Kuun karttoja ja havainnoinut auriongonpilkkuja.⁵

Galilein mullistus oli uuden instrumentin avulla tehtyjen aurinkokeskistä käsitystä tukevien havaintojen oikea tulkinta ja tutkimustulosten *julkaiseminen*. Se oli tieteellinen uroteko, kun samantapaisia ajatuksia esittänyt Giordano Bruno oli poltettu roviolla 1600, vain kymmenen vuotta ennen Galilein kirjan ilmestymistä.

Sidereus Nuncius ilmestyi 13. maaliskuuta 1610. Muutamassa päivässä 550 kappaleen painos myytiin loppuun. Ajan tavan mukaan siitä ilmaantui piraattikopioita, joista yksi päätyi Englantiin kirjailija-runoilija John Miltonille (1608–1674).⁶ Kiihkeän protestantin käsissä se loi pohjaa pian syvenevälle katolisten ja protestanttien yhteenotolle, kun kolmikymmenvuotinen sota alkoi 1618.

Nevadan yliopiston filosofian emeritusprofessori Maurice Finocchiaro on julkaissut toistaiseksi täydelli-

simmän tutkimuksen Galileista ja vuoden 1633 inkvisitio-oikeudenkäynnistä.⁷ Finocchiaron mielestä astronomit ovat ”omineet” Galilei-tutkimuksen, vaikka tähtitiede on lähes täysin englanninkielinen tiede. Galilein tapauksen dokumentit ja yksityiskirjeet, joita on noin 2500, ovat kuitenkin latinan-, italian- ja ranskankielisiä. Suurin osa on kääntämättä englanniksi. Paavi Johannes Paavali II avasi Rooman inkvisition arkiston tutkijoille 1998. Siksi tutkittavaa riittää, eikä Galilein tapaus ole vielääkään loppuun käsitelty. Finocchiaro käytti tutkimuksessaan 1100 dokumenttia.⁸

Luonnontieteen näkökulmasta ei voi ymmärtää Galileista vuosisatojen aikana kasautunutta myyttiä. Sen syntymistä edisti inkvisitiotuomioistuimen päätös, jonka mukaan hänen koko kirjallinen tuotantonsa liitettiin kiellettyjen kirjojen luetteloon *Index Librorum Prohibitorum*. Sananvapauden rajoittaminen ja alkuperäistiedon puuttuminen loivat hedelmälliset olot, joissa huhut ja legendat kasautuivat ja myytin rikastuminen alkoi. Lo-

pulta vakiintui myytti, jonka mukaan katolinen kirkko pakotti julman vankeuden ja kidutuksen avulla Galilein perumaan aurinkokeskisen maailmanselityksen ja tuomitsi hänet loppuelämäksi kotiarestiin. Oikeudessa Galilein oletetaan kuiskanneen *e pur si muovi*, ”se pyörii sittenkin”.

Taiteilijat myytin kasvattajina

Myyttiä kasvattivat sensuuri ja taiteilijat. Englantilainen protestantti, kirjailija-runoilija John Milton manifestoi lentokirjasessaan *Areopagitica* (1644) protestanttisissa maissa yleiseksi muodostuneen käsityksen sensuurista katolisen kirkon keksintönä, joka hidastaa tieteen kehitystä.⁹ Taidemaalari Bartolomé Murillo maalasi noin 1643–1645 kuuluisan taulun, missä mustaan vankityrmään teljetty Galilei piirtää liidulla kiviseinään planeettojen ratakarttoja.¹⁰ Toinen espanjalainen Francisco de Goya meni vielä pitemmälle ja piirsi Galilein kidutuskammiossa.

Tilaa niin & näin itsellesi tai lahjaksi ystävälle

- saat kirjan kaupan päälle

39 €

Kun ryhdyt *niin & näin* -lehden kestotilaaajaksi tai tilaat lehden lahjaksi ystävälle, saat elokuun loppuun asti yhden ilmaisen kirjan kaupan päälle. Voit valita yhden seuraavista:

- * Giorgio Colli: *Nietzschen jälkeen*
- * José Ortega y Gasset: *Ajatuksia tekniikasta*
- * Guy Haarscher: *Tunnustuksettomuus*
- * Martin Heidegger: *Tekniikka ja käänne*
- * Edmund Husserl: *Geometrian alkuperä*.
Johdanto Jacques Derrida.
- * William James: *Pragmatismi*
- * Michel Onfray: *Kapinallisen politiikka*
- * Miguel de Unamuno: *Traaginen elämäntunto*
- * Juha Varto: *Tanssi maailman kanssa*
- * Simone Weil: *Juurtuminen*

Merkitse verkkokaupan tilauksen lisätietoja-kohtaan koodi TILAUSKAMPANJA sekä haluamasi kirjan nimi. Merkitse myös, mihin osoitteeseen haluat kirjan. Muista eritellä laskutusosoite, jos ostat kestotilauksen lahjaksi!

NIIN & NÄIN

www.netn.fi/kauppa

Puhelintilaukset: 040-721 48 91

Maurice Finocchiaron Galilei-tutkimus on muutoin erinomainen, mutta myytin käsite on vajaa. Finocchiaro ei näytä tuntevan belgialaista myyttiteorian kehittäjää antropologi Claude Lévi-Straussia (1908–2009). Tämän mukaan myytti on jatkuva ja kehämäinen, itseään vastakohtiensa kautta kokoava rakennelma ja samalla osa laajemman kokonaisuuden muuntumista. Omalakinen myytti on ajattelu- ja ilmaisutapa, jonka taustaa ihmiset eivät tunnista. Siinä on aineksia tapahtuneesta, mutta samalla siinä on elementtejä aihetta sivuavista muista tapahtumista ja uskonnollisista riiteistä.¹¹ Erityisen ongelmallinen Finocchiaron tulkinta on sananvapauden ja sensuurin osalta. Finocchiaro ei näe, että Galilei-myytin syntyä kiihdytti inkvisitiotuomioistuinten päätös sensuurin käytöstä Galileita ja aurinkokeskistä planeettaselitystä vastaan, tai hän vähättelee tämän merkitystä.

Myytti, todellisuus ja sananvapaus

Taidemaalarien vankeutta ja kidutusta esittävät taulut osoittavat, miten kauas myytti voi erkaantua todellisuudesta. Tosiasiassa oikeudenkäynnin aikaan 69-vuotiaasta Galileita kohdeltiin hyvin eikä häntä kidutettu. Inkvisition käytössä oli viisi kuulustelumenetelmää, ja Galileille vain vihjattiin ”kovista menetelmistä”. Kuulustelujen aikana huhti-kesäkuussa 1633 Galilei asui Toscanan lähetystössä. Vain muutama viikko oli arestinomaista.¹²

Inkvisitio julisti elinikäisen vankeustuomion 22. kesäkuuta 1633. Tuomioistuinten kymmenestä kardinaalista seitsemän allekirjoitti rangaistuksen. Tunnetuin allekirjoittamatta jättänyt oli kardinaali Francesco Barberini (1597–1679), vallassa olleen paavi Urbanus VIII:n veljenpoika. Jo neljän päivän kuluttua Barberini onnistui muuttamaan vankeuden kotiarestiksi Toscanan lähetystössä. Sieltä Galilei vietiin heinäkuussa arkkipiispa Ascanio Piccolominin luokse Sienaan. Joulukuussa 1633 Galilei pääsi huvilalleen Villa Arcetriin Firenzen lähelle. Siellä hän vietti loppuelämänsä melko vapaamuotoisessa kotiarestissa. Hän kuoli 77-vuotiaana 9. tammikuuta 1642.¹³ Hartaat katolilaiset valittivat arestin aikana inkvisition ”liian lievästä” tuomiosta. Galilei oli tosiasiassa loppuelämänsä ajan eräänlainen Firenzen epävirallinen turistinähtävyys 1600-luvun harvalukuisille matkailijoille.¹⁴

Inkvisition tuomioissa ei mainittu *Sidereus Nunciusta*. Vankeuden pääperustelu oli raamatullisten kirjoitusten kieltäminen ja riittämätön todistusaineisto maakeskistä selitystä vastaan. Katolisen kirkon puolustajat ovatkin sanoneet, ettei Galileita tuomittu ”hyvän tähtitieteen vaan huonon teologian takia”.¹⁵

Tuomion jälkeen Galilei jatkoi tieteen tekoa Villa Arcetrissa. Opetus yliopistossa ja julkaisutoiminta oli kielletty. Vierailuja rajoitettiin. Silti John Milton ja Thomas Hobbes (1588–1679) tapasivat hänet.¹⁶ Kun yliopistossa ei saanut opettaa, yksityisoppilas Vincenzo Viviani (1622–1703) kokosi Galilein kootut teokset. Julkaisukielloakin Galilei kiersi. Tieteellinen pääteos *Discorsi e Dimostrazioni Matematiche* julkaistiin 1638 pro-

testanttisessa Hollannissa. Inkvisitio ei tehnyt mitään, vaikka tiesi käsikirjoituksen salakuljetuksesta.¹⁷

Sananvapauden näkökulmasta katolisen kirkon suurin virhe oli sensuuri. Kolmikymmenvuotisen sodan oloissa Galilein tuomio antoi protestanteille ideologisen asean, jota käytettiin taistelussa ajan suppean sivistyneistön suosiosta. Sensuurin tehottomuus ilmeni nopeasti, kun 1633–1651 ilmestyi yli 60 kirjaa Kopernikuksesta ja Galileista sekä protestanttisella että katolisella puolella.¹⁸ Tähtitieteen kehittyessä protestantti John Milton näytti olleen oikeassa. Katolisen kirkon pyrkimys estää Galilein aurinkokeskistä planeettamallia tukevien kirjojen pääsy julkisuuteen oli haitta tieteelliselle tutkimukselle. Sensuurin tehottomuus pakotti lopulta ”uudistajapaavi” Benedictus XIV:n poistamaan vuonna 1758 Galilein pääteokset *Index Librorum Prohibitorumista*.

Sensuurin perustelut

Miksi katolinen kirkko turvautui sensuuriin? Vastaus ei avaudu nykyajan internet-näkökulmasta. Maailma oli 1600-luvulla tyystin erilainen. Yli 90 prosenttia väestöstä oli luku- ja kirjoitustaidotonta talonpoikaista. Merkittävin tiedotusväline oli kirkko, joka tavoitti kansan jumalanpalveluksillaan ja seremonioillaan.

Alkuperäinen yhtenäinen katolinen kirkko oli suurissa vaikeuksissa. Ortodoksit olivat lähteneet omille teille suuren skisman myötä jo 1054. Martti Luther julisti uskonpuhdistuksen alkaneeksi 1517, ja hänen teesejään levitettiin saksalaisten keksimän painokoneen avulla. Trenton kirkolliskokouksessa 1545–1563 katolinen kirkko saattoi vain todeta menettäneensä satoja miljoonia jäseniä ortodokseille ja protestanteille. Kirkolliskokouksessa vakiintui vähitellen ajatus, että taistelu harhaoppeja vastaan onnistuu estämällä kirjojen leviäminen. Vain tarkoin valikoitu uskonoppineiden eliitti sai luettavakseen protestanttista kirjallisuutta kyetäkseen sitten yhtenäisesti ja yksimielisenä arvostelemaan tätä harhaoppia julkisissa saarinoissa ja messuissa. Kirkollisen eliitin yhtenäisyyden ja yksimielisyyden ajateltiin helpottavan talonpoikaismassojen hallitsemista. Kiellettyjen kirjojen luettelon *Index Librorum Prohibitorum* ensimmäiset versiot ilmestyivät Trenton kirkolliskokouksen yhteydessä paavi Paavali IV:n ja Pius IV:n aikana 1559 ja 1564.¹⁹ Galileo Galilein inkvisitio-oikeudenkäynti ja hänen kirjojensa sensurointi 70 vuotta myöhemmin oli merkittävä tapaus, mutta vain etappi jo Trentossa valitulla tiellä.

Kahden hallinnon avoimuuskäsityksen synty

Galileo Galilein pääteoksen ilmestymisestä tuli tänä päivänä 400 vuotta. Moni ajattelee, että tuon ajan tapahtumilla ei voi olla enää merkitystä. Kolmikymmenvuotisen sodan päättyminen Westfalenin rauhaan 1648 käynnisti kuitenkin laajakantoisen prosessin, joka näkyy nykyisessä Euroopan unionissa. Westfalenin rauhassa paavinistuin alennettiin maallisten valtioiden joukkoon²⁰. Maallinen

valta alkoi erkaantua hengellisestä. Samalla asettui ennen kokematon kysymys: miten rakentaa uusi valtiojärjestys, kun kokemuksia maallisesta vallasta ei ollut? Hengellinen valta oli ollut kaikki.

Oli otettava mallia tuhatvuotisesta kirkosta – mutta mistä kirkosta? Katolinen hallintokäytäntö *societas christiana* lähti eri tielle kuin protestanttinen. Katolisissa maissa omaksuttiin nopeasti kirkon salaileva hallintokäytäntö. Tavallista kansaa estettiin sensuurin avulla saamasta tietoa toisinajattelijalta Martti Lutherin reformaatiosta. Vastaavasti valtionhallinnossa vain pieni eliitti sai päätöksenteossa tarvittavan tiedon. Alamaisten tehtäväksi jäi tyytyä yhtenäisen eliitin päätösten kuuntelijoina ja toteuttajiksi.

Vähitellen syntyi ranskalainen päällikkövaltainen vi-rastomalli, johon kuuluu tiukka virkamieselitismi. Tiedottaminen kansalaisille asioiden valmisteluvaiheessa on tässä mallissa kauhistus. Vain pieni eliitti saa päätöksenteossa tarvittavan tiedon. Ratkaisujen jälkeen yhtenäinen eliitti tiedottaa päätösten sisällön perusteluineen. Kun eliitti esiintyy julkisuudessa yhtenäisenä eikä vaihtoehtoja esitetä, hallinnon legitimitettiin oletetaan lisääntyvän.²¹

Protestanttisessa Englannissa lähdettiin päinvas-taiseen suuntaan. Englantilaiset liberalistit kuten John Milton ja James Mill esittivät erikoisia, katolisesta hallin-tokäytännöstä täysin eriäviä ajatuksia. Heidän mukaansa Galilein kaltaisia toisinajattelijoina ja poikkeavuuksia ei pitänyt pelätä, vaan he olivat yhteiskuntaa kehittävä ja eteenpäin vievä voimavara. Maat, joissa uusia ajatuksia ja erimielisyyksiä ei sallita, degeneroituisivat ja jäisivät jälkeen kehityksestä.²² Siksi päätöksenteon eri vaiheissa ei tullut salailla lainkaan, kuten Galilein tapauksessa ja katolisessa hallinnossa yleensä. Asiakirjojen ja doku-menttien tuli olla julkisia ja kaikkien saatavilla. Leh-distön tehtävä oli tiedonvälityksen ohella välittää julki-suuteen toisinajattelijoiden ja poikkeavien näkemyksiä. Näin tieto päätyisi mahdollisimman monen hyödynnet-täväksi ja arvioitavaksi, jolloin julkisen keskustelun lop-putuloksena olisi optimaalinen päätöksenteko. Julkisessa keskustelussa löytyisi aina näkökulmia, joita suljettujen ovien takana toimiva valikoitu eliitti ei huomaa. Aja-tuksen viimeisteli John Stuart Mill vuonna 1859 julkais-tussa teoksessaan *On Liberty*. Malli omaksuttiin Hollan-nissa ja Pohjoismaissa.

”Yhden äänen” Suomi

Suomessa erilaiset hallintokulttuurit ovat törmänneet kolmesti. Ensimmäinen törmäys tapahtui vuonna 1809, kun Ruotsin osasta tuli Venäjän autonominen suuriruhtinaskunta. Silloin Venäjän piti ratkaista, miten järjes-tetään Ruotsilta vallatun, muusta Venäjästä poikkeavan protestanttisen alueen hallinto.

Suomalaiseen hallintokulttuuriin sisältyvää keskus-hallinnon johtamisoppien alkulähdettä ei ole kyetty ratkaisemaan. Suomeen kehittyi ainutlaatuinen malli, jossa on vaikutteita sekä Ruotsin että Venäjän hallintot-raditiosta. Jari Stenvallin mukaan keskushallinnossa oli

”jotain uutta, jotain vanhaa, jotain lainattua ja jotain sinistä.”²³ Stenvall näyttää katsovan, että autonomian ajan virkamiehien valta perustui oppiin luonnollisesti eriarvoisesta ja hierarkkisesta yhteiskunnasta, jossa eri kerrostumilla oli toisistaan poikkeavia tehtäviä²⁴. Tämä muistuttaa katolista ihmiskäsitystä. Suomalaista hal-linnon julkisuutta on myös pidetty välitilana lännen ja idän välillä. Täten läntiset liberaalit julkisuuskäsitykset tulivat Suomeen ruotsinkielisen vähemmistön kautta autonomian aikana kohdaten keskitetyn, katolilaisuutta muistuttavan venäläisen hallitsemistavan.²⁵

Toisen kerran hallintokulttuurit kohtasivat paradok-saalisesti vuonna 1944, kun jatkosodan voittanut stali-nistinen Neuvostoliitto pakotti Suomen omaksumaan lehdistönvapauden ja monipuoluejärjestelmän. Siihen asti Suomi oli ollut tsaristisen Venäjän kaltainen oikeis-todiktatuuri.

Kolmannen kerran erilaiset hallintokulttuurit kohta-sivat vuonna 1995 Suomen liittyttyä Euroopan unioniin. Kun EU:n edeltäjä EEC syntyi 1960-luvulla, jäsen-maiden enemmistö oli katolisia. Siksi unionin hallinnon periaatteeksi tuli katolinen käytäntö, jossa tarkoin ra-jattu eliitti sai päätöksentekoon tarvittavan tiedon. EU-hallinnossa julkisuus nähtiin haitaksi, etenkin päätösten valmisteluvaiheessa.

Ongelmat lisääntyivät, kun protestanttiset Tanska ja Englanti liittyivät unioniin. Asetelma ei ole muut-tunut EU:n laajenemisen myötä. Päinvastoin, kato-listen maiden valta on kasvanut suuren Puolan liittyttyä unioniin. Kiista hallinnon julkisuudesta on monin osin ratkaisematta – niin Suomessa kuin unionissa.

Suomi on välitila, jossa lainsäädäntö ja hallinnon käytännöt ovat epäselvässä, ristiriitaisessa liikkeessä. Ju-ridisesti Suomi on englantilais-pohjoismainen demo-kratia. Liberaali sananvapaus on taattu perustuslaissa. Silti meillä on johtavia poliitikkoja, jotka eivät vain puhu katolilaisuutypaisen julkisuus- ja hallintokäytännön puolesta vaan myös toteuttavat sitä. Pääministeri Matti Vanhanen on toistuvasti vaatinut ministereitään vai-kenemaan keskeneräisistä asioista. Kun päätös on tehty suppeassa piirissä, hallituksen pitää Vanhasen mukaan esiintyä ”yhdellä äänellä” ratkaisun puolesta. Liberaalina esiintyvä ulkoministeri ja entinen meppi Alex Stubb puolestaan kirjoittaa blogissaan Lissabonin sopimuksesta: ”... jos EU puhuu yhdellä äänellä ja siitä tulee todellinen globaali toimija, myös pienen Suomen vaikutusmahdol-lisuudet ovat suuret.” Joulukuussa 2009 Stubb vaati, että usealla äänellä puhuminen pitää EU:ssa kerta kaikkiaan lopettaa.²⁶ Häntä säesti 2009 meppi Liisa Jaakonsaari, joka esitti, että Suomen hallituksen ja Euroopan unionin pitää puhua yhdellä äänellä²⁷.

Luetteloa johtavien suomalaispolitiikkojen ja virka-miesten lojaalisuudesta katoliselle hallintokäytännölle on helppo jatkaa. Jossain sinisessä näkyy keltaisia tähtiä, mutta näkövian voi halutessa korjata.

Viitteet

- 1 Finocchiaro 2005, 176.
- 2 Leppänen 2001.
- 3 Finocchiaro 2005, 176.
- 4 sama, 15, 119, 190.
- 5 Drake 1981, 154.
- 6 Smeds 2004.
- 7 Finocchiaro 2005.
- 8 sama, x.
- 9 Talvensaari 2004, 72.
- 10 Finocchiaro 2005, 114, on huolimaton. Murillon taulussa ei näy lausetta "e pur si muovi", vaan aurinkokeskinen planeettajärjestelmä liidulla kiviseinään piirrettynä.
- 11 Lévi-Strauss 1974, 47.
- 12 Drake 1981, 344–352.
- 13 sama, 436.
- 14 Finocchiaro 2005, 64.
- 15 sama, 223.
- 16 Drake, 416.
- 17 Vrt. Brecht 1982, 124–127. "Hyvä Galilei" vetää pisimmän korren ja kiertää sensuuria julkaisemalla *Discorson* protestanttisessa Hollannissa. Avustaja "Andrea" eli Vincenzo Vivianin kaltainen henkilö auttaa salakuljettamalla käsikirjoituksen Hollantiin. Brechtin kuvaus ei täysin vastaa tapahtumien kulkua. Andrean ilmeisen harkittu roolihahmo liittyynee "vieraanuttamisen metodiin".
- 18 Ks. Galilei 1999.
- 19 Finocchiaro 2005, 201, kuvaa tarkemmin sensuurijärjestelmän synnyn Trentossa.
- 20 Antola 1992, 13–15.
- 21 Vrt. Rancière 2009. Katolinen ja protestanttinen puoli eivät ole "puhtaita", vaan toisinajattelu esiintyy puolin ja toisin. Katolisissa maissa marxistit ovat kritisoi-neet eliitin yksimielisyyttä.
- 22 Mill 1992.
- 23 Stenvall 2000, 59.
- 24 sama, 60.
- 25 Mäntylä 2010, 18–21.
- 26 Stubbin blogi 2009. "Nyt loppuu usealla äänellä puhuminen!" Ulkoministeri Stubbin haastattelu *Gazeta Wyborczassa*. UM:n mediakatsaus 17.12.2009.
- 27 Eduskunnan Täysistunnon pöytäkirja, PTK 35/2009.

Kirjallisuus

- Antola, Esko, Kansainvälisen järjestelmän kehityspiirteet. Teoksessa *Kansainvälinen journalistietietikka*. Toim. Kaarle Nordenstreng. Yliopistopaino, Helsinki 1992.
- Brecht, Bertolt, *Galilein elämä* (Leben des Galilei, 1982). Suom. Ritva Arvelo. Otava, Helsinki 1982.
- Drake, Stillman, *Galileo at Work. His Scientific Biography*. University of Chicago Press, Chicago 1981.
- Finocchiaro, Maurice A., *Retrying Galileo, 1633–1992*. University of California Press, Los Angeles 2005.
- Galilei, Galileo, *Sidereus Nuncius*. Suom. Raimo Lehti. Urso ry., Helsinki 1999.
- Leppänen, Markku, Vatikaanin salainen arkisto – Archivio segreto Vaticano. *Agricolan Tietosanomat* 2/2001.

- Lévi-Strauss, Claude, *From Honey to Ashes – Introduction to a Science of Mythology 2*. Harper & Row, New York 1974.
- Mill, James, *Liberty of the Press* 1821. Teoksessa *Political Writings*. Cambridge University Press, Cambridge 1992, 111–135.
- Mill, John Stuart, *Vapaudesta* (On Liberty, 1859) Suom. Niilo Liakka. Otava, Helsinki 1891.
- Mäntylä, Jorma, Toisinajattelu ei kuulu suomalaisen julkisuuteen. *Kulttuurivihkot* 1/10, 18–21.
- Rancière, Jacques, *Erimielisyys. Poliittikka ja filosofia* (*La mésentente : politique et philosophie*, 1995). Suom. Heikki Kujan-sivu. Tutkijaliitto, Helsinki 2009.
- Smeds, Ove, *Vallankumouksellisia ajatuksia – John Miltonin Areopagitica vuoden 1644 englantilaisen yhteiskunnallisen keskustelun ilmentäjänä*. Kulttuurihistorian pro gradu –tutkielma. Turun yliopisto 2004.
- Stenvall, Jari, *Käskyläisestä toimijaksi. Valtion keskuhallinnon virkamiehistön pätevyiden arvostusten kehitys suuriruhtinaskunnan ajan alusta 2000-luvulle*. Acta Universitatis Tamperensis 759, Tampere 2000.
- Talvensaari, Mikko, *Jumalallinen järjestys, jumalallinen järki. Kuninkaanmurhan merkitykset ja maailmankuvat Claudius Salmasiuksen ja John Miltonin kiistassa Englannin Kaarle I:n teloituksesta*. Yleisen historian pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto 2004.

KAJAANIN RUNOVIKKO 6.–11.7.2010

kajaanin runo viikko

Sana ja sävel

Lavitse silmiäni lintu lensi.
lavitse sydämeni laulu sen.

Kirsi Kunnas
Kajaanin Runoviikon
Suven Runoilija 2010

Katso ohjelma: www.runoviikko.fi

Esineellistäminen ja pornografia – pieni filosofinen tutkielma

Feministisessä mediakritiikissä esiintyy usein käsite ”esineellistäminen”, jota käytetään tavallisesti silloin, kun halutaan arvostella naisen esittämistä joko pornografiassa tai mainoksissa. Esineellistämällä tarkoitetaan yleensä naisen esittämistä yksipuolisesti pelkkänä vartalona, koristeena tai seksuaalisen halun kohteena. Keskityn tässä artikkelissa esineellistämisen käsitteen käyttöön pornokeskustelussa ja jätän mainokset ja muut käyttöyhteydet sivuun. Näkemykseni ovat kuitenkin sovellettavissa myös muihin käyttöyhteyksiin.

Esineellistämistä pidetään feministisessä ja julkisessa keskustelussa miltei poikkeuksetta kielteisenä asiana. Käsite on iskostunut pornokeskusteluun niin tiukasti, että sitä käytetään itsensä oikeuttavana argumenttina. Kuka tahansa voi perustella pornon vastaisen asenteensa toteamalla, että ”porno esineellistää naisia”, eikä häneltä yleensä vaadita perusteluja näkemykselleen. Asia saataa ilmaista myös väittämällä, että porno tekee naisista seksiobjekteja tai välineellistä ihmisen.

Tällaiset väitteet viittaavat näkemykseen, jonka mukaan pornossa esiintyvän naisen ihmisyyden on jollakin tapaa vähentynyt tai kaventunut; hänen persoonallisuutensa on sivuutettu ja hänen olemisensa on pelkistynyt kehon seksuaalisiin piirteisiin. Pornon seksi nähdään tunteettomana ruumiillisena suorituksena, joka tuottaa vääristyneen kuvan ihmisestä. Oikeaksi kuvaksi ihmisestä ja seksuaalisuudesta tarjotaan usein tunteita, rakkautta ja henkisyttä korostavaa ihmiskäsitystä.¹ On tietenkin syytä kysyä, miksi pornon pitäisi pyrkiä kuvaamaan ihmisen tunne-elämää monipuolisesti, kun se pyrkii suoraviivaiseen seksin kuvaamiseen.

Keskustelu pornosta ja esineellistamisestä kävi kuumimmillaan 80-luvulla. Pornon vastustajat käyttivät naisten esineellistämistä yhtenä pääargumenttinaan, jonka tarkoitus oli osoittaa pornon moraalinen vääräisyys. Vaikka väitettä arvosteltiin ankarasti jo silloin, on sillä yhä paradigmaattinen rooli pornon vastustajien puheenvuoroissa. Koska tämä käsitys on iskulauseen tavoin juurtunut osaksi seksuaalipoliittista keskustelua, pyrin tässä artikkelissa selvittämään seikkaperäisesti, miksi stereotyyppiset käsitykset esineellistamisestä ja siihen liitetystä moraalista paheksuttavuudesta ovat virheellisiä.

Perustan kritiikkini filosofiselle argumentaatiolle, jonka lähtökohtina ovat Martha C. Nussbaumin tekemä käsitteanalyysi sekä Jean-Paul Sartren filosofia ihmisen kehollisuudesta. Osoitan, että esineellistäminen ja esineellisyys ovat monissa muodoissaan ihmisyyteen kiinteästi kuuluvia ominaisuuksia, joita ei ole mahdollista erottaa

arki-elämän käytännöistä. Näin ollen niiden moraalinen paheksunta tai tuomitseminen ei ole perusteltua. Näkemykseni kytkeytyvät lopuksi laajempaan keskusteluun seksuaalisuudesta, konservatiivisista arvoista ja feminististä. Selvittelen, miten feministinen ajattelu on päätyntä nurinkurisesti tekemään juuri sitä, mitä sen pitäisi vastustaa – eli rajaamaan naisten seksuaalista vapautta.²

Pornokeskustelun juuret

Esineellistäminen vakiintui pornokeskustelun iskusanaksi 70-luvun loppupuolella Yhdysvalloissa. Silloin alkoi ”suuri seksisota”, joka jakoi feministit karkeasti kahteen leiriin: pornon ja seksuaalisen vapauden puolustajiin, sekä niihin, jotka vastustivat pornoa ja miesten dominoivaa asemaa seksuaalikulttuurissa. Porno vastustavien radikaalifeministien tärkeimpiä iskusanoja oli esineellistäminen. Se on jäänyt nykyiseen käyttöönsä kiivaan debatin perintönä, eikä sen propagandaluonnetta tai aikalaiskritiikkiä enää juurikaan muisteta.

Pornonvastustajien keulakuvina toimineet Andrea Dworkin ja Catherine MacKinnon katsoivat pornon sisältävän useita eri esineellistämisen muotoja, joissa naiset esitetään joko välineinä, alempiarvoisina ihmisinä tai pelkkänä lihana. Heidän esittämänsä pornon määritelmä sisälsi muun muassa seuraavat kohdat:

- naiset esitetään seksuaaliobjekteina, esineinä tai hyödykkeinä siten, että heidän ihmisyytensä kielletään;
- naiset esitetään asennoissa, jotka ilmaisevat seksuaalista alistumista, palvelemista tai näytillä olemista;
- naisten ruumiinosat – sisältäen, mutta ei rajoittuen vain emättimeen, rintoihin tai pakaroihin – esitetään sillä tavalla, että naiset on vähennetty pelkästään näiksi ruumiinosikseen.³

Artikkelissaan ”Against the Male Flood” (2000) Andrea Dworkin määrittelee esineellistämisen analyttisemmin. Hänen mukaansa se tarkoittaa ihmisyyden ja henki-

löyden kieltämistä. Sen kohteeksi joutuvat eivät ole enää sosiaalisesti täysin ihmisiä, koska heitä kohdellaan esineen tavoin. Pornografia on Dworkinin mukaan miesten ylivalan väline, jossa esineellistämistä tehdään seksuaalista. Miehet pitävät tällaista järjestelmää yllä oman nautintonsa vuoksi.⁴

Vastaavanlaisia käsityksiä on esitetty pornokeskustelussa jatkuvasti 80-luvulta lähtien. Esineellistämisen merkkeinä on pidetty naisen vartalon ”pakkomielleistä” esittelyä, lähikuvia sukupuolielimestä, naisten passiivisuutta tai alistumista ja persoonan sivuuttamista.⁵ Sosiologi Diana Russellin mukaan esineellistäminen tarkoittaa ”ihmisen – tavallisesti naisen – esittämistä seksuaalisena esineenä, jonka persoonallisuus on sivuutettu, eikä monitahoisena ihmisenä, joka ansaitsee tasa-arvoiset oikeudet miesten kanssa”.⁶

Esineellistämisen on katsottu olevan kiinteästi yhteydessä pornossa esiintyviin valta-asetelmiin ja väkivaltaan. Miehillä on koettu olevan valta käyttää naisia haluamallaan tavalla oman nautintonsa välineinä, jolloin naisesta tulee täysin hyödytön, kun mies on tyydytetty. Dines ja Jensen kuvailevat pornon asetelman olevan henkistä väkivaltaa sitä näkeville naisille. He kysyvät, miltä pornossa esiintyvistä naisista on täytyntä tuntua, jos pelkästään kohtauksen katsominen tuottaa ahdistusta ja turtumista.⁷

Tällaiset liioittelevat yleistyksiset ovat tyypillisiä 80-luvun pornokritiikille. Myös Susan G. Colen näkemys pornon sisältämästä sanomasta rakentuu vastaavanlaiselle kärjistykselle. Hänen mukaansa pornon tuottaja sanoo asiakkailleen, että naisilla ei ole oikeutta puhua. Heillä on ainoastaan oikeus tulla käytetyksi seksuaalisesti. Colen mukaan pornon tuottajat pyrkivät näin kiistämään naisen sananvapauden ja lupaavat katsojille täydellistä kontrollia naisesta. Halu käyttää pornografiaa tarkoittaa siis Colen mukaan halua hallita seksuaalisen kiinnostuksen ja nautinnon objektia täysin.⁸

Suomessa sosiologi Sari Näre on edustanut 90-luvulla samanlaista tyyliä pornokritiikissään. Hän on korostanut, että naisen halu ja seksuaalisuus esitetään pornossa kapeasti ja alistaisena miehen halulle. Pornon naiset vain jäljittelevät halua ilman intohimoa. Näre katsoo kielteiseksi sen, että ruumiillisten halujen toteuttamisen vapautta ajava viettieetos on voittanut rakkauseetoksen pornon ja seksityön sallivassa kulttuurissa.⁹ Myöhemmin esimerkiksi Anne Moilanen on esittänyt samankaltaisia näkemyksiä *Tulta munille* -radio-ohjelmassaan sekä ohjelman blogissa.¹⁰

Aikalaiskritiikkiä

Filosofi Alan Soble kritisoi radikaaleja pornonvastustajia vääristelystä teoksessaan *Pornography, Sex and Feminism* (2002). Hänen mukaansa pornonvastustajat käyttävät rajua kieltä poliittisen sanomansa edistämiseksi ja projisoivat pornoon kauheuksia, joita siitä ei tosiasiaa löydy. Tyypillinen esimerkki tällaisesta projektiosta on Catherine MacKinnonin esittämä väite, jonka mukaan pornoa katsovat miehet ”haluavat naisia sidottuina, ha-

kattuina, kidutettuina, nöyryytettyinä, alennettuina, häväistyinä ja tapettuina”.¹¹

Soble toteaa, että yksioikoiset väitteet pornon sisällöistä eivät perustu ilmiön empiiriseen tutkimukseen vaan ovat ideologisia ja dogmaattisia. MacKinnonilla ei ole mitään perusteita väittää, että kaikki miehet todella haluaisivat hänen luettelemiaan asioita. Tällaiset väitteet pohjautuvat ainoastaan feministisen diskurssin ennakkosenteisiin ja yksittäisten esimerkkien, kuten joidenkin 70-luvun exploitation-elokuvien sisältöjen yleistämiseen. Todellisuudessa porno on hyvin monimuotoista ja monitulkintaista. Se sisältää runsaasti erilaisia sosiaalisia asetelmia, roolileikkejä ja vallankäytön muotoja, joten mikään yksioikoinen luonnehdinta sen sisällöistä ei voi pitää paikkaansa.¹²

Toinen pornokeskustelun harha-askel on puhua pelkästään *naisten* esineellistämistä. Jos paljastavat ja suoraviivaiset tavat kuvata seksiä tai sukupuolielimiä ovat esineellistämistä, niin porno esineellistää miehiä yhtä lailla. Yleensä pornossa kamera suorastaan palvoo naista, mutta miehestä voi jättää ylävartalon näyttämättä. Myös mainoskuviissa miehet esitetään yhtä kapeasti kuin naisetkin: tavallisesti korostetaan sekä komeutta että menestyksen ulkoisia tunnusmerkkejä – miehen persoonallisuus ja monitahoisuus jäävät huomiotta. Olisi siis johdonmukaisempaa puhua siitä, että kaikenlainen yksipuolinen esittäminen esineellistää ihmisiä sen sijaan, että väite rajataan mielivaltaisesti pornoon ja naisiin.

Esineellistämisen filosofinen analyysi

Filosofi Martha C. Nussbaum tekee artikkelissaan ”Objectification” (2002) erottelun seitsemään eri ilmiöön, joita esineellistämällä tarkoitetaan. Jokaisessa ilmiössä on kyse siitä, että ihmiseen liitetään sellaisia ominaisuuksia, jotka tyypillisesti kuuluvat esineille. Esineellistäminen tarkoittaa siis jonkin sellaisen, joka ei ole esine, kohtelemista tai pitämistä esineen kaltaisena.¹³ Nussbaum erottelemat seitsemän eri ominaisuutta ovat:

1. Välineellisyys: Toista henkilöä pidetään välineenä omien päämäärien toteuttamiseen.
2. Itsemääräämisen kieltäminen: Toista pidetään kyvyttömänä itsemääräämiseen tai vapaaseen tahtoon.
3. Toimintakyvyttömyys: Toista pidetään toimintakyvyttään tai toimijuudeltaan puutteellisena.
4. Korvattavuus: Toista pidetään helposti korvattavana muilla henkilöillä tai esineillä.
5. Koskemattomuuden loukkaaminen: Toiselta puuttuu koskemattomuus, eli hänen rajojensa loukkaaminen on sallittua tai häneen saa tunkeutua.
6. Omistaminen: Toista pidetään omaisuutena, jonka voi ostaa tai myydä, jne.
7. Minuuden kieltäminen: Toisen yksilöllisyyttä, kokemuksia tai tunteita ei tarvitse ottaa huomioon.¹⁴

Nussbaum tutkii näiden ilmiöiden esiintymistä ja merkitystä vertailemalla erilaisia tilanteita, joissa ihmiset suh-

”Jos paljastavat ja suoraviivaiset tavat kuvata seksiä tai sukupuolielimiä ovat esineellistämistä, niin porno esineellistää miehiä yhtä lailla kuin naisiakin.”

tautuvat ympäristönsä kohteisiin – esineisiin, eläimiin ja toisiin ihmisiin – jollakin näistä tavoista. Nussbaumin mukaan vähäarvoisilla arkipäiväisillä esineillä on kaikki seitsemän ominaisuutta. Esimerkiksi kynä on väline kirjoittamiseen tai piirtämiseen, sillä ei ole minuutta tai tahtoa, eikä se toimi itsekseen. Kynän voi ilman suurta huolta rikkoa tai korvata halutessaan. Toiset arvokkaammat esineet, kuten taideteokset, eivät puolestaan ole korvattavissa tai särjettävissä, eikä niiden arvo perustu välineellisyyteen.¹⁵

Myös kotieläimillä ja lapsilla on paljon esineiden piirteitä. Kotieläimet ovat omaisuutta, joiden itsemääräämisoikeus kielletään monissa tilanteissa, mutta eläimiä pidetään kuitenkin toimijoina, joita ei saa vahingoittaa perusteetta. Myös lapsilta puuttuu itsemääräämisoikeus useissa asioissa, ja heitä kohdellaan esineellisesti monissa tilanteissa – lapsi voidaan esimerkiksi kantaa pois kaupasta ilman, että hänen mielipidettään kysytään. Useimpien muiden esineellisyyden muotojen osalta eläimillä ja lapsilla on puolittainen asema. Lasta pidetään kyllä persoonana, mutta tarvittaessa hänen tunteensa tai näkemyksensä voidaan sivuuttaa, kun aikuinen niin haluaa.¹⁶

Ihmisen esineelliset ominaisuudet voivat myös vaihdella tilanteesta ja hetkestä toiseen. Esimerkiksi käsirau-doissa olevaa halveksuttua murhaajaa kohdellaan monin tavoin esineen kaltaisena persoonattomana olentona, mutta kun vanginvarjija pysähtyy juttelemaan hänen kohdalleen, hänen minuutensa muuttuu hetkeksi merkitykselliseksi.

Jean-Paul Sartren mukaan esineellisyys on ihmisen kehollisuuden välttämätön ominaisuus. Ihmisen keho on samanaikaisesti sekä elävä ja tietoinen että väline toimi-

miseen. Esimerkiksi kirjoitettaessa käsi on väline kynän liikuttamiseen ja kynä puolestaan väline kirjoittamiseen. Käsi on kuitenkin erilainen väline kuin kynä, sillä kirjoitettaessa käsi on osa tekemistä – se ei ole irrallinen väline, joka vaatisi erillisen toimintakäskyn, vaan se on osa ihmisen tietoista toimintaa.¹⁷

Keho muodostaa välttämättömän kosketuspinnan fyysikaalisten kappaleiden kausaaliseen maailmaan. Tämä ilmenee selkeästi, kun tarkastellaan toista ihmistä. Havainnoinnin kohteena oleva ihminen on katsojalle samanaikaisesti fyysikaalinen kappale ja itsenäinen toimija. Kun kävelen kadulla ja joudun väistelemään toisia ihmisiä, on oikeastaan yhdentekevää, väistelenkö lyhtypylväitä, robotteja vai ihmisiä. Jos törmään otsa edellä johonkin näistä, päähäni tulee samanlainen kuhmu riippumatta esteestä. Toisen ihmisen katse paljastaa myös oman esinemäisyyteni, sillä kun olen keskittynyt omaan toimintaani, voin tuntea olevani kokonaan tietoinen, yhtä kehoni kanssa. Toisen ihmisen kohdistuessa kiinnostuksensa minuun huomaa olevani hänen laillaan fyysikaalinen kappale maailmassa. Hänen katseensa kohteena joudun hyväksymään olevani subjektin lisäksi myös objekti.

Nämä analyysit osoittavat, että esineellisyys on monimuotoinen ilmiö, joka liittyy välttämättömällä tavalla ihmisen kehollisuuteen ja sosiaaliseen toimintaan. Kehon ulottuvuudet muistuvat pakosti mieleen viimeistään silloin, kun lyö varpaansa kipeästi kynnykseen. Myös välineellisyys on koko ajan arjessa läsnä. Kun ojennan käteni ottamaan teekuppia pöydältä, käytän kehoani tahtoni välikappaleena. Voin myös pyytää toista ihmistä antamaan teekupin, jolloin hänen kehostaan tulee väline haluilteni.

Luettelen seuraavaksi joitakin esimerkkejä sellaisista tilanteista, joissa Nussbaumin luettelemat ominaisuudet ilmenevät sosiaalisissa käytännöissä tai instituutioissa:

1. Välineellisyys: Lähes kaikki ruumiillinen työ ja palvelutyö perustuu ihmiskehon välineellisuudelle. Esimerkiksi pizzan tilaaja välineellistää pizzalähetin ruokahalunsa tyydyttämiseksi.
2. Itsemääräämisen kieltäminen: Kaikki sellaiset tilanteet, joissa henkilö on holhouksen alaisena joko väliaikaisesti tai pysyvästi esimerkiksi sairastumisen tai iän vuoksi. Sellaiset työtehtävät, joihin sisältyy tiukkojen sääntöjen noudattaminen. Myös parisuhteisiin tavallisesti sisältyvät säännöt synnyttävät tilanteita, joissa toista ihmistä kohdellaan ikään kuin hänellä ei olisi oikeutta päättää omista asioistaan.
3. Toimintakyvyttömyys: Kaikki tilanteet, joissa ihminen on menettänyt toiminta- tai liikuntakykynsä joko väliaikaisesti tai pysyvästi. Myös sellaiset tilanteet, joissa ihminen tarkoituksella jättäytyy toisen käsiteltäväksi, esimerkiksi sitominen ja kiinni pitäminen seksissä.
4. Korvattavuus: Työelämässä suurin osa ihmisistä on korvattavissa toisella joko pysyvästi tai väliaikaisesti. Myös monissa muissa yhteistoiminnan muodoissa, kuten joukkuepeleissä, ihminen on useimmiten korvattavissa.
5. Koskemattomuuden loukkaaminen: Joissakin tapauksissa esimerkiksi lääkäri voi joutua sivuuttamaan henkilön koskemattomuuden tilapäisesti. Myös poliisi tai muu viranomainen voi joskus joutua puuttamaan henkilön toimintaan tavalla, joka rikkoo tämän koskemattomuutta.
6. Omistaminen: Sellaiset työkomennukset, joiden sisältöön henkilö ei juurikaan voi vaikuttaa, esimerkiksi armeijassa tai suurissa yhtiöissä. Myös pelaajien ostaminen ja myyminen joukkueurheilussa ja sellaiset sopimukset, joihin sisältyy vahvoja ehtoja tai sanktioita.
7. Minuuden kieltäminen: Tuntemattomiin henkilöihin, ohikulkijoihin ja väkijoukkoihin suhtaudutaan usein siten, että yksittäisen ihmisen persoonallisuudella ei ole merkitystä. Näin tapahtuu myös silloin, kun ihmisiä käsitellään tilastoina, lukuina tai väestönä.

Luettelossa esiteltujen tapausten lisäksi ihminen voi esineellistää itsensä tarkoituksella. Tyypillisiä esimerkkejä tällaisesta ovat monet urheilulajit, kehon käyttöä vaativat ammatit ja sellainen esiintyminen, jossa nimenomaan näytillä olo on tärkeintä. Idols-kilpailija antaa itsensä tarkoituksella käytettäväksi koneistolle, joka muovaa hänestä kiiltokuvamaisen tuotteen. Myös työelämässä monet asettuvat halukkaasti toisen henkilön määräysvallan alaisiksi ja luopuvat osasta omaa päätösvaltaansa ja persoonaansa.

Nussbaumin mukaan monissa seksiakteissa esineellistäminen on jopa välttämätön osa aktin dynamiikkaa. Esimerkiksi passiivisuus, liikkumattomuus tai autonomiasta luopuminen ovat useiden seksin asetelmien ja roolileikkien osatekijöitä. Osittaista luopumista omasta koskemattomuudesta pidetään tavallisesti keskeisenä osana intiimejä ihmissuhteita – sekä ruumiillisella että henkisellä tasolla.¹⁸

Sadomasokistisessa seksissä voidaan hyödyntää kaikkia edellä mainittuja esineellistämisen muotoja nautinnon tuottamiseksi osallistujille. Tällöin kyse on yhteisesti hyväksytyin säännöin toteutetuista fantasiaista, joissa voidaan leikkiä jopa sellaisilla esineellistämisen muodoilla, jotka olisivat muissa tilanteissa vääriin. Tällaisia ovat esimerkiksi väkivallan ja orjuuttamisen simulaatiot tai toisen kohtelu alentavalla tai nöyryyttävällä tavalla.¹⁹

Esineellisyys ja etiikka

Käsitys esineellistämisestä kielteisenä asiana on lainaa Immanuel Kantin moraalifilosofiasta. Kantin moraalisen imperatiivin eräs muotoilu kieltää kohtelemasta ihmistä pelkkänä välineenä, sillä ihminen on aina myös itsessään arvokas. Kantin mukaan seksi perustuu toisen ihmisen välineellistämiseen, ja aktin ruumiillisuus saa kumppanin ihmisyyden unohtumaan, jolloin hänestä tulee pelkkä nautinnon välikappale²⁰. Kaikki seksi ei ole kuitenkaan epäeettistä, sillä Kantin mielestä avioliitto voi taata sen, että seksin vaikutuksista huolimatta puoliset suhtautuvat toisiinsa vastavuoroisesti ja arvokkaasti²¹.

Kantin epäluulo kehollisuutta kohtaan oli toki aikansa aateilmapiirin tuotetta, mutta käsitys kehon seksuaalisen käytön moraalista tuomittavuudesta on jäänyt elämään erityisesti kristillisissä ja konservatiivisissa asenteissa sekä sellaisissa feministisissä mielipiteissä, jotka arvostelevat seksityötä, pornoa, seksikästä pukeutumista tai muuta eroottista ilmaisua. Tähän eetokseen perustuu myös ajatus siitä, että toisen ihmisen vartaloon tai johonkin sen osaan keskittyvä ihailu olisi henkilön arvoa vähentävää. Kehoon keskittymisen ajatellaan tyypistävän ihmisen pelkäksi esineeksi.

Sartren kehollisuuden analyysin jälkeen on kuitenkin vaikea ymmärtää, miten ihmisen käsittäminen *pelkääntään* esineenä voisi olla mahdollista, sillä kehon esineellisyys ja toimijuus kytkeytyvät välttämättömällä tavalla toisiinsa. Ainoastaan psykopaatin voisi kuvitella kohtelevan ihmistä pelkkänä fysikaalisena kappaleena, joka voidaan jättää huomiotta tai hävittää kuten lattialla lojuva roska. Myös sodissa käytetty strategia, jolla vihollisesta tehdään sotilaiden silmissä epäinhimillinen, pyrkii tällaiseen lopputulokseen. Normaaleissa olosuhteissa ihmiset ovat toisilleen kokonaisuuksia, joissa esineellisyys, minus ja toimijuus esiintyvät luontevasti yhdessä. Toisen ihmisen itseisarvon tai minuuden sivuuttaminen tilapäisesti ei tee hänestä lopullisesti seinän tilkettä tai lihanpalaa.

Kyky sivuuttaa oma ja toisen persoona tilapäisesti on usein välttämätöntä sosiaalisen toiminnan sujuvuuden kannalta. Erilaiset vaativat yhteistoiminnan muodot kuten rakennustyö tai joukkueurheilu eivät voisi toimia, jos jokainen yksilö pitäisi kiinni koko ajan monitahoisesta persoonallisuudestaan ja sen toteuttamisen vaatimuksista. Esimerkiksi jääkiekossa maalivahti on fyysinen kappale, joka peittää suuren osan maalista. Maalivahdin toiminta on niin rajattua, että vastustajan pelaajan näkökulmasta maalivahdin persoonallisuus on täysin yh-

dentekevää. Kun tavoitteena on lyödä kiekko maaliin tai torjua sen, ei ihmisytyllä ole mitään merkitystä – vain suoritus ratkaisee.

Olisi mieleltöntä väittää, että urheilija olisi edellisessä esimerkissä *pelkkä* väline, *pelkkä* kappale tai *pelkkä* maalitilasto. Pelkistetyllä suhtautumisella on tarkoituksensa sellaisissa toiminnan muodoissa, joissa vain tietyillä kapeasti rajatuilla kyvyillä on merkitystä. Urheilijaa, kaupan kassaa tai pornonäyttelijää ei kuitenkaan erehdytä pitämään kumikopioina, vaikka heidän roolinsa on hyvin kapea.

Toinen vertauskohde löytyy elokuvista. Tyypillinen toimintaelokuvan sankari on kivikasvoinen taistelija, jonka kykyvalikoima on rajoitettu vain sotilastaitoihin. Jos toimintasanokarin persoonallisuutta ylipäättään esitellään, se rajataan kevyesti luonnehdittuihin stereotyyppeihin kuten veteraanisotilaaseen tai entiseen poliisiin. Toimintaelokuvien roistot ovat vielä vähemmän ihmisiä: heidän tehtävänä on vain ryntäillä aseensa kanssa ja kaatua kuolleena maahan.

Elokuvia ei juuri koskaan arvostella esineellistämistä, vaikka niiden kapeat ihmiskuvaukset olisivat hyvin kaukana pornon vastustajien esittämästä ”monitahoisen persoonan” vaatimuksesta. Jos elokuvissa esiintyy rasisistiseksi tai syrjiviksi koettuja stereotyyppisiä, silloin arvostelu kohdistuu tavallisesti niiden välittämiin ennakkoluuloihin. Lause ”toimintaleffan roistoja kohdellaan kuin esineitä” jää kuulematta.

Tämän vertauksen tarkoituksena on kiinnittää huomiota siihen, että pornon ja muiden seksuaalisuuden ilmausten paheksumisessa saattaakin olla kyse asenteiden vinoumasta todellisten eettisten ongelmien sijaan. Seksuaalisuus nousee esineellistämiskeskustelun silmätikuksi, vaikka esineellistämistä löytyy myös muilta elämän osialueilta. Toisten ihmisten pelkistäminen tarvittaessa rooleihin, stereotyyppisiin ja narratiivisiin helpottaa monimutkaisen sosiaalisen verkoston käsiteltävyyttä. Pelkistämisen pitäminen paheksuttavana tekisi valtavan osan ihmisten arkipäivän toimista paheksuttaviksi. Esineellistämisen ei siis kelpaa sellaisenaan vääryyden tunnusmerkiksi, vaan siihen pitää aina liittyä jotakin muuta, ennen kuin moraalinen tuomio voidaan langettaa.

Moraalisesti merkittävien tekijöiden löytäminen onnistuu tarkastelemalla sellaisia tapauksia, joissa esineellistämisen ja moraalinen vääryys liittyvät ilmeisellä tavalla toisiinsa. Esimerkiksi orjuuttamisen tai mielivaltaisen väkivallan vääryys perustuu sille, että ne loukkaavat yksilön itsemääräämisoikeutta ja koskemattomuutta ja voivat tuottaa huomattavaa vahinkoa niin fyysisesti kuin henkisesti.

Esineellistämällä voi olla olennainen rooli tällaisten tekojen mahdollistajana, mikäli toisten ihmisten näkeminen esineellisinä on juurtunut asenteisiin. Pelkkä asenne ei kuitenkaan vielä riitä moraaliseksi vääryydeksi, vaan esineellistämisen täytyy täyttää vahvemmat kriteerit, jotta se voitaisiin tuomita moraalisesti. Esimerkiksi pornon tuotannossa olennaiseksi kysymykseksi nousee se, miten esiintyjä kohdellaan. Jos kohtelu pornoleffaa

tehtäessä on reilua ja oikeudenmukaista ja esiintyjä tietää, mihin on suostunut, niin esineellistäminen ei tee leffasta epäeettistä.

Esineellistämisen ottaminen mukaan seksuaaliet-tiseen keskusteluun voi tuottaa kiinnostavaa tietoa asenteista, kehollisuudesta ja seksuaalisuudesta, mutta varsinaisessa eettisessä arvioinnissa sen rooli jää melko vähäiseksi. Esimerkiksi orjuuttamisen analysoiminen ”ihmisen kohtelemiseksi esineen kaltaisena” valottaa ilmiön luonnetta ja sen mahdollisia vaikutuksia ihmisen psyykeen, mutta vääryyden löytämisessä tämän analyysin merkitys jää ohueksi, koska ihmistä voidaan kohdella esineen kaltaisena myös täysin hyväksyttävillä tavoilla. Sen sijaan perusoikeuksien loukkaaminen ja vahingoittaminen ovat voimakkaita kriteerejä vääryydelle.

Taistelu seksuaalisuudesta

Filosofinen ja eettinen analyysi on jäänyt puolitiehen esineellistämistä paheksuvassa feministisessä pornokritiikissä. Paheksunnan taustalla väikkyvä kantilais-kristillinen eetos, jossa seksi nähdään moraalisesti arveluttavana ja kehollisuus henkisiä arvoja huonompana. Kun nämä taustaolettamukset paljastetaan, voidaan nähdä feministisen pornonvastaisuuden yhtäläisyydet konservatiiviseen ajatteluun, jossa pyritään seksuaalisuuden kontrolloimiseen.

Filosofi F.M. Christensen yhdistää tämän asenteen kristinuskossa vallitsevaan pitkään ruumiillisuuden väheksymisen perinteeseen. Ruumiillisuuteen perusteetta liitetyt kielteiset arvot mahdollistavat ajatuksen, jonka mukaan toisen ruumiiseen keskittyvä kiinnostus on esineellistävää ja sellaisenaan väärin. Christensenin mukaan ihmisyyteen kuuluu ruumiillisuus siinä missä tunteet tai henkiset ominaisuudetkin. Kiinnostuminen toisen vartalosta ei osoita väheksyntää hänen ihmisyyttään kohtaan sen enempää kuin kiinnostus hänen tunteisiinsa. Christensen toteaa, että koska esineillä ei ole seksuaalisuutta, niin toisen kohtelemisen ei-seksuaalisena olentona on ennemmin esineellistämistä kuin toisen kohtelemisen seksuaalisena.²²

Vaillinaiseksi jäänyt feminismiin sisäinen arvokeskustelu on tuottanut tilanteen, jossa valtavirtafeminismi on ajautunut toimimaan juuri sellaisilla tavoilla, joita se 70-luvulla heräsi vastustamaan. Silloisen feminismiin hajoaminen seksuaalisuuden äärellä on periytynyt nykyiseen feminismiin, jonka eri suuntaukset erottuvat toisistaan voimakkaasti juuri suhtautumisessa seksuaaliseen vapauteen. Nykyiset liberaalifeministit puolustavat naisten oikeutta valita omat seksuaaliset roolinsa, eikä seksuaalisuuden ilmauksia pidetä sellaisenaan poliittisen taistelun kohteina. Naiset voivat siis vaikka tehdä pornoa, jos he kokevat sen itselleen sopivaksi tavaksi käyttää seksuaalisuuttaan ja kehoaan.

Valtavirran feminismissä pornon vastustaminen on kuitenkin tyypillistä, ja siinä käytettävät argumentit sekoittuvat hämmäntävällä tavalla perinteiseen konservatiiviretoriikkaan, vaikka feminismi syntyi vastustamaan

juuri konservatiivien sovinnaisia arvoja kuten heteronormatiivisuutta, perhekeskeisyyttä ja ahtaita sukupuolirooleja. Anna Kontula kirjoittaa, että salonkikelpoinen tasa-arvofeminismi on rakentanut vanhoille perustuksille uuden kontrollijärjestelmän, joka paheksuu seksuaalisesti aktiivisia ja haluiltaan vääränlaisia naisia, jotka eivät tahdo taivuttaa seksuaalisuuttaan ideologisesti korrektiin muotoon²³. Jos nainen katsoo pornoa, myy seksiä, tahtoo alistua tai himoitsee machomiehiä, hänen halujaan pidetään hänelle itselleen vahingollisina tai hairahtuneina ”aidosta ja oikeasta” seksuaalisuudesta. Feminismin nimissä esitettyinä tällaiset mielipiteet johtavat ristiriitaan, jos tavoitteena on edistää naisten seksuaalista vapautta ja itsemääräämis-oikeutta.

Kun valtaviertaporno esittää naisen seksuaalisesti aktiivisena ja halukkaana seksiin ilman tunnesiteitä, kyse on ominaisuuksista, jotka tavallisesti liitetään stereotyyppiseen käsitykseen miehen seksuaalisuudesta. Pornon naiskuva voitaisiin siis hyvin nähdä yhtenä tapana valloittaa perinteisesti miehille kuuluvaa aluetta naisten käyttöön, kuten monet liberaalifeministit asian kokevatkin. Radikaalin pornokritiikin taustalla vaikuttaneet aatteet, kuten henkisyden, lesbouden tai asekuaalisuuden ihannoiminen, sulkivat kuitenkin tämän mahdollisuuden. Pornon vastustajat eivät kyenneet näkemään

naisten seksuaalista autonomiaa arvokkaana, koska he pitivät seksuaalisuutta ensisijaisesti miesten vallankäytön välineenä.

Sallie Tisdalen mukaan pornon vastainen feminismi esineellistää naisia kielteisellä tavalla, sillä se pyrkii holhoamaan heitä ja kyseenalaistaa heidän yksilöllisen seksuaalisuutensa. Hänen mukaansa jotkut feministit ovat nostaneet itsensä sensoreiksi ja katsovat tehtäväkseen ilmoittaa, millaiset seksuaalisuuden ilmaukset ovat vääränlaisia:

”Sensorit ovat aina huolissaan siitä, mitä miehet tekevät, ja miten naiset esitetään. Naiset eivät kykene tekemään vapaita seksuaalisia valintoja tällaisessa maailmassa; he ovat liian sorrettuja tietääkseen, että vain sorto voi johtaa heidät myymään seksiä. Ja minä pornoa katsomassa olen joko niin sorrettu, etten tiedä millaista vahinkoa katsomiseni on aiheuttanut sisarilleni, tai sitten minusta on tullut Mies. Ja Mies minussa katsoo ja on kiihottunut. Mikä naisvihamielinen maailmankatsomus tämä onkaan; tämä väite, että näitä valintoja tekevät naiset eivät kykene tekemään vapaita valintoja lainkaan. Pornografiaa vastustavat feministit ovat tehneet surullisen ja kauhean asian: He ovat tehneet naisista esineitä.”²⁴

Viitteet

- 1 Kts. esim. pornokeskustelu Helsingin sanomien mielipidesivuilla 22/ix/09.
- 2 Kts. Kontula 2009, 7–15.
- 3 Dworkin & MacKinnon 1988, 36.
- 4 Dworkin 2000, 30–32.
- 5 Mm. Dines & Jensen 1998; Russell 1998; LeMoncheck 1982.
- 6 Russell 1998, 7.
- 7 Dines & Jensen 1998, 81–84.
- 8 Cole 1995, 61–63.
- 9 Näre 1994.
- 10 Web-osoite: blogit.yleradio1.yle.fi/tultamunille
- 11 MacKinnon 1989, 137.
- 12 Soble 2002, 13–22.
- 13 Nussbaum 2002, 387–389.
- 14 sama, 387–388.
- 15 sama, 388–390.
- 16 sama, 2002, 391–392.
- 17 Sartre 2001, 280–299.
- 18 Nussbaum 2002, 410–411.
- 19 Kts. Alison et al. 2001.
- 20 Kant 1888/1979 163–164.
- 21 Brake 2006, 544–545.
- 22 Christensen 1990, 28–29.
- 23 Kontula 2009, 12–14.
- 24 Tisdale 2002, 376–377.

Kirjallisuus

- Alison et al., Sadosomachistically Oriented Behavior: Diversity in Practice and Meaning. *Archives of Sexual Behavior*. Vol. 30, No. 1, 2001, 1–12.
- Brake, Elizabeth, Kant, Immanuel. Teoksessa *Sex from Plato to Paglia. A Philosophical Encyclopedia*, Vol 1. Toim. Alan Soble. Greenwood Press, Westport 2006.
- Christensen, F.M., *Pornography, the Other Side*. Praeger Publishers, New York 1990.
- Cole, Susan G., *Power Surge. Sex, Violence & Pornography*. Second Story Press, Toronto 1995.
- Dines, Gail & Jensen, Robert, The Content of Mass Marketed Pornography. Teoksessa *Pornography, the Production and Consumption of Inequality*. Toim. Dines, Jensen & Russo, Routledge, New York & London 1998.
- Dworkin, Andrea & MacKinnon, Catharine, *Pornography & Civil Rights*. Organizing Against Pornography, Minneapolis 1988.
- Dworkin, Andrea, Against the Male Flood. Teoksessa *Feminism & Pornography*. Toim. Drucilla Cornell. Oxford University Press, Oxford 2000.
- Kant, Immanuel, *Lectures on Ethics (Eine Vor-*

lesung Kants über Ethik in Auftrage der Kantgesellschaft, 1888). Hackett Publishing Company, Indianapolis 1979.

Kontula, Anna, *Tästä äiti varoitti*. Like-kustannus, Helsinki 2009.

LeMoncheck, Linda, What Is Wrong With Treating Women as Sex Objects? Teoksessa *Sex, Love, and Friendship*. Toim. Alan Soble. Rodopi, Amsterdam & Atlanta 1982/1997.

MacKinnon, Catherine, *Towards a Feminist Theory of the State*. Harvard University Press, Cambridge 1989.

Nussbaum, Martha C., Objectification. Teoksessa *The Philosophy of Sex, Contemporary Readings*. Toim. Alan Soble. Rowman & Littlefield Publishers Inc., Lanham 2002.

Pahan tyttäret. Sukupuolitettu pelko, viha ja valta. Toim. Sari Näre ja Sara Heinämaa. Gaudeamus, Helsinki 1994.

Russell, Diana E.H., *Dangerous Relationships. Pornography, misogyny, and Rape*. Sage Publications, London 1998.

Soble, Alan, *Pornography, Sex and Feminism*. Prometheus Books, New York 2002.

Tisdale, Sallie, Talk Dirty to Me. Teoksessa *The Philosophy of Sex, Contemporary Readings*. Toim. Alan Soble. Rowman & Littlefield, Lanham 2002.

HARRI KIVISTÖ

Sensuurin sanoma meille kaikille

Maailmamme on täynnä läpinäkyviä viestejä. En puhu näkymättömästä datavirrasta, joka kulkee kaiken aikaa ympärillämme ja lävitsemme. Tarkoitan viestejä, jotka luemme, tulkitsemme ja omaksumme tiedostamatta koskaan vastaanottaneemme niitä. Mediasisällössä piilee rakenteellisia viestejä, jotka voimme tulkita tai jättää tulkitsematta, jotka voimme vastaanottaa tai olla vastaanottamatta. Tulkitsemme erilaisia symbolisia viestejä myös tiedostamattamme. Näiden piilevien viestien lisäksi myös välityskanavat ja raamit, joissa sisältö meille esitetään, ovat viestejä ja viestijöitä itsessään. Sensuuri ei pelkästään paljasta asioita, vaan useimmiten se toimii voimakkaana sanomana. Tämä saattaa olla merkittävämpi vaikutin sensuurille kuin ajatus, että ilman sensuuria ihmiset lukisivat jotain, mitä heidän tulisi lukea. Kenties sensuurissa ei olekaan keskeistä sisällön poistaminen vaan sisältöön lisääminen?

Kun puhumme sensuurista, yleisin ja ilmeisin mielikuva ovat viestinten käytännöt niiden valikoidessa ja siistiessä esitettävää materiaalia. Mielipiteiden tukahduttaminen näyttäytyy meille lähinnä historiallisena barbarismina, ja vaikka viestejä yhä poistetaan lainsäädännöllä, se vaikuttaa pääosin satunnaiselta. Sensuuria tuntuu hillitsevän eräänlainen demokraattinen pragmatismi. Poikkeuksena voidaan pitää monessa maassa kriminalisoitua juutalaisten kansanmurhan kiistämistä sekä kaikkialla länsimaissa kriminalisoitua alaikäisiä esittävää pornografiaa (myös eräitä muita pornografian alalajeja on kriminalisoitu ja niitä sensuroidaan aktiivisesti useissa länsimaissa).

Etenkin sivistyneissä länsimaissamme sensuurin funktio on muuttunut niin, että sillä pyritään ensisijaisesti suojelemaan ihmisiä ja kansanryhmiä erityisiltä loukkaavilta tai häiritseviltä viesteiltä – mikäli nämä sitä toivovat. Voimmehan olettaa, että taustalla on perinteinen huoli valtiollisesta rauhasta ja järjestyksestä (vakaudesta), mutta yhä harvemmin asialla on juuri mitään tekemistä valtiiovallan kanssa. Toki sensuuri on myös valtiollisen kontrollin väline, ja epäsuotuisia poliittisia mielipiteitä sensuroidaan järjestelmällisesti. Kuitenkin tällainen perinteinen sensuurin muoto on surkastumassa.

Niin perinteiseen massamediaan kuin fragmentoituneempaan sosiaaliseen massamediaan sisältyy viestin paljoutta ja moninaisuutta, joita ei kyetä käsittelemään. Tämä tekee kattavan valvomisen mahdottomaksi, kun sensuuri ei toimi arkaluontoisten tietojen salaamiseksi tai ikävien mielipiteiden tukahduttamiseksi. Näihin tarkoituksiin on olemassa rangaistuksen uhka, joka tosin horjuu vahvistuvan anonymiteetin edessä. Viestien poistaminen onkin usein vain tyhjä ele, jonka symbolinen arvo ojentamisen ja hegemonian vahvistamisen välineenä

ei ole vakuuttava, kun verkonkansalaisten tapa kiertää sensuuria pilkkaa käytäntöä ja täten heikentää viranomaisten uskottavuutta.

Selvästikin sensuuri on viesti. Itse toimenpide on signaali, jolle konteksti antaa laajemman merkityksen. Marshall McLuhan kiinnitti jo varhain huomiomme viestinteen omaan viestintään: kuinka väline itsessään välittää sisällöstä riippumatta viestejä. Tästä on tullut median tutkimuksen lähtökohtia, pidetäänpä tätä viestintää kategorisesti merkittävämpänä kuin itse välitettävän sisällön sanomia tai ei.

Hauska sekä ilmeinen esimerkki sensuurin viestisisällöstä on *Jimmy Kimmel Live!* -show'n osio *unnecessary censorship*, jossa vakiintunutta piippausääntä käytetään niin, että katsojat tulkitsevat lauseet sopimattomiksi, vaikka sensuroimattomina videoleikkeet olisivat täysin viattomia. Sensuurin ääni kertoo etenkin amerikkalaiselle televisioyleisölle, että jokin normaaleista sensuroitavista kirosanoista on leikattu pois. Katsoja täyttää automaattisesti tyhjiön.

Tähän sopii kappale Kurt Vonnegutia. Kirjan *Hokkus Pokkus* (1990) protagonistista yritetään selittää, miksei hän kiroile, kertomalla isoisältään kuulemansa anekdootin kaupungista, jossa tykki ampui joka päivä puoleltapäivin. Kun eräänä päivänä ampuja sairastui viime hetkellä, kansalaiset säpsähtivät hiljaisuuden vaikutuksesta puolenpäivän aikaan. Kertomuksen ajatuksena oli, että kiroilun kyllästäjänä nykyaikana hyvin miedolla päivittelyllä on sama hätkähdyttävä vaikutus kuin kanuunanlaukauksella.

Mikään ei ole tämän yksinkertaisempaa ja ilmiselvempää: rutiinit eivät viestitä mitään, ainakaan päällisin puolin. Poikkeukset, ovat ne sitten huumorin tehokeinoja tai muuten vain pysäyttäviä, vaativat tulkintaa – ne vaativat syytä, oikeutusta. Joskus poikkeukset saavat

ihmiset tiedostamaan olemassa olevat läpinäkyvät itsestäänselvyydet sekä jopa kysymään näiden perusteita. Näin on varsinkin omana aikanamme filosofian kosiskellessa *stand-up*-komediaa¹.

Viihdemaailman näkyvä ja näkymätön sensuuri

Yleisö ei kuitenkaan aina huomaa sensurointia. Tällöin sensuurin sanoma ei välity, eikä sen kulttuurillinen merkitys joka tapauksessa voi olla huomattava, vaikka jotain tiedostamatonta välittyisikin. Yleisö ei esimerkiksi ole tietoinen tuotannon tarkasta kontrollista – siitä, kuinka työntekijöitä pidetään panoptikonin tavoin kurissa, kuten John Thornton Caldwell kuvailee². Yleisö ei myöskään ymmärrä, että tämä massakulttuurin vapaus, jota Marcuse kutsuu ”epävapaudeksi”, on vapautta ainoastaan hyvin tarkoin rajauksin ja ehdoin³. Yleisön ja kuluttajien annetaan valita hyvin suppeasta valikoimasta, ja samoin televisiotuotannossa erityiset viestit (*notes*) ja koodit (vaikkei 30-luvun kaltaista seikkaperäistä koodistoa olekaan olemassa) sulkevat luovan työn tekijän sekä tämän työn parissa työskentelevien esittäjien vaihtoehdot hyvin ahtaalle alueelle. Caldwellin mukaan televisiotuotannon luovan työn painostava sekä kilpailumiellessä kyrräilevä ilmapiiri edistää työläisten vieraantumista ja mielenterveysongelmia.⁴

Saussurea mukailien sanat saavat merkityksensä niiden asioiden kautta, joihin ne eivät viittaa. ”Omena” ei ole omena, koska sen viittaus sisältää kaiken, mitä omenassa on, vaan sen vuoksi, että se ei viittaa niihin kaikkiin muihin asioihin, joita voi kuvitella. Psykoanalyttikko muistuttaisi, että suurin merkitys viestissä on sillä, mitä ei sanota – mitä vältellään. Tabujen taakse kätkeytyvät kulttuurin perimmäisimmät salaisuudet ja ratkaisut, mutta toisaalta ne ovat symbolisina näkyvämpiä kuin mikään muu.

Siksi tietynlaisen kielenkäytön puuttuminen sarjasta ja yleisemmin sellaisesta kontekstista, jossa sitä odotetaan, välittää sensuurin viestin: raja on tullut vastaan, ja vaikka kapinan merkitys on jäljellä, sisältöä on leikattu. Oli sensuuri sitten mukana jo luovassa prosessissa tai tulee se vasta ohjelman ja katsojan väliin, sitä on hankala piilotella. Ja vaikka yksinkertaisen merkkiäänänen voisi kuvitella vajoavan toistuvan kanuunanlaukauksen lailla kokonaan pois yleisön huomiokentästä, se vain korostaa poistettujen sanojen asemaa. Näin on varsinkin sensuuririskeisenä aikanamme.

Late Late Show with Craig Ferguson on viime aikoina muuttanut sensuuriääntä useampaan kertaan käyden läpi joitain *talk show* -isännän hauskoja satunnaisia huu-dahduksia. Nämä ovat usein olleet vieraskielisiä tai vieraita kieliä parodioiva. Tämä efekti on osittain seurausta Fergusonin varsin terävästä tyylistä, joka yhdistää voimakkaan itseironisesta, itsetietoisesta sekä itsekriittisestä retoriikasta nousevan metanarraation eräänlaiseen CBS:n korporatiovaltaan kohdistuvaan karnevaalikapinahankeen. Sensuurista koetetaan yhtäältä tehdä hauskaa,

mutta toisaalta sillä myös voidaan hillitä kiroilun ja räävittömän kielenkäytön uhmakkuutta.

Sensuuri toimii niin ikään show’n tuotantotiimin (johon studioisäntä kuuluu, vaikka hän show’ssa antaakin usein kuvan yksinäisestä toimijasta ikään kuin komentelevaa tuottajaa vastaan) ja korporation standardien (jotka taas johtuvat suurelta osin FCC:n standardeista) keskellä eräänlaisena sovittelijana osapuolten välillä. Samalla tavoin sensuuri on välittäjänä show’n hyvin liberaalin arvomaailman sekä konservatiivisemmän katsojakunnan välillä – se ilmaisee olemassa olevat rajat ja kertoo katsojille, että kaikesta vapaamielisyydestä huolimatta ohjelma on kontrollin alla. Kuten jo esitettiin, sensuuri kertoo säädyttömän sisällön määrän olevan kyllä hyväksyttyä mutta tietyissä raameissa. Kulttuuri hyväksyy rajallisen määrän monimuotoisuutta.

Tässä avautuu sensuurin positiivinen vaikutus: sillä on taipumus koodata voimakkaasti kiellettyjä viestejä sellaisiksi symboleiksi, jotka kaikki pian ymmärtävät. Ja kun eufemismit muuttuvat metaforista itse käsitteitä vastaaviksi termeiksi, uudet metaforat ovat jo käytössä ja voivat ottaa edellisten paikan.

Sensurointi ja retusointi osana median eetosta

Elävissä kuvissa eufemismit eivät ole sanoja tai fraaseja vaan kokonaisia kuvia, muotoja, esineitä sekä toimintaa (vaikka niihin toki voidaan viitata verbaalisti), minkä johdosta niillä ei ole yhtä selkeää taipumusta siirtyä metafora-asemastaan eteenpäin. Elokuvan *Mies ja alaston ase 2½* intiimissä kohtauksessa katsojan silmien eteen heitetään banaalimmat rakastelun metaforat parodiana osittain itsensuurista ja osittain elokuvien riippuvuudesta latteista vertauskuvista, joka johtuu muodollisemmasta sensuurista.

Internetin sosiaaliset verkostot, erityisesti erilaiset kuvafoorumit, löytävät paljon parodian aihetta massamedian narraation rakenteesta⁵. Parodia toki kohdistuu yksittäisiin tapauksiin, mutta huumorin nouseminen huomattavaksi edellyttää laajempaa relevanssia. Esimerkiksi erityisesti mainonnassa normaaliksi käytännöksi muodostunut kuvien retusointi toimii parodian välineenä silloin, kun se ei ole itse parodian kohteena⁶. Photoshoppaus saa oikeutuksensa vapaassa internetissä komiikasta, eikä siksi, että muokkaamisella olisi esteettinen päämäärä. Paljastaviin pikselihin viittaaminen toimii hyvin herkästi humoristisena heittona. Tässä tapauksessa huumori lisäksi liittyy retusoinnin läheisesti kollaaseihin, joita suuri osa nettimeemeistä loppujen lopuksi on, minkä johdosta kuvanmuokkauksen rajat hämärtyvät. Kaikki muokkaus on helposti photoshoppausta⁷.

Retusoinnin väistämättömyys filterinä median hypertodellisen maailman sekä arkisen todellisuuden välillä kertoo kuitenkin myös sensuurista: se piilottaa rumia yksityiskohtia voidakseen täydellisemmin esittää kauneutta ja kaikkea muuta tavoiteltavaa. Sensuurista voidaan puhua siinä mielessä, että kuvattavilla kohteilla (tai edes

kuvaajilla) ei useimmiten ole mitään tekemistä muokkauksen kanssa. Muokkauksen perimmäisenä oikeutuksena esitetään, että yleisö haluaa sitä tehtävän, että yleisö suorastaan pyytää saada nähdä kohteet todellisuutta kauniimpina ja puhtaampina. Kuitenkin samoin kuin mediateollisuudessa yleisön tekeminen on olennaisempaa kuin sisällön tekeminen (tai ainakin ensisijaista tässä vuorovaikutuksessa)⁸. Massamedia assimiloii ja luo käsityksiä kauneudesta ja täydellisyydestä tarjoamalla retusoituja kohteita luomalleen yleisölle. Halutaanpa puhua estetiikasta tai ei, kuvien viestit joka tapauksessa muuttuvat, kun ne käyvät koneiston läpi, joskus ratkaisevasti.

Tiedonanarkia

Internet on luonut tiedonanarkian käsitteen, vaikka varhaiset pioneerit tuskin tunsivat olevansa anarkisteja. Tietoverkot muodostuivat sille kenties tiedostamattomalle periaatteelle, että tieto on vapaata. Aksiomaattinen lähtökohta on, että informaatio sisältöä ei voi omistaa. Toisin sanottuna tiedon hallinnoimista ei voi johdonmukaisesti tulkita omistamiseksi. Immateriaalin omistaminen aiheuttaa ongelmia, koska se rajoittaa merkittävästi materiaalin omistamista, sillä mitä enemmän immateriaalia omistetaan, sitä vähemmän materiaalin omistaja voi vapaasti käyttää materiaansa. Informaation hallinnoinnin ja sen kulun rajoittamisen erilaisia teoreettisia oikeutuksia, kuten vaikka tekijänoikeutta, voi käsitellä hyvin johdonmukaisesti ilman omistamisen käsitettä, kun taas omistuslähtökohtainen ajattelu ei voi kuvata järjestelmää turvautumatta oikeuksiin ja keskinäisiin sopimuksiin.⁹

Joka tapauksessa internetin varhaiset käyttäjät törmäsivät kovin pian siihen tosiasiaan, että informaatio sisällön oikeudenhaltijat eivät hyväksyneet sisällön vapaata leviämistä. Kyse oli aluksi ohjelmista, ja panokset olivat vähäiset. Sitten teknologian mahdollistettua musiikin ja elokuvien nopean kopioimisen verkossa vaikutusvaltaiset etujärjestöt ovat astuneet peliin ja luoneet hyvinkin tehokkaita käytäntöjä ja työkaluja informaation hallinnoimiseksi verkossa. Voidaan puhua yhteismaan (*commons*) kontrollin saapumisesta aiemmin anarkistisiin tietoverkkoihin. Erityisesti kaupallisten ja julkisten palveluiden vakiintuminen ohjaa netinkäyttäjää yhä useammin alueille, jotka koetaan yhteismaaksi. Monelle ajatus internetin anarkiasta tuokin mieleen joko rikollisen toiminnan tai hyvin piiloutuvan alakulttuurin.

Commons-ajattelu on saanut uuden herätyksen netin esimerkin innoittamana. Kuitenkin on ymmärrettävä, että vaikka netissä yhteistyönä tapahtuva rakenteiden muodostuminen voi antaa malleja ja tapauskohtaisesti sovellettavia ideoita erilaisten talouden alojen tai yksittäisten tuotteiden yhteismaallistamiseksi, internetin kehitys kulkee täysin vastakkaiseen suuntaan kuin *commons*-tendenssi, jota kuulee tavoiteltavan erityisesti poliittisesta vasemmistosta. Informaation käytön, leviämisen ja muokkaamisen lähtökohdat ovat olleet verkossa anarkistiset, ja samaa kulttuuria voi nähdä 90-luvun uu-

tisryhmissä. Erilaiset anonyymit (sanan merkillisemmässä merkityksessä) foorumit kuten 4chanin jatkavat perinnettä.

Internet on hajautettu järjestelmä, jonka yhtenä tärkeänä periaatteena ja jatkuvana päämääränä on haavoittumattomuus: informaation kulkua ei vaaranna yhden fyysisen siteen katkeaminen. Koko netti perustuu lisäksi linkittämiseen – sisältö haetaan kohteestaan tavallisesti lukuisien välityspalvelimien kautta. Muuten sisältöön ei voi päästä käsiksi. Tiziana Terranova kuvailee internetin informaatiovuota ”kaoottiseksi” ja sekoittavaksi järjestelmäksi, jossa avoimuus ja sulkeutuminen ovat keskeisiä ominaisuuksia¹⁰. Internetin rakenne, tiedon kulun lojikka, on siis sekavaa, ja tämä tekniikka kertoo paljon netin anarkkisesta perustasta; se jopa puhuu anarkian puolesta niille, jotka sitä tutkivat. Myös tämä väline on viesti.

Immateriaalin kontrolli

Tämän vapaan vallattoman välineen viesti on varsin tyyli immateriaalioikeuksien haltijoille ja näitä edustaville ryhmille. Vaikka taloudelliset seikat ovat olennaisena motivaationa toiminnan taustalla, romantiikan idealistisen *ex nihilo* -taiteilijäkäsityksen omaksuneet sisällöntuottajat tulkitsevat tämän vapaudenfanfaarin sodanjulistukseksi¹¹. Oikeuksien suojeleminen ja DMCA:n (*Digital Millennium Copyright Act*) mahdollistamien kevelien sekä usein tehokkaiden sisällönpoistamismekanismien käyttäminen ovat ideologisia toimia, joiden tarkoitus on lähinnä periaatteiden puolustaminen¹². Taloudelliset lainalaisuudet ovatkin itse asiassa ainoastaan pinnallinen syy. Ideologia suojelee romanttisen taiteilijaluojan itsemääräämisoikeutta kaikkeen siihen, mitä hän on ja mitä häneen kuuluu.

Kun siis Rogers Nelson vaati Youtubea poistamaan videon, jossa lapset tanssivat keittiössä sekalaisen musiikin tahtiin, tarkoituksena ei ollut ehkäistä rahavirtojen ehtymistä vaan taistella tiedonanarkiaa vastaan.

Vaikka nämä tapaukset ovatkin harvinaisia, ne ovat pitkään viestineet yleisölle jotain hyvin vaarallista. Ne ovat satunnaisia sensuurihetkiä muuten niin oikeuttavassa yhteiskunnassamme – mielivaltaisia sananvapauden rajoituksia, jotka eivät liity juuri koskaan itse viestiin vaan viestin mukana kulkeviin koristeisiin. Rärkeän kielenkäytönkin sensuurissa olennaisin viesti pyritään jättämään rauhaan, sikäli kun tämä on mahdollista – periaatteessahan tällaisen erottelun tekeminen on väkivaltaa teosta kohtaa. Tekijänoikeuden perusteella poistetaan materiaalia ensinnäkin hyvin satunnaisesti, sillä vain murto-osa jää lopulta sensorin haaviin, ja toiseksi hyvin mielivaltaisesti: vaikka lain kirjain täyttyy, usein on hankala nähdä tekijänoikeuden muodollisessa loukkauksessa oikeutta materiaalin poistolle, kun taas selkeämmät loukkaukset on jätetty rauhaan.

Ihmiset tottuvat sensuuriin, aina he ovat tottuneet. Mutta tämä uusi kaoottinen sensuurin muoto opettaa heitä tottumaan ja hyväksymään vaihtelevan sensuurin

”Sananvapaus on tyhjä termi, jos kaikki on yhtä vapaata vapaudettomuutta.”

samalla kun länsimainen sivistys pääsee eroon sensuurista. Sensuuria ei ymmärretä sensuurina, ja sananvapaus on tyhjä termi kaiken ollessa yhtä vapaata vapaudettomuutta. Kenties pian, ellei jo nyt, ajatellaan: ”Joskus viestejä vain poistuu – sellainen se internet on.”

Toisinaan immateriaalioikeudet ovat ainoastaan käyttökelpoinen työkalu poliittisesti tai muuten epämieluisan viestin poistamiseksi (*cancel*) tai demonisointimiseksi (*cancel*). Tällöin ei loppujen lopuksi ole merkitystä, poistuu viesti koskaan saatavilta – sensuuri onnistuu harvemmin poistamaan viestejä kokonaan, vaan päinvastoin viesti saattaa saada vain enemmän näkyvyyttä. Olennaisempaa on saada aikaan tiedostettua itesesensuuria; häpeän kommunikoiminen liittyy sensuuriin muutenkin kuin etymologisesti. Viestin demonisointi on varmasti voimakkaimpia ja terävimpiä propagandan välineitä, sillä vaikka kansalaiset eivät tietoisesti kääntyisikään lainsäädännön, oikeuskäytäntöjen tai muutenkaan valtiollisen kontrollin puoleen arvioidessaan mielipiteitä ja ilmiöitä eettisesti, he ovat hyvin taipuvaisia omaksumaan emotiiviset merkitykset sekä kaikki kielteiset kognitiiviset liitokset, jotka ovat propagandassa rakenteellisia itsestäänselvyksiä.

Kuten McLuhan sanoo, ihmisillä on kyky puuduttaa ajattelunsa ja havaintonsa sosiaalisen ja käytännöllisen menestyksen tai joukkohengen vuoksi¹³. Toisaalta meistä paraskaan ei voi ajatella käsittein, joita ei ole saatavilla. Toisin sanoen ihmiset eivät ymmärrä, etteivät he ole vapaita, elleivät he tiedä tai osaa kuvitella, mitä he eivät voi tehdä. Samalla massakulttuuri väheksyy todellisten ja aitojen itsenäisten valintojen vaikutusta, mikä siis on oleel-

lisesti viesti välineeltä itseltään. Sisältö kehottaa tekemään itsenäisen ja henkilökohtaisen ratkaisun, kun taas väline kertoo, että kaikki muutkin tekevät saman ratkaisun ja että tämä ratkaisu, tai sen kaava, tulee suoraan ’tubista’. Toisin sanoen itsenäinen kollektiivisuuden muoto ja omaperäiset asiat omaksutaan massamedialta. Samalla massakulttuurin logiikalla Yhdysvaltain teekutsuliike on ruohonjuuritason spontaani kansanliike, joka kaiken lisäksi edustaa yksilöllisyyttä ja vapautta.¹⁴

Miten tässä käy?

Massakulttuurin banaalistuminen on kuitenkin ohittanut huippunsa. Sidney Lumet’n elokuva *Network* (1976) kuvaa tätä kulminaatiopistettä uutisankkuri Howard Bealen uran loppuvaiheita seuraten. Saatuaan tiedon irtisanomisestaan uutisankkuri alkaa puhua asioista populistisesti ja karismaattisesti. Katsojamäärät nousevat, ja eksentrisen hahmon nostetaan jalustalle. Bealen sanoma on alusta pitäen ensisijaisesti kauppatavara, ja merkittävin sanoma on lopulta välineellä. Hän on vihainen profeetta, mutta ennen kaikkea hän on vihainen profeetta *televisiossa parhaimpaan katseluaikaan*. Elokuva huipentuu äärimmäiseen ratkaisuun, jossa ihmiselämä redusoituu televisiolähetysten media-artefaktiksi, osaksi muiden media-artefaktien virtaa. Tämä lopullinen virtaan astuminen on ironista, sillä juuri massamedian sirkukseen heittäytymällä Beale onnistuu aluksi säilyttämään identiteettinsä ja integriteettinsä. Studioyleisö taas kuvataan dehumanisoituna mekaanisena massana.

Internet on muuttanut ratkaisevasti uutisointia. Se on tehnyt median julkaisemisesta ja sen levittämisestä vaivatonta, helppoa ja usein äärimmäisen arkista toimintaa. Se on muuttanut koko länsimaista yhteiskuntaa ja täten heikentänyt massakulttuurin banalisoivaa valtaa. Netissä käyttäjät muokkaavat vapaasti sisältöä. Siinä missä massakulttuuri typeryyttää ja banalisoii, verkon kulttuurikierrätys ja sosiaalinen media pikemminkin pyrkivät lyömään kaiken leikiksi, johon kuka tahansa voi osallistua. Tämän kaiken kulttuurillinen vaikutus sananvapaudelle on vielä hyvin epäselvää. Joka tapauksessa aivottominkaan anarkia ei halvenna ihmisyyttä tai estä yksilöitä vapautumasta ja valistumasta, kun sitä vertaa massakulttuuriin.

Derridakin tuntuu pitävän nettiin liittyviä asioita luonteeltaan vapauttavina verrattuna valtion tai talouden harjoittamaan kontrolliin ja sensuuriin. Kuitenkin hän painottaa, että tämä vapaus toteutuu vain, mikäli näitä netin ”villejä alueita” käytetään hyödyksi (eikä siis kriminaalisoida) riippumatta sisällön laadusta.¹⁵

Eroa ei siis tule tehdä kaikista mitättömimmän ja kaikista vallankumouksellisimman välillä, kuten ei

myöskään moraalisesti arveluttavimman ja eettisesti arvokkaimmankaan välillä. Tiedonanarkian uudismaita avatessa on syytä olla optimistinen, kun tiedon vapaus lisääntyy ja ihmisten itsetietoisuus voimistuu ja paranee massakulttuurin runtelusta. Uuteen ”valistukseen” on kuitenkin myös suhtauduttava kriittisesti pitkälti samoin perustein kuin vanhaankin: informaation vapaa tulva ei yksinään takaa, että ihmiset valistuvat ja toimivat rationaalisemmin, vaan vaikutus voi olla jopa päinvastainen. Vaarana on TV:stä tutun banaalistumisen kotoutuminen uuteen mediaan. Lisäksi suhde yhteisesti ohjattujen välineiden sekä anarkististen virtojen välillä muodostaa ehtymättömän ongelmien lähteen. Kuitenkin sananvapaudella menee paremmin kuin pitkään aikaan, ja näyttää siltä, että netissä osallistuva media sekä sosiaaliset verkot nostattavat nimenomaan vapautumista edistävää luovaa ajattelua, vaikka massakulttuurin valmiit skeemat ja artefaktit tulivatkin yhä joka kolkkaan. Paljon riippuu ensinnäkin siitä, julkeavatko kansalaiset vastustaa yhteiskunnan vieroitusta sensuuria, ja toiseksi siitä, onnistuuko yleisö nousemaan penkeiltään ja lähtemään teatterista.

Viitteet

- 1 Kun koomikko ihmettelee, miksi ihmiset toimivat kuten toimivat, sekä huomauttaa asioista, joita harva panee merkille mutta jotka kaikki kuitenkin tunnustavat, hän kuulostaa usein aikansa itsestäänselvyyksiä kyseenalaistavalta filosofilta. Samoin filosofeilla, kun he harjoittavat kulttuurikritiikkiä, on toisinaan kyky ilmaista syvällisiä huomioita, jotka saavat yleisön mylvimään naurusta. Shakespearen narrihakmot toki vihjaavat, ettei ilmiö ole historiallisesti ainutlaatuinen.
- 2 Caldwell 2008, 16.
- 3 Marcuse 1964, 49.
- 4 Caldwell 2008, 220.
- 5 Engl. *image board*. Kuvafoorumit ovat eräänlaisia keskustelupalstoja, joissa keskitytään kuvien julkaisemiseen sekä niiden avulla kommunikoimiseen. Sivustot ovat tunnettuja vähäisestä tai joskus olemattomasta sensuurista. Tunnetuimpia kuvafoorumeita on 4chan.org, suomenkielisistä kuvalauta.fi.
- 6 Yksinkertaisin tapa parodioida median retusointikulttuuria on ollut tehdä ilmeisiä ja tökeröitä muokkauksia, joista selkeitä esimerkkejä on erityisessä *This Looks Shopped* -meemissä. Iranin ohjuskuvaa, johon oli jälkikäteen lisätty neljännen ohjuksen laukaus, parodioitiin kuvilla, joihin photoshopattiin jopa kymmeniä ylimääräisiä ohjuksia.
- 7 Sarjakuva on selkeä esimerkki kollaašista, jossa erilliset kuvat on asetettu vierekkäin. Photoshoppaukseksi käsitetään tavallisesti uuden elementin, tai useamman, liittäminen olemassa olevaan kuvaan, minkä seurauksena alkuperäisen

- kuvan merkitys muuttuu. Raja voi kuitenkin hämärtyä, jos esimerkiksi kaksi elementtiä, jotka tavallaan toimivat itsenäisinä kuvina, liitetään olemassa olevaan kuvaan niin, että se on ainoastaan alusta objektien vierekkäisyydelle eikä täten saa uutta merkitystä, tai mahdollinen uusi merkitys on täysin irrelevantti kokonaisuuden kannalta.
- 8 Caldwell 2008, 273.
- 9 Materian omistaminen ja immateriaalin omistaminen eroavat siinä, että immateriaalin omistus koskee myös pieneltä osalta kaikkea materiaalin omistamista, ainakin siten kuin tämä omistaminen on määritelty nykyaikaisiin kopio-oikeuksiin. Mikäli omistan kaavan, voin estää teoriassa kaikkia muita soveltamasta tätä kaavaa omistamaansa materiaalia. Näin ollen minulla on ikään kuin negatiivinen valta toisen omaisuuteen. Mitä enemmän immateriaalia omistetaan, sitä enemmän on olemassa negatiivista valtaa muiden materiaalliseen omaisuuteen, mikä teoriassa rajoittaa materiaalin omistusoikeutta kokonaisuudessaan. Näin immateriaalin omistaminen johtaa pitämälle vietyä siihen, että materiaalin omistamisen merkitys vähenee ratkaisevasti.
- 10 Terranova 2004, 64.
- 11 McLuhan ennusti jo 60-luvulla informaation nousevan selkeästi materiaalisia tuotteita tärkeämmäksi hyödykkeeksi. McLuhan 1967, 233.
- 12 Yhdysvalloissa vuonna 1998 voimaan tullut *Digital Millennium Copyright Act* asettaa palveluiden tarjoajat vastuuseen käyttäjien tekijänoikeusrikkomuksista, minkä johdosta eri sisältöpalvelut ovat joutuneet ottamaan käyttöön nopeita

- poistomekanismeja säästyäkseen korvasuvaatimuksilta.
- 13 McLuhan 1967, 10.
- 14 Samoin mainonnassa kaikkein suosituin tuote voi olla itsenäinen ja omaperäinen valinta, vaikka itse mainoksen olemassaolo viestittää tätä vastaan. Valtion liiallista puuttumista yksilöiden elämään ja yritysten talouteen vastustava *Tea Party* -liike muuttui merkittäväksi tekijäksi Fox News -uutiskanavan alettua tukea pieniä poliittisia keskustelutilaisuuksia ja uutisoida niistä näyttävästi.
- 15 Derrida 2005, 17.

Kirjallisuus

- Caldwell, John Thornton, *Production Culture. Industrial Reflexivity and Critical Practice in Film and Television*. Duke University Press, Durham 2008.
- Derrida, Jacques, *Paper Machine* (Paper machine, 2001). Engl. Rachel Bowlby. Stanford University Press, Stanford 2005.
- Marcuse, Herbert, *One Dimensional Man. Studies in the Ideology of Advanced Industrial Society*. Routledge & Kegan Paul, London 1964.
- McLuhan, Marshall, *The Mechanical Bride. Folklore of the Industrial Man*. Beacon, Boston 1967.
- Terranova, Tiziana, *Network Culture. Politics for the Information Age*. Pluto Press, London 2004.
- Vonnegut, Kurt, *Hokkus Pokkus* (Hocus Pocus, 1990). Suom. Erkki Jukarainen. Tammi, Helsinki 1990.

KAI ERIKSSON

Yhteisön teknologinen perusta

John Dewey demokratiasta ja viestinnästä

Poliittista yhteisöä koskevan ajattelun historia ei ole ainoastaan teorioiden, ajatusten ja käsitteiden historiaa. Se on suurelta osin myös aineellista historiaa, jossa erilaiset teknologiset järjestelmät ovat tärkeässä osassa. Tarkastelen tässä kirjoituksessa yhdysvaltalaisessa poliittista yhteisöä koskevassa ajattelussa tapahtunutta käännettä 1900-luvun ensimmäisen puoliskon aikana, etenkin John Deweyn (1859–1952) näkemyksien valossa. Käänteeseen myötä käsitys, jonka mukaan yhteiskunnassa on kyse eri sosiaaliryhmien yhdistymisestä, syrjäytti vanhan ajatuksen yhteiskunnasta atomististen yksilöiden muodostamana kokonaisuutena. Nyt yhteiskunnan eräänlaisiksi perusyksiköiksi alettiin mieltää ihmisryhmät itsenäisten yksilöiden sijasta, ja uudet viestintäteknologiat ymmärrettiin yhteisöllisyyden olennaisiksi rakenneosiksi.

Tämä kollektivistinen käänne merkitsi ontologista siirtymää: käsitys yksilöstä itseriitteinä ja atomistisena oliona vaihtui käsitykseen, jossa yksilö määritellään yhteiskunnan laajempien, toisiinsa kytkeytyvien prosessien kautta¹. Tämä oli olennainen osa kehitystä, joka pohjusti tietä positiivisemmalle valtiokäsitykselle ja kansallisen suunnittelun nousulle amerikkalaiseen politiikkaan². Kaikki kuitenkin muuttui dramaattisesti viimeistään kylmän sodan kaudella, jolloin radikaaliin yksilönäkökulmaan perustuva rationaalisen valinnan teoria alkoi vallata alaa yhteiskuntateoriassa vastauksena teorioihin, jotka tukivat kollektivismiin eri muotoja – nämä kun yhdistettiin kommunismiin. Tässä kirjoituksessa keskitytään kuitenkin mainittuun 1900-luvun alun ontologiseen käänteeseen viestinnän ja yhteisön ajattelemisessa.

Dewey ja viestintä

John Dewey oli yksi verrattain harvoista ajattelijoista, jotka tekniikan välineellisestä voimasta hurmaantuneen aikakauden valtavirrasta poiketen kykenivät myös ajattelemaan viestinnän ontologiaa – toisin sanoen sitä perustavaa asemaa, jonka viestintä oli saanut täysin uudenlaisen yhteiskuntajärjestyksen käsitteellisenä edellytyksenä. Tämä liittyi kiinteästi Deweyn näkemykseen, jonka mukaan ei voi olla yksilöitä ”ennen” viestintää, viestinnästä irrallaan.

Deweyn mielestä ajatus luonnollisesta yksilöstä omassa eristyneisyydessään ja täydellisillä toiminta- ja päättelykyvyillä varustettuna oli silkkaa mielikuvituksen tuotetta³. Hän korosti, että lähtökohdaksi ei voinut ottaa erillisiä, toisistaan erotettuja yksilöitä, vaan heidän yhteisyytensä, ihmisten välinen viestintä⁴. Ihmisenä oleminen perustuu Deweyn mukaan jatkuvassa viestintätapahtu-

massa kehittyvään ymmärrykseen ainutlaatuisesta yksilöllisyydestä osana elävää poliittista yhteisöä. Juuri viestintä oli hänen mielestään yhteisöä konstituiva voima, sillä ainoastaan sen kautta syntyy jotain yhteisöllistä, jotain yhteisesti jaettavissa olevaa.⁵ Vapaa, pidäkkeetön viestintä ajatusten ja kokemusten vaihdantana ja julkisena keskusteluna mahdollistaa yhteistyön ja luo sosiaalista yhtenäisyyttä. Siksi myös kaikki viestintää rajoittavat ja sitä säätelevät toimet näyttäytyivät hänen ajattelussaan väistämättä antidemokraattisina.⁶ Tässä hän pohjasi 1800-luvun lopulla muotoutuneeseen ajatteluun, jonka mukaan julkinen mielipide ”voi olla olemassa ainoastaan siellä, missä ihmiset ovat jatkuvassa viestinnässä keskenään ja missä he ovat vapaita ilmaisemaan näkemyksiään ilman pelkoa tai rajoituksia”⁷. Monet aikalaiset – kuten esimerkiksi Deweyn kollega Charles Horton Cooley – korostivat vapaan viestinnän merkitystä poliittisen demokratian kannalta⁸.

Deweyn mukaan viestintä on prosessi, jonka välityksellä inhimillistä kokemusta jaetaan. Se johtaa lopulta siihen, että tästä kokemuksesta tulee yhteistä omaisuutta.⁹ Hän määritteli usein viestinnän kaikille yhteisen intressin kautta: ”[N]ormaalisti viestinnällä tarkoitetaan sellaista, missä on yhteiset, yhteinen intressi...”¹⁰ Viestintä ei kuitenkaan ollut hänelle vain keino yhteisten tavoitteiden ja intressien artikuloimiseksi. Pikemminkin se oli yhteisyyden toteutumista, yhteisöön kuulumisen todistamista ja tämän yhteenkuuluvuuden ilmaisemista.¹¹ Vuonna 1925 julkaistussa teoksessaan *Experience and Nature* Dewey esitti, että viestintä on välittömästi elämää kohentava voima, joka on arvokas sen itsensä takia¹². Viestintä ei siten ole vain välittämistä ja yhteisten arvojen esiin nostamista vaan yhteisyyden, yhdessä olemisen tapahtumista ja tämän tapahtumisen artikuloimista.

Uudet kuljetus- ja viestintäteknologiat poliittisen yhteisön perustavina rakenneosina oli näkyvä teema ai-

kalaisajattelussa¹³. Usko moraaliseen yhtenäisyyteen, joka olisi mahdollista saavuttaa kasvavan viestinnän ja yhä tehokkaampien viestintävälineiden avulla, vetosi voimakkaasti aikalaisten mielikuvitukseen¹⁴. Charles Cooley, John Dewey, Robert Park ja muutamat muut edistysmieliset ymmärsivät viestinnän yhteisön rakentajana¹⁵. Viestintä loi yhteisöllisyyttä: siinä ei ollut kysymys ainoastaan viestinnän luomisesta vaan viestinnällä luomisesta. Dewey kehitteli näkemystään viestinnän ontologiasta teoksessaan *Democracy and Education*. Siinä hän ymmärsi yhteisön perustaltaan viestintänä, joka oli olemassa viestinnässä ja viestintänä, ei ainoastaan viestinnän avulla.¹⁶

Samalla kun uudet viestintäteknologiat synnyttävät uusia mielipiteiden ja informaatioiden virtoja, ne luovat uusia yhteisöjä ja uudenlaista yhteisöllisyyttä. Kuitenkin yhtenäistäessään, lujittaessaan ja vakauttaessaan yhteisöjä nämä tekniikat myös tuovat ongelmia. Ensinnäkin on nimittäin aina vaarana, että ne tuottavat liiallista yhtenäisyyttä ja tasapäisyyttä eivätkä anna sijaa ainutlaatuisille näkemyksille. Toiseksi, kun nämä tekniikat vakauttavat yhtä aluetta, voivat ne samaan aikaan hajottaa toista.¹⁷ Yhteisön hajoamisen uhkakuva leimasi yhteiskunnallista keskustelua myös uusien viestintäteknikoiden näkökulmasta. Esimerkiksi Walter Lippman esitti vuonna 1937 ilmestyneessä teoksessaan *The Good Society*, että lennättimen, puhelimen ja kirjoituskoneen kaltaisista keksinnöistä huolimatta yhteiskunnallinen hallinnointi ei välttämättä tehostu. Tämä johtuu siitä, että yhteiskunnallisten prosessien lukumäärä ja monimuotoisuus kasvavat sitä mukaa, kun uudet kontrollin välineet yleistyvät. Organisaation lisääntyessä myös epäjärjestys kasvaa – suunnittelu tuo mukanaan myös kaaosta.¹⁸ Tärkeintä Deweylle ja monille hänen aikalaisilleen oli kuitenkin tunnustaa viestinnän yhteisöä luova voima.

Orgaaninen järjestys

Dewey nojautui ajalle tyypilliseen tapaan ymmärtää yhteiskunta organismina, elävänä kudoksena, joka kehittyi omia rytmejään ja lakejaan noudattaen. Filosofi Herbert Spencer oli epäilemättä tunnetuimpia teorian puolestapuhujia, jonka mielestä yhteiskunta muodosti varsin omintakeisen organismin.¹⁹ Se koostui hänen mukaansa erillisten, omaa etuaan tavoittelevien yksilöiden välisestä vuorovaikutuksen verkostoista, mutta se ei itse ollut tietoinen itsestään. Ihmiset ja seutukunnat kytkeytyivät toisiinsa yhä lukuisampien siteiden välityksellä ja tulivat näin entistä riippuvaisemmiksi toisistaan. Tämä keskinäisriippuvuus loi tietoisuutta etäisten tapahtumien epäsuorista vaikutuksista aiemmin verraten omavaraisiin paikkakuntiin. Käsitös toimintojen etävaikutuksesta ja välimatkojen pienenemisestä loi näin pohjaa yhteisyyttä korostavalle yhteiskuntafilosofialle.

Yhteiskuntatieteissä sosiaalisen kehityksen katsottiin seurailevan muuttumatonta sisäistä logiikkaa, jonka kulku oli ennalta määritelty²⁰. Edistysmielisten ajattelijoiden piirissä organismiteoria alkoi irtaantua Spencerin tulkinnasta ja korostaa sitä, että yhteiskuntaorganismi on

myös itsetietoinen kokonaisuus, moraalinen organismi. Siten demokraattinen prosessi ei vain lisää poliittista konsensusta vaan ennen muuta asettaa eettisen ihanteen, ja tämän ihanteen työstäminen on olennainen osa poliittisen yhteisön itseymmärrystä. Sosiaalinen organismi sai tämän käsityksen mukaan olemuksensa sosiaalisen tietoisuuden kehityksessä, mikä puolestaan edellyttää jokaisen yksilön omaa harkintaa ja tietoista osallistumista politiikkaan.

Tämän vuoksi tehokkaasta tiedonvälityksestä tuli demokratian kehittämisen kannalta olennaisen tärkeä asia. Demokratia ei ollut ainoastaan sosiaalisen organismin yhtenäisyyden turvaamisen menetelmä, vaan se nähtiin myös kaikkein parhaaksi välineeksi tähän tarkoitukseen.²¹ Siksi myös monet edistysmieliset olivat taipuvaisia ajattelemaan demokratian haasteita viestinnän ja informaation välityksen teknisiä järjestelmiä korostavien kysymysten yhteydessä. Näin he tulivat antaneeksi viestinnälle vahvan joukkotiedotuspainotuksen. Teollisen ajan demokratia näytti vaativan kattavia ja nopeita joukkotiedotusvälineitä demokraattisen julkisuuden mahdollistamiseksi, ja tässä mielessä henkilöiden välisen viestinnän kohtalona oli tehdä tilaa yhä merkittävämmäksi muodostuville joukkotiedotusjärjestelmille.

Viestintäteknikoiden kehittymisen seurauksena myös tieteellinen kiinnostus viestintää kohtaan voimistui. Se kiinnittyi kasvavaan näkemykseen siitä, että viestintää sosiaalisena prosessina voitiin – heti kun se oli analysoitu ja formalisoitu – käyttää edistämään sosiaalisen suunnittelun tavoitteita.²² Tästä syystä viestintäprosessin selvittäminen ei ollut pelkästään akateeminen vaan myös poliittinen kysymys. Niin sanottu Chicagon sosiologinen koulukunta, johon kuuluivat muun muassa Robert Park, Ernest Burgess ja George Herbert Mead, oli erityisesti 1920- ja 30-luvuilla kiinnostunut julkisen mielipiteen ja uusien viestintävälineiden välisestä suhteesta. Kysymykset lehdistöstä ja tiedonvälityksestä nivoutuivat laajempaan kiinnostukseen sosiaalisesta kontrollista, sosiaalisista ongelmista ja yhteiskunnallisesta asennetutkimuksesta. Erityisesti Parkin työssä yhdistyivät evoluutionaarinen näkemys yhteiskunnasta kilpailevien intressien taistelulenttänä ja Deweyn painottama huoli viestinnästä. Viestintään liittyi mahdollisuus, että muotoutuisi arvoja ja tavoitteita, jotka olisivat kaikkien tunnustettavissa.²³

Teknologinen demokratia

Vaikka Deweyn näkemykset saivatkin uudenlaisia painotuksia pragmatistisen filosofian kehittelyn seurauksena vuoden 1905 jälkeen, hän ei kuitenkaan luopunut demokratian ja julkisuuden välisen suhteen sekä siihen liittyvien kysymysten pohtimisesta. Tässä suhteessa hänen kenties merkittävin teoksensa on vuonna 1927 julkaistu *The Public and its Problems* (Julkinen toiminta ja sen ongelmat, suom. 2006). Keskeisen kimmokkeen tälle työlle antoi 1920-luvulla virinnyt keskustelu amerikkalaisen demokratian tilasta ja mahdollisuuksista, etenkin tähän

”Visio politiikalta suojatusta hallinnon koneistosta on ollut leimallinen länsimaiselle politiikalle.”

keskusteluun voimakkaasti vaikuttaneet Walter Lippmanin teokset *Public Opinion* (1922) ja *The Phantom Public* (1925). Lippman oli yhdysvaltalainen journalisti ja poliittinen kommentaattori, joka suhtautui epäilevästi demokraattisen yhteiskunnan toimivuuteen. Hänen mielestään näet kansalaiset eivät keskimäärin olleet kykeneväisiä osallistumaan demokratian edellyttämään poliittiseen keskusteluun eivätkä poliittiseen prosessiin. Tämä sai Lippmanin, kuten myös monet teknokraattiset edistysmieliset aikalaisetkin, kannattamaan epäpoliittisiin menetelmiin nojautuvaa asiantuntijavaltaa.

Ihanne objektiivisesta, mielipide-eroista ja kiistoista puhdistetusta hallinnoimisen järjestelmästä on ohjannut poliittista ajattelua aina taylorismista lähtien. Kun taylorismin voittokulku alkoi 1900-luvun alkupuolella, edistysmieliset uudistivat julkista hallintoa pyrkimällä esittämään kaikenlaisen politikoinnin hallinnossa. Tämän he yrittivät saavuttaa kehittämällä objektiivisiksi katsottuja käytäntöjä sekä puolustamalla teknistä ammattimaisuutta ja poliittista neutraalisuutta. Tiukkaan byrokraattiseen hierarkiaan yhdistyneenä visio politiikalta suojatusta hallinnon koneistosta on ollut leimallinen länsimaiselle politiikalle suurimman osan 1900-lukua.²⁴ Hallinnon ja politiikan erottaminen yhdistyi monesti käsitykseen teknologian suomista puolueettomista ratkaisumalleista. Siksi konemetafora – organismimetaforan heikennyttyä – on ollut tunnusmerkillinen osa politiikan kielenkäyttöä ja itseymmärrystä.

1900-luvun alkupuolella mallia hallinnon organisoimiseksi näiden päämäärien mukaisesti haettiin usein liike-elämästä: yritysten katsottiin tarjoavan toimivan mallin yhteiskunnalliseen uudistustyöhön. Esimerkiksi Charles P. Steinmetzin mukaan hallinnon tulisi ottaa yritys mallikseen ja tuoda siten puolueettomiksi ja yksiselitteiseksi katsottuja menetelmiä yhteiskunnalliseen päätöksentekoon²⁵. Parhaimmillaan tieteellisen metodin suoman puolueettomuuden ajateltiin yhdistyvän liikeyritysten käyttämiin ja tehokkuutensa jo todistaneisiin toimintamalleihin. Yhteiskunnallinen muutos ja kysymys demokratian mahdollisuudesta teollisuusyhteiskunnan

olosuhteissa muodostivat aikakauden välittömän filosofisen ja poliittisen keskusteluympäristön. Katsottiin yleisesti, että oli elintärkeää ”tuoda amerikkalaiseen teollistuneeseen sosiaaliseen organismiimme menetelmiä muutoksen käsittelemiseksi vähentämättä taloudellista ja siten myös sosiaalista vakautta”²⁶.

Julkisuuden ongelma

Deweyn keskeinen tutkimusongelma teoksessa *The Public and its Problems* oli, että demokraattinen julkisuus ei kykene enää tunnistamaan itseään. Julkisuus muodostui hänen mukaansa kaikista niistä, joita erilaisten toimintojen epäsuorat vaikutukset koskevat ja jotka organisoituvat tämän johdosta eräänlaiseksi itsetietoiseksi ryhmäksi johdonmukaisen sekä harkitun toiminnan aikaansaamiseksi. Julkinen intressi siis syntyy ihmisten toiminnallaan aiheuttamien epäsuorien vaikutusten tunnistamisesta ja tämän tunnistamisen jakamisesta, viestinnästä, jonka kautta yhteisö jatkuvasti tuottaa tietoisuutta itsestään. Yhteisten vaikutusten, merkitysten ja arvojen tunnistaminen sekä tämän tunnistamisprosessin jakaminen on Deweyn mukaan olennainen osa inhimillistä yhteisöä ja demokraattista julkisuutta.

Toimivan poliittisen julkisuuden muodostaminen oli Deweyn mielestä kuitenkin tullut vaikeaksi. Hän väitti, etteivät ihmiset enää kykene tunnistamaan epäsuorien vaikutusten ja keskinäisriippuvuuden mukanaan tuomia vaikutuksia, vaikka nämä vaikutukset ovat kollektiivisia ja siten koskevat yhteisiä etuja. Demokraattinen julkisuus oli hänen mukaansa tekniikan aikakaudella vielä kehittymätön ja jäsentymätön (*inchoate and unorganized*). Lisäksi julkisuuksia ei ollut vain yksi vaan lukemattomia, ja ne olivat sirpaloituneet ja osittuneet eri yhteiskuntaelämän aloille kykenemättä viestimään keskenään. Julkisuuksia oli siis liikaa, jotta ne olisivat voineet organisoitua ja kehittää yhteisiä itseorganisoinnin menetelmiä. Toisaalta ne olivat liian pirstaloituneita, jotta ne olisivat kyenneet tuottamaan johdonmukaisen toiminnan edellyttämää poliittista yhtenäisyyttä.

Dewey korosti voimakkaasti tieteellisen tutkimuksen roolia yhteiskunnallisten ilmiöiden lainalaisuuksien ja säännönmukaisuuksien tunnistamisessa. Hän katsoi, että yhteiskunnallisen toiminnan tulisi entistä tiiviimmin nojautua yhteiskuntatutkimuksen tuloksiin ja että nämä tulokset tulisi tehokkaasti nostaa yhteiskunnalliseen keskusteluun. Empiirinen sosiaalitutkimus oli 1920-luvulla vielä kehittämätöntä, eikä sitä pystytty käyttämään demokraattisen päätöksenteon tukena kuten nykyään²⁷. Vaikka Dewey uskoikin aikalaistensa tavoin voimakkaasti tieteen kykyyn tarjota rationaalisia välineitä yhteiskuntakehityksen ohjaamiseen, hän ei kuitenkaan – esimerkiksi edistysmielisten teknokraattisiveistä poiketen – varannut asiantuntijoille mitään erityisasemaa. Dewey ei uskonut asiantuntijavaltaan, sillä hänen mielestään se soti demokraattista päätöksentekoa vastaan. Hän painotti sen sijaan tieteellistä tutkimusta, tutkimuksen tulosten levittämistä ja tässä prosessissa kehkeytyvää, julkisessa keskustelussa muodostuvaa yhteisöllistä itseymmärrystä sekä siihen nojautuvaa poliittista yhtenäisyyttä. Tässä prosessissa keskeisiksi tekijöiksi nousivat viestintäteollisuus ja koulutusjärjestelmä, joiden varassa yhteiskunnallinen kehitys hänen näkemyksensä mukaan suurelta osin lepäsi.

Näkemyksensä mukaan suurelta osin lepäsi. Näkemys ei ollut kovin omaperäinen, sillä se sai voimansa pitkästä amerikkalaisesta ajatteluperinteestä, jossa tiedonvälityksen merkitys (kuljetusreittien ja kauppayhteyksien muodostamisen rinnalla) nähtiin aivan olennaisen tärkeäksi niin sanotun valistuneen kansalaisuuden kannalta. Tähän liittyen viimeistään 1830-luvulta eteenpäin pidettiin selvänä, että yleisen koulutusjärjestelmän kehittäminen olisi olennainen osa yhteiskunnallista kehitystä ja demokratian vaalimista. Deweyn avauksena oli yhdistää nämä tavoitteet ja soveltaa niitä oman teknisen aikansa ongelmiin.²⁸

Vaikka Deweyn näkemyksiä ei voikaan suoraan yhdistää taylorismin tavoitteisiin, oli hän kuitenkin tayloristien lailla taipuvainen näkemään yhteiskunnallisen konfliktin jonkinlaisena väärinymmärrykseen perustuvana häiriötekijänä, jota voitaisiin harmonisoida tuomalla se jonkin yleisemmän tarkastelukehikon piiriin. Näkemykset tämän kehikon luonteesta kuitenkin erosivat toisistaan. Siinä missä taylorismille sen muodosti näkemyseroista ja turhista liikkeistä puhdistettu objektiivinen ja taloudellinen työn suorittamisen järjestelmä, oli se Deweylle taas eräänlainen yhteisöllinen keskusteluyhteys, jonka puitteissa vastakkaisista eduista tai arvoista voitaisiin suodattaa esiin jokin yhteinen näkökanta.²⁹ Merkittävistä eroistaan huolimatta yhteistä tieteellisen liikkeenjohtamisen kanssa oli usko valistuneen järkeilyn ja tieteen mahdollistamaan kykyyn ohjata rationaalisesti yhteisöllistä elämää tiettyjen objektiiviseksi katsottujen päämäärien mukaisesti. Samoin yhteistä oli käsitys, että sosiaalitutkimuksen tuloksiin nojaava rationaalinen kontrolli voitiin periaatteessa ulottaa kaikkiin elämänalueisiin ja kaikenlaiseen sosiaaliseen toimintaan.³⁰

Vaikka Dewey siis toisaalla korostikin, että jaettujen merkitysten tuottama yhtenäisyys ei Amerikassa voikaan tarkoittaa mitään homogeenista ykseyttä, oli hän silti

taipuvainen ajattelemaan yhteisöä kaikesta monimuotoisuudesta huolimatta kokonaisuutena, jonka puolesta oli mahdollista puhua yhdellä äänellä: ”ydinajatus koskee yhtenäisyyttä, ja kaikkien erojen on tultava esiin tämän yhtenäisyyden sisällä ja sen vuoksi”³¹. Toisin sanoen yhteisöä voitiin ajatella kansakuntana, joka pystyy ohjaamaan kehitystään jonkin yhteisen edun nimissä. Deweylle yhteisö säilyi pääpiirteissään ”joukkona ihmisiä, jotka ovat yhdessä, koska he työskentelevät yhteisten suuntaviivojen mukaan, yhteisessä hengessä ja suhteessa yhteisiin päämääriin” Ks.³²

Dewey kritiikin kohteena

Deweyn näkemyksiä myös kritisoitiin. Esimerkiksi sosiologi C. Wright Mills esitti, että sosiaalista toimintaa ei pitäisi ajatella niinkään rationaalisena, tieteellisestä tutkimuksesta ohjenuoransa hakevana käyttäytymisenä, vaan pikemminkin politiikkana, joka on ytimeltään taistelua vallasta³³. Siten poliittisia ongelmia ei kyettäisi ratkaisemaan samoin kuin joitakin tieteellisiä ongelmia, eikä likeyritys voisi toimia yhteiskunnallisen päätöksenteon mallina. Mills kyseenalaisti Deweyn näkemyksen, että ihmiset haluavat tutkia yhteisöä koskettavia kysymyksiä tieteellisen tiedonhalun ohjaamina ja pyrkivät tämän pohjalta muotoilemaan jonkin objektiivisen käsityksen yhteisestä edusta. Mills näet ajatteli, että tällaista yhteistä etua ei ole olemassa, eikä sitä voi mitenkään luontevasti konstruoida, sillä ihmiset pyrkivät pikemminkin vain ajamaan omaa etuaan, ja siksi tilannetta pitäisi ajatella juuri taistelun tai kamppailun eikä tutkimuksen (*inquiry*) käsittein.³⁴ Etenkin usko yhteisiin, objektiivisesti tunnistettavissa oleviin ja kaikkia osapuolia hyödyttäviin arvoihin sekä tämän yhteisen tunnistamisen kautta syntyvään yhteisyyteen ja yhtenäisyyteen oli Millsin mukaan epärealistinen, eikä se ottanut riittävästi huomioon yhteiskunnan luontaista moniarvoisuutta ja kompleksisuutta. Näkemys pohjautuu jo Deweyn elin-aikana esitettyyn kritiikkiin, jonka mukaan tämän kaa-vailema valistunut yhteisöllisyys ei voi koskaan toteutua, koska mitään yhtenäistä yhteisöä ei ole olemassakaan³⁵.

Dewey ei kritiikin mukaan ota huomioon myöskään sitä, että yhteiskunnallinen keskustelu ei ole kaikille yhdenvertaisesti avointa, puolueettomuuteen pyrkivää ja yhteisen päämäärään tähtäävää. Tämä johtui Millsin mielestä siitä, että keskeisiä yhteiskunnallisia kysymyksiä – niiden muotoilemista, asialistaa ja merkityksiä – hallitsee poliittinen eliitti, eikä ”kansalla” juuri ole mahdollisuuksia osallistua näiden kysymysten pohdintaan ja käsittelyyn.³⁶ Tästä näkökulmasta katsottuna yhteiskunnallisesti merkittävistä poliittisista kysymyksistä ei ratkaista yhteiskuntatutkimuksen ja valistuneen keskustelun pohjalta vaan erilaisten valtaryhmittymien välisessä taistelussa. Siksi myös Dewey jäi tässä asiassa aikakaudelleen tyypillisen tiedeuskon pauloihin elätellessään käsitystä, jonka mukaan yhteiskuntatutkimuksesta voisi kehittyä luonnontieteiden kaltainen objektiivisia lakeja ja säännönmukaisuuksia paljastava tiede, ja uskoessaan, että sen

avulla olisi mahdollista ylittää yksittäisten ryhmien kilpailevat näkökannat.³⁷

Samoin on esitetty, että vaikka varhainen Dewey arvostelikin yleistävää analogiaa yhteiskunnasta suurena koneena, joutui hän lopulta itsekin mekaanisen analogian pauloihin, erityisesti teoksessaan *Character and Events* vuodelta 1929³⁸. Näkemys teknologiasta vastauksena yhteisöllisyyden ongelmaan on myös syy liittää Dewey ja monet muut aikalaisajattelijat siihen traditioon, joka ymmärsi teknologian ytimeltään edistyksenä³⁹.

Myös tämä ajatus heijasteli edistysmielisten ajattelijoiden uskoa uusien viestintäjärjestelmien ja sosiaalisen yhteenkuuluvuuden läheiseen liittoon. Mutta samalla innostus uusien viestintäteknologioiden tuomista mahdollisuuksista peitti näkyvistä sen, että arvojen jakaminen ei sittenkään synnytä yhtenäistä poliittista yhteisöä. Poliittinen yhteisö on nähty perinteisesti juuri erojen ja vastakkainasettelujen, ei niinkään yhtenäisyyden paikkana. Poliittinen yhteisö kantaa mukanaan jatkuvasti uudelleen esiin nousevien näkemuserojen moninaisuutta: erot ja ristiriidat ilmenevät samuuden sijasta. Kuitenkin monia edistysmielisiä ajattelijoita kiehtoivat ennen muuta yhtenäisyyden näköala, joka oli mahdollista saavuttaa teknologisiin uudistuksiin, ei niinkään poliittinen konflikti. Juuri tämä jäi viime kädessä myös Deweyn rasitteeksi.⁴⁰

Dewey itse oli kuitenkin ainakin osittain tietoinen mahdollisista kritiikin muodoista. Varsinkin teoksessa *The Public and its Problems* hän näki teknologian kehityksen tuoneen mukanaan runsaasti haittavaikutuksia julkisen mielipiteen muokkaamisessa ja johdattelussa. Informaation ja mielipiteiden mahdollisimman vapaa kiertäminen ja riippumattomuus taloudellisista intresseistä ovatkin Deweyn mukaan toimivan demokratian edellytyksiä. Silti Dewey haki ”oikeutettuja väitteitä” (*warranted assertions*), toisin sanoen tieteellisen metodin suodattamia objektiivisia tosiasioita. Samoin hänen näkemyksensä, jonka mukaan yhteiskunnallisen toiminnan on ”perustuttava kokonaisvaltaiseen filosofiaan”, osoittaa hänen haikailleen systemaattisemman filosofian suuntaan, vaikka hän epäilikin sen ehdottomuutta.⁴¹

Lopuksi

Dewey ja monet hänen aikalaisensa ymmärsivät viestinnän yhteisöä luovan voiman ja ottivat sen tarkastelujensa kohteeksi: viestinnän nähtiin rakentavan yhteisöllisyyttä. Samalla ne tekniset järjestelmät, jotka organisoivat viestintää ja sen kaupallistamista osaksi yhteiskunnan teollista rakennetta, nousivat tutkimuksen keskiöön. Niitä ei nähty ainoastaan viestinnän instrumentteina vaan yhteisön muodostamisen ontologisina rakenneosina.

Televiestintä tuo kaksi aiemmin erillisinä miellettyä ilmiötä yhteen: viestinnän ja teknologian. Koska televiestintä perustuu erilaisiin teknisiin laitteisiin ja standardeihin, se ymmärretään tavallisesti osana inhimillisen kontrolloinnin järjestelmää. Toisaalta sen sisältö koostuu ainutlaatuisista viestintätapahtumista, joilla ei välttämättä ole mitään yhteistä nimittäjää. Siten televiestintä avaa ulottuvuuden, jossa viestinnän ja tekniikan väliset suhteet näyttävät yhtäältä pysyvinä ja järjestyneinä, toisaalta taas katoavaisina ja järjestymättöminä. Deweyn oivalluksena oli tarkastella tätä keskinäisuhdetta viestinnän ontologian valossa: toisin sanoen hän tarkasteli sen tuottavaa, konstitutiivista ulottuvuutta poliittisen yhteisön kannalta.

Dewey oli kuitenkin taipuvainen sulkemaan tämän viestinnän ontologisen ulottuvuuden sellaiseen näkökulmaan, josta käsin viestinnällinen kokonaisuus hahmottui jokseenkin tasapainoisena, yhtenäisenä ja muuttumattomana. Ontologia yhteisen maailman perimmäisenä merkitysrakenteena kiinnittyi monilla 1900-luvun alkupuolen amerikkalaisilla ajattelijoilla tekniseen näköalaan. Historiallisuus ymmärrettynä teknisenä täydellistymisenä olennaisilta osiltaan muuttumattoman järjestelmän sisällä ei ollut vain Deweyn ajattelua luonnehtiva näkemys, vaan se yhdisti monia Deweyn aikalaisia⁴². On totta, ettei Dewey langennut optimistisimpaan teknologiauskoon. Siitä huolimatta hänen ajattelussaan poliittisen yhteisön esiinmurtautuminen perustui ennen muuta teknologiseen edistykseen ja sen tuomaan viestintämahdollisuuksien monipuolistumiseen.

Viitteet

- 1 Schwendinger & Schwendinger 1974, 123, 193–194; Lustig 1982, 110–129.
- 2 Quandt 1970, 23–35; Wilson 1980, 26.
- 3 Esim. Dewey 2006, 126, 175–176, 192, 203.
- 4 Deweyn mielestä teoria, että ”ihmiset eivät ole erillisiä ei-sosiaalisia atomeja, vaan ovat ihmisiä ainoastaan ollessaan luontaisessa yhteydessä muihin ihmisiin, on täydellisesti syrjäyttänyt teorian ihmisistä [erillisten atomien] kokonaisuutena [...]” (lainattu Westbrook 1991, 39).
- 5 Ks. Hickman 1990, 169; Campbell 1995, 172, 175.
- 6 Rockefeller 1991, 239.
- 7 Giddings 1898, 155–157.
- 8 Cooley 2003, 85.
- 9 Dewey 1917, 11.
- 10 sama, 255.
- 11 Rockefeller 1991, 241.
- 12 Dewey 1958, 165–167.
- 13 Siten esimerkiksi H. D. Arnold, Bell-laboratorioiden tutkimusjohtaja, saattoi lausua, että sivilisaatio on yhteisöllinen asia, joka kasvaa ja leviää vain niin nopeasti ja niin kauas kuin ihmiset voivat saavuttaa yhteisymmärryksen. On viestinnän tehtävä laajentaa ja nopeuttaa tätä ajatusten ja tunteiden joukkoa. (Page ym. 1932, 25.)
- 14 Quandt 1970.
- 15 Ks. Cooley 1894; 1897; 1902; 1930; 1998; 2003; Dewey 1887; 1902; 1917; 1946; Park 1955; 1967; 1972; Park & Burgess 1921.
- 16 Dewey 1917, 5.
- 17 Hickman 1990, 176.
- 18 Ks. Lippman 1938.
- 19 Dewey kuitenkin irtautui edistysmielisten rinnalla konservatiivisten spencerilaisten kilpailunäkökulmasta, joka painotti vahvimpien selviytymistä, ja alkoi käyttää evoluutiometafora kilpailun sijasta (ks. Hickman 1990, 181).
- 20 Ross 1991, 15, 18. Kuitenkin filosofisen pragmatismen suosion kasvaessa 1800-luvun lopulla evoluutioteorialle olennainen muutoksen perspektiivi omakuttiin yhdeksi sen peruseräpäätteistä: yhteiskunta ymmärrettiin nyt jatkuvasti

- muuttuvaksi eläväksi struktuuriksi eikä enää niinkään ennalta määritellyksi entiteetiksi (Hofstadter 1969, 124–125, 202; Tariello 1982, 72, 84–85).
- 21 Westbrook 1991, 40.
- 22 Hardt 1992, 14.
- 23 Kurtz 1984, 90. Joukkotiedotusvälineiden vahvistuessa vaarana oli tasa-arvoisen ja kaikille avoimen julkisen keskustelutilan murentuminen ja korvautuminen pääoman ja markkinatalouden kontrolloimalla julkisuudella. Varhainen Dewey oli huolissaan tästä kehityksestä. Hänen mukaansa luokkaetujen hallitsema tiedonvälitys ei kyennyt täyttämään demokratian vaatimuksia. Deweyn varhaista ajattelua luonnehti poliittinen etiikka, jonka mukaan yhteiskuntatieteelliseen tutkimukseen perustuva objektiivinen tiedonvälitys voisi vähentää ihmisten ja ihmisryhmien välisiä konflikteja.
- 24 Kettl 2002, 6, 61.
- 25 Steinmetz 1916, 156.
- 26 Donham 1932, 26.
- 27 Gronow & Ylä-Anttila 2006.
- 28 Rockefeller 1991, 171–172; ks. myös Hickman 2001.
- 29 Campbell 1995, 189.
- 30 Ks. Morris & Shapiro 1993, xv.
- 31 Dewey 1969, 238–239.
- 32 Lainattu Campbell 1995, 244.
- 33 Ks. Mills 1956.
- 34 Campbell 1995, 241.
- 35 Niebuhr 1932, 213.
- 36 Ks. Mills 1956.
- 37 sama, 405.
- 38 Haber 1964, 119.
- 39 Quandt 1970, 66.
- 40 Ks. Lustig 1982, 124–126, 133–134.
- 41 Ks. Fott 1998, 88–89.
- 42 Esim. Hardt 1992, 20.

Kirjallisuus

- Campbell, James, *Understanding John Dewey. Nature and Cooperative Intelligence*. Open Court, Chicago 1995.
- Cooley, Charles, The Theory of Transportation. *Publications of the American Economic Association*. Vol. 9, No. 3, 1894, 17–118.
- Cooley, Charles, The Process of Social Change. *Political Science Quarterly*. Vol. 12, No. 1, 1897.
- Cooley, Charles, *Human Nature and the Social Order*. Scribner, New York 1902.
- Cooley, Charles, *Sociological Theory and Social Research*. Henry Holt and Co, New York 1930.
- Cooley, Charles, *On Self and Social Organization*. Toim. Hans-Joachim Schubert. The University of Chicago Press, Chicago 1998.
- Cooley, Charles, *Social Organization. A Study of the Larger Mind* (1909). Transaction Publishers, New Brunswick 2003.
- Dewey, John, Ethics and Physical Science. *The Andover Review*. Vol. 7, No. 42, 1887.
- Dewey, John, The School as Social Center. *Proceedings of the National Education Association*, 1902.
- Dewey, John, *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education*. The Macmillan Company, New York 1917.
- Dewey, John, *The Public and its Problems. An Essay in Political Inquiry* (1927). Gateway Books, Chicago 1946.
- Dewey, John, *Experience and Nature*. Dover Publications, New York 1958.
- Dewey, John, The Ethics of Democracy (1888). Teoksessa *The Early Works*, Vol. I. Southern Illinois University Press, Carbondale 1969.
- Dewey, John, *Julkisen toiminta ja sen ongelmat (The Public and its Problems. An Essay in Political Inquiry)*, 1927). Suom. Miika Renvall. Vastapaino, Tampere 2006.
- John Dewey. The Political Writings*. Toim. Morris, Debra & Shapiro, Ian. Hackett Publishing Co, Indianapolis 1993.
- Donham, Wallace, *Business Looks at the Unforeseen*. Whittlesey House, McGraw-Hill Book Company, New York 1932.
- Duncan, Hugh, *Communication and Social Order*. The Bedminster Press, New York 1962.
- Fott, David, *John Dewey. America's Philosopher of Democracy*. Rowman & Littlefield Publishers, Lanham 1998.
- Fowler, Robert, *Enduring Liberalism. American Political Thought Since the 1960s*. University Press of Kansas, Lawrence 1999.
- Fuhrman, Ellsworth, *The Sociology of Knowledge in America, 1883-1915*. University Press of Virginia, Charlottesville 1980.
- Giddings, Franklin, *Elements of Sociology*. Macmillan, New York 1898.
- Gronow, Antti & Ylä-Anttila, Tuomas, Suurta yhteisöä etsimässä. *Tiede & edistys* 4/06, 352–356.
- Haber, Samuel, *Efficiency and Uplift. Scientific Management in the Progressive Era, 1890-1920*. The University of Chicago Press, Chicago 1964.
- Hardt, Hanno, *Critical Communication Studies. Communication, History and Theory in America*. Routledge, London 1992.
- Hickman, Larry, *John Dewey's Pragmatic Technology*. Indiana University Press, Bloomington 1990.
- Hickman, Larry, *Philosophical Tools for Technological Culture: Putting Pragmatism to Work*. Indiana University Press, Bloomington 2001.
- Hofstadter, Richard, *Social Darwinism in American Thought*. George Braziller, New York 1969.
- Kettl, Donald, *The Transformation of Governance: Public Administration for Twenty-First Century America*. The Johns Hopkins University Press, Baltimore 2002.
- Kurtz, Lester, *Evaluating Chicago Sociology*. The University of Chicago Press, Chicago 1984.
- Lippman, Walter, *The Phantom Public* (1925). Transaction Publishers, New Brunswick 2002.
- Lippman, Walter, *Public Opinion* (1922). Free Press, New York 1965.
- Lippman, Walter, *The Good Society*. George Allen & Unwin Ltd, London 1938.
- Lustig, Jeffrey, *Corporate Liberalism. The Origins of Modern American Political Theory, 1890-1920*. University of California Press, Berkeley 1982.
- Matthews, Fred, *Quest for an American Sociology. Robert E. Park and the Chicago School*. McGill-Queen's University Press, Montreal 1977.
- Mills, C. Wright, *The Power Elite*. Oxford University Press, New York 1956.
- Mills, C. Wright, *Sociology and Pragmatism*. Oxford University Press, New York 1966.
- Niebuhr, Reinhold, *Moral Man and Immoral Society*. Charles Scribner's Sons, New York 1932.
- Page, Arthur ym., *Modern Communication*. Houghton Mifflin Co, Boston 1932.
- Park, Robert, *Society*. The Free Press, Glencoe 1955.
- Park, Robert, *On Social Control and Collective Behaviour*. Toim. Ralph Turner. Phoenix Books, The University of Chicago Press, Chicago 1967.
- Park, Robert, *The Crowd and the Public and Other Essays*. Toim. Henry Elsnor, Jr. The University of Chicago Press, Chicago, 1972.
- Park, Robert & Burgess, Ernest, *Introduction to the Science of Sociology*. The University of Chicago Press, Chicago 1921.
- Perrow, Charles, *Organizing America. Wealth, Power, and the Origins of Corporate Capitalism*. Princeton University Press, Princeton 2002.
- Prechel, Harland, *Big Business and the State. Historical Transitions and Corporate Transformation, 1880s-1990s*. State University of New York Press, Albany 2000.
- Quandt, Jean, *From the Small Town to the Great Community. The Social Thought of Progressive Intellectuals*. Rutgers University Press, New Brunswick 1970.
- Rockefeller, Steven, *John Dewey. Religious Faith and Democratic Humanism*. Columbia University Press, New York 1991.
- Ross, Dorothy, *The Origins of American Social Science*. Cambridge University Press, Cambridge 1991.
- Schwendinger, Herman & Schwendinger, Julia, *The Sociologists of the Chair. A Radical Analysis of the Formative Years of North American Sociology, 1883-1922*. Basic Books, New York 1974.
- Steinmetz, Charles, *America and the New Epoch*. Harper, New York 1916.
- Tariello, Frank, Jr., *The Reconstruction of American Political Ideology, 1865-1917*. University Press of Virginia, Charlottesville 1982.
- Westbrook, Robert, *John Dewey and American Democracy*. Cornell University Press, Ithaca 1991.
- Wilson, David, *The National Planning Idea in U.S. Public Policy: Five Alternative Approaches*. Westview Press, Boulder 1980.

Munamankelilla, siis ei millään

Polkupyörä on yksi ihmiskunnan jaloimmista, hyödyllisimmistä ja yksinkertaisimmista keksinnöistä”, kirjoitti Erno Paasilinna ja polki mutkaista tietä näkymättömiin. E. M. Cioran puolestaan pyöräili pitkin Ranskaa ja parantui unettomuudestaan. Karl Friedrich Drais von Sauerbronnin keksinnössä ei vielä ollut polkimia, vaan vauhtia potkittiin jaloilla. 1800-luvun lopulla kulkuväline oli kumminkin saavuttanut osapuilleen nykyisen muotonsa.

La Stampan toimittaja nosti huhtikuussa esiin satiirikkirjailija Alfred Jarryn tuoreen italiannoskokoelman *Acrobazie in bici*, joka keskittyy Ubus keksijän pyöräilykertomuksiin. Muun muassa *Revue Blanche* ja *Mercure de France* -lehtiin kirjoitetuissa tarinoissaan revolverien ystävä Jarry kuvaa viidenajettavaa pyörää, joka kisailee Pariisista Siperiaan matkaavan junan kanssa. Kulkuvälinettä polkevat veljekset, joille tarmon antaa *perpetual motion food*. Toisessa novellissa Jarry kertoo kisasta Golgatan raskaalla radalla, jossa kovakuntoiseksi tiedetty Jeesus osallistuu kamppailuun, vaikka Barabbas ilmoittautuu loukkaantuneeksi jo ennen kilpailua. Lähettäjänä toimii Pontius Pilatus.

Jarry piti polkupyörää ”ulkoisena luurankona”, jonka voimin evoluution asettamat ongelmat voidaan ylittää. Vaikka hänen tekstinsä on usein tulkittu ennakkovaroituksiksi mekanisoinnin ja teknologian ylivallasta, Jarry suhtautui vempaimiin pikemminkin riemukkaina keinoina päästä eroon biologisen ruumiin rajoitteista. Polkuväline toimii uutena elimenä, joka vie ihmiskoneen uusiin ulottuvuuksiin.

Ranskalaiset ajelivat Jarryn aikaan velosipedillä, kun Suomessa ehdoteltiin ”nopeajalan” tai ”pikakulkurin” tapaisia muodosteita. ”Polkupyörä” vakiintui käyttöön vasta 1900-luvun puolella. Jarry hankki aikansa huippupelin *Clément Luxe 96 Course sur Pisten*, mutta kieltäytyi maksamasta sitä. Luvuttomista karhukirjeistä huolimatta pyörä oli edelleen maksamatta, kun Jarry kuoli viinaan 1907.

Yksinkertaistamisen ilmasto

Kukaan ei pidä skeptikoista. *El Catoblepasin* huhtikuun numerossa madridilainen loogikko ja matemaatikko Carlos Madrid analysoi ilmastonmuutoksen ongelmaa politiikan valossa. Madridin mukaan ympäristöaate on yksi viimeisistä vasemmistoa yh-

distävistä ajatuksista, mutta ilmastotoideologian takana on patakon-servatiivinen Margaret Thatcher, joka 1988 totesi puheessaan Royal Societylle, että kasvihuonekaasujen lisääntyminen ilmakehässä voi johtaa ilmaston epävakaisuuteen. Konservatiivipiireissä fossiilisten polttoaineiden ongelmia käytettiin ydinvoiman edistämiseen. Madridin mukaan tämä osoittaa, että ilmastonmuutoskeskustelu on alusta pitäen ollut ennen kaikkea poliittista.

Pohjimmiltaan syyt keskustelun kiihkeyteen ovat sosiologisia: äärimmäiset sääilmiöt voidaan aina tulkita ilmastonmuutoksen aiheuttamiksi. Katastrofeilla pelottelu on Madridin mukaan pikemminkin ideologiaa kuin tiedettä. Ympäristöaate on hänelle vain uusi muunnelma luonnollisuuden myytistä, jossa kaikki vastoinkäymiset pannaan kulttuurin tiliin. Ajatus toimii, koska sen ristiriidat katoavat näkyvistä: tiedemiesten vastuulla on luonto ja poliitikkojen vastuulla kulttuuri, jolloin luonnon ja kulttuurin kohtaamisesta juontuvat ongelmat – kuten jokien saastuminen ja otsoniaukko – jäävät ei-kenenkään kontolle.

Ympäristöideologia sopii Madridin mielestä erittäin hyvin eliiteille: toinen ja kolmas maailma voidaan pitää kahleissa vihreillä argumenteilla. Jos ilmastonmuutoksen ongelma olisi vain tieteellinen, se pystyttäisiin ratkaisemaan pelkän kustannus-hyötyanalyysin avulla,

summaa Madrid. Ja tieteellisiä epävarmuustekijöitä on leegio: ilmastomuutosta ei mitata vaan arvioidaan; ilmasto on niin kaotoinen ilmiö, että sen ennustettavuudella on rajansa. Mutta rajansa on myös skeptisellä suhtautumisella ongelmiin, joille kuitenkin pitäisi tehdä jotakin.

Sano se sävelin, tai ainakin vas- taesimerkeillä

Helsingin Sanomissa haastateltiin maaliskuussa lääkäri, kustantaja, suomentaja ja filosofian tutkija Janne Kurkea. Lacaniin, Žižekiin, Alan Badiouhun ja moniin muihin mannermaisiin ajattelijoihin perehtynyt Kurki toteaa, että suomalainen akateeminen filosofia on ”sääliävässä tilassa”. Tieteellistä kokemustietoa puuttuu ja pääsykoekirjatkin ovat ”höpöhöpöä”.

Haastattelu kirvoitti välittömästi kaksi kiihtynyttä vastinetta. Yliopistonlehtori Markus Lammenrannan mukaan filosofia ei ole ”mahdollisimman vaikeaselkoisten tekstien tuottamista ja tulkitsemistä”. ”Jos jollakin on jotain kiinnostavaa sanottavaa, hän pyrkii sanomaan sen mahdollisimman selvästi ja myös perustelemaan sanottavansa”, Lammenranta täsmentää. Akatemiatutkija Panu Raatikainen puolestaan todistelee suomalaisen filosofian korkeaa tilaa

sillä, että G. H. von Wright ja Jaakko Hintikka ovat päässeet *Library of Living Philosophers* -sarjan ”pieneen joukkoon” Russellin, Sartren, Popperin ja Gadamerin rinnalle. Tunnuksista pidetään ”Nobel-palkinnon vertaisena saavutuksena”, tutkija muistuttaa. Kirjasarjaan kelpuutetuista 31 filosofista Raatikainen olisi yhtä hyvin voinut mainita intuitiivista ajattelua korostaneen Sarvepalli Radhakrishnanin, jonka mukaan länsimaiset filosofit ovat kulttuurinsa teologisten vaikutteiden sitomia.

Raatikainen letkauttaa, että Kurki peräänkuuluttaa ”kulttuurivallankumousta”. Hän tulkitsee Kurjen väittävän, että kaikki filosofia olisi korvattava ”pelkällä Lacanin tekstien tutkiskelulla”. ”Ajatus on omaperäinen”, semminkin kun akatemiatutkija pitää Lacania ”omalaatuisena”. Ilmeisesti ”omaperäisyys” ja ”omalaatuisuus” ovat pahinta, mitä ajattelijasta voi sanoa?

Valitettavasti selkeys ei filosofiassakaan ole korvamerkitty asia. Ajatelkaamme vaikkapa Gettier-vastaesimerkkejä, joita Lammenranta teoksessaan *Tietoteoria* (1993) esittelee. Argumentteja on mutusteltu analyttisessä filosofiassa viitisenkymmentä vuotta.

Lammenranta valaisee perinteistä tiedon määritelmää seuraavasti: ”Jos tiedän, että ulkona sataa lunta, on myös totta, että ulkona sataa lunta. En voisi tietää tätä, ellei ulkona todella sataisi lunta.” Määritelmä tekee tiedosta hyvin ongelmallisen käsitteen. Kuka voisi tietää, että maapallo pyörii? Jos esimerkki on outo, sitäkin oudommaksi panee Edmund

Gettier vastaesimerkeillään, jotka ovat sukua pikemminkin Beckettin ja Ionescon näytelmille kuin terveelle järjelle ja kokemustiedolle.

Smith ja Jones hakevat samaa työpaikkaa. Smithillä on hyvät perusteet uskoa, että Jones saa paikan, sillä Smith on kuullut asiasta pääjohtajalta. Silti Smith jostakin syystä odottelee vuoroaan työpaikkahaastatteluun. Smith myös tietää, että Jonesin taskuissa on kymmenen kolikkoa, sillä hän on juuri laskenut ne. Siten Smith on oikeutettu uskomaan, että työpaikan saa mies, jolla on kymmenen kolikkoa taskussaan. Yllättäen paikan saakin Smith, joka ei ole laskenut omia kolikoitaan, kuten ei myöskään Jones, kenties silkkaa kohteliaisuuttaan. Johdatusta tai ei, myös Smithin taskuissa on kymmenen kolikkoa. Gettierin mukaan Smithin uskomus on oikeutettu, mutta silti hän ei tiedä, kuka saa paikan.

Rekrytointifirmit kuulolla! Herra Smith saattaa parhaillaan kävellä ovestanne kymmenen kolikkoa taskussaan.

Ehkä meidän pitäisikin kutsua Gettieriä ”omalaatuiseksi” ja ”omaperäiseksi” filosofiksi? Filosofisessa keskustelussa esiintyy usein piiloajatus, että vain epäselvä ja monimutkainen kielenkäyttö kertoo epäselvästä ajattelusta. Kuten Gettierin vastaesimerkit osoittavat, myös selvästä kielenkäytöstä voi syntyä omaperäisiä tunteita – eikö tämä itse asiassa ole tyypillistä juuri Beckettille?

Pieni vinkki teatterimaailman suuntaan: lukekaa Gettieriä ja heittäkää Lacan liekkeihin!

Kyberkissat vastaan sananvapaus

Ronald Reagan ja nettiaktivistit kuten John Perry Barlow olivat mikrotietokoneiden ja Internetin syntyäiköihin yhtäläisen varmoja, että nämä välineet tekevät informaation kontrolliin perustuvat totalitaariset järjestelmät mahdottomiksi. Olihan huhun mukaan jo kopiokone ja faksi -parivaljakko ratkaisevasti nopeuttanut neuvostoblokin kaatumista. Ihan heti kaikki ei kuitenkaan käynyt. Kuuban kaltaisen saarivaltion menestyksen verkon kammitsoimisessa ymmärtää helpommin, mutta myös Keskustan valtakunta, jossa arvioidaan nykyisin olevan peräti 400 miljoonaa netin käyttäjää, estää menestyksekkäästi surffailun kommunistisen puolueen sopimattomaksi katsomilla saiteilla.

”Kiinan palomuri” on monilukeroineen otus. Kuten ulkopoliitikasankin, Kiina käyttää monia menetelmiä yhtä aikaa: joitakin hakusanoja suodatetaan, palveluntarjoajat rekisteröidään, nettiosoitteita blokataan ja hakuja uudelleenreititetään tai vain hidastetaan. Kaikki elää tilanteen mukaan, niin että haku, joka ei tänään onnistu, saattaa huomenna mennä läpi, vaikka joitain systemaattisen kiellettyjäkin aiheita on. Epäselvä tilanne antaa mahdollisuuden itsensensuurille.

Erityinen tehonyrkki on työvoimavaltainen nettipoliisi, joka valvoo portaaleja ja foorumeita seuraten keskusteluja ja keskustelijoita. Kuten professori Andrew Lih toteaa, viranomaiset ensin ”antavat ymmärtää”¹. Haun hitaus saattaa olla jo riittävä merkki, kohteen löytymättömyys toinen: ”Saa monia pikku vihjeitä, ennen kuin oven koputetaan.” Ehkä joku näppäristä ja hienovaraisista sensoreista voisi käydä antamassa koulutusta Suomessakin. Kovalla tohinalla lapsipornon estoksi kursittu Pelastakaa lapset ry:n ja poliisin sensuurilista on osoittautunut hyväksi työkaluksi pedofileille.

Osa sensuuria ovat palveluntarjoajille asetetut ehdot, joihin teknologiayritykset markkinavolyymeista innostuneina suostuvat. Niin myös suurin ja kaunein, lähes kaikkietävä Google, jonka informaatioajan ironiaa tihkuva motto kuuluu: *Don't be evil*. Googlen hakubisneksen ydin on informaation vapaus, mutta perustaessaan haarakonttorin Kiinaan 2006 se joutui nielemään katkeran kalkin ja suostumaan sensuuriin. Moinen vaati kovasti kiemurtelua (”on parempi tarjota huonoa palvelua kuin jättää kiinalaiset kokonaan palvelun ulkopuolelle”) ja tahraasi kilven. Sen sijaan, että Google olisi vain jättänyt hakutulokset näytämättä, se yritti rajoittaa vaurioita myöntämällä, että hakua on sensuroitu. Siitä huolimatta innokkaimmat ryhtyivät boikotoimaan yritystä.

Google ei toisaalta ole vajonnut yhtä alas kuin kilpailijansa Yahoo, joka antoi pyydettyä sähköpostia käyttäneen toisinajattelijan henkilötiedot Kiinan viranomaisille – seurausena dissidentin vankilakeikka laajakaistan tavoittamattomiin. Muunlaisiin julkisten tahojen vaatimuksiin Google on sitä vastoin suostunut. Yrityksen oman tiedonannon mukaan esimerkiksi Suomessa *government agencies*, mitä se sitten ikinä tarkoittaakin, ovat viime vuonna esittäneet alle kymmenen pyyntöä poistaa sisältöä Googlen palveluista, ja puolteen näistä on suostuttu².

Vuoden 2009 lopulla Google ilmoitti, että sen ja useiden muiden yritysten palvelimiin oli hyökätty: Googlen sähköpostipalvelun Gmailin käyttäjätietoja urkittiin. Googlen mukaan hyökkäys tuli Kiinasta; lukijan sopii tulkita, että viranomaisten tietäen tai jopa tekemänä. Vastauksena Google uhkasi lopettaa toimintansa Kiinassa. Kyyrikot haistelivat, että uhkauksen takana olisi muitakin motiiveja kuin halu suojata käyttäjiä ja sananvapautta. Onhan Kiina yksi harvoista paikoista, jossa Googlen haku ei ole suosituin vaan vasta kakkosena paikallisen Baidun jälkeen.

Tänä keväänä Google-haku lakkasi hetkeksi toimimasta Kiinassa (hyökkäys? sensuuria? tekninen ongelma?). Sitten Google yllättäen lo-

petti sopimuksensa noudattamisen ja alkoi tarjota sensuroimattomia hakutuloksia Hong Kongin kautta. Samalla varsinainen Kiinan palvelin, google.cn, lakkautettiin kokonaan. Käytännössä Google siis lopetti hakupalvelun Kiinassa mutta tarjoaa kiinalaisillekin sensuroimattomia hakutuloksia muualta, jos muualle Kiinan palomuurin ohi pääsee.

Reaktiot ryhtiilikkeeseen olivat vähintäänkin kummallisia. Kiinassa Googlen toimiston edustalle tuotiin kukkia, eräiden raporttien mukaan kiitokseksi sananvapauden puolustamisesta, toisten tietojen mukaan ”tervemenoa”-toivotuksin. Vapaan maailman sydämestäkään ei kuulunut riemun aaltoa, vaan lupaavien markkinoiden menetystä pelättiin. Varoiteltiin, että useampikin viranomaisten kanssa riitaantunut yritys on bisneksen hiipueessa joutunut luopumaan Kiina-haaveistaan kokonaan, viimeisimpänä Taiwanille aseita myynyt militäärijätti Raytheon. Googlen osake sukelsi saman tien muutaman dollarin, koska kymmeneen miljardiin oletetusti kasvavat mainosmarkkinat menivät sivu suun.

Kiinassa tilanne jatkuu normaalina. Tavallinen netin käyttäjä saa sensuroituja tuloksia ja asiantuntijoiden arvioiden mukaan tuskin piittaa asiasta sen enempiä kuin ennenkään. Jonkinlaisella vaivannäöllä ja taidolla palomuurin on ennenkin päässyt ohittamaan, ehdottoman pitävä se ei ole. Historian viekkaus on vetänyt jälleen yhden valttikortin ehtymättömästä pakastaan: kommunistinen diktatuuri pystyy sensuroimaan kaikkien aikojen sananvapainta mediaa, koska ihmiset ovat tutkija Hal Robertsin sanoin kiinnostuneempia ”hakemaan videoita söpöistä kissoista” kuin Tiananmenista, Dalai Lamasta, Falun Gongista ja vastaavista³.

Viitteet

- 1 http://news.cnet.com/8301-27080_3-20001212-245.html
- 2 <http://www.google.com/governmentrequests/>
- 3 Ks. viite 1.

Vahtien vahdit

Yhdysvaltain kirjastoseuran ajattelunvapausjaosto julkaisee uutiskirjettä *Newsletter on Intellectual Freedom*. Kuusi kertaa vuodessa ilmestyvässä toimitteessa seurataan erityisesti sensuuritapauksia ja -oikeusjuttuja USA:ssa, mutta muualtakin maailmasta raportoidaan. Joka numerossa jaetaan myös yliopistoutuisia.

Suurin osa tapauksista liittyy kouluihin ja koulujen kirjastoihin. Vanhemmat ja vanhempainyhdistykset ovat kärkeäitä valvomaan lapsille tarjolla olevaa materiaalia. Klassisten sensuurikohteiden – kuten 1984 ja *Huckleberry Finnin seikkailut* – lisäksi uudemmatkin opukset *Harry Potter* -sarjasta *Da Vinci -koodiin* ovat joutuneet sensorien hampaisiin. Usein halutaan poistaa aineistoa limittyä sukupuolimoraaliin. New Jersey'n Newarkissa *high schoolin* vuosikirjasta mustattiin valokuva, jossa muuan poikaoppilas suutelee toista poikaa. Vaikka kirjaan jäi tyttöjen ja poikien suuteleita, Newarkin koulutarkastaja korostaa, ettei sensuuripäätöksessä ollut kyse homoseksuaalisuudesta vaan seksuaalisuudesta ylipäänsä: ”se näytti provosoivalta”. Näin tammikuun 2008 *Newsletterissä*.

Uskonto ja politiikkakin saavat osansa. Filosofoja kutkutteleva tapaus raportoidaan Texasin Temple Collegesta. Kirjallisuuden professori Kerry Laird laitto työhönsä oveen ensin sarjakuvan, jossa Smokey-karhu kohtaa partiolaisia, tekstinä *Kids – don't fuck with God or bears will eat you*. Sanomista tuli heti, koska f-sana ei sovi yliopiston käytäville. Parantumaton Laird teippasi oveensa seuraavaksi Nietzschen kuolemattoman lainin alkuperäiskielellä: *Gott ist tot*. Yliopisto kielsi toimen saman tien ”loukkaavana”. Vasta kasvatusalan yksilönvapausjärjestön julkisuuskampanja sai Temple Collegen pyörtämään päätöksensä.

Suuri kähinä kirjojen, sarjakuvien ja videoiden ympärillä pakotti *Newsletterin* julkaisemaan viime vuonna sensuurikartan. Siniset pal-

luat vievät paikalliskiistojen jäljille. Uutiskirje kertoi myös ”vartijoiden vartijasta”, globaaliin nettisensuuriin keskittyvästä sivustosta ”Herdict – the verdict on the herd”. Muodinnomukaisesti ruohonjuuritason toiminnon pyörivä Herdict seuraa reaaliaikaisesti verkkosensuuria: mihin osoitteisiin milloinkin pääsee tai ei pääse missäkin maassa.

Peilin edessä

Jo laantunut Heidegger–natsismi-kiista (Hnk) sai globaalia tuulta purjeisiinsa, kun Emmanuel Faye'n poleeminen kommentaari *Heidegger, l'introduction du nazisme dans la philosophie* (2005) käännettiin viime vuoden lopulla englanniksi otsikolla *Heidegger: The Introduction of Nazism into Philosophy*. Teos tunnetaan vaatimuksesta, että kirjastojen tulisi siirtää Heideggerin *Gesamtausgabe* nimikkeen ”filosofia” alta oikealle paikalleen osastolle ”natsismin historia”. Argumentti on peittelemättömän normatiivinen: koska Heideggerin filosofia kumpuaa natsismista, eikä päinvastoin, tulee hänen ajatteluaan arvioida ja arvottaa kuten muitakin kansallissosialismin tuotoksia.

Teos on historiallinen myös siksi, että se välittää kiistan uusille sukupolville; Faye itse on toisen polven debaattori. Kuten Tom Rockmore englanninnoksen avuluaassa esipuheessa toteaa, nyt on meneillään neljäs Ranska-lähtöinen Hnk. Ensimmäinen käytiin jo 40-luvulla *Les Temps Modernes* -lehden johdolla, huippukohtanaan Karl Löwithin klassikkoartikkeli. Toisen aallon käynnistivät 60-luvun alussa ilmestyneet ranskannokset Heideggerin rehtoripuheesta ja muista poliittisista teksteistä; käänntäjänä toimi Emmanuelin isä Jean-Pierre Faye. Kolmas ja toistaiseksi tuotteliain aalto nousi Victor Farias'n kirjasta 1987. Vuoden sisällä Ranskassa kynäiltiin peräti seitsemän Hn-tutkielmaa, kymmeniä lehtien teemanumeroita ja satoja artikkeleja.

Neljäs aalto on sitten Faye II. Erona aikaisempiin on, että Faye *fil*

on lukenut rivi riviltä Heideggerin 30-luvun alun julkaisemattomia seminaareja, joita hän myös siteeraa alkukielellä kiitettävän runsaasti. Näin laitetaan pieniksi päreiksi väite, että rehtoraatista eroaminen olisi ollut protesti natsismia vastaan. Farias'n tapaan Faye toisinaan ampuu närkästyksissään yli. Mutta hän tietää mistä puhuu: Faye on Descartes'iin erikoistunut filosofi, joka osaa laittaa Heideggerin nalkkiin silloin, kun tämä lätkii Ranskan ylpeyden tietoisuusfilosofiaa puolihuolimattomasti. Faye'n keskeinen väite on *clare & distincte*. Nimensä veroinen filosofia on universaalista. Heidegger tekee ontologiasta kansallisen (kieleen ja historiaan sidotun) hankkeen. Siis Heideggerin ajattelu ei ole filosofiaa.

Yhdysvalloissa äänekkään poru nousi muutama viikko ennen englanninnoksen ilmestymistä, kun *The Chronicle Review* julkaisi kirjasta arvostelun otsikolla ”Heil Heidegger!”. Carlin Romano aloittaa juttunsa sovittelevaan sävyyn nimittämällä Heideggeria ”nurrkakuntaiseksi natsiraapustelijaksi” ja ”Schwarzwaldin vanhaksi tyhjänpuhujaksi”. Faye'n kirjan ongelmaksi Romano nostaa liiallisesta perusteellisuudesta kumpuavan satiirin puutteen, koska ”Heideggerin tapauksessa saattaa olla niin, että ainoastaan pilkka [...] voi meidät pelastaa”. Ilmeisesti vasta sitten, kun mannermaisestikin oppijat näyttävät kieltä mystikkoprofeetalleen, voidaan tämä epä(m)i(ely)lyttävä luku aatehistoriaa vihdoin pyyhkäistä ei-mihinkään.

Ei liene yllättävää, että lehden verkkokeskusteluissa Romano tuomittiin kelvottomasti argumentoivaksi tolvanaksi, joka ei Pulitzer-ehdokkuudestaan huolimatta ymmärrä tuon taivaallista filosofiaa, puhumattakaan historiasta. Koko joukko heideggeriaaneja kiirehti soveltamaan ketterää apologetiikkaa, jossa ei kaihdettu rinnastuksia (”Miksei saman tien kielletä Platonian, Adam Smithin ja Marxian?”), ideologioita koukkuja (”Kirjaroviot roihuavat useimmiten totalitaristien pihossa”), eikä *ad hominem*ista syytelyä. Onneksi keskustelu ei jäänyt pelkän retoriikan tasolle, vaan varsi-

naisen aiheen liepeille kehittyi kelpo debatti. Poliittisten, eettisten ja ontologisten sitoumusten dialektiikka ei Heideggerin(kaan) tapauksessa ole niin yksioikoista kuin kansallissosialistikorttia heiluttavat kirkasotsat tai natsikytköksen väheksyjät halusivat.

Romanon paasaus ja sen kirvoittamat liki 170 valistunutta kommenttia huomioitiin myös *New York Timesin* Faye-arvostelussa viime marraskuussa. Patricia Cohen muistuttaa katsauksessaan, että Heideggerin filosofia, erityisesti länsimaisen tradition ja teknologian kritiikki, läpäisee viime vuosisadan ajattelun kentän. Ilmiselvän filosofisen vaikutushistorian (eksistentiaalisismi ja postmodernismi) lisäksi Cohen nostaa esiin muun muassa kirjallisuustieteen, arkkitehtuurin, teologian, psykoanalyysin ja ympäristöajattelun velan Heideggerille. Onkin järjetöntä vaatia Heideggerin kategorista teilausta *à la* Romano, koska – Cohen siteeraa Richard Rortya – ”suurinta osaa viime aikojen tärkeimmistä filosofeista ei voi lukea huomioimatta Heideggerin ajattelua”.

Jos ei siis kirjastoluokan vaihtoa, niin ehkä varoitusarvoja? Hnk itessään on mielenkiintoinen aikalaisilmiö, joka peilaa kysymystä liberalististen yhteiskuntien kyvystä käsitellä ”vaarallisia ajatuksia”, kuten Cohen vihjaa.

Lenseän sodan henki

Turussa poliittisen historian yliopistonlehtorina vaikuttava Louis Clerc setvi pariisilaisen *Nordiquesin* talvinumerossa Suomessa 00-luvulla käytyä keskustelua mottonaan puolustusministeri Jyri Häkämiehen sordiiniton *Russia, Russia and Russia*-soolo. Se kieli Clercin mukaan ”yksituumaisuuspinnan” alla muhivasta turvallisuuspoliittisesta käymistilasta.

Suomessahan ulkoasioita voivat hoidella milloin Stubbin kaltaiset ”atlantistit” ja Väyrysen tapaiset ”kylmän sodan veteraanit”, milloin Tuomiojan moiset ”kriittisen liit-

toutumattomuuden” kannattajat. Linjoja erottavat erilaiset suhtautumiset EU:hun, NATOon ja Kremliin, mutta yhdessä vilkkaan mediatapahtumisen ja/tai kansalaiskeskustelun kanssa ne markkeeraavat kekkoslaisuuden loppua. Perua tuolta itsensuurin, ”lähes tiedostamattoman” neukkumyötäilyn, sentralismin ja pysähtyneisyyden, jos ”itä-länsi-tasapainoilun” menestyksenkin, ajalta on Clercin mukaan ”puolueettomuus- ja eristäytymishenki”: epäillään kansainvälistä yhteistyötä kunniakkaista YK-rauhanturvailuista huolimatta. Niinpä Lipposen hallitusten aktiivisen EU-politiikan jälkeenkin presidentti Halonen ”inkarnoi” vanhaa varovaista ja vaikeaa tasapainoilua eurooppalaisuuden, pohjoismaisuuden, pohjoisatlantilaisuuden ja suurvaltanaapuruden paineissa.

Kansan sitkeä NATO-vastaisuus pakottaa hallituksen ”delikaattiin peliin” turvallisuusasioissa, joita mutkistavat YK-päätökset, kansainvälinen oikeus, Gustav Hägglund ja Venäjän arvaamattomuus. Suomalaiset eivät vielä tunne Venäjää, johon kumminkin ollaan tiukoissa kytkyissä. Se selittää Clercin mielestä perin malttamattoman tavan haukkua ja syytellä maata, jonka omaakaan diplomatiaa ei voi luonnehtia rakentavaksi. Esimerkiksi siitä, kuinka tahdikkaatkin kansalaiset käyvät kuumina itäisen karhun edessä, kelpaa Clercille historioitsija Markku Jokisipilän blogipuuuskahdus, jonka mukaan kaasuputki ja Putinin lupaus puolustaa sitä laivastollaan ovat turvallisuuskysymyksiä jos mitkä.

Clerc ennustaa, että harkitsevainen yhteistyöote ja yleinen asevelvollisuus leimaavat tšekäläistä suoja-ajattelua jatkossakin. Yhtä kaikki Kokoomuksen suuret vaalivoitot 2011 ja 2012 – yhdistettynä väestön monimuotoistumiseen ja yleisen mielipiteen täysin mahdollisiin muutoksiin pois päin kylmän sodan perinnöstä – voivat muuttaa politiikan NATOisemmaksi. Jos Clercin analyysi onkin tarkoitettu lähinnä Suomen tilannetta heikosti tunteville, se kannattaa vilkuilla jo

siksikin, että liian harvoin pääsee lukemaan kirjoituksia, joissa Paavo Lipposta kutsutaan *lobbyiste de luxe*ksi.

Esityksessä

Loisteliaan älykäs, raavan tarkka ja hauskuudestaan huolimatta lohduton on Juha Jokelan *Esitystalous*. Yritysvalmentaja, nuori kansanedustaja ja yhteiskunnan draamallistumista tutkiva sosiologi joutuvat Espoon kaupunginteatterissa toistensa hampaisiin.

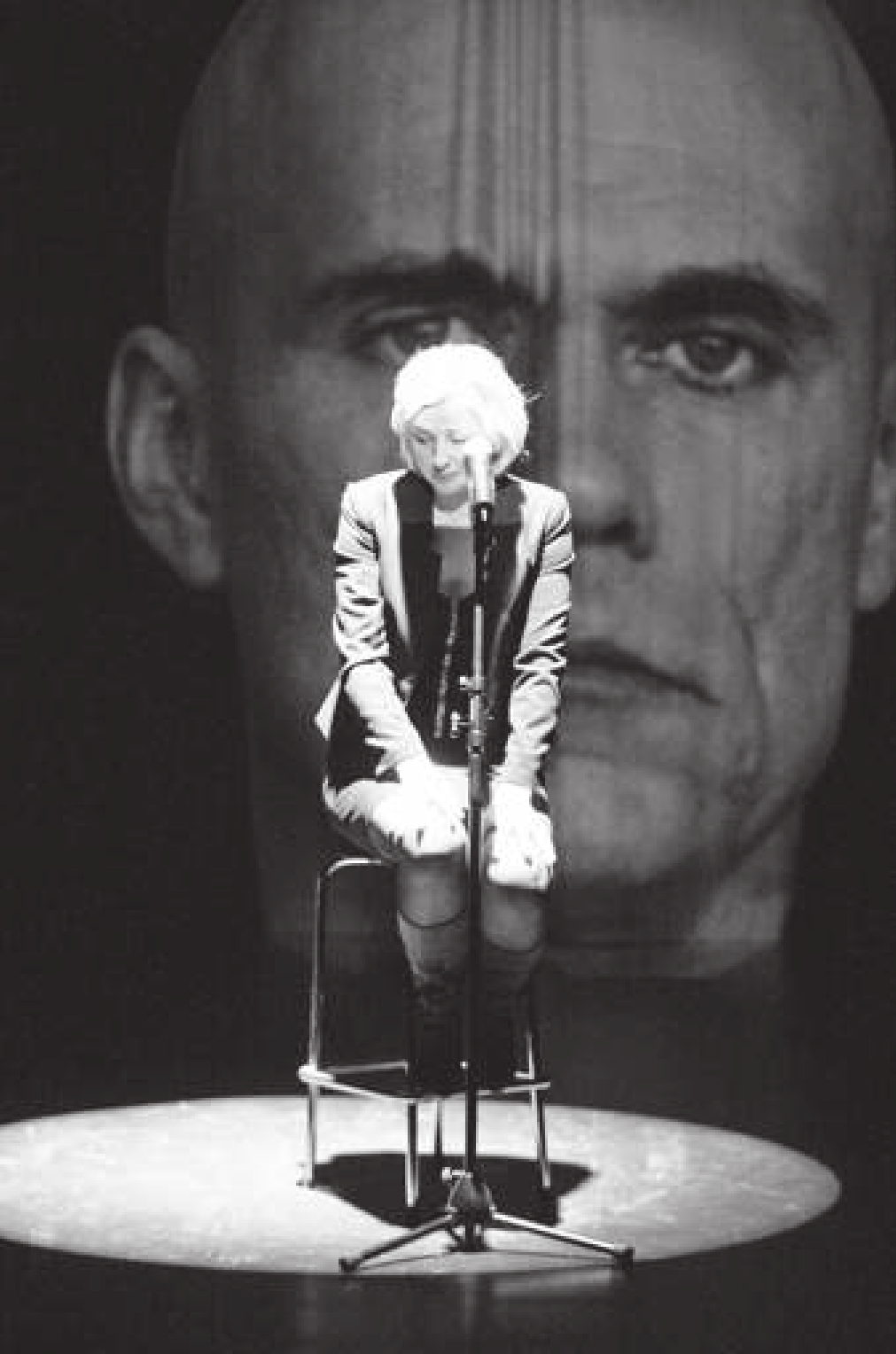
Kaleva paljastaa ex-demari-kansanedustajan todenneen katso-mossa lavatapahtumain todentuntuisuuden. ”Pelottavan aito”, sanoo *Teatteri*. ”Kekseliäs”, kehaisee *HS*, vaan ”turhankin nokkela”. Uskotavuus puuduttaa, samalla kun luisutaan ”tekniseen kikkailuun”. Satiiri on ”sujuva, terävä ja viihdyttävä”, mutta mikä oikein on kaiken pointti tahi tarkoitus. *Demarikin* moittii ”jipoista”. Tähän on tultu: yhteiskunnallisen teatterin merkkitteosta ylistää palavimmin – *Aamulehti*.

Jokelan kappaleen lähin vertailukohta on Reko Lundánin 00-luvun tuotanto. Suuri humorismi pakkottaa sittenkin rinnastamaan Jouko Turkan 90-luvun rakkaustrilogiaan: kaikille aukeavaa mutta laimentamatonta, lähestyttävää mutta vaativaa kansannäytelmää. Kaksi etevää filosofia tiivistä 1996 pettymyksensä – *HS:n Esitystalous*-kritiikin tapaan – Turkan TTT:lle tekemään, ”Pekka Himanen” -hahmosta muistettuun täysosumaan *Rakkaita pettymyksiä rakkaudessa*: ”Ei ollut argumenttia.” Se tursusi argumentteja. Kun *Kaleva* sanoo Jokelan uutuudesta, että siinä on ”mausteena” yhteiskuntakritiikkiä, se ei näe tofua pippurilta.

Esitystalous ei ole rehevä eikä roisi, vaan onko aikalaiskoke-muskaan. Karmivuus nousee uusmuotoisen, vähädramaattis-paskapuheisen arkirealismin tavoittamisesta. Vapauttavia irtiottoja on vain kaksi: alkupuolen suomifilmiparodia ja lopun yhteislaulu. Kaikki muu on, aina Martti Suosalon tanssahteluja ja aivomyrskyilyjä myöten, hilpeim-

Jaana Sallinen (Ria Kataja)
puhuu Rami Niittymaan (Tommi
Korpelan) muistotilaisuudessa

milläänkin tukalaa. Yrityskoutsi Niittymaa (Tommi Korpela) ei pidä yhtään hurmostilaisuutta vaan toteaa heti alkuun, että universaalinen esittämisen allikossa ollaan. Silti nihkeitä, kiusallisia tai kuristavia tilanteita seuraa ennen viimeistä laulua kaksi komeaa kohtausta: Niittymaan kollegaksi nousevan Tanja Frimanin (Vera Kiiskinen) työhaastattelutakauma ja suusyöpään kuolleen Niittymaan teemat kokoava muistotilaisuus. Kikkailua ei ole näiden julkisen tilan eksperttien näyttämässä työssään, jossa he lähestyvät toisiaan keinoissaan ja tavoitteissaan. Tai sen asiointilan

toteamisessa, että Pihtiputaan tai Soukan peräkamaripoikakin on yksi monimediaeläjästä, jotka huulisynkkaavat tai puhuvat kiireisissä kohtaamisissaan broken Finnishiä yhtäkaa moneen suuntaan ja tuuttiin niin, ettei erota tutkijaa konsultista, poliitikkoa puffaajasta eikä yksilöä konsorttiosta. Se ei ole Jokelan vika.

Espoo on alkanut toteuttaa strategiaa, jossa painottuvat ”kilpailukyvyyn keihäänkärjet tiede, taide ja talous”. Tämä kaupunginhallituksen elinkeino- ja työllisyysjaoston ”T3”:ksi nimeämä kolminaisuus ”muodostaa yhdessä ja keskenään

vuorovaikutuksessa toimien globaalisti ainutlaatuisen ja houkuttelevan tieteen, taiteen ja talouden elementein toimivan luovan talouden innovaatioympäristön”, jonka on määrä ”tuottaa lisäarvoa” monenmoista. Tämä ei ole teosta vaan todellisuutta. Oivallisesti *Esitystalous* antaa juuri Niittymaan käyttää natsikorttia. Hän irvii espoolaisjohdon brändihassia: kansallissosialistit nimittivät laitospotilaitten tappo-ohjelmaansa T4-aktioksi. Niittymaa kehittää parempaa Tapiola Upgraded-strategiaa liikemiesvaistoilla siunatun mutta vuorovaikutustaitovajaisen OT Toivion (Suosalo) kanssa. Tarvitaan vain *couragea thinkata bigisti*, pystyihän Helsinkikin, ”uninen eilisen kaupunki”, luomaan Narinkkatorin.

Samaan aikaan demariparlamentaarikko Jaana Sallinen (fantsu Ria Kataja) harmittelee käytettyään Niittymaan yrityskoulutusmallista arvattavaa laatusanaa ”orwellilainen”. Niittymaa on sentään Sallisen vastaansa saamia puoluejyriä suurempi. Niittymaa opettaa, että silmiin katsominen on spontaania, lattiaan pälyily ja muu väistely valittua toimintaa. Hän neuvoo köyhyysohjelman laatintua Sallista uskottavaan vaikuttajuuteen: ”Arvostan kunnan matsia. Teistä ei oo mitään vastusta. Jos et *sä* ala...” Niittymaan lähelle ajautunut Sallinen huokaa, että ”ei tästä enää puutu ku kansalainen ja kännykkäkamera”.

Sutkilla Toiviolla on toinen ongelma: hän on lounaasta – ”tuut provinssista, sua vihataan” – ja hänelle epäkaupunki Espoo on ”vierasta seutua, henkisestikin”. Niittymaan

Valokuva: Stefan Bremer

firmassa hän koettaa saada auraansa näkyville: ”ei oo viel kuningasidea ilmottanu tulemisestaan.” Samaan aikaan julmasti tyypiteltä yhteiskuntatieteilijä Krohn (Henna Hakkarainen) pyrkii yhdistämään sen, ”mikä mua aidosti kiinnostaa”, pätevään analyysiin siitä, miten yhteiskunta toimii. Häntä kiinnostaa ihmisten ”melkein viettipohjainen tarve saada oma tarinansa kerrotuksi”, etenkin ikiomansa, josta paljastuvat Niittymaan mustan ideologian sietämättömät seuraamukset.

Niittymaasta narsismin morali-soiminen vallantavoittelijain kesken on tekopyhyyttä. Tanjakin, joka diagnosoii hänessä ”patologisen oikeessa olemisen”, kehaisee häntä ”jeesustelemattomaksi”. Niittymaata inhottaa nykyvasemmistolaisien ”retroironia”. Sallinen kohtaa SDP:ssä enemmänkin ironiatonta jääryyttä. Hänen esityksensä tuloerojen kasvua tutkivine toimeentuloinstituutteineen ”ei istu meidän ryhmäjakoon”, vaan vaikuttaa yritykseltä astua ”monen toverin varpaille”. Sallinen ei jätä sanomatta, että jokaisella nuordemarilla on ”oma mesenaattipappa”, joka lopulta estää reilun pelin ja pitää keskustelun kiinni kunniajäsenyyksien kaltaisissa järjestöasioissa. ”Välillä vähän kuohuu”, kommentoi hänen oma mesenaattipappansa tultuaan isänmurhatuksi.

Ylitse muiden nousee ”Working Class Heron” esilaulavan Ria Katajan tulkinta nousevasta politiikosta. Kun Niittymaa kysyy sattuvasti Salliselta, kuka hänen huonoa omaatuntoaan mihinkään tarvitsee, tämä vastaa vieläkin sattuvammin: ”Minä.” *You're still fucking peasants*, pääsee John Lennon sanomaan espoolaisille.

Kirjallisuus

Rolf Bamberg, Elämänpiirileikki taittuu ajatusmaailmojen triangeldraamaksi. *Uutispäivä Demari* 15/iii/10.

Eeva Kauppinen, Vähän käytettyjä mielipiteitä myytävänä Oulullekin. *Kaleva* 2/iii/10.

Soila Lehtonen, Yhteiskunnallinen teatteri iskee jälleen. *Aamulehti* 11/ii/10.

Maria Säkö, Ihmiskäsitysten maisemassa. *Teatteri* 2/10.

Suna Vuori, Esiinnyn, siis olen. *Helsingin Sanomat* 12/ii/10.

Kisahallilla

”Pythagoras oli ensimmäinen ammattinyrkkeilijä 48. olympiadin aikaan. Hänellä oli pitkät hiukset ja purppuravyö, ja kun hänet pilkan saattelemana oli suljettu poikien sarjasta, hän siirtyi välittömästi miesten sarjaan ja voitti sen.” Kuten suomentaja Marke Ahonen selityksissään toteaa, Diogenes Laertios ei saa tehdyksi selkeää eroa nyrkkeilijä-Pythagoraan ja filosofi-Pythagoraan välille. Molemmat olivat todennäköisesti kotoisin Samokselta, mutta urheilija niitti mainetta jo 580-luvulla eaa., jolloin filosofi vasta syntyi. Joku kysyisi, mahtoiko siis filosofi, joka kenties ensimmäisenä maailmassa käytti termiä ”filosofi”, saada nimensä nyrkkisankarilta?

Pitkähiuksisesta nyrkkeilijästä, joka ei ottele miesten sarjassa, tulee nykysuomalaiselle ensimmäisenä mieleen Eva Wahlström. Keväisessä otteluillalla hän tyrmäsi Romanian pelokkaalta näyttäneen Irina Boldean. ”Häslääminen puuttui”, selitti Wahlström vahvaa suoritustaan heti ylemmän höyhensarjan matsin jälkeen.

Kisahallilla tunnelma kävi tiheäksi. Porvoon Petter Antman otti ensin raskaan keskisarjan koitoksessa pistevoiton latvialaisesta Roman Sevtsenkosta. Läpsintätauoilla ämyreistä vyöryivät Thin Lizzyn ”Boys Are Back in Town” ja Stonesien ”Rock and a Hard Place”. Kevyt-sarjan kohtaamisessa oli enemmän nähtävää, kun ranskalainen Damien Martin otti selkäänsä loistavasti liikkuvulta, kukkoilevan itsevarmalta mutta kohteliaasti esiintyvältä Edis Tatilta. Kosovolaissyntyisen helsinkiläisen kehäntulobiisinä soi varusmiespalveluksen kunniaksi ”Jääkärin marssi”. Niko Jokiselle taas soitettiin Springsteenin ”Dancing in the Dark”, kun hän tuli ylemmässä keskisarjassa ottamaan mittaa espanjalaisesta Miguel Angel Peñasta, joka raskasiskuisena mutta kehnokuntoisena hävisi Jokisen hätäilystä huolimatta.

WBO:n höyhensarjan Inter-Continental -titteliottelussa Norjan Andreas Evensen ei antanut mitään mahdollisuuksia Thaimaan Sot Sor Voraphinille. Raimo Häyrinen ei selostanut, tarkkaili vain, mutta Publius Vergilius Maro pysytteli äjätysten tahdissa: ”taivasiin kohoamoka [...] milloin iskien oikean, milloin taas vasempansa./ Eikä hän herkeä, vaan ihan kuin raekuurokin hakkaa/ kattojen harjoja, vain rusikoi yhä vastustaja ja/ taajoin kummankin käden lyönnein peittoosi miestä.”

Verraten helposti selvisi myös raskaansarjan Robert ”Nordic Nightmare” Helenius ylyrittämiseen sortuneesta nigerialaisesta voimanpesästä Gbenga ”Bang Bang” Oloukunista. Porvoolaisen iskuraaja tosin murtui Bon Jovin ”Runawayn” ja Joan Jettin ”I Love Rock’n’Rollin” ryydittämässä käihinässä, jossa kädet kävivät nopeimmin *ringsidella*: kehäkuuluttaja Tuukka Koistinen ilmarummutti vimmatusti The Knackin ”My Sharonan” tahtiin arvostelutuomareitten penkin päässä 4. ja 5. erän välissä. Helenius muistuttaa hieman jalkapallomaajoukkueen maalivahtia Jussi Jääskeläistä: miehet vaikuttavat urheilijoiksi perin veteliltä ja raukeilta, mutta he osaavat kääntää rauhallisuuden valiksi kovissa paikoissa.

Eva Wahlström taas kiisti haastattelussa laatineensa minkäänlaista suunnitelmaa omaan, Hanoi Rocksia ”Up Around the Bendin” ja Led Zeppelinin ”Whole Lotta Lovea” rytmittämään ammattilaisdebyyttiinsä. Hän viittasi loukkaantumisten sävyttämään kokemukseensa amatööriareenoilta: ”Kaikki, mikä ei tapa, vahvistaa pitää niin paikkansa ainakin mun kohdalla.”

Yhä siis karaistutaan filosofiavusteisesti, vaikkei niinkään nyrkkeilijä-tai filosofi-Pythagoraan lauseella. Nietzschin *Götzen-Dämmerungin* osiossa ”Sanontoja ja vasamia” pykälä 8 kuuluu: ”*Elämän sotakoulu*. – Mikä ei surmaa [umbringt] minua, vahvistaa minua.”

Mind in Nature -kongressissa

Ach. Berliini. Unter den Linden, Kreuzberg, Charlottenburg, Potsdam! Vain unissasi, jätkä... European Society for Early Modern Philosophy -organisaation toinen kongressi Mind in Nature on ohjelmaltaan paitsi erittäin korkeatasoinen myös silkkaa murhaa. Humboldt Universitätin edustavassa Senatsaalissa nautitaan varhaismodernia filosofiaa kolmena päivänä aamunkoitosta pitkälle iltaan. Kun päälle laskee vielä (epä)muodolliset iltamenot, takki on kokoontumisen jälkeen tyhjä.

Jäi helmikuisesta tapahtumasta sentään jotakin päähän. Ohjelma lähti liikkeelle Descartesista ja päättyi Spinozaan ja Leibniziin. Toki Hobbesia, Lockea, Humea ja muita saarivaltion filosofeja muistettiin, mutta teemana mielen toiminta ja suhde ympäröivään maailmaan suosi hiukan enemmän klassista rationalismia. Keskeisiksi aiheiksi muodostuivat kuvittelukyky, representaatio yleensä, tahdonvapaus, tunteet sekä mielen toiminnan rajat ja häiriöt. Toisin sanoen tämänhetkisen trendin mukaisesti tarjolla oli paljon sellaista, mitä voisi kutsua moraalipsykologiaksi, vaikka toki metafysiikka pysyi myös kuvioissa.

Keynote-esitelmissä ei ollut valittamista. Ensimmäisenä iltana kuultiin Dominik Perlerin ja Catherine Wilsonin esitelmien ohella Udo Thielin selkeä ja erittäin kiinnostava esitys Humen kimpputeoriasta. Thielin mukaan kiistelty teoria voidaan ymmärtää siten, että mieli ilmenee meille, ajatteleville substansseille, erilaisten kvaliteettien kimppuina. Kyse ei siis ole mielen olemuksesta vaan siitä, että Humen mukaan meillä on aina jokin käsitys

havaintoja yhdistävästä minästä – siitäkkin huolimatta, että käsitetty minä ei välttämättä ole missään yhteydessä todelliseen minään.

Toisena päivänä keskityttiin Descartesiin ja Spinozaan. Laajoja kaaria maalailut Han van Ruler päätyi kiistämään Descartesin väitetyn stoalaisuuden. Descartesin rationalismi on van Rulerin mukaan elämäntähtäystä, johon sisältyy ajatus siitä, että ihminen voi muuttaa luontoa. Stoalainen luonnon armoilla sinnitteleminen on tästä kaukana. Susan James puolestaan käsittelee Spinozan *Teologis-poliittista traktaattia* sekä filosofian ja teologian välistä tasapainoa. Jamesin mukaan opit voivat täydentää toisiaan, vaikka varsinaisen todistustaakka on filosofialla, kun puhutaan Jumalaan liittyvistä asioista.

Viimeisenä päivänä kuultiin kaksi kiinnostavaa Locke-esitelmää (E. J. Lowe kielifilosofiasta ja Richard Glauser heikkotahtoisuudesta) sekä Dennis des Chenen substanssien ja organismien maailmaan sukeltanut esitelmiä, mutta päivän odotetuimmat sijoittuivat iltamyöhään. Michael Della Rocca puhui riittävän synn periaatteesta Spinozalla ja Leibnizillä. Esitelmän perusteena oli, että Spinoza pystyi soveltamaan periaatetta paljon paremmin kuin Leibniz. Väite herätti tuhtumusta paikalla olleissa Leibniz-skolaareissa, jotka katsoivat Della Roccan Leibniz-näkemyksen turhan yksipuoliseksi. Leibniz-guru Daniel Garberin kommentti sai kuitenkin Della Roccan hetyymään spontaaniin rakkaudentunnustukseen: ”I love you!”

Tapahtuman päätti Garber, joka loi katsauksen universaalioppineen substanssiopin kehitykseen. Esitys

oli selkeä ja johdonmukainen, epäilemättä helpotus monelle kuulijalle, ainakin jos on uskomista edellisen illan riennoissa kuultuihin huokailuihin Leibnizin vaikeudesta.

Keynote-esitelmien lisäksi tarjottiin lyhyempiä puheenvuoroja kahdessa rinnakkaisessa teemasesiossa. Mieleeni jäivät erityisesti suomalaisten tähtihetket: Juhana Lemetti puhui aktiivisen sensorisen kuvittelukykyyn mahdollisuuksista sekä rajoitteista varhaismodernissa naturalismissa ja Martina Reuter passioiden ja kuvittelukykyyn roolista Mary Wollstonecraftin filosofiassa. Molemmat edustajamme selvisivät vaativasta tehtävästään kunnialla ja saivat innostuneen vastaanoton.

Kuten suurissa kongresseissa tapana on, esitelmien lisäksi verkostoiduttiin. Philosophical Psychology, Morality and Politics Research -huippuyksikön Suomi-delegaatio loi suhteita, keskusteli, illallisti ja edusti parhaansa mukaan. Osa ehti myös vierailulla vallatun anarko-queer-kommuunin lämmittämättömässä ja mukavuuslaitoksettomassa baarissa. Berliinin mielen ohella kohdattiin myös sen luonto: Oranienburger Straßen maksullisen rakkauden hämmentävän runsas ja eksplisiittinen tarjonta. Valistuneet varhaismodernin filosofian tutkijat toki jättivät moiset passiot omaan arvoonsa ja palasivat hotelliin vällyjen alle, syvempien mietteiden pariin. Unta ei kauan tarvinnut odottaa.

Markku Roinila

(Jutusta on aiemmin julkaistu pitempi versio [Filosofia.fi](http://filosofia.fi/verkko-osoitteessa)-verkkolehdessä osoitteessa: <http://filosofia.fi/node/5084>)

Arkikielen filosofia -seminaarissa

Tampereen yliopistossa valmistellaan parhaillaan ensimmäistä suomenkielistä esittely- ja kritiikki-teosta tavallisen kielen, luonnollisen kielen, tai ehkä vakiintuneimmalta nimeltään *arkikielen* filosofiasta (*ordinary language philosophy*). Kirjaprojektin tiimoilta yliopistolla järjestettiin maaliskuussa yksipäiväinen seminaari, jossa tavallisen kielen filosofiaa lähestyttiin erilaisista näkökulmista. Puhujat johdattelivat kuulijoita esimerkiksi kielikäsityksiin, *hyvän* analyysiin sekä kielen ja ontologian suhteeseen.

Kirjan toimittajat Ilmari Kortelainen ja Joose Järvenkylä avasivat tapahtuman projektin tavoitteiden esittelyllä ja lyhyellä katsauksella arkikielen filosofian historiaan. Tuleva kirja kuvattiin uudeksi avaukseksi suomalaisen analyttisen filosofian kentällä. Avaussanojen jälkeen Järvenkylä esitteli tavallisen kielen reunaehtoja nostoen esiin arkikielen filosofian kohtaamia ongelmia, kuten perustelematonta tapaa samastaa lauseen merkityksen tietäminen lauseen oikeaan käyttöön.

Muissa esitelmissä korostuivat arkikielen teorioiden ja teoreetikoiden vastakkainasettelut: näkemyksiä vertailtiin ja tarkasteltiin toistensa valossa. Timo Vuorio käsittelee Gilbert Rylen *The Concept of Mind*n mentaalisten käsitteiden analyysia ja Rylen vaikutusta Wilfrid Sellarsin ajatteluun. Risto Koskensilta puolestaan lähestyi arkikieltä vertailemalla havainnollisesti malliteoreettista ja perinteistä lingvistiikkaa lähentelevää pragmasemanttista kielikäsitystä. Pasi Valtonen puhui Michael Dum-

mettin arkikieltä ja etenkin John L. Austinin filosofiaa koskevista huomioista.

Myös suomalainen arkikielen filosofia huomioitiin, kun André Maury tarkasteli sanan ”hyvä” analyysia Georg Henrik von Wrightin teoksessa *Varieties of Goodness*. Hän kritisoi von Wrightin vajavaiseksi jäävää analyysia Austinin puheaktiteorian avulla. Mauryn mukaan von Wright ei esimerkiksi onnistu ottamaan lauseen puhujaa analyysiinsä mukaan. Kritiikki kohdistui myös von Wrightin tapaan käsitellä erilaisia ”hyvä”-alkuisia fraaseja (esim. *hyvä lääkäri*, *hyvä hevonen*, *hyvä omatunto*) kuin ne olisivat jonkinlaisia standardeja, mikä ei esimerkiksi Austinin mukaan pidä paikkaansa.

Antti Keskinen tarjosi tiiviin esityksen sekä arkikielen lauseiden esittämisestä loogisella kielellä että kielen suhteesta ontologiaan. Keskinen vertaili keskustelua käyneiden W. V. O. Quinen ja P. F. Strawsonin eriäviä näkemyksiä luonnollisen kielen subjekti-predikaatti-erottelun filosofisesta perustasta. Keskinen mukaan kumpikin filosofi katsoi, että metafysiikkaa tulee lähestyä kieltä tai ajattelua tarkastelemalla ja että ontologia on siis kielestä tai ajattelusta riippuvaista. Strawson kuitenkin myös kritisoi joitakin Quinen näkemyksiä, kuten hänen ”kanonista notaatiotaan”, joka Strawsonin mukaan hävitti perustavan subjekti-predikaatti-muodon täydellisesti.

Keskinen käsittelee kahden filosofin erimielisyyksiä heidän esimerkkinä käyttämänsä luonnollisen kielen lauseen ”*A boy runs*” avulla. Kuten Keskinen totesi,

Quinen mukaan kyseinen lause voidaan esittää loogisen kielen eksistenssilauseena $x(Bx Rx)$. Strawson kuitenkin katsoi, että kun kyseinen lause esitetään näin loogisella kielellä, subjektitermi (*a boy*) on mahdoton analysoida, ja itse asiassa se katoaa kokonaan. Eksistenssilause ei näet Strawsonin mukaan pysty tekemään erotteluja luonnollisen kielen merkitykseltään erilaisten subjekti fraasien, kuten ”*a boy*”, ”*the boy*” ja ”*some boy*” välillä. Näin Strawson kielsi Quinen teesin luonnollisen kielen epämääräisyydestä ontologisen sitoumuksen suhteen ja kritisoi myös voimakkaasti Quinelle keskeistä eksistenssikvanttoria.

Keskinen esitteli myös lyhyesti Strawsonin ajatusta *identifikaation asteista*, jotka hän halusi ottaa käyttöön yksinkertaistavan eksistenssikvanttorin sijaan. Strawsonin mukaan erilaiset identifikaation asteet kykenisivät ottamaan paremmin huomioon edellä esitetyt erottelut luonnollisen kielen subjektitermien (tai *subjektoiden*) välillä. Strawsonin mielestä Quinen tapa esittää luonnollisen kielen lauseet loogisella kielellä ei siis vain onnistu huomioimaan luonnollisen kielen koko ilmaisurepertuaaria riittävän hyvin.

Puhujat tunsivat asiansa erinomaisesti, ja seminaari oli kokonaisuudessaan onnistunut. Esitykset liikkuivat sujuvasti yksityiskohtaisista luonnollisen kielen tiettyjen piirteiden analyyseistä laajempiin teoriaperinteiden esittelyihin. Ne loivat myös hyvän pohjan tulevalle kirjalle, jota jään tapahtuman perusteella mielenkiinnolla odottamaan.

Jenni Tyynelä

Sarastuksia Zodiakissa

Kaapelitehtaan Zodiakissa ja sen ympäristössä tapahtunut Sarastuksia (3.3.–23.3.2010)

kysyy käytännössä näkemisen ja kokemisen ehtoja ja niiden reunaa. Se on jatkoa vuoden takaiselle *Pimeän tuntu* -teokselle, joka tutki pimeyttä ja pimeässä kulkemista. Esityksessä ei ole juuri mitään näytelmällistä. Esityksenkin lajityyppiin *Sarastuksia* mahtuu hädin tuskin. Esittämisen sijaan teos virittää osallistujansa kohtaamaan erilaisissa tiloissa nousevia tuntuja.

Alussa istutaan meren äärellä, Länsiväylä humisee autoja. Jää on tyhjä. Keväinen ilta harmaantuu hämärään. Gongi kumahtaa. Soittaja on sokea nainen, joka lähtee johdattamaan osallistujajoukkoa kohti esityssalia.

Ennen siirtymistä varsinaiseen esitystilaan sokean naisen mukaan liittyy toinen, näkevä, yhtä lailla tilaa tunnusteleva ja kokeillen hahmottava. Hänen kehonkielensä mieltyy tulkintaohjeena teokseen: ulkomaailma on yksityiskohdiltaan vieras ja ihmeteltävä, vain outouudessaan valmiiksi annettu. Hän juoksee tien yli ja pysäyttää auton. Kuljettajan ilme on nykytaiteen vastainen.

Esitystilassa ensimmäinen kuva on varjoteatterimainen. Valo on tuoleista kootun katsomon takana. Liikkuva lamppu piirtää varjoja seinille. Kestää hetken tajuta, että vastakkaisen seinän varjot ovat katsojien omia. Valon tarkkuus ja materiaalisuus on tarkoin mietitty. Taikalyhtymäisessä valossa ei ainoastaan nähdä, vaan valossa tullaan näkyviksi, tai jopa: valo näkee katsojan.

Seuraavassa kohtauksessa sokea nainen pehmentää savikimpa-

letta heittämällä sitä voimakkaasti maahan. Savi vertyy kuten aistit, jotka alkavat hiljalleen mukautua esityksen ehtoihin.

Näiden kuvien jälkeen esiintyjät alkavat kuljettaa osallistujia tilassa, joka koostuu pienistä sermeillä rajatuista huoneista. Kävellessä kuvien ja äänten fragmentteja nousee valoon.

Ensimmäisessä huoneessa sokea nainen muotoilee savesta päätä. Hetken aikaa tunnen, että se on oma pääni.

Toisessa huoneessa kaksi naista pukevut toisensa valkoiseen ja mustaan takkiin, valoon ja varjoon. Heidän opastuksellaan sukellamme pimeään. Matka on tuskin montaakaan metriä. Etäisyys on hidas, mutta samalla humoristinen, kun ymmärrän eksyneeni komeron kokeiseen huoneeseen.

Sarastuksien huoneissa sisä- ja ulkopuolen, kehon, kielen ja mielen seinämät hämärtyvät välitilojen hyväksi. Korostuu tuntemus kehosta ja tarkkaavaisesta hetkellisyydestä, joka alkaa muodostaa omaa pientä aikaansa kelloajan lokosiin. Ajantaju korvautuu kehostajulla. Näin kysytty näkemisen hienosyisyys, joka ei palaudu tietämiseen tai edes paljastumiseen. Näkeminen tulee nähdä, ja koska pimeydellä on valtaosa, näkeminen ei tapahdu niinkään silmillä, vaan koko keholla. Ruumis muuttuu omaksi aistikseen, jonka koetteluun teos antaa riittävästi aikaa.

Jokainen huone toimii sulkeumana, tilallistettuna fenomenologisena reduktiona. Sulkeumista huolimatta teoksen kokonaisuus on virtaava, ja fragmenteista sukeutuu sarjoja, joiden konstellaatiota kohti tulevat äänen ja kuvan sirpaleet järjestävät uudelleen.

Esiin piirtyvät kokemukset tun-

tuvat käsitteettömiltä, mutta eivät käsittämättömiltä. Monissa hetkissä on läsnä jokin kokemuksen jälki, kenties kokemusta vähempi, häive ja aavistus. Ollaan liki kielettömässä tilassa, joka on silti jaettu osallistujien kesken. Oma kokemus sulaa muiden persoonattomaan ja nimettömään läsnäoloon.

Kun kiertokävelyiltä palataan ensimmäiseen huoneeseen, paljastuu, että toinen osallistujaryhmä on kiertänyt huoneet samanaikaisesti vastakkaiseen suuntaan. Mikä hiljainen ällikkä. Ihmiset ohjataan lepäämään portaille sijatuille vuoteille. Aikaa tuntuu kuluvan paljon. Hetkeksi nukahdan vieraiden kanssa. En ole ennen nukkunut teoksessa. Unta en muista. Herään varjoista nousevaan moniääniseen lauluun.

Osallistujat kutsutaan maakaamaan pyörillä kulkeville laveteille, joita esiintyjät vetävät perässään läpi hetki sitten kuljettujen huoneiden. Kävelty matka toistuu lattian rajassa leijuen. Viimeistään tässä vaiheessa katsojan ja esityksen raja on liennut ja analysoiva ymmärrys rauennut. Kun teos päättyy, olo on antautunut ja rauhallinen.

Vaikka näkyvyyden teema on ilmeinen, *Sarastuksia* ei silti pitäydy vain paljastuvassa vaan tekee tilaa näkymättömälle, joka pysyy kätkössä. Tämä näkymätön uumenmainen osa määrittää kuitenkin sanomattomuudessaan koko esitystä. Minkä teoksen herättämät kysymykset ja tuntemukset häviävät kielellisessä tarkkuudessaan, ne voittavat hädin tuskin tiedostettavassa merkityksellisyydessään. On tullut koetuksi jotain sellaista, mitä itseään valaiseva filosofinen järki pystyy vain änkyttään ilmaisemaan.

Antti Salminen

HEIDI GRÖNSTRAND

Rahaa, rakkautta ja rohkeita elämänvalintoja – kohtuudella

Charlotte Brontë, *Professori* (Professor, 1857). Suom. Inkeri Koskinen. Tammi, Helsinki 2009. 331 s.

Charlotte Brontën suosiolle ei näy loppua. Tänä keväänä tukholmalaisista teatteriryyleisöä hellittää Dramatenin tulkinnalla *Kotiopettajattaren* romaanista, eivätkä suomalaisetkaan aivan osattomiksi jää Brontën tarinoiden lumovoimasta. Televisio tarjoaa säännöllisin väliajoin laadukkaita dramatisointeja hänen klassikkoromaanistaan, ja uusien painoksien ansiosta myös itse kirja on helposti saatavilla. Brontën esikoisromaanin *Professori*, joka julkaistiin vasta kirjailijan kuoleman jälkeen, on kuitenkin vasta nyt lukijoiden ulottuvilla suomeksi.

Professori rakentuu osin samalaisille aineksille kuin *Kotiopettajattaren* romaani. Tuttua on minämuotoinen kerronta sekä ennen kaikkea opettajuus ja siihen tiukasti kytkeytyvä elämäntapa, kohtuullisuuden ja paikoin suoranaista asketismia lähentelevän niukkuuden ihannointi. *Professorissa* ei kuitenkaan ole kyse kotiopettajana toimimisesta. Päähenkilö William

Crimsworth matkustaa kotimaastaan Englannista Brysseliin, jossa hänestä tulee aluksi poikakoulun, myöhemmin myös tyttökoulun, englanninopettaja. Suomentaja Inkeri Koskisella onkin epäilemättä ollut vaativa tehtävä löytää oikeat sävyt ilmaisemaan muun muassa Williamin oppilaiden vaihtelevaa englanninkielentaitoa. Ranskankieliset repliikit on puolestaan säilytetty, mitä pidän onnistuneena ratkaisuna. Lukijalle tehdään elävästi ja samaan aikaan luontevasti näkyväksi kielten ja kieli- taidon moninaisuus.

Kohtuullisuutta, myös rakkauteen

Brontën romaanin kuvauksiin koulujärjestelmästä ja opettajan toimesta tiivistyvät keskiluokkaisiksi mielletyt arvot. Ahkeruus, yrittäjäys, kuri ja järjestys ovat kunniaa. Koulu on uutteruuden tyyssija, kun taas kartanoelämään yhdistyy kylmyys, laskelmoisuus, tuhlaileva elämäntapa ja rappio. Kyseessä on yhdenlainen rääsytistä rikkaaksi -tarina, jossa William

Crimsworth rakentaa uutteruudella ja sinnikkyydellä – ja ripauksella onnea – hyvän elämän. Mies pääsee elämässään eteenpäin ilman aatelisten sukulaistensa apua, ilman perittyä rahaa tai asemaa. Ja kuten tämäntapaiseen oman onnensa seppä -juoneen sopiikin: Crimsworthin ahkeruus palkitaan. Hänen toiveensa oman elämän suhteen ovat alun alkaenkin olleet kohtuulliset, ja palkintona on elämä, jolle on leimallista kohtuullinen sivistys ja toimeentulo. Oma talokin on kohtuullinen, kaunis mutta ei liian suuri.

Vaikka *Professori* kertoo William Crimsworthin elämäntarinan, romaani avaa myös näkymän naisten maailmaan – tunteisiin, arvoihin, ihanteisiin. William kiinnittää huomiota poikkeuksellisen hyvin englantia osaavaan oppilaaseen, neiti Henriin, ja tästä nuoresta naisesta tulee pian myös Williamin rakastettu ja vaimo. Frances Henristä piirretty kuva herkästä ja omanarvontuntevasta naisesta. Ei ole mitään syytä epäillä, etteikö Francesin ja Williamin avioliitto ole rakkaus-

liitto, mutta silti naimisiinmeno ei ole Francesille mikään itsestäänselvä päämäärä tai tavoite. Hän asettaa nimittäin avioliiton ehdoksi sen, että hän saa jatkaa työtään opettajana – toimessa, johon on ryhtynyt elättääkseen itsensä.

Nykykänökulmasta Francesin halu yhdistää työ ja avioliitto tuskin herättää sen suurempaa kummeksuntaa. 1800-luvun puolivälin maailmassa ratkaisu oli kuitenkin ennenkuulumaton, varsinkin kun oli kyse naiskirjailijan työstä. Vain vuosi sen jälkeen, kun *Professori* oli ilmestynyt sekä Suomessa että Ruotsissa, paheksuttiin voimakkaasti ruotsalaisen Fredrika Bremerin romaanissaan *Hertha* (1856) esittämää ratkaisua, jossa Hertha valitsee sekä molemminpuolisiin tunteisiin perustuvan avioliiton että työn opettajana. Suomalaisen samaan aikaan kirjoittaneiden naiskirjailijoiden, niin Fredrika Runebergin kuin muiden, romaaneista vastaavat ratkaisut loistavat poissaolollaan.

Lisää rahaa, heti!

Kiinnostavaa Brontën tekemässä ratkaisussa on myös se, että *Professorissa* ei tyydytä sanomaan pelkästään, että naisten pitää saada tehdä työtä, mennä naimisiin ja perustaa perhe. Romaanissa kiinnitetään rohkeasti huomiota myös naisten ja miesten eriarvoiseen palkkaukseen. Tuoreena, kohtuullisesti ansaitsevan miehen vaimonakaan Frances ei tyydy mihin tahansa palkkaan. Hän tuo pian tiettäväksi, että hänen ansionsa ovat huomattavan pienet samaa työtä tekevän aviomiehen palkkaan verrattuna. Siinä missä Williamin

ponnistelut ja asema ovat auttaneet hänet 8000 frangin vuosituloihin, jää Frances 1200 frangin ansioihin. Francesin oma tapa selittää palkkaeroa sanomalla, että hän ei työskentele tarpeeksi eikä oikealla tavalla, vaikka kykenisi ja tahtoisi enemmän, näyttäytyy kovin ironisessa valossa. Lukijana on varma, että asianlaita on juuri päinvastoin, ja että palkkaeron selittää sukupuoli eikä työskentelytapa. Aviomieskin vakuuttaa, että vaimo työskentelee yhtä pitkään ja ahkerasti kuin hän.

Keskustelu miesten ja naisten palkkaeroista ei jää pieneksi irralliseksi heitoksi. Frances ei vain totea asioiden huonoa laitaa vaan esittää myös ratkaisun ehdottamalla Williamille, että he perustavat oman koulun. William puolestaan tukee vaimoaan täydestä sydämestään:

”En asettanut hänen tielleen esteitä, en esittänyt vastaväitteitä. Tiesin, ettei hän ollut niitä, jotka kykenivät elämään uneliaasti ja toimetonna, tai edes suhteellisen toimetonna. Hänellä täytyi olla velvollisuuksia täytettävänä, vieläpä tärkeitä velvollisuuksia, työtä tehtävänä, mielenkiintoista, mukaansatempaavaa, tuottavaa työtä. Vahvat kyvyt liikutivat hänen varttaan ja ne vaativat täyttä ravintoa ja vapaata harjoitusta. Minun käteni ei koskaan nälkiinnyttäisi tai jarruttaisi niitä. Ei, iloitsin tarjotessani niille ravintoa ja raivaatessani niille enemmän tilaa toimia.” (309–310.)

Kohtuullisuudesta kriisiin

Kuten usein varhaisissa naisten kirjoittamissa romaaneissa on laita,

ihanteellinen aviomies on *Professorissakin* vaimonsa täydellinen ymmärtäjä ja tasavertainen kumppani. Avioliittoon kiteytetään unelmia ja tulevaisuuden toiveita, ei reaali maailman tosiasioita. *Professorissa* vapautta ilmaista uudenlaisia elämänarvoja ja uusia mahdollisuuksia antaa myös se, että sen paremmin Francesilla kuin Williamilla ei ole itsestään selvää paikkaa kansallisuuksien tai säätyjen hierarkiassa. Frances on kahden (tai useamman) kulttuurin ja kielen kasvatti: hänen äitinsä on englantilainen ja isä sveitsiläinen, ja hän on asettunut vanhempiansa kuoleman jälkeen Belgiaan. Williamillakaan ei ole perheen tukea, ja uuden elämän alkuun hän pääsee nimenomaan ollessaan poissa kotimaastaan. Kymmenen vuoden ahkeran yrittämisen jälkeen Francesin ja Williamin koulu on yksi Brysselin suosituimmista, ja kolmihenkiseksi kasvanut perhe voi jättää työnsä ja toteuttaa viimeisimmänkin unelmistaan: he lähtevät Englantiin, matkustelevat ympäri saarta ja asettuvat lopulta Williamin vanhalle kotiseudulle, maalle, luonnon rauhaan.

Charlotte Brontën *Professori* on tarina onnistumisista ja onnesta, ja sen maailmaan on ihana uppoutua. Samaan aikaan on silti paradoksaalista, että monista näistä yksilöllisistä ja epäilemättä monin tavoin kohtuullisilta näyttävistä ihanteista on ajan myötä tullut vallitsevia, suuren keskiluokan arvoja, joita ei kuitenkaan ole varaa toteuttaa loppuun asti. Kaikkia ne eivät koske koskaan. Aikoinaan aivan kohtuullisilta näyttäneistä ihanteista on tullut kohtuuttomia, monin tavoin eettisesti ja ekologisesti kestävättömiä.

TAPANI KILPELÄINEN

Tarina ruuan unohtamisesta

Maiju Lehmijoki-Gardner, *Askeettien pidot. Uskonnot ja syömisetiikka*. Kirjapaja, Helsinki 2009. 244 s.

Ruuan ei luulisi olevan otollista maaperää idealismille. Jos keitoksissa mieli onnistua, joutuu noudattamaan kemian ja fysiikan lakeja. Ateriointi ei ole todellisuudelle vieraiden ajatuskokeiden paikka, sillä jos kalorit loppuvat elimistöstä, henki lähtee heti. Ruokailu kaikinensa on omiaan johdattamaan maanpäällisiin huolenaiheisiin ja jättämään tuonpuoleishaihattelut sikseen.

Mutta Maiju Lehmijoki-Gardnerin kirjassa ristiriidat alkavat jo nimestä. Askeetit eivät järjestä pitoja eikä pidoissa nähdä askeetteja. Laihat, raittiit askeetit eivät ole kotonaan rasvasta kiiltävien herkuttelijoiden parissa. Lehmijoki-Gardner esittelee uskonnon historiassa esitettyjä näkemyksiä syömisestä eettisistä merkityksistä, mutta historiallinen informaatio kertoo toiveesta puhdistaa syöminen moraalittomuuksista ja moniselitteisyyksistä. Ihanteet eivät ole Lehmijoki-Gardnerin omia: itse asiassa *Askeettien pidot* kertoo uskontojen pyrkimyksestä henkistää, esineellistää ja denaturoida ruoka. Makuasioihin ei päästä.

Sinnittele nyt – syö myöhemmin

Ensimmäiset kirjassa mainitut ihmiset ovat Mohandas Gandhi ja Simone Weil. Muista ansioistaan huolimatta he tuskin ovat oikeita henkilöitä johdattamaan syömisetiikkaan. He nimittäin eivät toteutaneet etiikkaansa syömällä vaan jättämällä syömättä. Etiikka tuli ensin ja syöminen vasta sitten. Lähtökohta sai aikaan sen, että syömisetiikka voisi olla minkä tahansa etiikka. Ruoka ei määrittele vaan se määritteliään. Ei kysytty, miten ohrapuuro toivoisi itsensä kohdattavan, vaan ohrapuurolle sanellaan ehdot.

Lehmijoki-Gardnerin näkökulman vinouttavuus syntyy siitä, että ihmisen ruokasuhteen toisena osapuolena pidetään toista ihmistä tai jumalaa, ei ruokaa itseään. Ruoka välineellistyy milloin jumalasuhteen, milloin globaalin huolenkannon esineeksi. Mies se, joka osaisi ottaa perunan perunana, pelkistämättä sitä symboliksi tai ravintoaineiden koosteeksi – ruualla kun on valta muuttaa valmistajaansa ja syöjänsä. Mutta uskonnolle ruoka on aina jotakin muuta kuin ruokaa. Sille annetaan kuvaannollinen sisältö.

Ollaan maagisen ajattelun piirissä. Ruuan hengellistämisen pyrkimyksenä on vapautua konkretiasta, jossa kasveja riivitään maasta ja eläimiä tapetaan syötäväksi. Tyypillisesti luvataan paratiisillinen tulevaisuus, jolloin nyt kielletty muuttuu sallituksi. Ehkä konkreettisin esimerkki uskonnosta kansan oopiumina, jossa tämänpuoleiset asiat heijastetaan tuonpuoleiseen, on islam, joka kieltää viinin maan päällä mutta lupaa sitä paratiisissa. Kristinuskossa ”ylensyönti nähtiin ruumiillisin keinoin toteutetuksi henkiseksi heikkoudeksi”, mutta ”tuomion kuvien vastapainona oli pelastusta koskeva toive taivaallisista pidoista ja mystikkojen tulkinnat taivaallisen ruoan antamasta levollisesta uskonnollisesta täyttymyksestä” (157). Nautinnot, jotka elämässä kielletään, lykätään tuonpuoleiseen. Sivumennen sanoen myös nykypäivän ”eettinen syöjä” elää ikään kuin hän saisi jonkin palkinnon myöhemmin.

Tässä on vain yksi ongelma. Tuonpuoleista ei ole. Koska taivasten valtakuntaa ei voi toteuttaa tuonpuoleisessa, se pitäisi toteuttaa tämänpuoleisessa. Henkistynyttä ruokasuhdetta leimaa teologinen harha,

jonka vuoksi ihminen ei ymmärrä itseään: vaikka tuonpuoleinen on kuvitelma, tämänpuoleinen elämä pyritään elämään sen ehdoilla.

Eettisyyttä olla pittää

Monien uskonnollisten ajattelijoiden mukaan keskeinen vedenjakaja sijaitsee kohtuun ja kohtuuttomuuden rajalla. ”Ahmattius oli ruumiillinen teko, jolla oli henkiset seuraukset. Cassianuksen mukaan se johdatti erityisen helposti muihin synteihin, etenkin seksuaaliseen himoon ja ahneuteen. Ruokailua koskevat tottumukset mittasivat ihmisen eettisiä ja hengellisiä valmiuksia.” (168); ”Kohtuuttomuus oli siis puolestaan sekä mietiskelyn este että seurausta sen puutteesta.” (169) Suhde ruokaan osoittautuu itsekontrollin muodoksi. Mutta valvontaa tarvitsevat vain ne, joilla on jotain valvottavaa. Lehmijoki-Gardner muistuttaa, että antiikin filosofeja ja kristillisiä askeetteja yhdisti eliittisyntyisyys. Asketismi ”oli heille tapa hallita joutilaaseen elämään kuuluneita monia houkutusia” (140). Hän unohtaa mainita, ettei useimmilla ihmisillä ollut mitään tarvetta vastustaa houkutusia, koska niitä ei yksinkertaisesti ollut. Kukaan, jolle köyhyys on pakko, ei valitse asketismia vapaaehtoisesti. Asketismi on elitistinen ratkaisu, oman moraalisen ylemmyyden korostamista. Samalla se on vaatimus: muidenkin on oltava ”eettisiä”.

Vaan kun ihmisiltä vaaditaan eettisyyttä, heiltä vaaditaan itse asiassa huonoa omaatuntoa. Eettisyyden ja moraalien vaatiminen vahvistaa sisäistä syyttäjää, mutta niin sotkeudutaan vain syvemmälle

kaikkiin niihin globaalin talouden ja henkilökohtaisen moraalien ongelmiin, joiden ratkaisuksi Lehmijoki-Gardner eettisyyttä tarjoaa. Eettisyydeltä putoaa pohja, jos sen käyttövoimana on huono omatunto. Eettisen syömisen ongelmana on, että vaikka elämä on kurjaa, eettinen syöjä tahtoo tehdä siitä vielä kurjempaa karsimalla nautintomahdollisuuksiaan vapaaehtoisesti. Tavoitteena ei ole elämän nautinnollistaminen vaan elämän eettillistäminen, minkä vuoksi eettinen syöminen on perimmältään elämänvastainen hanke: se haluaa karsia elämästä kaiken sen, mikä ei ole eettistä, mutta tämä ei ole mahdollista koko elämää silpomatta.

Sitä paitsi kapitalismin yllilyöntien hengellinen kritiikki ei koskaan voi olla tehoisaa, sillä se kritisoi yhtä tuonpuoleista toisen tuonpuoleisen avulla. Lehmijoki-Gardner väittää, että ”markkinatalous on hyvä renki mutta armoton isäntä, jos sen annetaan päättää ruumiillisesta todellisuudesta” (229), mutta samalla hän penää vanhempien antamaa mallia ja nuorten itsehillintää. Hän puolustaa vapautta kaupallisuudesta, mutta hänen päämäärinään ovat terveys ja eettisyys, jotka ovat kaikkien muidenkin päämääriä. Hän on sitoutunut järjestelmään, jota hän kuvittelee arvostelevansa, sillä hänen puolustamansa itsekurin ihanne on myös kapitalismin ihanne. Samastumisrakente on sama, keinot vaihtelevat: markkinoilla itsen kurittaminen tapahtuu kulutushyödykkeisiin samastumisen avulla, hengellisyydessä uskonnollisiin ihanteisiin samastumisen avulla.

Tule ja ahdistu

”Itsekuri – spontaanien mielitekojen vapaaehtoinen karsiminen – on etiikan ja tapakulttuurin peruskäsite kaikissa vanhoissa uskonnoissa ja kulttuureissa” (226), sanoo Lehmijoki-Gardner. ”Siinä missä kaupallisen kulttuurin kulmakiviä ovat mukavuus ja viihtyisyys, uskontojen askeettisen tradition perusvaikumuksena on haastavuus ja vaatavuus” (227). Lehmijoki-Gardner kuvittelee, että nykyajan länsimaista ihmistä ei kehoiteta itsekuriin, vaikka mihinkään muuhun häntä ei kehoiteta. Holtiton, huojateleva ja hallitsematon voi vielä yllättää, koska merkkietoinen viihtyisyyden havittelija on samanlainen arvostustensa vanki kuin uskonnollinen kilvoittelija.

Ennen kuin elämä olisi elämisen arvoista, vuodessa pitäisi olla vähintään 183 juhlapäivää, mutta valitettavasti Lehmijoki-Gardner ei ole utopian kannalla. ”Jos juhlasta tulee osa arkea, niin kuin helposti voi käydä, sen vaikutukset voivat olla murheelliset” (234): liikaa vapaa-aikaa, liikaa ruokaa, liikaa alkoholia. Lehmijoki-Gardner liittyy vuosisataiseen kansanhallinnan perinteeseen, jossa turhanaikaisen vapauden katsotaan johtavan kevytmielisyyteen ja käyttäytymisongelmiin. Siksi ihmiset on opetettava hallitsemaan itseään. Asketismi on vain yksi itsen hillitsemisen muoto.

Teologin harha elää ja voi hyvin. Lehmijoki-Gardnerin ajattelun mahdollittomuudet perustuvat kuvitelmaan, että todellisuuden ulkopuolella on jotakin muuta, jonka tähden elämää pitäisi rajoittaa, ahdistaa ja lykätä. Myö ois elämäniloo järjestetty, mut hää ei taho.

KALLE PUOLAKKA

Täyteen ahdettu ja palkitseva johdatus taiteenfilosofiaan

Richard Eldridge, *Johdatus taiteenfilosofiaan* (An Introduction to the Philosophy of Art, 2003).
Suom. Markku Lehtinen. Gaudeamus, Helsinki 2009. 330 s.

Richard Eldridgen *Johdatus taiteenfilosofiaan* on hyvin kunnianhimoinen teos. Eldridge antaa suorastaan hätkähdyttävän monipuolisen ja kattavan kuvan taiteenfilosofian ydinkysymyksistä, ja tuskin yksikään tärkeä niitä käsittelet hahmo Aristoteleesta Kendall Waltoniin ja Hegelistä Roger Scrutoniin jää vaille huomiota. Kirjalle on tyyppillistä myös vahva historiallinen ulottuvuus. Teoksen erityinen ansio on siinä, että se pystyy tuomaan estetiikan historian hahmot aitoon vuoropuheluun nykyteoreetikoiden kanssa sekä osoittamaan historiallisten ajattelijoiden merkityksen nykyestetiikan ongelmille.

Eldridgen käsittelytavan ansioilla on kuitenkin käänttöpuolensa. Monissa tapauksissa hän pystyy ainoastaan raapaisemaan käsittelemiensä teemojen pintaa, minkä vuoksi kirjan antama kuva tietyistä aiheista joko jää vajavaiseksi, tai vaihtoehtoisesti estetiikkaan perehtymättömän lukijan on lähes mahdotonta saada käsitys niistä. Esimerkiksi Nelson Goodmanin monia hienovaraisia erottelua sisältävän symboliteorian

Eldridge käy läpi suoranaishella pikakelauksella. On aika epätodennäköistä, että Goodmanin ajatuksista täysin tietämätön lukija pystyisi ymmärtämään, mitä oikein tarkoittaa, että ”Goodmanin termein visuaalinen esittäminen [...] on syntaktisesti ja semanttisesti tiheää sekä suhteellisen täyteläinen tapa denotoida tai viitata johonkin” (41). Eldridgen selitysyritys, että visuaalinen esittäminen ”on erilaista kuin verbaalinen denotaatio, joka on syntaktisesti ja semanttisesti epäjatkuvaa, koska siinä käytetään erillisiä ja toistettavia kirjaimia ja sanoja” herättää jopa Goodmaniin hieman perehtyneessä lukijassa enemmän uusia kysymyksiä kuin valaisee alkuperäistä näkemystä.

Yksi Eldridgen kirjaa kokonaisuudessaan leimaava piirre on yritys ylittää filosofisten traditoiden rajoja. Eldridge ei tuo tätä tavoitetta suoranaisesti julki, vaan pikemminkin se ilmenee siinä, että hän ei ylipäänsä puhu mitään 1900-luvun estetiikan keskeisistä traditioista eikä jäsentele kirjansa sisältöä niiden pohjalta. Vaikka tällainen lähestymistapa nostaa monessa suhteessa Eldridgen teoksen arvoa, silläkin on käänttöpuolensa: tarkempi kuvaus eri

teoreetikoiden taustoista ja keskinäisistä vaikutussuhteista olisi voinut jäsentää kirjan monipuolista sisältöä paremmin.

Taiteenfilosofian tehtävästä

Taiteenfilosofian keskeisten ongelmien läpikäymisen ohella Eldridgen kirjan kysymyksenasettelu on vahvasti metafilosofinen. Hän ei ensimmäisessä luvussa erottele joukkoa estetiikan ydinkysymyksiä, joita hänen on tarkoitus kirjassaan tarkastella, vaan hän aloittaa pohtimalla laajalti taiteenfilosofian tehtävää. Hänelle taide on olemuksellisesti yhteisöllinen asia. Taideteokset heijastavat ympäröivää yhteiskuntaa ilmentäen yhteisöllisiä merkityksiä ja arvoja. Taiteenfilosofian tulisi Eldridgen mukaan lähtökohtaisesti selvittää, minkälainen rooli taideteoksilla voi lopulta olla yhteisöllisyyden rakentamisessa ja miksi juuri taideteokset ovat monille ensiarvoisen tärkeitä merkityksellisten kokemusten lähteitä. Tästä taustasta kumpuaa Eldridgen syvä epäluulo puhtaasti kuvailevia taiteen määritelmiä (muun muassa Dickie ja Levinson) kohtaan, koska hänen mukaansa ne kyke-

nevät lopulta sanomaan hyvin vähän taiteen yhteisöllisen arvon alkupe-
räästä. Eldridge kytkeekin kirjassaan
taiteenfilosofian ydinkysymysten kä-
sittelemisen osaksi laajempaa elämän
merkityksellisyyttä koskevaa mo-
dernin ongelmaa.

Vaikka Eldridge ei suoraan si-
toudukaan mihinkään teoreettiseen
viitekehukseen, hänen käsitteley-
tapansa on kaukana neutraalista.
Kirjan kokonaisuutetta nimittäin
hallitsee lopulta yllättävänkin vah-
vasti Eldridgen oma näkemys tai-
deteoksen olennaispiirteistä, joka
esiintyy siellä täällä kirjan alussa,
mutta joka tekstin etenemisen myötä
kohoaa lähes mantraksi. Kyseessä
on käsitys taideteoksesta artefaktina,
jossa ”muoto esittelee jonkin aiheen
ajattelun ja tunteen kiintopisteeksi
tavalla, joka yhdistyy materiaalin tut-
kimiseen” (155). Eldridge ei esitele
tätä muotoilua taiteen määritelmänä
vaan pikemminkin joukkona kritee-
reitä, joita ”taideteokseksi” kutsut-
tavien esineiden on ainakin jollakin
tasolla ilmennettävä. Tämän taide-
teosnäkemys vaikutus Eldridgen
käsitteleytapaan näkyy esimerkiksi
siinä, että taide on hänelle esittävää
nimenomaan silloin, kun teoksen
”aiheen tunne- ja asennepohjaista
merkitystä voidaan tutkia vuorovai-
kutuksessa jotain välinettä työstä-
mällä luodun teoksen kanssa” (54).
Ilmaisuteorian tulee puolestaan Eld-
ridgen mukaan selittää, miten taide-
teoksen muoto ja materiaali voivat
tarjota tunnepohjaisen kiintopisteen
ajattelulle ja miten taideteoksen il-
maiseva tunne voi auttaa ihmisiä
selventämään heidän omia tun-
teitaan, kun taas tulkinnan tehtävänä
on selvittää, minkälaisen aiheen
jokin taideteos tarjoaa ajattelun kiin-
topisteeksi ja minkälaisia tunteita
tähän huomiokyvyn suuntaamiseen
on tarkoitus liittyä.

Osin yhteisöllisestä taidenäke-
myksestään johtuen Eldridge pyrkii
pikemminkin ylittämään kuin rat-
kaisemaan taiteenfilosofian keskei-
sistä kysymyksistä esiintyviä kiistoja.
Tämä pyrkimys tulee erityisen hyvin
esille esteettisiä makuarvostelmia
koskevassa luvussa. Eldridge esittelee
kaikki keskeiset teoreetikot Humesta

Bourdieu'hön ja Kantista Arnold
Isenbergiin mutta ei päädy kannat-
tamaan sen enempää subjektivistis-
tista kuin objektivististä näkemystä
makuarvostelmista. Sen sijaan hän
muotoilee pluralistisen näkemyksen,
jossa hän korostaa sitä, että ihmisten
erilaisia taideteoksia koskevat miel-
itymykset yhdistävät heidät erilaisten
ihmisten kanssa. Rakkauteni *Simp-
sonieihin* yhdistää minut varmasti
hyvin erilaisiin ihmisjoukkoihin
kuin rakkauteni Janacekin ooppe-
roihiin, mutta koska molemmilla
kytköksillä voi olla keskeinen asema
yhteisöllisyyden rakentumisessa, ei
ole välttämättä edes mieltä pyrkiä
jonkinlaiseen taidemaun hierarkiaan,
jonka pohjalta eri makuarvostelmien
suhteellinen pätevyys voitaisiin rat-
kaista.

Dewey

John Deweyn asema Eldridgen kir-
jassa on yksi sen mielenkiintoisimpia
piirteitä. Painottaessaan taiteen yh-
teisöllistä luonnetta ja kokemuksel-
listen ja ajatuksellisten tekijöiden
yhteensulautumista esteettisessä ko-
kemuksessa kirja on lähtökohdiltaan
hyvin deweyläinen. Kummallista
on kuitenkin se, että Deweyn aja-
tuksia ei esitellä kirjassa seikkape-
räisesti eikä esimerkiksi lähellekään
yhtä laajasti kuin Goodmanin sym-
boliteoriaa. Deweyn nimi ei liioin
esiinny yhdenkään luvun tai edes
alaluvun otsikossa. Deweyn merkitys
Eldridgen ajattelulle kuitenkin näkyy
siinä, että hän hakee hämmästy-
tävän useasti luvun lopussa loppusi-
lauksen kehittämälleen kannalle pit-
kästä Dewey-sitaatista (54, 74–75,
111–112, 164). Tuntuu siltä, että
Eldridge katsoo Deweyn pyrkineen
barokkisella kielenkäytöllään muo-
toilemaan täsmälleen samanlaisen
kannan, johon hän on itse luvussa
tähdännyt.

Myös Eldridgen kannattama
näkemys tulkinnasta on holistis-
pragmatistinen. Viisaasti hän vas-
tustaa oletusta, että tulkinnan tulisi
tavoittaa jonkinlainen tekijän toi-
minnan taustalla vaikuttava yk-
sityinen mielentila, joka selittäisi
teoksen merkityksen, mutta samalla

hän jatkaa väittämällä aivan oikein,
että tämän tunnustaminen ei millään
tavalla tee tyhjäksi tekijän tarkoitus-
perien eli intentioiden ja muiden
teoksen syntyyn vaikuttaneiden tek-
ijöiden osuutta tulkinnassa. Yk-
sikään tekijä ei voi olla ratkaiseva,
vaan tulkinnan tulee perustua koko-
naisvaltaiseen näkemykseen teoksen
syntyyn vaikuttaneista kontekstuaali-
sista tekijöistä ja tekijän mentaalisista
tiloista sekä arvioon siitä, minkälaisia
oletuksia tekijän intentioista nämä
seikat tukevat.

Otettaessa huomioon, että Eld-
ridgen kirjansa lopussa esittämät nä-
kemykset taiteen mahdollisuudesta
palauttaa yhteisöllisyyden tunne
eriytyvään maailmaan ovat vahvasti
pragmatistishenkisiä, tietyn paino-
tusmuutoksin ja vielä seikkaperäi-
semmän Deweyn ajatusten käsitteilyn
myötä Eldridgen teos voisi kohota
merkittäväksi pragmatistisen este-
tiikan teoriaksi.

Kohdeyleisö

Eldridge käy läpi kirjassaan kes-
keiset taiteenfilosofian kysymykset –
kuvallinen esittäminen, ilmaisu, este-
ettinen arvo, taide ja tunne, fiktio,
tulkinta, ja niin edelleen – sekä kat-
tavan joukon niihin esitettyjä vas-
tauksia. Hänen käsitteleytapansa on
kauttaaltaan oppinutta, ja hän va-
laisee teoreettisia kysymyksiä poik-
keuksellisen rikkaan esimerkki-
joukon avulla. Tästä huolimatta
kirjaa ei voi varauksetta suositella
ensikosketusta taiteenfilosofiaan
etsivälle. Teos on yksinkertaisesti
hyvin vaativa, ja sen monipuolisesta
sisällöstä johtuen teoksen ensiluke-
minen voi synnyttää pikemminkin
hämmästyneen kuin valaistuneen
tunteen. Maailmoja syleilevän lä-
hestymistapansa ansiosta Eldridgen
teos tarjoaa kuitenkin hyvin inspi-
roituneen johdatuksen taiteenfiloso-
fiaan, ja sitä kuvaava syvähenkisyys
on kaukana kuivakkuudesta, joka
ajoittain kuvaa aiemmin suomen-
nettuja estetiikan johdantokirjoja.
Tässä suhteessa Eldridgen *Johdatus
taiteenfilosofiaan* on tärkeä lisä suo-
menkieliseen estetiikan kirjalli-
suuteen.

HEIKKI KUJANSIVU

Ponnekkaasti nykykapitalismista

Finanssikapitalismi – jumala on kuollut. Toim. Otto Bruun & Teppo Eskelinen.
Like, Helsinki 2009. 126 s.

Otto Bruun, Teppo Eskelinen, Ilkka Kauppinen & Hanna Kuusela, *Immateriaalitalous.*
Kapitalismin uusin muoto. Gaudeamus, Helsinki 2009. 230 s.

Osana viime aikojen pamflettiaaltoa vuoden 2009 loppupuolella maamme rantautui finanssikapitalismia käsittelevä ja sen kuolemaa julistava pamfletti. Loppuvuodesta ilmestyi myös toinen, osin samojen tekijöiden kynästä lähtöisin oleva teos immateriaalitaloudesta kapitalismin uusimpana muotona. Äkkiseltään voisi kuvitella, että tekijöiden näkemyksen mukaan immateriaalitalouteen perustuva uusi kapitalismin muoto on korvannut manalleen menneen finanssikapitalismin. Tästä teoksissa ei kuitenkaan ole kyse. Molemmissa kapitalismin muotoja tarkastellaan lähinnä suhteessa viimeaikaisiin tapahtumiin ja/tai kapitalististen länsimaiden taloudellis-poliittiseen nykyilmastoon, ei suhteessa toisiinsa. Lisäksi molemmissa teoksissa pyritään käsiteltyjen ilmiöiden talouspoliittiseen analyysiin.

Finanssikriisin seurauksista

Finanssikapitalismilla tarkoitetaan yleisesti tilannetta, jossa kapitalistisen toiminnan painopiste siirtyy raha- ja rahoitusmarkkinoille. Rahoitus on aina ollut osa kapitalismia, eikä nykyinen finanssikapitalismi ole ensimmäinen alan suhteellisen osuuden kasvun aikakausi. 1970-luvun rahoitusmarkkinoiden vapautumisesta liikkeelle lähteneeseen nykyiseen finanssikapitalismiin liittyy kuitenkin itse rahoitusalan sisäisten muutosten lisäksi ainakin kaksi merkittävää erityispiirrettä. Käytännössä katsoen kaikista länsimaiden kansalaisista on tullut joko suoraan tai välillisesti rahoitusmarkkinoiden toimijoita tai osallisia. Finanssikapi-

talismmin nousuun yhdistyneen uusliberalistisen ideologian hegemonia on johtanut siihen, että myös julkishallinto toimii yhä enemmän nykykapitalistisen yrityksen logiikkaa noudattaen.

Pamfletin toimittajien perusväite on, että finanssikapitalismi on ollut nietscheläinen jumala, jonka parin vuoden takainen finanssikriisi on suistanut jalustaltaan. Tavoitteena on pohtia, mitä finanssikriisi merkitsee ja mitkä ovat sen mahdolliset ja toivottavat taloudellis-poliittiset seuraukset. Itse asiassa pamfletissa käsitelläänkin pikemmin finanssikriisiä kuin finanssikapitalismia. Sekä kriisin vaikutus että se, missä jumala luuraa, voidaan kuitenkin kyseenalaistaa.

Jo nyt lienee selvää, ettei nykyinen finanssikriisi aiheuta merkittäviä muutoksia finanssikapitalismin rakenteisiin. Pikemminkin kriisin hoidossa toistuu sama kaava, jolla Yhdysvaltain johtamassa maailmantaloudessa on yleensä toimittu: rahoitusalan ylilyönteihin reagoidaan jälkikäteisesti säätämällä täsmälakeja, jonka jälkeen kapitalistinen innovointi voi taas vapaasti purjehtia kohti uutta vielä kartoittamatonta karia. Yhdysvaltain ja yhdysvaltalaisen yritysten taloudellisista eduista puolestaan huolehditaan ennaltaehkäisevästi. Samaa toimintatapaa noudatetaan Euroopassa, joskin toisinaan eri keinoin. Finanssikriisillä onkin merkittäviä seurauksia ehkä vain kapitalismin uusliberalistiselle tulkinnalle, ei finanssikapitalismille tai kapitalismille sinänsä. Finanssikapitalismin sijaan juuri viime mainittu – kapitalismi sellaisenaan – on se viimeisten parinkymmenen vuoden aikana jumalaksi kohonnut talous- ja yhteiskuntajär-

jestys, jonka kuoleman mahdollisuudesta olisi keskusteltava. Kirjan kaikille kirjoittajille kuitenkin riittää sääntelyn perään kuuluttaminen.

Toimittajien tavoin pamfletin muut kirjoittajat ovat kansalaisaktivisteja, toimittajia ja tutkijoita. Suomalaisen kirjoittajien lisäksi mukaan mahtuu myös yksi brittiläisen toimittajan kirjoittama Britannian kiinteistömarkkinoita käsittelevä kirjoitus (jossa mainittu terassi ei kyllä ole suomalainen terassi, vaan yksinkertaisimmin ilmaistuna talo). Suomalaisen kirjoittajien artikkeleissa kritisoidaan Suomen poliittisen johdon suhtautumista finanssikriisiin (Markus Jäntti), käsitellään veroparatiisien roolia nykyisessä maailmantaloudessa (Matti Ylönen), esitetään tulkinta Keynesin kapitalismikäsitteestä ja sen mahdollistamista keinoista säädellä rahoitusala (Lauri Holappa) sekä tarkastellaan rahoituksen luonnetta ja toimintatapoja (Ville-Pekka Sorsa). Näiden artikkelien lisäksi teokseen sisältyy kaksi ”vihreästä” näkökulmasta finanssikriisin mahdollisia seurauksia lähestyvää kirjoitusta. Leo Stranius käsittelee asiaa yleisesti ympäristön, Tuuli Hirvilampi ja Elina Turunen hyvinvointivaltion ja sosiaaliturvan kannalta.

Kaikkiin artikkeleihin sisältyy sekä ansiokasta kritiikkiä että arvokkaita ja varteenotettavia ehdotuksia nykyongelmien korjaamiseksi. Tässä ei ole mahdollisuutta arvioida kritiikkiä tai ehdotuksia tarkemmin, joten poimin vain yhden kahdessa viime mainitussa artikkelissa tehdyn ehdotuksen. Sekä Stranius että Hirvilampi ja Turunen nostavat yhtenä kriisin mahdollisena seurauksena ja joidenkin nykytilanteen ongelmien ratkaisuna perustulon ympä-

siihen ajatuksen maksimielintasosta. Perustulo on nykyjärjestelmässä vasemmistolaisittain ongelmallinen ajatus silloin, kun siinä ei ole kyse vain nykyisen sosiaaliturvajärjestelmän virtaviivaistamisesta. Toisaalta maksimielintason ajatus ei enää sovi nykyjärjestelmään, joten sen myötä puhutaan ratkaisevasti toisella tavalla järjestetystä yhteiskunnasta. Esimerkiksi ehdotettu yksityisen kulutuksen karsiminen pääomatulojen verotuksen progressiolla ei enää olisi tarpeellista tilanteessa, jossa on (merkityksenkäs) maksimielintaso. Jää kuitenkin avoimeksi, kummasta tilanteesta lopulta puhutaan.

Immateriaalitaloudesta toimintaohjeisiin

Vasemmistofoorumin tuottamassa immateriaalitaloutta käsittelevässä tutkimuksessa perustuloa ei juuri mainita. Oletus sen tapaisesta käytännöstä tuntuu kuitenkin kummittelevan esimerkiksi teoksen yleisen tekijänoikeuksien kritiikin taustalla. Teos on oikeastaan tutkimuksen ja pamfletin yhdistelmä, vaikka tekijät kutsuvatkin kirjaansa tutkimukseksi. Joka tapauksessa se pyrkii astetta tarkempaan analyysiin kuin finanssikriisiä käsittelevä pamfletti. Teos lähtee liikkeelle innovaatiopuheen analyysistä ja päättyy immateriaalitalouden ilmiöiden ja siihen liitettyjen väitteiden analyysin kautta antamaan ohjeita siitä, mitä nyt pitäisi tehdä.

Kirjan paras anti sisältyy sen ensimmäiseen ja kolmanteen lukuun. Niissä myös pitäydytään selkeimmin tutkimuspuheessa. Luvut kuitenkin käsittelevät ilmiöitä – innovaatiopuhe ja poikkikansallisen kapitalistiluokan muodostuminen – jotka liittyvät immateriaalitalouden nousuun, mutta eivät mitenkään väistämättä seuraa juuri siitä tai toimi sen edellytyksenä. Kolmanesta luvusta löytyy myös täsmällisin kuvaus siitä, mistä immateriaalitalouden nousussa on kyse.

Immateriaalisen omaisuuden merkityksen kasvu seuraa *yhdestä* yritysten kannattavuuden parantamiseksi omaksutusta strategiasta,

joka koostuu aineettoman omaisuuden omistusoikeuksien *tiukentuneesta* sääntelystä ja tiedon sekä informaation *systemaattisemmasta* aitaamisesta yksityisomaisuudeksi. Immateriaalitaloudessa on siis kyse kapitalismin varsinaisesta laajenemisesta ja talouden piiriin vielä kuulumattoman haltuunotosta vain osin ja tietyissä instituutioissa kuten yliopistoissa. Instituutioita kohdanneiden muutosten keskeisin selittävä tekijä lienee kuitenkin uusliberalistisen ideologian tunkeutuminen julkishallintoon, ei talouden immateriaalisoituminen sinänsä. Yritysten taloudellisen toiminnan piiriin kuuluvaa taas pyritään rajaamaan tarkemmin niiden omaisuudeksi, ja sen taloudellista hyödyntämistä kontrolloidaan tarkemmin. Tämä toiminta on kapitalistisessa järjestelmässä toimivan yrityksen kannalta täysin ymmärrettävää. Se on myös vain yksi yritysten kannattavuuden ylläpitämiseksi omaksutusta strategia, joskin juuri se, josta suurelta osin seuraa immateriaalisen omaisuuden arvonnousu.

Teoksessa immateriaalitalouden yksityiskohdat ja sen eri puoliin liittyvät vaikutukset tuntuvat välillä menevän sekaisin. Ehkä tästä johtuu myös se, ettei teoksesta oikein löydy (kahden lukukerran jäljiltä) selkeää vastausta siihen, pitävätkö tekijät immateriaalitaloutta kapitalismin uutena muotona, ja jos pitävät, niin miltä osin ja millä perusteilla. Teos herättää myös muita kysymyksiä, joista otan esiin kaksi.

Ensimmäinen kysymys koskee teoksen käsitteitä ja niiden määrittelyä. Esimerkiksi immateriaalitalouden kaltainen peruskäsite kyllä määritellään, joskin tukeutumalla ”ajatushautomon” asiantuntijaan (15), ja sen sisällöstä esitetään kuvauksia ja listoja. Näissä kuvauksissa se jätetään kuitenkin niin epä-määräiseksi ja joustavaksi, että se voidaan kytkeä lähes mihin tahansa puheeseen tai ilmiöön. Ongelmia aiheutuu myös, kun (määrittelemätön) ”immateriaalinen” käännetään ”aineettomaksi” ja ryhdytään määrittelemään tätä aineettomuutta jonain aineellisesta ratkaisevasti poikkeavana. Immateriaalinen ei

kuitenkaan ole aineetonta sanan perusmerkityksessä vaan jotain, joka on aineessa, mutta ei tuota ainetta (immateriaa). Tämän seikan huomiotta jättäminen johtaa esimerkiksi siihen, että aineettoman tavaran omistaminen voidaan samassa alaluvussa esittää sekä ”kiistatta luonteeltaan hyvin” erilaisena kuin materiaallisen tavaran omistaminen (71) että jonain joka ”ei poikkea aineellisen tavaran omistamisesta” (75). Antinomia voidaan ymmärtää kahden erilaisen näkökulman tuottamana ristiriitana, mutta ongelmana pysyy edelleen se, missä tätä aineetonta (tavaraa) on muodossa, joka tekisi siitä ja sen omistamisesta luonteeltaan ”hyvin erilaista” suhteessa materiaalliseen tavaraan. Tai jos jonkun katsannossa jossain valmiina välkkyviä materialisoitumistaan odottavia ideoita onkin, asian merkitystä kapitalismille ja sen kritiikille sopii kysyä.

Toinen teoksen herättämä kysymys liittyy tekijöiden tapaan lähestyä käsittelemään asioita. Tuntuu siltä, kuin kirjoittajat määrittelisivät käsitteitä ja kirjoittaisivat reaktiivisesti suhteessa joihinkin aikamme ilmiöihin. Tällaisia näyttäisivät olevan esimerkiksi Microsoftin markkina-asema sekä nettilataaminen. Microsoft-ilmiö näyttää teoksessa vaikuttavan vääristävästi immateriaalitalouden monopolisoitumisherkyydestä esitettyjen väitteiden ja monopolia koskevien analyysien taustalla.

Nettilataamista teoksessa sen sijaan puolustetaan esittämällä käytäntö kapitalistisen omistajajärjestelmän ”jäytämisenä” (192). Ilman nettilataamista teoksessa ei olisi tarvetta yleiselle tekijänoikeuksien kritiikille. Nettilataamisen voi nähdä aiheuttavan suoraan myös esimerkiksi pyrkimykset määrittellä aineeton omaisuus jonkinlaisena kaikille yhteisen ideoiden tai asioiden sfääriin haltuunottona ja kauppatavaraksi muuttamisena. Niinpä tekijät postuloivat juuri ennen aineettoman omaisuuden määrittelyä ajatuksen ”immateriaalisesta yhteisvauraudesta” (70). Mainitunlaista haltuunottoa varmasti tapahtuu, mutta erittelemättömänä ilmiönä tätä yhteis-

vaurautta tuskin on olemassa. Yhteisvaurautta eivät nykyään ole ainakaan nettilatut teokset. Tässä yhteydessä olisikin toivonut tarkempaa historiallista analyysia kulttuurista ja sen tuottamisesta.

Nettilataaminen ja sen ympärille järjestäytyneet puolueet tuntuvat vasemmistolaisen kapitalismikritiikin näkökulmasta myös epätoiminnaisilta liittolaisilta. Tähän on ainakin kaksi syytä. Nettilataamisella tuskin on suurta vaikutusta poikkikansallisten kulttuurialan suuryritysten menestykseen. Voittojen supistuessa ne etsivät tuottavia toimintatapoja muualta ja sysäävät muiden suuryritysten tapaan menetyksensä tuotantoketjun alempien tasojen hoidettavaksi. Näin nettilataaminen johtaa osaltaan viime kädessä kulttuurityöntekijöiden aseman kurjistumiseen. Nettilataamiseen liittyy myös itsekäs hyödyn tavoittelu: ”minä saan nyt ilmaiseksi,

mutta ehkä joku joskus maksaakin”. Tästä näkökulmasta nettilataamista voi pitää perikapitalistisena kulujen karsimisena, jossa hyödynetään uuden teknologian suoma mahdollisuutta hankkia ilmaiseksi muuten maksullinen tavara. Nettilataamiseen sisältyvä kapitalistinen ajattelu nousee selkeästi esiin myös teoksessa myönteisessä hengessä lainatussa Piraattipuolueen kannassa tekijänoikeuksiin. Kannanotot saavat toisinaan tekijöiden omankin näkemyksen näyttämään varsin kummalta. Tekijät esimerkiksi kirjoittavat tekijänoikeuksien alaisten teosten hahmojen muuttamisesta tavamerkeiksi, jolloin oikeudet niihin eivät raukea ja niiden omistaja voi jatkaa hahmon taloudellista hyödyntämistä – ”tuottaa voittoa” – yksinoikeudella (167). Huoli tekijänoikeuksien keinotekoisesta pidentämisestä on ymmärrettävä, mutta kysymykseksi jää, miksi esimerkiksi (samassa yh-

teydessä mainittu) Mikki Hiiri ei saisi tuottaa voittoa *vain* oikeuksien omistajalle. Keille kaikille sen pitäisi tuottaa *voittoa*? Ollaanko tässä enää vasemmistolaisen kritiikin piirissä, vai onko tavoitteena pikemminkin jonkinlainen sääntelemätön kapitalismi?

Näistä kysymyksistä huolimatta teosta voi suositella kaikille nykyiseen taloudellis-poliittiseen järjestelmään tympääntyneille. Teos käsittelee tärkeitä asioita ja sisältää ongelmiansa ohella paljon varteenotettavia huomioita ja ehdotuksia. Tekijöiden olisi kuitenkin toivonut määrittelevän käsitteensä ja tekävän kokonaisanalyysinsä huolellisemmin. He olisivat myös voineet pitäytyä vain yhteiskunnallisesti merkittävässä immateriaalitalouteen liittyvissä ongelmissa ja analysoida ne tarkasti.

MIKKO LAHTINEN

Jaakko Juteini, hyvänsuonnon filosofi

Jaakko Juteini, *Kootut teokset I-II*. Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura, Helsinki 2009. 471 & 431 s.

”Opin teillä oppineita
Suomessa on suuria,
Wäinämöisen kandleita
täällä tehdään uusia;
walistus on wiritetty,
järki hywä herätetty.”

Frans Emil Sillanpää toteaa eräässä mainiossa matkakertomuksessaan Hattulan kohdalla, että Jaakko Juteini ”kuuluu niihin merkki-miehiin, jotka tosin jäävät historiaan ja saavat siellä vastalauseettomat sivumääränsä, mutta joista kansalliskiihkoinen fuksi – niin nimitetään nykyään ensi vuoden ylioppilasta – on ehkä tiennyt nimen pari viikkoa ennen kuin on saanut lakkinsa”¹. Sihenkään harva on kiinnittänyt huo-

miota, että edelleenkin Suomen kouluissa laulettava ”Arvon mekin ansaitsemme” (alkuperäiseltä nimeltään *Laulu Suomessa*) on Juteinin käsialaa. Laulu elää, tekijä on unohtunut.

Juteini (1781–1855) onkin jäänyt historiaan – myös siinä mielessä, ettei hän ole juurikaan ollut esillä viime vuosikymmenten keskusteluissa tai tutkimuksessa lukuun ottamatta lyhyehköjä esittelyjä kirjallisuuden historian yleisesityksissä tai biografoissa, kuten viimeksi *Suomen kansallisbiografiassa*². Juteinin omia teoksia on ollut vaikea saada käsiinsä. Silloin harvoin kun niitä on ollut kaupan kirjahuutokaupoissa, hinta on kohonnut nopeasti ylisadan tai kahdensadan euron. Kir-

jastoissakaan Juteinin teoksia ei ole juuri muualla kuin Kansalliskirjastossa, yliopistokirjastoissa ja suurissa maakuntakirjastoissa. Kotilainaksi hauraita teoksia ei ole saanut, joten tutkimustyötä on täytynyt tehdä kirjaston lukusalissa.

Edellisistä syistäkin on ymmärrettävää, ettei Juteinista ole juurikaan julkaistu opinnäytteitä ja muita tutkimuksia. Poikkeuksen muodostaa Jouko Teperin ansiokas *Arvon mekin ansaitsemme. Jaakko Juteinin aate-maailman eräät päälinjat* (Suomen Historiallinen Seura, 1972) ja Ahti Laineen toimittama valikoima ”*Voi sun juttujas, Juteini*” (Littera, 1983). Edellisiä vanhemmassa tutkimuskirjallisuudessa ainoa laajempi

työ on Kuuno A. Talviojan ailahteleva mutta informatiivinen *Jaakko Juteini ja hänen kirjallinen toimintansa* (omakustanne, 1915)³.

Tilanne alkoi korjaantua sen jälkeen kun Veli-Pekka Bäckman julkaisi Juteinin kirjoituksia sisältävän kokoelman *Juteini-kirja* (Marras Workshop, 2008), ja varsinkin kun Pia Mänttari ja Tuomo Aho rahoittivat Juteinin teosten digitoinnin kansalliskirjaston *Pelasta kirja*-ohjelmassa. Juteinin tuotanto on ollut parin vuoden ajan luettavissa ja tulostettavissa kansalliskirjaston verkkosivuilla⁴. Myös jo 1980-luvulla perustettu Juteini-seura on aktivoitumassa puheenjohtajansa Eero Ojaisen johdolla.

Viimeisetkin esteet Juteinin harastamiselle ja tutkimiselle poistuivat syksyllä 2009, kun Viipurin Suomalainen Kirjallisuusseura julkaisi kahtena vankkana sidoksena Juteinin *Kootut teokset*. Siihen sisältyy myös hänen ruotsinkielisten kirjoitustensa suomennokset (suom. Rauno Ekholm), kuten Suomessa ainoana kirjana roviolla tuhottu pieni tutkielma *Anteckningar af Tankar uti Warianta Ämnen* (1827). Samainen seura julkaisi tämän huippuharvinaisen teoksen näköispainoksen vuonna 2008. Lähes 900-sivuisen *Koottujen teosten* perinpohjaisesta toimitustyöstä vastaa Klaus Krohn apulaisineen, Juteinin teosten esittelystä Liisi Huhtala. Kiitoksen ansaitsee myös teoksen loppuun liitetty Juteinin käyttämiä sanoja selvittävä sanasto sekä hänen teostensa täydellinen bibliografia. Jälkimmäisen arvoa nostaa se, että monesta hänen kirjoituksestaan on olemassa ainakin kaksi julkaistua versiota.

Porthanin perillinen

Juteini kirjoitti suurimman osan teoksistaan Viipurissa, jossa hän toimi maistraatin sihteerinä vuodesta 1813 alkaen. Syntyjään hän oli Jaakko Heikinpoika Juutilan talosta Hattulan pitäjän Rahkoilan kylästä. Lahjakas poika pääsi Hämeenlinnan triviaalikouluun, jossa hän sai ajan tavan mukaisesti ruotsalaisen nimen, Jacob Judén, mutta suomenkielisissä

teoksissaan hän kirjoitti nimekseen Jaakko Juteini. Hänen intellektuaalisen kehityksensä kannalta merkittävin vaihe ajoittuu Turun Akatemiaan, jossa hän vuosina 1801–1810 opiskeli minkä vähillä varoillaan pystyi ja omaksui ajan valistusfilosofisia näkemyksiä myös itse Henrik Gabriel Porthanilta (1739–1804). Tämä oli Juteinille isähahmo, jonka kuolema herkisti muistorunoon *Åbo Tidningissä* (1804). Se päättyy näin: ”Edesmennyt Mestariimme! / oikia opin Isämme! / ole nyt siis onnessasi / Taiwan ilossa ijäti!” (KTI, 20).

Porthanin muistorunokin osoittaa, että Juteini oli sujuva suomen kielen käyttäjä. Ennen Viipurin virkaan pääsyä hän oli hakenut vuonna 1810 hallituskonseljin kielenkääntäjän virkaa, mutta ei sitä saanut. Sillanpää osunee oikeaan, kun väittää tämän johtuneen siitä, että ”pani, poloinen, ansionäyteekseen hakupapereihinsa tuon ’Arvon mekin’, jolla nyt mennään sormusleikkiä ompeluseuroissa. Yksi värsy siitä katsottiin vaaralliseksi – ja ruvettiin miettimään millä perusteella mies sivuutettaisiin.” (Sillanpää, emt., 297).

Keisarin vallan aika merkitsi myös Juteinille elämän käännekohtaa. Hän oivalsi, että mahtavan Venäjän suojeluksessa Suomi voisi kehittyä paljon suotuisammin kuin Ruotsin valtakunnan levottomana rajamaana. Tästä uskosta kertovat runot *Suomalaisten Laulu Suurelle-Ruhtinaallensa* (*Åbo Allmänna Tidning*, 1813) ja *Muisto-Patsas Suomessa Aleksanderille I Keisarille ja Suurelle Ruhtinaalle* (1815):

”Osottain armonsa / wahwisti waldansa / Wartiamme; lepo on lewinnyt, walistus wirinnyt, elatus enännyt, majoissamme” (KTI, 40).

Viipuri ei ollut mitätön paikka vaan vauras ja elinvoimainen kaupunki, jossa säätyläistö puhui ruotsia ja saksaa, rahvas suomea ja venäläiset omaa kieltään. Siellä toimi myös kirjapaino, mikä suuresti helpotti Juteinin julkaisutoimintaa. Vuonna 1826 hän avioitui emännöitsijä Catharina Blankin kanssa. Liitosta syntyi vain vuoden ikäisenä kuollut tyttö ja pian myös poika, Joel Jacob, joka

isänsä kuoltua toimitti tämän teoksista yhdeksänvihkoisen kokoelman *Jak. Juteinin kirjoja I–IX* (1856–1858). Suomalaismielisissä piireissä Juteinia arvostettiin suomenkielisen (maallisen) kirjallisuuden uranuurtajana. Snellman kiitteli tervejärkisenä pitämiään Juteinin teoksia *Litteraturbladissa*, ja filosofinen tiedekunta promovoi tämän kunnia-tohtoriksi yliopiston riemuvuonna 1840. Tämän merkittävän kunnianosoituksen taustat ovat edelleen tarpeeksi selvittämättä.

Suomenkieliset kirjoituksensa Juteini suuntasi talonpoikaiselle kansalle, joka lahjoitusmaillaan hallitsevan aateliston sortamassa Vanhassa Suomessa oli ollut lähes maaorjan asemassa. Ruotsinkieliset tutkielmat, joihin sisältyi myös esitys suomen kieliopiksi, oli tarkoitettu säätyläistön luettavaksi. Suomenkielisissä kirjoituksissaan, lyhyissä kirjasissa, Juteini pyrki monin tavoin valistamaan rahvasta ja vapauttamaan sitä taikauskosta ja ennakkoluuloista. Myös eläimiä kaltoin kohtelevat lurjukset saivat kuulla kunniansa. Hän myös julkaisi, ollessaan vielä poikamies, napakan opaskirjan vanhemmille (*Puhe Lapsen kaswatuksesta*, 1817) sekä kirjoitti lapsia varten aapistyypin *Lasten kirjan* (1816).

”Suomen Laulu” ja monet muut runot näyttävät, että arkisissa toimissaan ahkeroiva talonpoikainen kansa on Juteinin ”proosallisen” mutta valoisan suomalaisuuden perustekijä, ei ”draamallinen” sota ja väkivalta. Niitä hän osoittaa inhoavansa. Elämänmyönteinen huumori on lähellä hänen sydäntään. Juteinin ironiset mutta hyvänsuovat ”pilu-puheet” ja ”huwitus-sanomat” olivat suosittuja rahvaan keskuudessa, kuten vaikkapa tällainen: ”Mies kerskasi muinen ja sanoi: minä tiedän konstin, kuinga wiisaita lapsia tehdään. Se on hyvä, sanoi toinen, mutta kuitengin paha, että ei sitä jo isäs tiennyt” (KTI, 330).

Pilkkalaulu

Juteini arvosteli suorasukaisesti ahneita ja omahyväisiä säätyläisiä, kuten tekopyhiä pappeja ja lahjuk-

sille persoja tuomareita. Arvostelua sai myös osakseen suomen kieltä ja sitä käyttävää kansaa halveksiva säätyläistö. Juteini sai pian kohdata kärkkäiden sanojensa ikävät seuraukset. Vironlahden kappalainen Fredrik Johan Ahlqvist laati runomuotoisen häväistyskirjoituksen ”Sihterille Jak. Juteinille vastauxexi hänen kelvottomain ja usein juuri hävittömän Runoinsa päälle” (1818), joka levisi useana käsikirjoituskopiona. Pilkkä masensi Juteinin ja hän päätti lopettaa kirjoittelut. Tämän hän ilmoittaa runomuotoisessa kirjasessaan *Lähtö-laulu elli hyvästi-jättö Väinämöiselle* (1819) mutta samalla huomauttaa Ahlqvistin suuntaan: ”Kaukaa haukkuu huono koira, salaa pelkuri pureepi; näin on nytkin pahendaja salaisesti, saataisesti, panetellut paatuneena sekä pila-puheitani epä-luulon esteheksi, että töitä tarkembia huvitukseksi hyvälle.” (KTI, 357) Ahlqvist älähti Juteinin heittämää runokallikaa laatimalla erityisen häijyn ilolaulun Juteinin hyvästijätön johdosta.

Juteini ei malttanut pitkään pitää kirjoitusneuvojaan piironginlaatikossa. Varsinkin talonpoikien osoittama tuki rohkaisi jatkamaan. Vuonna 1820 ilmestyi *Huilun Humina, elli Takaisin Tulo Väinämöisen Hyvästi Jätöstä*, jossa hän esittää itsekriittisesti ”Minä soitin sokeana wahingoita wälttämätä”, mutta myös jatkaa kritiikkiään ja toivoo suomen kielen kerran yhdistävän koko kansan:

”Wieraan kielen kylmä walo hallainen on omaisille, oman kielen lämmin loiste waikuttaapi walistusta, kansan hywää kartuttaapi, niin kuin lämmin laihollekin terän ruokaisen tekepi. Kieli, kansan rauta-wanne, omaisuus on onnellisin; kieli yksi yhdistääpi kansa-kunnat keskenänsä, yhteys on wahwa wyöksi Walda-kunnalle wapaalle, jossa säädyt sekaisetkin sowinnossa, suosiossa walistukseen waeldawat

toinen toisensa nojalla, odottawat onneansa yhden päivän paistehesta, niin kuin wärit, walon kuwat taiwaan kaaren kappeleissa, kirkkauden, kauneuden, saawat auringon säteistä.”

(KTI, 392)

Paluunsa jälkeen Juteini intoutui uuteen iskuun ja julkaisi myös mainitun elämänfilosofisen tutkielman *Anteckningar*. Siinä hän erehtyi puolustamaan vapaa-ajattelua ja epäilemään iankaikkista elämää. Kirjoittaja ja kirjanpainaja Cedervaller tuomittiin sakkoihin ja teos tuhottavaksi roviolla. Tämä katkaisi Juteinin selkärangan. Hän ei enää julkaissut kriittisiä kirjoituksia vaan keskittyi viimeisinä vuosikymmeninään toimittamaan ja julkaisemaan uudelleen vanhoja runojaan ja sananlaskukokoelmiaan.

Hyvän suondo

Juteini oli ennen muuta porthanilaisessa hengessä kasvanut valistuskirjailija, ei teoreetikko saati filosofi sanan akateemisessa merkityksessä. *Anteckningar* ja myös vuonna 1817 ilmestynyt suomenkielinen *Tutkinnon Aineita* osoittavat, että hän oli kuitenkin perillä aikansa filosofisista kysymyksistä. Jälkimmäisessä teoksessa hän piirtää eräänlaisen moraalityönsä, jonka ydinkäsite on ”hyvän suondo”, joka on ihmisen toinen ”ehdollinen ominaisuus”. Toinen on ”oman voiton pyyndö”:

”Kaikki muut sekä hywät että pahat omaisuudet saawat näistä, oikein taikka wäärin käyttämisen kautta, alkunsa. Edellinen on hyödyllinen lähimmäiselle, jälkeinen itselle. Näiden yhteinen sikiä on oikeuden tundo, joka yhdistettynä ymmärryksen kanssa järjeksi kutsutaan.”

Oman voiton pyyntökään ei ole vain negatiivinen asia, sillä ”kohtuullisesta oman voiton pyynnöstä ilmestyy ahkeruus ja toimeliaisuus”, mutta paljosta ”kuohuu wääryys”. Toisaalta ”aiwan paljosta hywän suomuudesta

turmelewainen rakkaus, esimerkiksi: monen vanhemman lastansa kohtaan” (KTI, 225).

Tavan takaa Juteinin teoksissa esiintyvä ”hyvän-suondo” (tai ”hyvän-suovuus”) viittaa myös 1700-luvun valistusfilosofiaan, jossa inhimillistä myötä- ja yhteistuntoa määrittelevillä käsitteillä oli keskeinen asema, kuten esimerkiksi Hume ja Smithin *sympathy*, Spinozan *empatia*, Mirabeaun *bienveillance*, Rousseauin *pitié* ja Hutchesonin *benevolence* osoittavat.

Koottujen teosten ilmestymisen jälkeen soi alkavan ilmestyä uutta Juteini-tutkimusta. Hänen elämänsä vaiheissaankin on vielä selvittämistä, mutta myös hänen teostensa moraalifilosofiset ulottuvuudet ovat vielä avaamatta. Juteinin ”filosofia” ei avaudu pelkästään hänen teoksissaan vaan myös hänen valistushenkisissä toimissaan ja pyrkimyksissään. On syytä huomata, että esimerkiksi edellä mainittu *Tutkinnon Aine* on kirjoitettu suomeksi eli tarkoitettu filosofiseksi esitykseksi tavalliselle kansalle. Teos on siis eräänlaista populaarifilosofiaa.

Aikansa Viipurissa Juteini oli yksinäinen suomenkielinen kirjailija sorretun rahvaan ja sitä ylenkatsovan vallasväen välissä. Hän itse kuului kumpaankin, olihan hän talonpoikaista sukua mutta noussut virkasaatyyne. Tämä kaksoispositio tarjosi hänelle poikkeuksellisen aseman arvioida sekä rahvaan että säätyläistön toimia ja mielialoja – mutta myös asetti hänet hankalaan asemaan puun ja kuoren välissä.

Viitteet

- 1 Sillanpää, *Koottu teokset*, osa 6, 297. Toim. Panu Rajala. Otava, Helsinki 1990.
- 2 Kaarina Salan artikkeli, osa 4. SKS, Helsinki 2004.
- 3 Teos on julkaistu myös elektronisena tekstinä Project Gutenberg -sivustolla, Internet: <http://www.gutenberg.org/etext/13565>.
- 4 Internet: <http://www.rahasto.kansalliskirjasto.fi/aarteet/>

KIRJOITTAJALLE

Tarjoa artikkeli-, essee-, puheenvuoro-, suomennos-, arvostelu- tai muita käsikirjoituksia lehdessä julkaistavaksi. **Artikkelin ihanepituus** on 30 000 merkkiä välilyönteineen (yli 40 000 on yleensä liian pitkä), kolumnin 7 500. Kirja-arvioiden pituus on 4 500 – 9 000 merkkiä välilyönteineen. Lehden teemakokonaisuudet koostetaan kutsuartikkeleista. Lehdelle tarjotuissa tieteellisissä artikkeleissa noudatetaan *referee*-menettelyä: ainakin yksi toimituksen ulkopuolinen asiantuntija arvioi käsikirjoituksen.

Lähetä käsikirjoitus toimitukselle sähköpostin rtf-liitetiedostona. Liitä saateviestiin nimi, osoite, sähköpostiosoite ja puhelinnumero sekä kirjoittajatiedot (nimi, arvo ja/tai toimi, paikka) kirjoittajaluetteloa varten.

Älä käytä mitään tekstinkäsittelyohjelmien muotoilutoimintoja (ei tyylimäärittelyä, sarkaimia, sivunumerointia eikä tavutusta). Käytä vain *kursiivia* tekstin korostamiseen ja vieraskielisiin termeihin, ei lihavoidintia tai alleviivausta. Merkitse leipätekstiin kursiivilla myös teosten nimet, mutta artikkelien nimet lainausmerkeissä. Käytä kaksinkertaisia lainausmerkkejä sitaateissa, korostaessasi tiettyä termiä ja ironisessa tms. merkityksessä. Käytä yksinkertaisia lainausmerkkejä käsitteiden korostamisen sekä lainauksen sisällä. (Kaikenlaisia asioita kutsutaan ”työksi”. Professori toteaa: ”Työtä se on ’viherpiipertäjien’ filosofiakin.” Viime aikoina ’työn’ määrittely on noussut ”syvällisen” keskustelun aiheeksi.) Toisin kuin edellä, lainausmerkin (kuten kursiiivin) ylikäyttöä kannattaa kuitenkin välttää. Käytä vain samaan suuntaan kaartuvia lainausmerkkejä.

Laadi artikkelin alkuun 2–6 virkkeen pituinen ingressi, joka johdattaa lukijan kirjoituksen teemoihin. Vältä kuitenkin tyyliä ”Tässä artikkelissa käsittelen... Lopuksi totean...”. **Jaa teksti väliotsikoilla.** Älä kuitenkaan laita väliotsikkoa suoraan ingressin jälkeen. Huomaa, että lehtitekstissä hyvin pitkät kappaleet ja luvut ovat kankeita. Vältä myös liian pitkiä väliotsikoita. Jutun päätösikossa voi olla alaotsikko. **Jos haluat merkitä sitaatin,** luettelon tms. erillisenä sisennettynä kappaleena, merkitse sen alkuun [SISENNYS] ja loppuun [SISENNYS LOPPUU].

Käytä viitteisiin tekstinkäsittelyohjelman viitetointoa. Käytä vain viitenumeroituja loppuviitteitä, ei ala- eikä teksti- tai sisäviitteitä. Ilmoita loppuviitteessä kirjoittajan nimi, vuosiluku ja sivunumerot (Drakulić 2007, 14–15). Toistuvaan viitteeseen viitataan merkinällä ”sama” + tarvittaessa sivunumerot. Huom: kirja-arviossa voit kuitenkin viitata arvosteltuun teokseen tekstin sisäisellä sulkuviitteellä, mutta muihin teoksiin normaalisti loppuviitteellä.

Merkitse kirjallisuusluetteloon kirjoittajan suku-

ja etunimi, teoksen nimi, kustantaja, kustantajan kotipaikka ja ilmestymisvuosi. Teos kursiivilla, artikkelin nimi ilman kursiiivia. Aikakauslehtiartikkelista ilmoita julkaisun nimi, lehden numero ja sivunumerot. Koelma-artikkeleista artikkelin nimi ensin, sitten teos kursiivilla ja sen julkaisutiedot normaaliin tapaan. Mainitse suomennoksista myös alkuteoksen nimi, ilmestymisvuosi ja kääntäjä. Myös uudelleen julkaistuista klassikkoteksteistä on hyvä mainita alkuperäinen julkaisu vuosi. **Viitteissä ja lähdeluettelossa on, toisin kuin leipätekstissä, hyvä käyttää lyhenteitä (mm., esim., ks., vrt.).**

Dewey, John, *Democracy and Education. An Introduction to the Philosophy of Education* (alkuteos 1916). Free Press, New York 1997.

Hacking, Ian, *Mitä sosiaalinen konstruktivismi on?* (The Social Construction of What? 1999). Suom. Inkeri Koskinen. Vastapaino, Tampere 2009.

Nagel, Thomas, What is it Like to be a Bat? *Philosophical Review*. Vol. 83, No. 4, 1974, 435–450.

Petman, Jarna, Pahuuden patologisesta dialektiikasta. Teoksessa *Immanuel Kant. Radikaali paha. Paha eurooppalaisessa perinteessä*. Toim. Ari Hirvonen & Toomas Kotka. Loki, Helsinki 2004, 271–288.

Simmel, Georg, Eräistä filosofian nykyongelmista (Über einige gegenwärtige Probleme der Philosophie, 1912). Suom. Olli Pyyhtinen. *niin & näin* 4/06, 42–45.

Viittaukset kokonaisuun toimitettuihin teoksiin (mutta mieluiten yksilöidysti artikkeleihin):

Visions of Value and Truth. Understanding Philosophy and Literature. Toim. Floora Ruokonen & Laura Werner. Acta Philosophica Fennica, Vol. 79. Societas Philosophica Fennica, Helsinki 2006.

Tarkempia ohjeita löytyy lehden kotisivuilla olevista laajennetuista kirjoittajaohjeista.

Laita kaikki kysymykset tai huomautukset saateviestiin. Lähetä kaaviot tai taulukot erillisinä tiedostoina. Tarkemmat muotoiluohjeet lähetetään pyydettyä.

Julkaistavaksi hyväksytyt kirjoitukset voidaan julkaista samalla tai myöhemmin myös lehden verkkosivuilla.

Neuvoja kirjoittajille

- Tarkista, että tekstin aikamuoto ei vaihdu perusteetta.
- Vältä liian pitkiä ja koukeroisia virkerakenteita.
- Vältä tarpeettomia kankeita ilmaisutapoja (kautta, tahlolla, myötä, välityksellä, johdosta, toimesta, koskien, liittyen, suhteen, nähden, osalta).
- Vältä anglismeja kuten: ”Olen kiinnostunut en vain metafysiikasta vaan myös etnografiasta.”; ”Se on hankalaa, että keskustelu puuroutuu.”
- Nauti kirjoittamisesta.